

1
37295

COMMENTARIA
IN PRIMVM
LIB. ETHICORVM ARISTO-
telis ad Nicomachum, autore, doctore Pe-
tro Serrano Cordubensi, philosophię
moralis apud Complutenses
professore.

Num. 36. cap. 6. num. 14.



COMPLVTI,
Ex officina Ioannis Brocarij. 1556.

COLL. SOC. IESV SALM. EX DONO REGVM

ILLVSTRISSI

MO AC REVERENDISSIMO

DOMIN. D. LEOPOLDO AB AVSTRIA

Episcopo Cordubensi, Doctor Petrus

Serrano Cordubensis salutem

& felicitatem.



VM IPSE MECVM ALIQVAN
do mente complecterer, quem
potissimū patronum meorū stu
diorum deligerem, tu in primis
occurristi magnanime Leopolde,
Princepsq; Ecclesiæ clarissime. Tum ob
amplissimum genus tuum, cū singulari
virtutū ornamento coniunctum: tum
ob gratitudinis officium erga te meum,
propter eximia ea beneficia, quibus
cū Annis nuper elapsis tuę dignitatis,
& illustris nominis gratulandi gratia:
atq; vt meum insuper animū tuis votis,
& obsequijs paratissimum declararem,
te conuenirem: pro tua singulari
humanitate, liberaliter comulatus sum.
Quorum altero cū nec maiore aliqua
re gratum meum animum ostēdere
queam, saltem paruum hoc munus
offerendo, me beneficiorum esse memorem
exhibeo, maius si possem libenti animo
præstiturus. Al

EPISTOLA

tero. verò, ita hisce philosophiæ studijs prospicere mihi videor, vt nomine tanti patroni non solum ab inuidiæ morsibus vel vna hac ratione tuta, & libera essint, quòd dum in minimo quispiam ipsis derogauerit, te eorum protectorem minus suspicere videbitur: sed vt hac item ratione pluris habeantur, & æstimentur: quòd substanti viri nomine foras prodierint, quem iure omnes colere & venerari debeant. Quippe ita natura comparatum est, vt viris virtute conspicuis, & suorum maiorum stemmatibus clarijs omnis honos & externus cultus debeatur. Atque tantò illis impensius, qui ab excellentiori, & sublimiori stirpe originem trahunt, quantò vera nobilitas maiorem generis claritudinem purius, & syncerius sequitur & comitatur. Nam etsi longe repetita antiquitate prioribus illis hominibus ob egregia virtutum opera, præcipuè tamen fortitudinis & iustitiæ, suos ciues ab hostiũ incurribus defendendo, optimisq; legibus & statutis eos in officio retinèdo, vera nobilitas amplissimis condecorata patrimonijs, contigerit: eorum tamè posteris genere & natura, legibus item suffragantibus: aduenire omnino planum videtur. Quod etiam hac ratione apertè colligitur, & natura

NUNCUPATORIA

natura prouida, vt citius atque facilius virtutes morales homines assequerentur, quarum exercitio vera nobilitas retinetur, augetur, & propagatur: naturales quasdam virtutes in ipsa hominum procreatione & generatione in seuit, quibus veluti seminibus primis, & inchoationibus, morum virtutes, præuenire visa est. At qui cum prædicta virtutum semina eam corporis temperaturam & coaptationem sequatur, quã filij a parentibus accipiunt: & ij elegantiores, qui ab optimis parentibus fuerint procreati: & morales virtutes, & quæ ipsis fulcitur nobilitatem, exordio ipso vitæ excipere videntur. Maximè igitur nobilitas genus ipsum sequitur, atque gentilis maximè ea ratione cernitur: etsi ita sit, quòd virtutum studio colatur, augeatur & conferuetur. Quamobrem eleganter satis secundo lib. Rhetor. eam Aristoteles definiuit, honorem quendam progenitorũ esse affirmans: & id item nobile, quod generis virtutem sequeretur. Quam etiã sententiã Theodectes prius complexus est, iactabundam Helenam sic loquentem inducens: vtrinque diuum stirpe me quis heu satam, seruã vocare possit, aut dignum putet: vbi apertè indicat genus, & præcipuè id quod amplissimum sit, quandam

EPISTOLA

nobilitatis fertilitatem, perinde atq; selectissimos agros fructuum ubertatem, continuo sequi. Quod etiam significantius tertio Dialogo de rep. docuit Plato, quū secundū quōd natura in distributione suorum donorum ut ingenij, industriæ, solertiæ, & habilitatis, cum his largior cum illis verò parcior in hominum effectione extitisset, aurum, æs, ferrum, & argentum seminasse dicit. Vario sanè metallorum genere varias, & diuersas virtutum inchoationes Deum optimum maximum humanis animis in ipsorum conditione largitum fuisse ostendēs. Nobilitatis ergo patrimonium (ut ex adductis sententijs planè constat) inchoatione quadam à natura ductum est: quod etatis progressu, optima institutione, & ingenuarum artium eruditione accedentibus, virtutumq; studij excitantibus, mirifice auctum, & locupletatū euadit. Non secus quàm procere arboris propago diligenti agricolæ cultura: quæ continuè vim suam exerendo, si non sublimior, saltè par & sui generis similior euadit. Natura igitur ipsa suggerente, atque hinc etiam legibus astipulantibus, iure optimo claris & generosis hominibus omnis honos atq; externus cultus omnino debetur. Quod usq; adeo antiqui illi obseruarunt.

NUNCVPATORIA.

uarunt, ut cum qui ex claris parentibus, optimèq; de repub. merentibus ortum duceret, nō quouis cultu, sed tanquam diuino semine susceptum vererentur, & colerent. Hac nimirum ratione, quōd paternis moribus similes, ac pares virtutes in natis statim ipso vitæ exordio præfigire videretur. Quod si in cæteris hominum generibus ita natura sagax constituit, & ordinauit: quantum imperium, & dominiū in tuo tam præstantissimo genere præmolita erit? in quo augendo & amplificando, se diuitem & opulentam esse omni studio declarare visa est. Regio etenim genere præsul illustrissime gaudes, nec à quibusvis regibus & imperatoribus profecto, sed ab his qui propter heroica fortitudinis, & iustitiæ opera reipub. Christianæ impensa, & propter eximiam insuper pietatē qua Christi religionem augere, & amplificare omni opera curarunt: heroicis illis temporibus nunquam satis laudati fuissent. Nam qua rogo orationis ubertate Maximiliani inclyti imperatoris parentis tui, animi præstantia & celsitudo, qua tot præclara facinora, & penè diuinā opera gessit exprimi poterit? quo panegyrico inuictissimi Cæsaris nepotis tui ex fratre Philippo, animi magnitudo in hostibus religionis profligā-

EPISTOLA

dis, eorūq; petulantia coercenda, ac feritate do-
 manda, efferrī & celebrari poterit? heroica si-
 quidem eius animi virtus & tremēda maiestas
 tot victorijs, tot reportatis triumphis condeco-
 rata semper incessit, vt ad sydera vsque euecta
 videatur. Vnde & in principem Philippū An-
 glorum Regem diuino quodam lumine splen-
 dens, mirum in modum iam propagata est. Nā
 cum mirificē iustitię constantia, ac omniū vir-
 tutum luminibus apud suos Hispanos excel-
 sus, & Cæsareus eius animus semper se exere-
 rit, & manifestauerit: diuinitus tamen insupe-
 rabili fortitudine, & diuina prudentia, in redu-
 ctione regni Anglię ad Ecclesię obedientiam
 nuper facta, splendescere ac fulgorem suū mit-
 tere visa est. Cū nō sine magna omnium ad-
 miratiōe, paternę industrię se ingenuum imi-
 tatore esse declarauerit. Tot denique modis
 Cæsareę maiestatis insuperabilis animus, & in-
 æstimabilis virtus Herocē semper se insinua-
 uit, vt quātumvis facundissimus orator vix e-
 ius magnitudinem cogitatione cōsequi queat:
 nedum oratione dicendo, minimam partē ex-
 plicare. Sed tamen etsi illustria omnia ea sint;
 quę pene diuinum hoc tuum genus continuē
 polliceatur, & reddat: ita tamen Princeps cla-
 rissime

NUMERATORIA.

rissime excellenti quadam omnium virtutum
 confusione huic publicę expectationi respon-
 disti, vt meritō te omnes generosum suspiciāt,
 & venerentur. Quippe non solum eam virtu-
 tis partem quę proprium animum ornat, om-
 ni studio coluisti, sed omnino eā absoluerē cu-
 rasti, qua vim respiciēdi foras vna quęlibet vir-
 tus sortita est. Nam vt eam functionem publi-
 cam omittam, qua dum Salmantica ageres, li-
 terarię reip. gubernacula gerēs, ingenui tui ani-
 mi, valorem ad vota omnium indicasti. Ve-
 rū postquā iuris Pontificij peritiā elegan-
 ter adeptus, ad Cordubensem Episcopatum a-
 scitus fuisti, prædictam virtutum vim, & ratio-
 nem magno cū splendore, & tui nominis com-
 mendatione cōspiciam omnibus fecisti. In his
 siquidem gerendis, quę ad tuū tam amplę ad-
 ministrationis munus spectant, ita fortem, &
 magnanimum te exhibuisti: ita in administrā-
 da iustitia iustum, & constantem: & in diuinis
 officijs soluēdis piū, & religiosum: vt industrię
 tuę imitandę non vulgare exemplū omnibus
 p̄bueris. Quod eō amplius p̄ cæteris immediā
 lucē p̄ducere obstrict⁹ est, quò maiore, & excel-
 lentiori lumine vndiq; collustraris. Ea vero iā
 quę ad tuę priuatę vitę rationem attinent, ita

EPISTOLA

ad summam perfectionem deduxisti, ut integritas totius vitę nihil amplius requirere videatur. Siue ad abſtinentiam, quam in eſculētis, & poculentis, cum omni temperantia in quouis genere delectabilis coniunctam, quispiam spectauerit: siue ad singularem tuam erga omnes humanitatem, munificentiam, & inexhaustā liberalitatem oculos conuerterit. Nemo sanē quicquam ad morum probitatem pertinens, desiderabit, modo ad hæc contemplanda propius aliquando accesserit. Nec mirum quidem hoc est, quando quidem utroq; genere philosophandi eximię præditus est: & eo, quo rerū naturas persequimur, quapropter & earū rationes optimē tenes: & eo item, quod ad mores componendos omnino pertinet: ē quibus tāquam ē fontibus ingenua vitę ratio omnino proficitur. Nam prius, ordinem rerū totius vniuersi earumq; naturas considerans, infinitę Dei sapientię, bonitatis, & potentię, cuncta tam mirabili modo condentis, disponentis, ac dispensantis, admirationem excitat: vnde & ad iustas Dei laudes contiuuō celebrandas, hominē rapit. In quo vltimus omnium disciplinarū scopus positus est. Posterius verò, totius virtutis contrarij q; vitij rationes explicans, ad morum

com

NUNCUPATORIA.

compositionem, & elegantiam, totiusq; vitę emendationem intimius inuitat, & allectat. In quibus ita eleganter excelluisti, ut utro eorum perfectius veri philosophi imaginem expresse ris, meritò cōcertatio inita esse videatur. Quo effectum est, ut optimo iure omnis philosophiæ ratio ad tuam celsitudinem tanquam ad asylum, & sacram anchoram statim confugere debeat: ut tanto gaudens patrono semper illustrior, amplior, & comendabilior omnibus reddatur. Quocirca hos nostros qualescuq; labores in labrum Ethicorū Aristotelis tuę amplitudini nuncupādo, & philosophię iure, & meo etiam vti videor. Qui tanquā subditus, & cliētulus omnem obedientiam: & obsequium ingenuē prestare teneor: & quo ad fieri possit, industriam & diligentiam in muneris tibi commissi libera administratiōe iuuare. Cuius cū potissima pars, imo forsā totius negotij pondus, & momentū impromouendis virtutibus, & fugandis quoq; vitijs versetur: gratum satis tibi facere, & officium insuper debitum præstare, mihi persuasus sum, si philosophiæ moralis: quam mirum in modum Aristoteles complexus est, tuorum ciuium vsibus explicatiorem redderem. Quamobrem veluti proœmium, &

exor-

EPISTOLA

exordium corū, quę quotidianis lectionib⁹ in
 moralem philosophiam Aristot. elaborata ha-
 beo, hos Commentarios in primum Ethicorū
 librum ad te mittere decreui. Atq; hoc impri-
 mis tuam amplitudinem deprecor, vt non mu-
 neris paruitatem, sed vt tuam magnitudinem
 omnino decet: liberè donantis, & obsequentis
 animum inspicias. Qui non minima quidem
 hac re, sed quauis alia maxima tibi gratificari,
 & seruire cupit. Hilari igitur fronte hoc nostrū
 qualecunq; obsequium accipe: libētīq; animo
 hos Commentarios perlege, quos si gratos ti-
 bi esse intellexero, statim qui restant, in cō-
 munē vsum prodire sinam. Vale Prin-
 ceps clarissime & nostrum co-
 natum semper boni
 confule.

535

Ad

EPISTOLA
 ad Lectorem.

535



*S*atis animo perpenderam cum hos no-
 stros conatus mittere in publicum insti-
 tui, non de futuros, qui vel ob id graui
 eos vituperatione reprehenderēt, quod
 ex tam numerosa doctorum hominum
 multitudine quanta si vnquam, nunc potissimum Com-
 plutensis Academia floret: tanquam amplio-
 rem suppellectilem mihi vëdicans, eā rem sim aggressus, qua præ-
 stanti hominem ingenio, exquisitioriq; doctrina prædi-
 tum requirere videatur. Quibus hac ratione satisfac-
 tum esse velim: nunquam eos spiritus me concepisse, vt
 præstantiam aliquam seu excellentiam præ ceteris ex
 hac re mihi assumerem, ingeniumue iactare contende-
 rem: mea enim nõ vsque ad eò aestimare sum solitus. Sed
 eò tantum huic rei animum appulisse, vt meam operam
 communibus studijs ignauia & socordia non subtra-
 herem, si quo forsam pacto ea iuuare potuissem. Quod
 citra iniuriam pro munere mihi iniuncto fieri nequireret,
 ijs præsertim tēporibus, quibus ea quę à maioribus hac
 de re tradita sunt, vt antiquata iacēt, atq; suo antiquo
 orbara splendore densissimis tenebris delitescunt: & nõ
 secus

EPISTOLA

secus quam ignis cinere coopertus, obliuione quadã obruta, iã nullo pacto calent. Vnde & ab omnibus fermè qui literis adipiscendis suam operam consecrarunt, passim contemnuntur. Quamobrem quicquid laudis, honoris, boniq; nominis hinc accedere potest, id quarenti likenti animo concedo: tantum abest vt cum docto aliquo viro de ingenij vi, & acumine certare, aut in alicuius præstantioris doctrinæ genere manus conserere liuore aliquo intenderim. Quod si eam ob rem quod meum officium (vt multis sanè prodessem) cum multorum negligentia compensare noluerim, nostrum hunc laborem carpere adhuc, & diçterijs incessere otiosi homines de more nunquam desistant, id sanè sibi habeant, certoq; sciant quod quantumuis prouocent, nostræ curæ nunquam erunt: hac sanè ratione moti, ne forsã ipsis in hoc gratum faciamus; quod tanti eos aestimare videamur, quãti ipsi haberi cupiunt. Atq; quantum ad me atinet, ipse profecto ingenuè fateor onus longe meis humeris impar suscepisse, ipso tamen exercitio non est desperandum eos robustiores posse fieri, & forsã tandem pares euadere. Cùm ita natura comparatum sit, vt neque ei in medio consistere liceat, qui ad summum prius peruenire non contenderit. Vnde præclare quidem cõmuni prouerbio admonitum est: vt ad rerum fastigia semper nitatur qui media aliquando probè tenere cupit. Quocirca neque excellentes antiquitatis viros cùm

ad

AD LECTOREM.

ad scribendum animum applicuerunt, tantum de se sperasse cogitare queo, quantum periclitando, & audendo tandem sunt consecuti. Nullo igitur pacto reprehensione dignum erit, imo laudi forsã maxime dandum, si mediocritatem in disciplinis quispiam assequi contendens, maius quid studio & animo initio ipso forsã cõplectatur, quàm viribus proprijs tum temporis plerique conuenire iudicent. Quod si deinde etiam qui politioris orationis cultui dediti sunt, nostram orationem in elegantia aut rusticitatis arguerint, quod non omnia lumina, & festiuitates afferat, quibus ipsi ornatam semper habere desiderant: omisissis philosophis, & Theologis, ij ad Rhetores orationis vbertate semper florentes, vt qui non rerum, sed verborum potissimum studio teneantur, se conferant oportet: qui ornatiùs & splendidius orationis genus continuo suppeditabunt. Nos verò qui res ipsas persequimur, decenter tantum ornatas producere studuimus: omnem lasciuientem cultum penitus ablegantes: & ea insuper verba libenter admittentes, quæ vt propria iam sibi scientia vendicauit. Quapropter his posthabitis, vt ad te iam optime lector nostra se conuertat oratio, qui ad Theologia, siue ad iuris cacumina ascendere contendis, ac proinde optimam studiorum rationem desideras, vt literarum otio liberè aliquando potiri liceat: & qui vitam etiam instituere, moresque componere curas, in hac di-

scipli

EPISTOLA

disciplina primum gradum facias eoque firmus & fixus innitaris, te amice moneo, atque pro officio quod omnibus studiosis impendere cupio, vehementer adhortor. Hac etenim facultas omnium partium animæ tam illustrium quam humilium dissectionem ingenuè facit. Quippe quæ pars summum, atque Regium imperium in homine teneat, quæ optimatum, & quæ tandem populi, ut accommodata semper parendi, & imperandi vicissitudo seruetur, præclare docet: intellectum Regiæ dignitatis munere donando, rationem optimatum: sensus verò cum suis affectibus appetitionibus vulgo & populo comparando. Ut hac nimirum ratione, perinde atque stultam plebem, intellectus & rationis iugo alligatos, eos semper debere agere declaret, nisi tanquam equos indomitos errare semper ipsos quispiam videre velit. Et quid iam pulchrius præclariusue, humanæque vitæ conducibilius, quam sui, suarumque virium rationem, vim, & efficaciam cognoscere, optare aut cogitare quispiam poterit? Hinc enim quo genere rerum gaudendum & delectandum, & à quo item abstinendum, & qua rursus via securè, & qua etiam cum capitis periculo gradiatur; & qua insuper ratione parti animæ furenti, & in præcipitium properanti, frenum adhibendum sit, & tandem agrotanti, qui rationis imperio, & legis gubernatione medeatur, innumérato habet. Et denique rationem ipsam tanquam in-

ternum

AD LECTOREM.

ternum doctorem, & totius vitæ cursus assiduum monitorum, quem ut via comitem in omni actione consulat, indiuiduam semper habet. Accedit præterea, quòd hac facultate falsis opinionibus vitiorum excussis, quæ sensim in intellectum sensuum lenocinijs obrepere solent, ac ita hominis dignitatem inter turbare, exercèda virtuti rationibus eam explicantibus vitiumque deturpan-ribus adductis, animus disponitur, augetur, & locupletatur: non secus sanè, quam terra quæ semen aliquod nutritura sit, quòd ut aptè vegetet, prius ut omnibus spinis, & dumetis purgetur, aratro percinditur, ac deinde optimè subigitur, ut ea ratione ad seminis vegetationem conuenienter preparata, ipsum in selectissimum culmum procreare valeat. Ad exactam deinde veritatis affectionem in quacunque facultate verferis, Theologia ea sit, siue iuris peritia, siue medicina, aut rhetorica, tantum ponderis & momenti habet, ut absque hac facultate, eam parum, ac synceram neuiquam assequi possis: sed per caliginem quandam, ut perpetua nocte, & tenebris inuolutam. Vnde euenit, ut cum ita indispositus aliquod veritatis vestigium in aliqua disciplina quis repererit, quia nullis actis radicibus fulciebatur, statim excidat, & labatur. Etenim quando ratio ipsa falsis cupiditatum, & vitiorum luxuriantibus opinionibus concussa tremat, ut impura & syncera veritatis cognitione vacillet, atque formidet, oportet. Quinimo cum ex prauita-

**

te

EPISTOLA

te appetitus omnis intellectus deceptio cōtingat: ea existente, nullatenus alicuius disciplinæ alumnum, aut integre veritatis participem, quem quam fieri contingeret. Et si quæ percepta fuerit quia ut peregrina aderat, statim disceder: & appetitionum insultibus, tanquam spinis, & nocius herbis exuberantibus, suffocabitur. Sed ut strictius iam procedat oratio, & quem splendorem ceteris disciplinis hæc facultas afferat, clarius percipiat, abs te imprimis studiosè lector qui Theologiã profiteris rogo? quo tandem pacto Theologus, voti quæq; cōpos aliquando euades, nisi ex eisdem fontibus, è quibus diuus Thomas, Scotus & ceteri, quos magistros suscepisti hauserint, suos quæque questionum riuulos propagauerint, tu etiam biberis? nam diuus Thomas quem tu primò magistrum deligis, ita in schola hac Aristotelis enutritus est, ut nō solum in his quæ ad legem naturalem, & humanam spectant, sed in ipsis etiam quæ penitus diuina sunt: ex mutuatis ab his lib. Aristotelis semper philosophetur. Ita, ut cum eius disputandi rationem considero, in animum induxerim eum non solum Aristotelis scripta de moribus didicisse sed edidicisse. Quare non satis demirari queo torporem eum & ignauiam, quæ hac in re eius alumnos nunc occupet, tantã vim, & opem negligendo. Sed quid iam, si ad sacras contiones te cōferas? quàm nudus, inops, & iure etiam molestus eo utrū & queritur, quo perpetuò torqueris prodibis? quàm rur-

sus

AD LECTOREM.

sus insulsum, difficilem & asperum te semper exhibebis? Non ob aliam sanè causam quam ob postremam rei familiaris inopiã quã pateris. Et quæ contra diues & opulētus: si singulas virtutum & vitiorū partes, omnes insuper humani animi facultates cognoueris, & quoquo versus qualibet hominem trahat, exploratum semel habueris? Verius proculdubio pro quouis proposito dicere institueris, nactus eris argumentum: ita ut diuinis oraculis uti quibusdam oculis, & luminibus corpus ipsū ducentibus, id illustrare, augere, & locupletare tibi reliquum sit. Neque item ad sanctas literas aptè interpretandas, minus te instructum inuenies. Nam quid natura doceat, quid ingenia, & mores hominum ferant, hæc facultas ingenue suppeditat. Atque cum diuina scriptura naturam ipsam humanã reformet, & perficiat: mores hominum diuinitus componat: & contra, alios qui apud gentes, & nationes in consuetudinem venerant, passim recenseat: & hos cognoscere, eorumque radices discernere: atque vitæ humanæ institutionem intra limites naturæ sistendo, exploratam habere per necessarium existimo. Quod liberè etiam iudicandum huiusce rei expertis atque peritis relinquo. Sed ut cū iuris cultoribus iam agam. Quàm amplam suppellectilem hinc ad eius exactam cognitionē sibi parent, aduertant. Etenim disciplina hæc morali hominis ratio colitur, & ornatur, proprijsque dotibus & virtutibus sic munita locu-

ples & facunda in omni occurrēte materia semper inuenitur: magnam ergo opem ad hanc rem ipsam afferre constat, cum & animam legis eiusdem rationem esse ipsi libenter fateantur. Præterea omnis iuris definitiones à lege naturali & æterna deriuantur, eidemq; innixa fulciuntur, & sustentantur: legem autem naturalem et legitimam item, sic copiosè & loculenter his philosophia libris Aristoteles persecutus est, ut quæ elegāter hac de re ab alijs tradita sint, hinc mutuata esse facile dignoscantur. Magnum ergo momentum ad iuris perfectam cognitionem hæc facultas affert: imo tanti ponderis ad id negotium esse videtur, ut absq; ea ad cōtrariorum solutiones, vniuersiq; iuris concordiam pene omnino destitutus, iuris candidatus incedat. Atqui ne diu in re clarissima immorer rhetoricæ alumnum iam omitto: qui absque morali philosophia non alia ratione notandus venit, quàm iactabundus ille, qui cum postrema inopia & calamitate affligeretur, pretiosas & elegantes vestes, quibus tamen indui nequiret, magna gloriatione commendabat. Aut non secus quam ille, qui corporis breuitate pressus, multo longioribus, & elegātoribus vestibus vti semper omni studio conetur. Quocunq; igitur in literarum studijs te veritas diligēs lector, ad quamcūq; facultatem animum appuleris, copiosiorē, & per necessariam materiam hinc nactus fueris. Quæ non solum cæteras disciplinas probè & compendiosè

diosè assequi contingat: sed cum imperio, & dominio in eisdem liberè versari: cum earum omniū hinc radices acceperis, quæ ad humanorum gubernationem, & directionem contendunt. Quapropter philosophiæ studium omni cura ab omnibus amplectendum esse non dubito: qui veris disciplinis aliquando potiri desiderat: siquidem hostio limine ipso ignorato, et domus penetralia ignorare sit necesse. Quare hanc studiorum rationem primò in votis habere, pro officio quod omnibus studiosis debeo, et cōsulo, et ex charitate moneo: in quorū gratiā ne per prærupta, et aspera loca incessus continuò ab instituto reuocet, moralem Aristotelis philosophiam, per quam humanæ vitæ institutionem quantum natura ipsa suggerit, tradidit: explicatiorem reddere pro viribus curavi. Quare in pignus eorum qui in vniuersam philosophiam moralem restant, hos Commentarios in primum Ethic. lib. nunc candidè lector accipe. Quos si longius aliquantulum produximus, non id molestè feras deprecor. Nam tuis semper commodis consulendo, vniuersam rationem philosophiæ ad mores spectantis hic in genere Aristotelem ipsum sequendo, explicare conatus sum. Et quoniam principia, et prima elementa huius facultatis traduntur, quæ si probè iacta fuerint amplum et ingens edificium fulcire, ac sustentare valent: secus autem si imbecilliter. Quare si pressius rem confideraueris breuiores forsan aliquādo videbimur, quàm

EPIST. AD LECTOREM.

rerum pondus et magnitudo desiderauerit. Laeto igitur et gratulo animo nostrum hunc laborem excipe, atque eo frui. Qua ratione alacrius et impensius qui in ceteris libris restant Commentarios, typographis committere curabo, et nostro animo in tuam beneuolentiam, et commodum satis propenso satisfacies, vicemque debitam rependes. Vale.

335

Index

Index.

- A**ppetitus naturalis quid sit, & item appetitus cognitiuus. fo. 3
 Artis finitio. 8
 Artes partes sunt philosophię fo. 8. pag. 2
 Ars virtutis initium ibidem.
 Artifices ossa & fundamenta ciuitatis. fo. 9
 Artes honesto fine carentes, minime artescuntur. fo. 10.
 A propositione huius operis initium. fo. 9. p. 2
 Actus moraliter bonus suapte natura in Deum impliciter refertur. fo. 15. p. 1
 Ad quem vsus speculatio & contemplatio homini datur. fo. 26
 Auscultationes propter consuetudinem fiunt. fo. 46. pagina. 1
 Aristoteli iuuenes à sua lectione ableganti, respondetur, atque eius mens explicatur fo. 53
 Amor erga filios temperandus. fo. 62
 Anima rationalis & virtus felicitatis humane sunt causa. fo. 117. pa. 2
 Aduersa fortuna felix suam felicitatem non amittit. fol. 126. pag. 2
 Animus hominis aduersa fortuna probatur. fo. 127. pa. 1
 Actus interni tunc suam perfectionem naturalem assequuntur, cum per externum procedunt. fo. 128. p. 2.
 Actus interior & exterior vnus motus. ibidem.
 Animi hominum immortales ex Aristotelis sententia. fol. 134
 Anima est numerus seipsum mouens. fo. 137. p. 1.
 Animus sibi ipsi, & corpori dominatur. ibidem
 Animus ex sententia Aristotelis propriam operationem habet, vnde & immortalis probatur. fo. 139
 Aristoteles i eo errore fuit vt sentiret multo antetempore creatos esse hominum animos quam corporibus vniretur. fol. 141
 Animos fuisse creatos antequam corporibus infunderentur errore esse probat. f. 142
 Anima multis modis accipitur apud Aristotelem. f. 145. p. 1
 Aie cognitio necessaria philosopho, sicut constitutionis corporalis medico. fo. 153

** 4 Ani-

INDEX.

- Anima diuiditur in partē rationalē & irrationalē. fo. 154
 Appetitus sensitius paren- do rationi fit rationalis. f. 158
B
 ¶ Boni definitio. fo. 12
 Bonum ipsum pro bono hominis in hac vita à philosophis sumitur. fo. 13
 Bonum inuitamenta naturæ retinet, quibus eam realiter mouet. fo. 14
 Bonum per se & bonum utile siue per aliud. fo. 77
 Bona corporis & fortunæ felici necessaria. fo. 91
 Bonum agibile per se sufficiens & perfectum, felicitatis definitio. fo. 93
C
 ¶ Christiani sapiētis officium. fo. 7
 Cognitio finis vltimi ac felicitatis ad vitæ institutionem necessaria. fol. 31
 Cùm Deum omnium rerum principium & finem Aristoteles cognouerit vnde ipsum hominis felicitatem non constituerit. fol. 32. pag. 2. & infra.
 Christ⁹ ineffabile fact⁹, vniōnem animæ cum Deo per clarā visionem possibilem ostendit. fo. 34. pa. 2
 Ciuilis facultas idē quod philosophia moralis. fol. 40. pagina. 2
 Consortia rerum corporearū fo. 76. pag. 2
 Consideratio propria est animi operatio. fo. 136. pa. 2. & sequentibus.
 Consideratio præceptionum virtutis ad fuganda vitia, & promouēdam virtutem maximè valet. fol. 138. pa. 1
 Cōuersiuo motu animus omnino seipsum mouet. fo. 138. pag. 2
 Corporis bona. fo. 153. pa. 1
 Correptionis modi. foli. 158. pagi. 2
D
 ¶ De vita optanda. fo. 6
 Definitio vltimi boni aptē antiquis traditur. fo. 12
 Duplicem Dei imaginem hominem vita debere exprime re. fo. 15. & 16
 Duplex bonum diuinū & humanum, secundum Aristotelem. fo. 32
 Diuinitas triplici generi rectē communicabatur à philosophis. fo. 32
 Deus vt finis naturalis omnib⁹ cognitus fuit à philosophis. fol. 32
 Deus finis supernaturalis sub qua ratione. fo. 33. p. 1
 Doctrina moralis non exactū docendi modum patitur. folio. 42
 Dubitare primo necessarium ad veram rei cognitionem assequen

INDEX.

- sequendam. fo. 47.
 Dispositio in auditore moraliter requisita. fol. 47. pa. 2
 De artium inuentione. fo. 52
 De ordine quo moralis disciplina discēda sit & cæteræ. folio. 54
 Definitio ppria felicitatis inquiritur. fo. 94
 Definitionem felicitatis propriam primò Aristotelis inuenit. fo. 102
 Definitionem felicitatis probè traditam esse, probat philosophus. fo. 105
 Differentia inter sapientiæ, & virtutum moralium actus. fo. 128. pag. 2
 Defuncti Aristotelis sentētia ea cognoscebāt humana quæ ad se pertinebant. fo. 133. p. 2
 Dominio fortunæ non subest felicitatis operatio. f. 116. p. 2
 Deus non est laudādus perinde ac homines. fo. 148. pa. 1
 Differunt obedire & subici. fo. 159. pa. 2.
E
 ¶ Eo ordine res in causam se conuertunt, quo ab ea egrediuntur. fo. 11
 Ea quibus ad fidem assequendam quispiam à domino disponitur, philosophi potuerunt cognoscere. fol. 18
 Esse hominis in moralibus ex vita attendendum. folio. 23. pagina. 1
 Externi corporis habitus virtutum animæ assidui monitores. fo. 44
 Exacta rei cognitio ad rectè de ea iudicandum necessaria fo. 46. pag. 2
 Ex quatuor præceptis viuendi modis quatuor philosophus colligit defelicitate opinionones, quas impugnat. fol. 65
 Eadem res à diuersis scientiis considerantur. fo. 102. pa. 2
 Error asserentium vnum intellectum esse in omnib⁹ hominibus excluditur. fo. 143.
F
 ¶ Finis proprius homini hic inferius à natura destinatus. fo. 11. pa. 1
 Finitio boni humani vltimi aptē à philosopho inducitur fol. 13
 Finitio vltimi finis. fo. 15
 Finis homini operatione est assequendus, non otio. fol. 24. pag. 2
 Felicitas humana in hac vita in operationibus alicuius artis quærenda. fo. 27. p. 2
 Fines ordinantur, quemadmodum & artes quibus imperant. fo. 28.
 Felicitas per clarā Dei visionem res super naturalis. folio. 35
 Frater nunquam iudicandus. fol. 47
 ** 5 Fe-

INDEX

- Felicitas minimè in honore statuenda. fo. 68
 Felicitas in virtute minime cèsenda. fo. 70.
 Felicitas in pecuniis nullo pacto censetur. fo. 71
 Felicitas bonum agibile. folio. 88
 Felicitatem rem vnâ optimâ & perfectam esse. fo. 89
 Felicitatem bonum esse per se sufficiens. fol. 90
 Felicitas per se maximè expetibilis. fo. 92
 Felicitas cupiditatis humanæ frenum atque mensura. folio. 93
 Felicitas in operatione consistit. fo. 94
 Felicitas inuita rationali, minime autè in vegetatiua, neque in sensitua constituitur. fo. 95
 Felicitas non in habitu. fo. 95. pag. 1
 Felicitas operatio rationis solidum ex virtute. folio. 95. & 96.
 Felicitas tempus integrum requirit. fo. 99
 Felicitas ad modum entis successiui suum esse habet. folio. 109
 Felicitas non est virtus. folio. 108.
 Felicitas in misto ex virtute & voluptate non consistit. fol. 109
- Felicitas res per se iucunda optima & pulcherrima. folio 112.
 Felicitas in prosperitate fortunæ minimè censenda. folio. 113
 Felicitas temeritati fortunæ minimè subest. foli. 117. & sequentibus.
 Fortuna prospera & aduersa à viro bono calcatur. foli. 124. pag. 2.
 Felix ad versa fortuna felicitatem non amittit. fo. 127 pag. 2
 Felix postrema aduersa fortuna felicitatis nomen amittit. folio. 128
 Felix non est varius & mutabilis. fo. 129
- G
- ¶ Geminum principium in auditore morale requisitum. fol. 61
 Gemina felicitatis instrumenta. fo. 112
- H
- ¶ Homini otiosi quibus alimenta non suppetunt grauius puniendi, donec artem aliquam discant: & in correcti exilio mulctandi. folio. 9
 Hominis appellatio propriæ vitæ admonitrix. folio 23. pag. 2
 Humana felicitas minimè in voluptate ponenda. fol. 65 &

INDEX

- & 66.
 Honos in honorante. fol. 68. pag. 2.
 Honos semper propter aliud. folio. 69
 Hominis aliquam propriam operationem esse. fol. 94.
 Hominis vera ratio certa regula illius quod iustum, ita quod cum peccato coniuncta esse non potest. folio. 97.
 Hominis tria tempora. fo. 99 pag. 2.
 Homo vir quadratus. fo. 125. pag. 1
 Homo quia absque vituperatione esse debet, fortunæ dominabitur. fol. 125. pagina. 2
 Hominis adulti præcipua cura. fo. 159. pa. 1
- I
- ¶ In quavis arte opus semper operatione præstantius. folio. 27
 Inquisitio boni humani ad ciuilem facultatem pertinet. fol. 36
 Idem bonum genti & ciuitati communicatum, excellentius & diuinius quàm vni soli. fol. 38
 Iuris peritia sub ciuili facultate continetur, ab eaque sua principia mutuatur. folio. 40. pag. 1
 Iustitia à suo nitore apud quosdam degenerauit. ibidem.
 Iuris peritiæ primus scopus & intentio. fo. 40. p. 2
 Iuuenis philosophiæ moralis non est idoneus auditor. fol. 48
 Iuuenis seclusa institutione, vitam ex perturbationibus sequitur. folio. 48. pagina. 2
 In quo philosophi consenserint, & in quo discreparuerint, felicitatem inquireres. fol. 57
 Insidia omnium malorum causa. fo. 58.
 Ignorantia hominem corrigibilem facit. ibidem
 Iuuenis indomitus & vitæ tiam, omni bestia intratabilior. fo. 62
 Ideam boni non dari probat philosophus. folio. 74. pagina. 2
 Ideæ boni cognitio ad operam artium efficienda inutilis. fol. 80
 Ideæ notionalia quædam, & rerum quidditates secundum Platonem censentur. fol. 81
 Ideæ exemplaria quædam in Deo ponuntur secundum Platonem. fol. 82
 Ideæ species congenite in angelis secundum Platonem. folio. 83
 In-

INDEX.

- Intellectus est indiuisibilem. folio. 85
 Ingenium. fo. 106. pa. 2
 L
 ¶ Lucta sensus & rationis. fol. 49. pagi. 2
 Liberos educatio. fol. 61. & sequentibus.
 Labor & exercitatio liberis probè educandis necessaria fol. 63
 Lætitia quid. fo. 109. p. 2
 M
 ¶ Metaphysicæ finis. fo. 6
 Mors duplex. fo. 7.
 Migratio animorum in varia corpora ex mente antiquorum. fo. 23. p. 2
 Metaphysicam & astrologiã vt diuinas facultates philosophi coluerunt. fol. 33. p. 1
 Militaris facultas sub ciuili cõtinetur. fo. 39. pa. 2
 Multi ob corporis & fortunę bona periẽre. fo. 44.
 Magistratus & primores homines in repub. suis peccatis maximè plebem ad peccandum prouocant. fo. 66 pag. 2
 Magistratum & optimatum crimina occultari non possunt. fo. 67
 Modi rei non variant eius essentiam. fo. 76
 Mundus idealis secundũ Platonem. fo. 83.
 Modus procedendi huius operis resolutiuus. fo. 101.
 Magna posterorum infortunia ad defunctos pertinet. folio. 133
 Modus quo intellectus scientias negotiatur. fol. 137. pagina. 1
 Morali philosopho de virtutibus disputatio necessaria. fo. 151
 N
 ¶ Nõ omnis operatio quę ex deliberatiõẽ procedit propriè censetur humana. folio. 22
 Nomine ciuilis facultatis neque politica, neque prætoriana intelligitur. fol. 38. pa. 2
 Nominum æquiuocatio, & vera etiam impositio. fo. 78. & 79.
 Nunquid felicitas sit bonum laudabile, an honorabile? folio. 147
 Natura & vis appetitus sensibilis est rationi obtemperare, atque ita rationalis fieri. fol. 157
 Naturale multis modis dicitur. fo. 160. pa. 2.
 O
 ¶ Omnis actio humana propter vltimum finem. folio. 2
 Ordo eorum quę in toto libro Ethicorum continentur. fo. 10.
 Operatio humana, solũ quę studiosa

INDEX.

- studiosa est ab Aristotele cõsetur. fo. 23
 Oratoria ars ciuili facultati subiicitur. fol. 39
 Omnis scientiæ cognationis vinculo deuincte sunt. folio 54. pa. 2
 Obsceni cantus in pueris vitandi, & delitiæ temperanda. fol. 62. & 63
 Ordo bonorum secundum pythagoreos. fo. 76
 Ordo bonorum animæ, corporis, & fortunę fo. 107
 Opiniones philosophorũ de felicitate Aristotelis sententię conuenire. folio. 108
 Operationibus ex virtute insita voluptas. fol. 109 pagina. 2
 Opiniones falsę omnium scelerum & peccatorum fontes. fo. 110
 Omnis studiosa vita à Deo proficiscitur. folio. 116. pagina. 1
 Omnes actiones tam prauas quàm studiosas in nostrasitas esse potestate. fol. 115. & sequentibus.
 P
 ¶ Philosophi nõ fecerũt quod in se positum fuit, vt à Deo illuminarentur de necessariis ad salutem. fo. 119
 Philosophis gloria & fama vitæ scopus. fo. 20
 Philosophi omnem virtutem virtutisquę opera suis viribus omnino adscribebant. folio. 27
 Philosophi cognitionem veri Dei ex professo aliis occultabant. fo. 22
 Prætoris munus & officium. fo. 39. pag. 1
 Procliuitas in malum quibus ex causis homini cõtingat. folio. 50. & 51
 Philosophiæ moralis vtilitas. fol. 52. pag. 2
 Philosophia moralis iuuenibus maximè vtilis. fol. 53. pag. 1
 Pro indigentia premere, quilibet finem vitæ constituerebat, atque eundem vt Deus colebat. fo. 58. pa. 1
 Purgat se philosophus quod magistri opinionem impugnaturus accedat. folio. 74. pagina. 1
 Pars hæc definitionis felicitatis in vita perfecta exponitur. fo. 99
 Philosophiæ moralis finis. folio. 118. pag. 1
 Pueri nec beluę proprie non appellantur felices. fo. 118 pag. 2
 ¶ Quid sit facere quod in se est vt quispiam de necessariis ad salutem specialiter erudiat. fol. 17
 Quare

INDEX.

- Quare nec Aristotel: nec alii philosophi in Deo felicitatem constituerunt. fo. 34
- Quare humanæ naturæ finem & felicitatē hic inferius philosophi constituerūt. fo. 35. pag. 2
- Quot philosophiæ partes, est quo pacto distinguatur. folio. 37
- Quem docēdi modum discipuli à præceptore efflagitare debeant. fo. 45
- Quare à primordiis naturæ homo ratione non vtatur. folio. 48
- Quid primò homini ad rationis vsum accedenti offeratur. fo. 49
- Quos fructus philosophia moralis afferat eius cupidis. folio. 51. pa. 2
- Quem auditorem huius disciplinæ philosophus desideret. fo. 60
- Quis verus amor. fo. 62
- Quomodo scientiarum principia variè cognoscantur, & quod sit primum principium in discente requisitum. folio. 103
- Quia definitio rei tractandæ in qualibet scientia principium est: magna diligentia definitiones sunt construendæ. fo. 103. pa. 2
- Quibus malis lædatur, & coarctetur felicitas. fo. 113
- Quo tempore cuiusq; rei natura & perfectio attendenda. fo. 117. p. 1
- Quid valeat fortuna aduersa contra felicitatem. f. 126. p. 1
- Quid sit hominis animū extrinsecus aduenire. f. 139. p. 2
- Quare rationalis anima non educatur de potentia materiz. fo. 140
- Quomodo intelligatur illud Aristotelis mors est vitium terribilium. fo. 145. pa. 2
- R
- Regiæ siue ciuilis facultatis munera. fo. 36
- Rhetorica quo ordine discenda. fo. 54. p. 2
- Ratio currēdi in stadio vitæ Christianæ. fo. 58. pa. 2
- Rationes in hac facultate ab actionibus rāquam à rebus notissimis desumuntur. folio. 59
- Rei vnius prædicamenti plures facultates. fo. 75.
- Rationatura sic ordināte, habet imperium in homine. fol. 156
- S
- Speculatio non est propria hominis operatio in quantum homo est. fo. 25.
- Supremæ artis finis optimum bonum humanum, & felicitas ab Aristotele cęsetur. fo. 30
- Scientia omnis mensura rerum

INDEX.

- rum. fo. 43. p. 2
- Superborum hominum honores. fo. 69
- Stoici philosophi virtutem solum bonam appellandā cęnerunt. fo. 93
- Solonis sententia quod neminem felicem liceat appellari inuita. fo. 122. p. 2
- Securitatem & firmitudinem felicitas dicit. fo. 122. p. 2
- Studioſa vita in potestate hominis constituta. fo. 123. p. 1
- Stabilitas felicitatis probatur. fol. 124
- Superbię ingenium. fol. 131
- Si felicitas post mortem minui aur augeri in aliquo possit. fol. 132
- Somnus moderatus prodest. fol. 155. p. 1
- Sensibilis facultas semper rationi aduersatur. f. 156. p. 2
- T
- Triplex esse rerum secundū Platonem. fo. 25. p. 2
- Temporis exacta ratio reddenda. fo. 27. p. 1
- Tempore vsus rationis anima corpus instituendum sicut pedagogus puerū suscipit. fo. 49. pa. 2
- Theologiæ scholasticæ primus finis & scopus. fo. 106
- Tria genera bonorum & quæ huius diuisionis origo. folio. 106. pag. 2
- Tempori parendū. f. 147. pa. 2
- V
- Vitæ partes sufficiēter ab Aristotele enumerātur. fo. 4
- Vita actiua quid sit. fo. 5
- Vitæ contemplatiue definitio fol. 6
- Vitæ actiuz partes. fol. 7
- Vnde de eadem re tam variæ hominum sententiæ. fo. 34 pagina. 2
- Vita perturbata adoleſcētię perturbatam senectutem propagat. fo. 50. p. 2
- Vita pecuniaria violenta. fol. 70. pa. 2
- Vniuersale bonum quare. folio. 73
- Vniuersalia ad quæ vsum excogitata sint, & etiam ideę. fol. 84
- Verum omne vero consonare, ab eoq; facile falsum discrepare, efficacissimus arguendi locus. fo. 106
- Vita felicitis & studiosi hominis per se suavis & iucunda. fol. 109
- Vitæ studiosæ discerniculum. fol. 110
- Voluptas corporis non est vera voluptas. fo. 111
- Voluptas corporea quid. fol. 111. pag. 2
- Vitæ perturbatæ & studiosæ fructus. fo. 112
- Vtrum dum viuit quispiā possit appellari felix. f. 121.
- Virtutes cęteris habitibus etiā sciē-

INDEX.

scientificis firmiores. foli. 123. pag. 2 Vita hæc comædiæ immita- tio. fol. 133. pa. 2 Vnde occasione sumptis philosophi ad asserendum hominū animos multo an- tequam corpora, creatos fuisse. fo. 144 Virtus duplex humana & di- uina. fo. 152. pa. 2	Vis animæ vegetandi expli- tur. fo. 154. pa. 2 Vegetandi vis non est virtus humana. fo. 155 Vis sensitiva in homine & in brutis maximè distant. fo- lio. 161 Virtutes morales in appetito sensitivo sedem habent. fo- lio. 162 <p style="text-align: center;">FINIS.</p>
---	--

*Opus visum & examinatum, per reuerendū
 admodum doctorem Petrum Martinez com-
 missarium sancti officij Inquisitionis Com-
 pluti, ac excusum de licentia ordinarij.*

IN

IN PRIMVM

ETHICORVM ARISTOTE- LIS AD NICOMACHVM Commentaria.

CAPVT PRIMVM.



OMNIS ARS, OMNISQUE
 discendi via, actio item, atque
 electio bonum quoddam ex-
 petere videtur. Quapropter be-
 ne id esse bonū ipsum asserue-
 runt, quod omnia expetunt. Finiū verò quæ-
 dam videtur esse differentia. alij enim opera-
 tiones, alij præter has opera quædam sunt. at
 quorum præter actiones fines aliqui sunt: in
 in his opera ipsa operationibus cæsentur præ-
 stantiora. Cum autem multæ & actiones &
 scientiæ & artes sint, multi etiam fines eua-
 dant, necesse est. Medicinæ quidem, sanitas:
 nauium extructricis, nauis: militaris, victo-
 ria: domesticæ ac familiaris, diuitiæ ipsæ.
 Quæcunq; verò huiusmodi sunt, sub vnam
 aliquam facultatem & potentiam reducun-
 tur: quemadmodum sub equestrem, frenorū

A esse-

effectrix, alięq; omnes, quę equestria instrumenta conficiunt: atq; hæc, omnisq; demum actio bellica sub militarem, atque eodem modo sub alias alia. Atque in ijs omnibus fines earum, quę architectonicę habentur, magis quam reliqui omnes aliarum, quę subiacēt, expetendi sunt: nam illos quoq; horum causa sectamur. Neque tamē interest quicquam, siue operationes ipsę fines actionum sint, siue præter ipsas aliud quippiam, sicut in antedictis scientijs.

P R I M V S H I C T E X T V S P A R S P R A E F A T I O N I S est, quam (vt dignū erat) tāto operi Aristoteles præposuit, atq; tria hæc priora capita complectitur: in quibus omnes præemii partes luculenter philosophus absoluit. Nam in primo lectorem ipsum conciliat, beneuolumq; reddit: in secūdo docilem: in tertio verò attentum facit. Primum hoc priori capite præstat, dum vltimi finis, ac felicitatis humanę, quę in hac vita homini contingere potest, cognitionem, & scientiam se traditurum pollicetur. hoc enim tanti momenti ac ponderis est ad beneuolentiã captandã, vt non solū lectore conciliare, sed ingentes etiam ad huius scientię assēcutiōnē stimulos excitare valeat. in finis etenim cognitione tanquam basi & fundamento omnis humanę vitę ratio continetur, ac veluti cardine versatur: vsqueadē, vt ignorato fine viuendi quoq; rationem ignorare necesse sit. Quod Aristoteles alta mente consideras ab hac eadem sententia initium dicendi fecit, cum inquit: Omnis ars, omnisq; discendi via, actio item, & electio bonum quoddam expetere videtur. Quę propositio paulò diligentius à nobis examinanda est: tum quia tanquam primus lapis totius moralis ædifici,

cii, quem probè tenere oportet, ab Aristotele iacta est: tum verò, quòd in eius explicatione maxime dissident expositores. Atq; in initio quidam ex antiquioribus, iidemq; doctissimi sic interpretantur, vt partes prædictę propositionis, quę subiectum constituunt, vniuersas hominis actiones tā prauas, quàm studiosas complectantur: prædicatum verò (quoddam bonum) pro summo, atque vltimo hominis fine accipiatur: ita vt sensus sit: Omnis humanus actus, vel operatio praua, siue studiosa sit, (dummodo ex deliberatiōe procedat, de quibus Aristotelis institutum est) in finem semper vltimum refertur. Hęc sententia his rationibus nititur. prima sumitur ex ipsius boni descriptione, quam statim Aristoteles profert ex mente omnium philosophorum antiquorum asserētium, bonum ipsum id esse, quod omnia expetunt. Ex qua definitione sic rationem subducunt: ipsum bonum omnia expetunt: sed nihil est toto rerum ambitu, quod omnia expetāt, præter Deum ipsum omnium bonorum extremum: est igitur vltimus omnium finis, quem homo suis omnibus actionibus petat, in quo etiam appetēdo ceterę alię res solū conuenire videantur. At secunda ratio huiusmodi est: Desiderium humanum omni operatiōe tanquam via in vltimum motus terminum, plenamq; satietatem & quietem tendere videtur: at nulla in re (quantūuis variis operationibus progrediatur) præterquam in Deo vltimo fine huiusmodi satietatem consequetur: est igitur omnis humana actio propter vltimum expetitum finem. Tertium & vltimum argumentum ex parte obiecti sic nequitur: Quotiescūq; homo operatur, vel est bonum perfectum & absolutum id, in quod tendit: vel imperfectum, & deficient: si primum, obtinet argumentum: si secundum, vt medium, & dirigens ad vltimum finē expetitur: omnis igitur humana actio (vt isti dicunt) in continua tendentia est ad vltimū finem.

Contra hanc tamen sententiam primo ea argumenta videri videntur, quę communiter ab omnibus efferuntur de actibus sceleratorum hominum, quibus nulla ratione vltimum finem expetere videntur. item de desperantibus, ac suspendentibus se, quibus non aliquid consequi: sed omnia

vno actu finire videtur propositum. Verum hæc argumeta imbecilla penitus esse facile deprehenditur, si hanc doctrinam animaduverterimus, atq; firmam, & constantem semel habuerimus: vltimum nempe finem dupliciter considerari posse, vno modo in concreto in re ea, quæ verè est vltimus finis, qualis Deus super omnia benedictus finis tantum hac ratione censetur, ad ipsum etenim tanquam ad finem omnium expetibilem summum, cetera ordinantur: ipse autem extra se minime refertur, cum sibi ipse sit finis. Quod vsque aded Dei summi proprium est, vt quoties creatura aliqua hoc sibi vsurpauerit, grauissimum semper admittat flagitium: peruerseq; ac inordinatè operetur. Enimvero secundum hanc finis considerationem semper Deus Optimus Maximus implicite aut expresse homini probè & studiosè operanti vltimus finis constitutus est. Omnis namq; vir probus semper extra se finem petit, qui vel est Deus, vel aliquid in ipsum suapte natura tendens, vt virtutis officium, atque id omne, quod rationi ipsi consentaneum est. Quod eleganter probare videtur ratio illa, quæ vltimo loco pro hac sententia adducta est. Alio modo vltimus finis apprehendi potest, vt sit ratio quædam, à singulis rebus per intellectum seiuncta ac separata quæ summam quietudinem dicat, humanumque appetitum penitus satiare & explere habeat. Secundum quam finis ratione semper per homo prauè operatur, ab hoc vltimo fine proprium scilicet explere & satiare appetitum, quod quidem primò in operantis intentione est, excitatur: deinde virtute huius primò mouentis, hanc, aut illam voluptatem exequitur: quæ priuati fines ipsius sunt: per eas si quidem plene, aut per partes sui desiderii expletionem assequi posse arbitrat. Agit igitur semper propter vltimum finem, quem non extra, sed intra se quærit, cum sibi tantum satisfacere cupiat. Vnde cum proprio amore captus semper ad agendum ducatur: planè sequitur flagitiosè ipsum operaturum, ciuitatemq; Babylonis, iuxta vulgatam beati Augustini sententiam continuo edificaturum. qua vltimi finis consideratione integrè percepta, ob cuius inaduertentiam prædicta assertio multis solet tenebras offundere, mediâq; caligine dubios tenere, dum non aliud, quam Deum ipsum vltimi

vltimi finis oratione comprehendunt: & cuiq; insuper rei, quæ sub actionem cadit, vt apud eos assertio hæc sibi constet, finis vltimi rationem continuo inesse volunt: apertissimè constat argumenta adducta ad superiorem conclusionem infirmam, nullius ponderis, aut vigoris esse. Nam prauis homines, cum integram appetitus expletionem extremum finem sibi constituerint, alii atq; alii voluptati indulgentes, non integram voluptatem, aut totum bonum assequi existimant: sed partem eius, aut aliquid, quoad totam appetitus expletionem, integramq; facietatem properent, à qua primus ascitus operationis fuit factus. Atq; eundem in modum dicendum est de desperantibus, postremumq; exitium sibi parantibus. A miseria etenim, & calamitatibus, quibus oppressi iacent, seipsum vindicare summum bonum ac felicitatem esse ducunt. Manet igitur firma, & stabilis sententia hæc communis, quam quidem ex litera hac Aristotelis elicitam existimo, minime tamen ab eo hoc loco intentam. Quippe multa aliquando ex vera aliqua sententia eruuntur, quæ ab ipsius autore nullo pacto eo loco sunt intenta, vt in præsentia contingit. Quod ita esse latius infra patebit, cum rationes pro nostra sententia protulerimus. Vbi etiam prima ratio, cui hæc sententia innititur, exponetur, quæ alicuius momenti esse videtur ad probandum prædictam sententiam legitimam etiam esse huius loci interpretationem.

Secundo loco quidam ex recentioribus sic exponunt: vt subiectum assertæ propositionis omnes viuendi modos, omnemq; humanam actionem, (vt superiores sentiebant) contineat: prædicatum verò (quoddam bonum) idem valeat, quod finis aliquis, aut bonum aliquod priuatum: propter quod quæuis hominis deliberata actio necessario exerceatur: ita vt sensus sit, omnis humana actio, aut vita, siue viuendi modus, semper est propter aliquem finem. Ex qua propositione hanc conclusionem Aristotelem primò intendere dicunt: aliquis finis proprius, & hominum generi accommodus est, ad quem vt ad scopum primò homines omnes suas referant actiones. quam in hunc modum ex asserta propositione colligunt: In omni motu & actione semper homo aliquem finem assequi contendit: aliquis ergo finis ho-

mini (vt proprius) à natura destinatus est. Assumptum antecedens firmum esse volunt ex sufficienti partium vitæ enumeratione: quam Aristoteles subiectum iactæ propositionis construendo fecit. Earum enim partium qualibet ad finem aliquem semper ordinatur. Consequentiam verò ostendere conatur, quadam supposita appetitus distributione in naturalem, & cognitium, qui hoc pacto definiuntur: vt naturalis sit, quem nulla præcedit appetentis cognitio, sed tantum naturæ, à qua immediatè dirigitur, & gubernatur: qualis est terræ appetitio ad medium descendens, & ignis ab eo recedens, sublimioremq; locum petentis. Neutrum sanè istorum corporum propria cognitiōe, cum ea careat, ad motum impellitur, sed à cognitione naturæ secundum tales propensiones huiuscemodi res cōdentis, & iugiter prouidentis. Vnde quia à principio infallibili suis actionibus diriguntur, nunquam eas errare, aut deficere contingit, cum nec ipsarum rerum propria censeantur actiones, sed potius ipsius naturæ: ad tales motus res ipsas destinantis. Quapropter inclinationes, siue propensiones, à quibus immediatè prædicti motus egrediuntur, appetitiones naturales, siue inclinationes appellare consueuimus. Ac proinde iure optimo alio loco Aristoteles asseuerauit omnes res inanimas, (quibus hoc appetituum genus latissimè patet) ab alio semper moueri, & iugiter agitari. Appetitus deinde cognitium sit: cuius motum semper præcedit eiusdem appetentis cognitio, vt in appetitionibus brutorum, atque hominum planè perspicere licet: in illis quidem cognitio, sensus appetibile ostendens, in istis verò rationis, atque intellectus semper antecedit. Quare ille sensitius dicitur: vt iste rationalis, atque intellectiuus appellari consueuit. Vnde quia cognitio propria in verè appetibilis ostensione quibusdam fucis ac imposturis circumfusa, deficere, & errare facile potest: vt à potentia creata, & materiæ coniuncta procedens, quæ omni semper deceptioni est obnoxia: constat appetituum cognitium non ita firmum & rectum ac semper vnum suis appetitionibus esse, perinde atque naturalem. Qua præcognitione constituta, consequentiam inductam arguente à minori (vt aiunt) sic probant. omnis appetitio & actio, quæ à

*Vnde re-
rū propē-
siones na-
turales di-
cantur.*

cogni-

cognitione propria appetentis (quæ deficere potest) dirigitur, semper in aliquem finem & scopum tendit: ergo & appetitio, seu propensio ipsius speciei, quæ à cognitione naturæ, idest Dei optimi maximi propenditur, in aliquem finem siue bonum suæ naturæ debitum & accommodatum producta & constituta erit. Est igitur generi hominum aliquod bonum à natura primò coaptatum, ad quod tanquā ad scopum attingendum genus hominum inclinationem & propensionem in prima sui conditione acceperit.

Hæc sententia vsque adedò vera est, vt in ea omnes philosophi consentire debeant, etiam ii, qui apud antiquos academicos aliquādo assensum detinere consueuerunt. Enimverò in hac facultate principii primi (contra quod insurgere non liceat) vim primam ac robur continet. Hoc tamè nõ obstante poterit alicui dura huius loci interpretatio videri: ob id, quòd in litera expressa non sit, nec sub prædicta forma constructa ratiocinatio. Quod minimè obsistere debet, vt minus legitima interpretatio, quàm vera etiam sententia iudicetur. Est namq; probatissimis autoribus obseruatum: cum alicuius sententiæ causam & antecedens locauerint, ipsum reticere consequens & illationem. Quod Aristotelem fecisse sæpe inuenimus, si diligenti aliqua cura eius opera inspexerimus. In principio quidem libri posteriorum, cum hanc conclusionem, omnis demonstratio verè facit scire, sciētiamq; efficit, intenderet: eā omnino tacuit (posita illa principe propositione, & istius causa,) omnis doctrina ex præaxistenti sit cognitione, in qua probanda totus eo loco fuit. In principio etiam suæ metaphysicæ, cum hanc conclusionem moliretur: rerum abstrusissimarum & reconditarum cognitio tradenda est: (quæ totius operis negotium existit) ab ea enuntiatione: (quæ istius antecedens & causa est), initiū fecit, (omnis homo natura scire desiderat) in eaq; explicanda totus constitit. Ad eundem igitur modum præsentis opere, cum hanc propositionem intenderet, (quæ totius negotii moralis caput est) aliquis finis hominis proprius est, ad quem suas semper referat actiones: hanc supprimendo, quæ illam efficit, protulit: semper homo, quòd operatur, suam actionem ad aliquem finem dirigit.

Sed circa antecedens præfatæ consequentiæ, assertæque propositionis subiectum quisquam iure dubitare poterit: an ita sit, vt sufficienter omnes vitæ partes, seu viuendi modos Aristoteles enumerauerit? Quippe quoddam vita, quæ sciētia & sapientiæ operationibus constat, prætermiſſa esse videatur: quæ cæteris exactior, & perfectior existit. At tamen facile huic occurritur dubio cognitione principiorum præmissa, à quibus hominum actiones communiter egrediuntur, atque originem ducunt. Quæ duo tantum esse figura quadam & in genere in libris de anima Aristoteles docuit: intellectum scilicet, & appetitum. Quia tamen horum quodlibet in suas species partitur: plura in specie, quam duo reperiuntur. Nam sub intellectu, speculatiuus, actiuus, & factiuus continentur: sub appetitu verò, rationalis, & executiuus. Quo iuncto fundamento planè constat omnes vitæ partes sufficienter ab Aristotele fuisse enumeratas. Siquidem cuiuslibet humanarum actionum principii propria munera & officia notauit. Nam ars factiuum intellectum indicat: doctrina siue discendi via, (quam philosophus μέθοδος appellat) contemplatiuum: vbi sciētia & sapientia sedem habet: actus præterea & electio vtrūque; appetitum, rationale & executiuum, simul & actiuum intellectum satis aperte exprimunt. Electio etiam appetitus rationalis, & actiuus intellectus operaperficitur: cum sit appetitus intellectiuus, vel intellectus appetitiuus ex sententia Aristotelis sexto huius operis libro capite secundo. Actus deinde externus, quo prælecta exsequimur, optataque adipiscimur: appetitu executiuo absoluitur, & definitur: cuius nomine appetitum sensitiuum cum suis organis, atque corporeis instrumentis intelligo. Sunt nempe huiuscemodi appetitus siue sensitiuæ facultates eorum, quæ à ratione præcipiuntur, ingenui executores. ad quam functionem à natura etiam ipsa sunt destinati, atque cum rationali natura coniuncti. Ex quibus sufficienter vitæ partes, (vt ex ratione principiorum agendi colligi potest) ab Aristotele enumeratas esse constat. Sed eandem etiam sufficientiam ex parte obiectorum, circa quæ tota hominum vita versatur, venari est facile. Nam hæc aut eius generis sunt, quæ sub effectione cadunt, & horum causa ponitur ars: aut quæ sub speculationem & contemplationem

Appetentium facultatum munus & officium.

nè, propter quæ doctrina, siue discendi via est adiuncta, quæ scientiam & sapientiam mentis perfectiones insinuat: aut sunt ea, quæ in actionem veniunt, quibus actus & electio planè respondent. Sufficienter igitur omnes vitas, seu viuendi modos hoc etiam argumento Aristoteles notauit: quod non minoris roboris, (quia ex parte obiectorum sumitur) quam præcedens existimandum est. Sunt enim obiecta veluti quædam loca naturalia facultatum, siue potentiarum animarum: ad quæ suapte natura pro virili properant: vt ipsis adeptis fruuntur, ac in eisdem, vt in propriis sedibus & domiciliis conquiescant, suamque assequantur perfectionem: perinde ac naturalia cetera entia loca à natura sibi destinata proprio nature impetu petunt: in quibus quiescunt & feriantur. Vnde earum actus & motus in eadem obiecta, tanquam in proprios terminos mira quadam auiditate tendere videmus. Ad proprias igitur obiectorum functiones iuxta rationis mensuram & præscriptum omnes animæ vires dirigere omni studio nobis enitendum erit: ne cum cetera entia nature ordinem perpetuo seruent, homines soli impudenter satis contra ipsius dispositionem proſilire videamur.

Haecenus positæ propositionis partes subiectum constituentem, aliqua ex parte, & in genere tetigimus. Oportet iam iuxta doctrinam Platonis iubentis in tradenda scientia aliqua ad specialissimam descendere: easdem partes in specie, & atomo considerare. Quæret igitur iam aliquis, si ars, doctrina actus, & electio tres vitæ partes constituunt, cuiusnam vitæ, actiuæ, an contemplatiuæ, vel vtriusque? Nam si actiuæ: insufficienter humane vitæ finem statuisse Aristoteles videbitur: cum contemplatiuæ, & monasticæ finis non meminerit, qui ceteris humanis finibus altior, & præstantior existit. Si verò contemplatiuæ, constat ipsam ob vnitatem obiecti, (quod contemplatio, & vacatio diuinorum est) indiuiduam esse, nec in aliquas partes vnquam distributam fuisse. Si postremo iam vtriusque vitæ partes enumeratas esse dixeris: hoc cum sequeri litera pugnare videretur, in qua humane vitæ finem artibus petendum esse philosophus docet. Constat autem artes in actiuæ, & non in contemplatiuæ vita versari. Non igitur contemplatiuæ mentionem aliquam Aristoteles intulit.

Loca naturalia facultatum animarum obiecta propria.

Dubitabit insuper aliüs, si omnes enumeratæ partes sinè aliquè bonũ, (de quo sermo subiectus est) appetat? Nā sunt quædā artes tali sine carētes, quæ solū hominū voluptati student, & quas quæstus gratia in suū luxum & libidinem vagi & perditissimi homines adinuenēre, easq; exercent: qualis lusoria est: funambularia, & cæteræ huiusmodi, quæ apud imperitam multitudinem plurimum valēt: Non igitur omnes enumeratæ partes bonum quoddam appetunt.

Pro prioris difficultatis expeditione animaduertendum est vitā, quæ libero homine digna est bifariā prima sui diuisione, in actiuam scilicet vitam, & contemplatiuam partiri.

*Quid vi
ta actiua* Actiua vita ea est: quæ ratione & sensibus (ipsi subiectis & obsequentibus traducitur. Dicitur primo ratione: quia hoc viuendi genere ratio, siue intellectus actiuus per prudentiā (quæ eius perfectio existit) colitur, augetur, atq; ornatur. Apponitur deinde, & sensibus, quia singularia, quæ sub sensum cadunt, & contingentia sunt, hæc vita persequitur: vt humana sunt commercia, virtutum actiones, & cætera huiusmodi. & insuper etiam, quia sensuum appetitionibus, & voluptatibus (& si huius vitæ sectatores indulgēre soleant: temperatè tamen iuxta legis & rationis præscriptum: penes cuius arbitrium totius vitæ gubernacula residēt: postremò additur (rationi subiectis atq; obsequentibus). Nā virtutes morales, quarū vsu hæc vita gaudet, & perficitur: vt rōq; appetitū, tam rationalē, q̄ sensituum rectū efficiūt, rationiq; subiectum, atq; in bonū semper propensum: vt sexto huius operis libro Aristoteles est autor. Ex quo fit, vt vita hæc in societate hominum acta, ob quod ciuiliū etiam solet appellari: licet ea, quæ corpori & sensibus consentanea sint, sequatur, vt prolis generationem, opes, honores, amicos, ciuium beneuolentiā, corporis ornatū & elegantiam, & cætera huius generis, quæ corporis voluptati arridere solent: labe tamen & peccato careat, dum virtutū moderamine perturbationum impetus fuerint cohibiti, totiusque vitæ gubernacula penes rationis arbitriū resideāt. Quare maxima cura, vehemētiq; studio sub dictis propugnaculis rationis atq; virtutis vitam agere semper curandū est, ne dū hæc, quæ nuper enumerauimus, tanquā media & instrumēta ad vitā fulciendā, iterōq; humanæ

humanæ peregrinationis peragendū persequi profitemur, ab hianquā à fine extremo, vltimoq; vite fructu capiamur: in quo ex doctrinā beati Augustini tota consistit perversitas: cum his vtendū minimeq; fruendū sit. Ante tamē, q̄ ab hoc diuisionis mēbro discedā, perfectionē eā hic non pigebit adscribere, quam Christus redemptor noster Matth. 25. cap. huic generi viuendi contulit, & explicuit: cum beneficiæ opera æternæ retributionis causam exhibuit: Quæ vi ta etiam actiua à doctoribus sacris solet appellari: Quā etiā erga dominū Iesum totius orbis redemptorē beatā Marthā exercuisse diuinis literis est proditū: cuius vitæ vigor & integritas in operū misericordiæ, beneficentiæ, hospitalitatis, & cæterarū huiusmodi virtutū exhibitione consistit. Quæ sanè vita in actiōe ita posita, verè Christiana est, & viro Christiano vere digna: qui dū ex professio officiosum se in pauperes Christi præstat ingentē charitatē, amorē, & pietatē erga Deū ipsum declarat: cuius nomine, labore & angustia præfatos hospitio excipit, atq; indulgētia fouet. Magnū præterea futuræ salutis sibi exhibet testimoniū iuxta doctrinā beati Petri certā suā vocationē bonis operibus faciēdo: atq; præcipuè iis, quibus diuina veritas peculiariter præmiū pollicerī nō dedignata sit, cum beatū eū appellat, qui diligētī cura super egenū, & pauperē intenderit, cuius vitæ & libertatis in die mala statim se liberatorē & assertorem profert.

Vita deinde contemplatiua est, quæ posthabitis iis, quæ corporis sunt, mēte & negotio intellectus agitur. Prima huius definitiōis pars fugā significat eorū, quibus plebs tota, ciuilesq; homines implicari solēt. hoc nāq; viuēdi modo à negotiis sæculi, & ciuiliū cōmerciis animus amonendus est, à sensuū appetitionibus auocandus: à corpore tandē, (quoad naturalis & generatiua vita suffert) abducendus & separandus: omnia deniq; contemplatiua hic vir, ac verè magnanimus sibi negat, quæ paulò antè plebi, ciuiliq; homini cōcedebantur. Quod altiori mēte, imoq; pectore considerandū est: iis, qui ad hoc heroicę vite genus asciti, & vocati sunt: ne relicto domini aratro, (quò durā ac superbiētis corporis terrā procindere, ac optimè subagere profitētur) retro aliquando respiciāt, Atque ideo ipsiusmet veritatis elogio regio Dei minime

Contēplatiua vite finitio.

minime apti censeantur. Quod forsitan iis cōtingit, qui impetu ventorum rapti absq; cōsilio & prudētia, absq; Dei zelo, vel zelum quidem Dei habentes, sed non secundū scientiā in hoc vel illud vitæ genus præcipientes delati sunt. Oportet igitur, cū de vita optanda deliberaueris, sub omni potenti manu Dei primò te submittas, in cuius obsequium vitam semper agere magnoperè cupis, anxieq; illum depreceris: vt ad hunc, aut illum frugaliorem viuendi modum te ducere & trahere dignetur: deinde maturo vti opus est consilio, exactaq; prudētia, qua quid vnūquodq; vitæ genus laboris, crucis, & erumnarum contineat, exploratum habeas, atque postremo tui, tuatūq; viriū, ac morū periculū facito, quidq; ferre humeri valeāt, quidq; recusent, expēde. Suauiter nāq; Deus optimus maximus sua prouidētia cūcta disponit, suū fauorē, opē, & auxiliū omnibus impartitur: cuius præsidio munitus ad hāc, aut illā vitā aspirare cōtendis. Quæ si obseruaueris: diligētīq; studio exploraueris: ad quodcūq; vitæ genus ductus fueris, teq; ipsum accommodaueris, progressu tēporis te sic optasse nunquam pœnitebit.

Additur postremo in definitione, (q̄ mēte & intellectus negotio hæc vita potissimū agitur, vbi scopus & propria huius vitæ functio planè exprimitur, quæ per cōtemplationē, & intellectus speculatiui opus mentē & animū à corporis cōtagio liberare, Deoq; optimo maximo (quoad natura ipsa permittit) assimilare & cōiungere nititur. Vir enim contēplatiuus (qui sapiēs à philosophis dicebatur) habitū sapiētiae propriis operationibus, (quæ corporis pōdere impediri solēt) accuratè exerere, & depromere curabat. Continuu sanè illius negotiū erat cōsiderare, exploratūq; habere, quo pacto ex vnitāte vnus vniuersalis principii tanta flexerit rerū multitudo, & quo rursus modo tā varia rerū pluralitas per accommodatos singulis fines (prout fieri potest) ad eandem principii vnitatem reducat: expēdere insuper, quo pacto scientiarū principia firmā, certa q; habeāt: & quot ab his ad scientias progressus, totidēq; regressus efficiātur. Quæ duo totius Metaphysicę negotium, finem & opus illius sapiētis in compendio continent. Ex quibus apertissimè constat: eū, qui huiusmodi vitæ officiis intento animo vacat, per cō-

siderationē, & cōtemplationē quodāmodo à corpore ipsa mentē & animum separatim habere: quod paulo antè insinuauimus, & eleganter in Phædone asseuerauit generosus Plato, cum philosophiam, omnemq; philosophorum vitā mortem quandam esse constanter asseruit. Quæ sententia planiūs percipietur, si duplicem esse mortem animaduertaris: quandam, qua corpus ab anima separatur, quæ humani suppositi solutionem, & interitum dicit, & rursus aliā, qua

Gemina
mors.

è contra anima à corpore, eiusq; contubernio spiritualibus actionibus sciungitur: licet secundum vegetandi vim semper eidem corpori maneat vnita & copulata. Primam intellexit, locum prædictum Platonis legens, Cleombrotus scientiæ cupidus, cum ex magna arce præcipitem se dedit: cum secundam tantum mortem insinuasset Plato: de qua etiā nos hæctenus locuti sumus.

At est etiam & in hoc viuēdi cursu quædam Christiana perfectio, & sapienti Christiano digna: quæ tribus his potissimum continetur: principio Christianus sapiēs in diuinorum mysteriorum iugi meditatione, Sanctarumq; literarū veris sensibus eruendis plenus fidei, spei, & charitatis totus versari oportet: vt religiosi nomē, quod semel accepit, à relegendis sacris literis iure retineat. Ad hoc etenim munus noster sapiēs ascitus est: hoc illi ex officio incumbit, colere, scilicet, atq; exerere talentū: cuius omnipotenti dño exigendæ rationis tempore vsuram reddere tenetur: ne vacuus in conspectu diuinæ maiestatis comparens, inutilis, seruus habeatur. Deinde immensæ bonitatis Dei considerationē assidue repetere oportet, qua tot beneficiis nos cumulauit, cū tanta pulchritudine, sapientia atq; præstātia primos nostros parētes per creationem in lucem edidit. quæ in nos omnes latè diffusa fuissent, si propria culpa tanto beneficio se indignos non præbuisset: qua insuper bonitate propria labe & peccato infectos, vniuersumq; in illis hominū genus, vniuenti filii sui cruetissima morte nos omnes reparauit. Quæ si cum nostrę imbecillitatis ratione, (quæ tanta est, vt opus Deo gratum absq; eius auxilio, fauore, & gratia exequi nō possimus, ne dum cogitare) conferatur, ad leniendum veram charitate animum, ingentesq; vires resumendas maxime valent.

Christiana
sapiētia
officiū

metaphy
sicę op^o et
negociū.

lent. qua ratione vit pius excitatus, cum omni humilitate a
fiduis orationibus diuini numinis præsentiam auxilium, &
fauorem eximo peccatore deprecatur, totoq; suæ vitæ cursu
id præcipuè sibi curæ est, quo potissimum opere omnipotē
ti domino placere possit, opusq; illi gratum exhibere. Hoc
tota vita meditatur: hoc animo toto tēpore versat. Quia ta
men impedimēto iis viris esse solet superbia, & indulgētia
carnis: tertio loco opus est: eam abstinentia cohibere, spon
tanea percussione castigare, & pœnitentia reprimere. Præ
rita etenim hinc crimina delentur: & perpetuo mentis im
perio, imo nutui homo famulatur. Ob quod purgatiua vita
non minori cum ratione, q̄ contēplatiua hæc solet appella
ri. vnde fit, vt iure optimo genus hoc viuendi, quod semper
spiritualia, diuinaq; meditetur: omni posthabita corporis ra
tione, omni conatu semper colere, atq; hanc animē a corpo
re separationē (vt suprascriptum est) pro viribus facere nita
mur. Hac etenim ratione huius vitæ sectatores beatus Pau
lus in epistolis iis, quæ ad Romanos & ad Colossenses extāt
sæpe mortuos solet appellare, Christo autem, & iustitiæ vi
uentes. Quæ paulò latius hic disputare fuit animus, vt Chri
stianus lector in Christo Iesu obiter ociari possit, & vt nos
eorum, quæ toto opere tractanda sunt, præcipuum funda
mentum iactum habeamus, quod in hac vitarum explica
tione potissimum consistit.

Quibus habitis iam ad argumentum dupliciter respon
deri potest. primò, q̄ solum vitæ actiuæ partes Aristoteles
hoc loco recensuerit: ita vt ars genus opificiū designet, qui
corporis functionibus propriæ artis opera conficiat. Ob qd̄
seruiles artes, ipsarūq; autores seruos publicos Aristoteles
in politicis appellare consuevit: Doctrina verò siue discēdi
via id genus hominū notet, qui docēdi munere reipublicæ
subseruiūt. vt publici sunt pceptores, qui sciētias, & libera
les artes publico stipendio docēt: ludi etiā magistri, qui pri
mis literis, virtutisq; rudimentis pueros ac iuuenes forman
dos suscipiunt: Actus præterea & electio in vniuersum ip
sos ciues & insuper ciuiles homines, reipublicæq; modera
tores: qui maxime virtutib⁹ pollere debēt: quarū officia per
actus & electionē elegāter significātur. Nā & si ita sit: q̄ vir
tutes

tutes omni viuēdi genere accuratè excolēdæ sint, eximieq;
versari debeāt, ita vt omnē vitā regāt, tēperent, & moderen
tur: præcipuè tñ in equitibus, hominibusq; ciuilibus, ac rei
publicæ gubernatoribus magno lumine splendere debent,
suūq; habere domiciliū: quibus ex officio sibi & aliis vitæ viā
insigniter parare & illustrare incūbit. Neq; obstat argumen
tū, quod principio obiiciebatur de insufficienti Aristotelis
processu: Quia in notioribus, sensuiq; manifestissimis (qua
les prædictæ artes sunt) exempla infra produxit, quia has po
tissimum partes figura quadā vita actiuæ complectitur: quæ
cum sua etiam felicitate ad vitam contemplatiuam, (de qua
in decimo huius operis libro est disputatio) tanquam ad fi
nem vltimum humanum, primumq; naturæ mutamentum
ordinatur. Secundo dico, q̄ veriusq; vitæ partes Aristoteles
descripsit, si doctrina vel discēdi via scientiam omnem &
sapientiam complectatur: ita vt eo loco vita contemplatiua
indicaretur, quæ harum operationibus definitur. Nec huic itē
solutioni obiat contextus literæ sequentis: quoniam vitæ
actiuæ partes tanquam notiores exponit exemplis artium
productis: quæ vitæ actiuæ præcipuè famulātur, ingenuēq;
ancillari vidētur: atque hæc cum omnibus suis partibus om
ni studio ad vitam contemplatiuam (vt suprā diximus) nos
præparare curat. vnde fit, vt ad contemplatiuam vitā ratio
ne quadam referatur.

Pro solutione secundæ difficultatis est primò aduertē
dum: quid sit ars: quo intellecto facilis erit difficultatis expe
ditio. Ars ab Aristotele sexto hui⁹ operis libro eo pacto de
finitur, vt sit habitus cū ratione factiuus. Dicitur primò ha
bitus, vbi prædicamentū, ad quod omnes artes reducuntur.
indicatur. Omnes enim in predicamento qualitatis sub ha
bitu collocātur. A pponitur deinde factiuus, vt ab artibus li
beralib⁹. & virtutib⁹, quæ habitus sunt actiui, sã moueatur.
Quæ admodū nãq; natura sua actiōe ens naturale generat,
ita & singulæ artes propria opificia in plurium commo
dum permanentia per suam effectiōem produciunt. Ad
ditur postremò cum ratione, vbi finis & præcepta, quæ ad
harum artium consecutiōē obseruari debeant, satis aper
tè notantur. Ex qua descriptione definitiones aliæ, quæ
mul

multiloquio vulgo circumferuntur, vt huius explicationes elicitæ esse videtur: vt est illa Simonidis apud Lucianũ, Ars est collectio multarũ cõprehensionũ ad aliquem finem vtilẽ vitæ: & insuper, q̃ ars sit promptitudo quædã præceptione, imitatione & exercitatione collecta. Est tamen hic (vt clarius percipiuntur, quæ diximus) animaduersione dignũ: q̃ finis prædictarũ artium humilis est, vtpote corpori tuendo præcipuè accommodatus. vitæ etenim, quæ ex sensibus traducitur, huiusmodi artes subsidia, atq; emolumenta parant. Per hunc tamen finem ad illum superiorem, naturæq; humanæ accommodatum suo modo referuntur. Ex quibus aliqua notatu digna sunt colligenda. Principio q̃ artes, quæ corporeo egent instrumento ad sua opera conficienda eò dignitatis accesserunt, vt inter philosophiæ partes censeantur. Eò etenim q̃ artificialium operum ipsam naturam imitantes sunt generatiuæ nihil penè ab ipsa natura distare videntur. Propriis enim materiis, quibus vtuntur, cõuenientes formas accommodant, perinde atq; natura ipsa in materiam primam integrè dispositam expetitã sua actione inducit formam. Vnde non solum naturam ipsam æmulatur harum artium artifices, sed Deum optimum maximũ creatorem, rebusq; nostris prospicientem (quoad fieri potest) imitantur. Merito igitur inter philosophiæ partes artes ad eò naturæ imitatrices connumerandæ veniunt. Secundo colligitur, artes maximi momẽti & virtutis esse ad fugam, & profligationem vitiorum, quod proximum moralis virtutis initium est, secũdum illud poëtæ vulgatum, Virtus est vitium fugere. Nam cum nõquam cesset animi motus, continuaq; sit mentis agitatio ex Ciceronis sententia: dum operi necessario, atq; honesto intenta & præoccupata fuerit, motus sane animæ studiosus erit: neque contrarius, vagus & vitiosus locum vllum inueniet, quo vita ipsa infici possit: in quẽ labi necessarium esset, nisi per artium occupationem, & studiosum aliquod exercitium animus ipse fuisset præoccupatus. Ex quo sequitur homines; qui sine arte, & definito aliquo viuendi modo in ciuitatibus agunt, neque aliunde vitæ subsidia suppetunt, vel hac causa in societate hominum minime esse permittendos: sed quamprimum ab ea eiicendos:

Occupatio ad emendationem vitæ necessaria.

dos: aut saltem grauius corripendos & puniendos: donec ad aliquam artem exercendam animum induxerint: Quod ciuilibus hominibus, reipublicæque gubernatoribus alta mente reponendum est. Nam huiusmodi homines præter hoc, quòd victus gratia necessariò alios violare debent, cum perditis sint moribus: vehemẽter eisdem aliis nocent: Ac perinde vt serpentis venenosæ halitus horum deprauata consuetudo in ciues omnes serpit, totamq; ciuitatẽ corrumpit. Tertio colligitur huiusmodi artes, atq; earum artifices ossa & fundamenta ciuilibus societatis continere: Nã cum homines corpore constant, multis mutationibus & affectionibus obnoxio: multis subsidiis extrinsecus indigent: vt propriam vitam, propriamq; salutem tueantur, Quæ omnia artifices abunde præstant. Alimenta namq; agricolæ parant: & cæteta vitæ adminicula, frigoris, ac caloris, cæterarumq; impressionum defensiones qui restant præbent opifices. Horum igitur ministerio, tanquam ossibus quibusdam & nervis totum reipublicæ corpus fulcitur, ac sustentatur. Ii enim ciuilibus ac sapiẽtibus hominibus, qui maiorum, ac illustriũ rerum studio sunt occupati, nec ad hæc vtilia & viliora descendere possunt, necessaria subministrant, maximòq; illis ad viuendum adiumento sunt. Qui rursus cõpensatione quadam excellentiora animi bona illis suppeditant: quidam per iustam gubernationem legibus vtendo, virtutum stimulos cõcitant: quidã verò vitæ sanctimonia, diuinis officiis, publicis concionibus, & doctrina, altiori quadam ratione longe maiora rependunt. Quapropter certo quodam modo per huiusmodi viros excellentes, & ipsi artifices contemplatiuã ipsam vitam adoriuntur, dum ad cultum Dei augẽdum, & propter ipsum Deum sua opera conficiunt. Ex quibus iam postremò sequitur artes omnes, quæ finem aliquem sibi nõ constituunt, quo vita ciuium in integritate, & sufficientia quadam agatur, vt ea homines adiuti ad optimam & spiritaliorem vitam contendant, sed voluptatis hominum gratia solum inuentæ sunt, non esse veras artes: nec tali nomine dignas censendas fore: cum vanæ penitus & futiles, ac cõmenticiæ sint: quales sunt in argumento præassumptæ. & parasitica insuper, & quæ manuum agilitate quadam ad capiẽdas

dos & decipiendos hominum sensus, & similes, quæ lucri gratia in ciuitatibus aliquando exercentur, & suos autores in otio ac vitio perpetuo detinent. Quare (vt supradiximus) tales in republica homines permittendi non essent, sed superioribus medicamentis curandi, ac eorum animi purgandi. Perspicuum est enim, quò compositiones vnguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia processerint, vt etiã hæ artes, quæ forsã honesta habuere initia omni iure restringendæ sint, cum ad perfruendos sensus tantum iam conualuerint. Ex quibus manifesta est argumenti solutio. Nam tantum artium Aristoteles meminit, quæ ad aliquem finem semper vtilem & honestum inuentæ sunt. Nã eas quæ ludibrio constant: artes minime censet. Atque hæc circa subiectum controuersæ propositionis nunc dicta sint, quæ secundum quamq; sententiam probè tenere oportet: licet huic non parum fauere videantur: quæ omnino vera est, & menti Aristotelis satis cõformis: quam etiam vt legitimam interpretationem aliquando complexus sum, & tamquam veram augere studui. Nunc autem maturiori adhibito consilio nõ nimium probatur. Quare quod de hac re sententiam, hic in medium proferre non grauabor.

Axioma igitur positum formalis propositio est illius, quod potissimum Aristoteles toto opere tractare intendit, itaq; prædicatum illud (quoddam bonum) non pro fine aliquo particulari capiatur vt priores sentiebant, sed eo loco articulus dicat emphasim, sumaturq; pro proprio, & nature humanæ adæquato bono, atque ab ea primo expetito, ad quod obtinendum, cætera, quæ homines in vita ambiunt bona referantur. Primo ergo in hac assertione dicitur, quod enunciatum illud totius negotii tractandi propositio est: quasi in hunc modum Aristoteles diceret: licet homines per diuersas artes mechanicas diuersos liberalium artium, ac scientiarum docendi modos, per varias denique ciuilem administrationis rationes, huc atque illuc diuagentur: omnes tamẽ ad vnum bonum propriæ naturæ accommodatum aspirant: de quo præsentis operis nobis tractandum est. Quæ assertio ex duobus potissimum suaderetur: primò quod propositionis præceptum omnibus probis autoribus suis operibus summa cu-

ra obseruatum est. A propositione siquidem eorum, quæ tractanda crant, incepere: vt videre est apud Vergiliũ in Æneidorũ initio, cum inquit, Arma, virumq; cano. &c. apud Lucanum cum ait: Bella per Emathios plusquam ciuilia campos, apud Ouidium: In noua fert animus mutatas dicere formas. Idẽ etiam in Sacris ac diuinis scriptoribus perspicere licet. Beatus etenim Ioannes, quia Christi redemptoris nostri diuinitatem potissimum celebraturus erat, ab ea nimirum exorditus est intonans: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum. Beatus verò Matthæus & Lucas, quia eiusdem Christi Iesu humanitatem præcipuè erant enarraturi, à generatione temporali, qua homo factus prodiit, initium fecere. idem etiam comperiemus apud cæteros diuinos scriptores Veteris testamenti, à quibus hoc exordiendi genus ad profanos autores emanasse crediderim. Quod si propositionis ratio ita accuratè ab omnibus probè dicentibus obseruata est: ab Aristotele tam benedicendi studio, imo inuidio: prætermittam fuisse suspicari indignum est: præcipuè cum in omnibus aliis operibus id ingenuè executus sit. De quo etiam supra nonnihil diximus. Secundo idem ex eo apertissimè suadet: quia re vera ita est, quod de humano fine ultimo qui in hac vita homini contingere potest, de eiusque assequutione, hoc toto opere disputatio futura est: quod per singulos libros discurrenti satis perspicuum erit. Nam in decimo libro de perfectiori & vitæ contemplatiuæ ultimo fine, quem in operationibus sapientiæ collocat, tota doctrina est: per alios nouem de felicitate, ac ultimo fine actiuæ vitæ, de eiusq; adeptione hoc ordine longum sermonem contexit. In primo enim libro, quid sit hæc felicitas constituit, & ex quibus insuper operationibus constat. Atque quoniam eam operationem rationis secundum optimam virtutem in vita perfecta posuerat, prædictam definitionem resoluendo singulas eius partes in reliquis libris satis diffusè persequitur. Nam in secundo, quid sit virtus, docet, virtutumque omnium in genere quandam degustationem affert. In tertio de operationibus, quibus tanquam via ad virtutem itur, eleganter disputat, quibus specialius de fortitudine & temperantia disputatio appenditur:

Ordo eorum que hoc opere tractantur

in quarto libro virtutes non cardinales, illi tamen tanquam partes potentiales adiunctæ distinctè tractantur, vt sunt liberalitas, magnificentia, magnanimitas, modestia, mansuetudo, veritas, comitas, vrbantia, & quædam aliæ mediocritates corporales, vt verecundia, & cæteræ. in quinto iustitiam, eiusq; singulas species luculenter discutit: in sexto prudentiam, sapientiam, omnesq; virtutes intellectuales ostendit: in septimo de gradibus virtutum, de cõtinencia scilicet, temperantia, perseverantia, gradu heroico: (qui ob id in alio genere positus est: perspicuè philosophus disserit, quibus etiã singularis de voluptate disputatio est annexa. atque his omnibus duas primas partes prædictæ definitionis felicitatis actiue tantum complexus est. in octauo tandem, & nono libris, qui residui sunt, de amicitia, aliisq; bonis, quibus hominum conuictus, humanaq; saluantur commercia, magnifica dicit: atque iis præcipuè vltima illa definitionis pars In Vita perfecta explicatam esse vult. Quibus omnibus exactè cõsideratis apertissimè constat: de fine humano, eiusq; consecutione totius operis negotium præcipuè assumptum esse. Vere igitur prædictum axioma totius operis propositione continet. Quare non minus de fine humanæ vitæ potuit liber inscribi, quàm de moribus: hunc tamen secundum titulum potius Aristoteles delegit, quia priorè includit, & quoniam studiosos reddere homines: quod moribus bonis contingit, & modum assequendi primum illum humanum finem explicare, & nos primò docere: intendit. Atque hoc dictum fit, quantum attinet ad priorem partem huius interpretationis.

Secundo loco circa prædicatum illud (quoddam bonum) tria asserantur: primò, quod secundum quandam excellentiam pro definito ac determinato humanæ naturæ bono ponatur: Secundò quod illud erat à natura humana in ciuili vita primò expetitur: tertio quod ad hoc, tanquam ad vltimum bonum omnes alii priuati fines referantur. Atq; hæc distincti nunc prosequenda sunt. Primum igitur hoc modo probatur: cuiuslibet generis entium proprius à natura finis constitutus est, propter quem suos motus, & operationes exercent, & ratione quadã eo adepto gaudeant, & quiescant: homini igitur

igitur longè cæteris maioris dignitatis, atque ipsorum domino, de fine propriæ naturæ accommodato, multò maiori ratione per diuinam prouidentiam prospectum erit. Aliàs diuinam prouidentiam imminuas oportet. Vel inanis & seruilis conditionis naturam constituas humanam: quorum vtrumq; grauitè aures offendit, & os ipsum prolatione ipsa inficere videtur. At occurret aliquis, quinimò, quoniam tam excellentis homo dignitatis est, vt inferiorum entium perfectiones contineat, & noua ac præstanti accessione rationis excedat, magnopere oportuit: illi altiolem, atque ob id omnibus rebus communem finem statuere. Huiusmodi autem solus Deus optimus maximus est: non igitur citra Deum homini aliquod proprium bonum est destinatum: suæ naturæ præcisè accommodatum. Hoc tamen nullius ponderis & momenti est propter duo: primum quia bonum rationis, quod ipsum honestum, siue honestè viuere existit: eas condiciones continet, quas obiektor opposuit. Nam excellentioris primò dignitatis est, finibus aliorum entium, bonaque ipsorum tam animantium, quàm animæ expertum amplectitur. Etenim quod cætera alia entia coaptatis instrumentis ad corporis tuitionem, propriique finis consecutionem efficere possunt, hoc longè excellentius homo per rationem præstare valet. Quare secundum eam, atque ex virtute viuere proprium bonum humanum est. Deinde quia naturalia entia eo ordine in Deum ipsum, tanquam in finem omnium vltimum conuertuntur, quò ab eodem, tãquam ab vniuersali principio emanarunt: Sed homo, sicut alia inferiora entia, materiæque coniuncta, secundum cõmunem naturæ cursum mediis causis secundis à Deo fluxit: angeli autem, quos Aristoteles intelligētias appellauit, immediatè: ergo ij immediatè etiam, perpetuoque obsequio & famulatu in Deum se conuertere debent, homo verò mediatè: medio scilicet aliquo bono suæ naturæ accommodato, per quod tandem ad Deum perenne omnium principium, sicut cætera inferiora entia, referatur. Bonum igitur definitum infra Deum homo habet: ad quod primò proprio naturæ impulsu excitatus, suis actionibus im-

Bonū ali
quod à na
tura ho
mini ac
commo
datum.

mediatè tendere debet. Prior huius argumenti propositio ex eo manifesta videtur: quòd res cunctæ creatæ, à quibus causis acceperunt esse, ab eisdem petunt & conseruari: atque ob id in easdem causas per naturales inclinationes acceptas primò se conuertunt: atque illis eo modo, quo earum natura patitur, vniri desiderant. Vnde fit: vt quæ immediatè à Deo processerunt, in eum se immediatè conuertant: quæ verò mediis causis, medio quodam bono etiam in Deum tendant. Posteriolem verò propositionem non ita intelligas velim, quòd effectus aliquis vnquam producat, ad quem Deus omnipotens immediatè non concurrat: sed hac ratione: quòd homo, cum etiam è corpore constet, sicut & anima: suppositis agentibus inferioribus, & superioribus corporeis, materiam disponentibus ac præparantibus rationalis anima à Deo optimo maximo per creationem infundatur. Angelus verò, quia intellectualis substantia est, totus sine secundarum causarum adminiculo ab omnipotenti domino producit. Quare cum immediatè à Deo procedat, in ipsum etiam immediatè se conuertat, necesse est. Ma-
net igitur prima ratio firma & constans, ad id probandum, quòd intendit, bonum scilicet aliquod & proprium, hominem habere: ad quòd primò, suas referat actiones.

Secundò idem suadetur ex sententia Platonis, quæ præclararum Aristotelis expositorem in moralibus semper celsi: qui bonum partitus est in summum bonum, quòd est omnium rerum principium, quòd est Deus ipse, de quo in Parmenide disputat: & in quoddam aliud bonum, siue bonum cum addito, quòd bonum anime, siue hominis, dum hinc inferius agit, appellatur: de quo in Philebo longius disputat. Est igitur ex mente huius philosophi bonum quoddam naturæ humanæ præfixum hinc inferius: de quo hoc loco Aristoteles loquitur. Probatür præterea & hac ratione. Nam idem bonum humanum, siue felicitatem Aristoteles tractandam proponit: quam toto opere nos docet: docet autem felicitatem quandam in hac vita, quam operatione rationis secundum virtutem constituit: quam item summum bonum humanum appellat: idem igitur bonum naturæ humanæ accõ-

modatum

modatum hinc proponit: quòd probare intendimus. Tandem idem innotescit ex confirmatione antiquorum philosophorum, quam Aristoteles adducit. Quapropter inquit, bene veteres dixerunt bonum ipsum id esse, quòd omnia appetunt. Consuevit sanè Aristoteles postquam suam sententiam de re graui aliquando protulit: eam communi omnium consensu (qui ad faciendam fidem maximè valet) corroborare. id in libro posteriorum fecit, cum scientiæ definitione constituta, eam communi omnium sensu firmavit subiiciens: Omnes enim tam sciètes, quàm nescientes tunc arbitrantur se scire, cum causam cognoscunt. Perinde etiam in hoc loco, cum in axiomatis propositi confirmationem omnium antiquorum descriptionem de ipso bono induxit. Omnes enim antiqui philosophi, vt Plato, Socrates, Pythagoras, & quicumque ante Aristotelis tempora floruerunt, omnes vnanimiter definirunt: Bonum ipsum, id esse, quòd omnia appetunt, id est, id ipsum bonum cuiusque speciei est, in quòd communiter indiuidua eiusdem generis ipsius naturæ appetitione feruntur. Vt planius tamen descriptio hæc vltimi boni percipiatur, tria discutienda sunt: primum an aptè tradita sit hæc vltimi boni definitio: deinde, an conuenienter in conformationem positi pronuntiati sit adducta: tandem an bonum ipsum, quòd in ea explicatur, non pro Deo ipso: vt autores prioris sententiæ assererent, sed pro eo ad quòd cuiusque speciei naturæ primus ascitus sit factus, capiatur. Primum expeditur affirmatiue, quòd congruè ipsum bonum descriptum sit: quòd sic suadetur: ad vniuersum genus entium definitionem extendendo. Per propensionem & naturæ appetitionem, quæ ab ipso autore naturæ profecta est, & ad bonum, quòd inquirimus, directa, prædicta definitio tradita est: aptè igitur explicat, quid sit ipsum bonum. id etenim ipsum bonum, & scopus cuiusque generis entium est, in quem ipsa natura communi appetitu generis tendit. Alias autor ipsius naturæ tali nos rerum propensione deciperet, ipsaque naturæ inclinatio & procliuuitas res omnino futilis & vana esset: quòd penitus absurdum est. Atque ex consequenti in genere homi-

*Finitio
antiquo-
rum de ip-
so bono
explicatur.*

num id, quod primum naturæ inuitamentum habet, censendum est. Secundo idem apertè sic probatur: cuiuslibet animalium generi proprium, & ipsum bonum est, secundum naturam viuere: igitur ex motibus & appetitionibus ipsius naturæ congruè definitio ipsius boni profecta est: siquidè bonum ipsum naturam ipsam explere, & perficere habet: assumptum tamen in omnibus rebus ostendere facile est. Atque primò id in brutis animalibus constat, quibus conuenienter sui generis naturæ viuere finis, & ipsum bonum est. Patet etiam in animæ expertibus. Secundum enim naturam operari, ut leuibus à medio ascendere, grauibus ad ipsum deprimi: ut naturalia loca assequantur, ipsum bonum & finis vltimus est. Imò violentum argumentum est, ad idem persuadendum in quouis animantium genere: ut tunc proprium bonum, & finem assequantur, cum propriæ naturæ conuenienter se motibus & appetitionibus exercent. Sed peculiariter de ipso homine idem sic ostendo: omnis moris virtus homini quæ sita est, non quæ naturam ipsam relinquat, ac destituat: sed quæ tueatur, & seruet. Eum igitur homo scopum pro bono ipso & fine proprio habebit, ad quem primò humana natura ducta est: ad quem etiam ipsa virtus continuò tendat. Alioquin non perficeret, sed potius naturam destrueret. Neque insuper virtus ipsa moralis quoquam pacto primis naturæ inuitamentis relictis, in nobis constitui, aut formari posset. Item hoc perspicuum est: quòd cum ætate grandiores euadimus, iudicioque valeamus, secundum virtutem & sapientiam viuere omnes quæ optimum ducimus: atque magis has acquisitas virtutes, quàm naturales quæ prædictarum inchoationes sunt, colimus. Secundum eas igitur agere, est conuenienter naturæ viuere: propriam siquidem naturam ornare, augere, & locupletare continuò ab ipso ortu desideramus: Quare si viuere secundum virtutem & sapientiam ipsum bonum, & finis humanus est: hoc igitur etiam erit & conuenienter naturæ viuere. Est tamen aduertendum id, quod in antecedente huius rationis positum est, quod magis scilicet morales virtutes, quàm naturales, & ipsa naturæ initia diligamus

virtus naturam perficit.

mus: quod ideo contigit, quoniam id naturæ ipsi accidere videtur: quod amico, qui nobis aliquem sibi familiarem aliquando commendauit. Nam sæpe euenit, ut hunc pluris faciamus, quam illum, à quo nobis commendatus sit. Sed specialius iam etiam probo, quòd conuenienter naturæ viuere sit homini secundum rationem vitam agere. Sensus etenim & membra omnia ita homini data sunt: ut ad quandam peculiarem viuendi rationem disposita esse videantur: sic item appetitio non ad quoduis genus vitæ, sed ad quandam viuendi formam concessa videtur: atque insuper ratio ipsa, & recta ratio, quæ supremum locum in homine tenent. Dandum igitur est aliquod proprium huius naturæ bonum, ad quod primò peculiaris viuendi forma, quam prædicta omnia exigere videntur, propriis motibus & operationibus tendat: quod secundum rationem, atque ob id conuenienter naturæ viuere, erit: in quo bonum ipsum, & humanum bonum sit-positum. Aliàs vita humana sine proprio fine & scopo, vaga & indefinita redderetur, quod absurdum est. In artibus enim ita cernere licet, ut non quæuis actio nec finis cuique artificii congruat, sed ille tantum, qui ad propriam artem depromendam conueniens est: ut alius motus histrioni, alius saltatori, perinde ac finis præfixus est. Natura igitur ipsa maxime constans, & prouida, naturam humanam non vagam reliquit: sed ad eum finem intra naturæ limites destinavit, quo suam speciem, virtutem, & dignitatem, exercere possit. Est igitur ut homini ita cuique alii generi ipsum bonum secundum propriam naturam viuere. Quo fit: ut ipsum bonum, optime oratione dicta descriptum sit. Atque hæc & si paulò latiùs diximus, intento animo consideranda sunt: quippe maxime sunt necessaria ad discernendum, quàm culpabiliter uiuant, qui legem naturæ, imò naturam ipsam humanam tota vita violent: cum naturale cuique homini sit, (vbicunque terrarum agat) ex hominis natura vndique integra, & nihil requirente agere. Necessaria insuper sunt ad discernendum: si ignorantia aliqua excusare possit eos barbaros, qui propriæ naturæ dignitatis oblitos, fermè esse refertur. Ex quo iam planè

Nature humane aliqd bonū accomodatū.

pater: quo pacto enunciatum hoc Aristotelis per hanc antiquorum definitionem corroboretur, quod secundo loco animaduertendum diximus. Apertè namq; sequitur, in quolibet entis genere ex propria naturæ motibus & appetitionibus bonum ipsum proficiscitur, vt in superioribus probatum est: probè igitur in natura humana statuitur, omnes motus per artem, doctrinam, & virtutes, conuenienter naturæ humanæ ordinaros, in bonum ipsum humanum tendere, quod dicta propositiōe Aristoteles asserit. & rursus si in natura humana ita se res habet, vt appetitiones omnes, & motus secundum eam ordinati in bonum ipsum intra ambitum naturæ constitutum tendant: in quouis alio genere idem existimare rationi consentaneum erit. Quare ipsum bonum antiqui scitè definiunt, cum asserunt: id esse in quauis natura, quod singula secundum eam appetit. Vt hac item ratione posita descriptio illius primi axiomatis consequens & corollarium sit. Crediderim tamen strictius hinc ab Aristotele, & etiam ab antiquioribus philosophis prædictam descriptionem capi, ita vt in genere hominum suum dumtaxat habeat intellectum: ac si dicatur, bonum ipsum, id esse, quod omnes homines (sanæ mentis intellige) appetunt, vt decimo libro contra Eudoxum eandem descriptionem Aristoteles declarat. Sed restat iam explicare id, quod vltimo loco propositum fuit. An definitum illud Ipsum bonum, pro vltimo fine simpliciter, an pro fine tantum proprio hominis in hac vita capiatur. Cuius solutio ex dictis iam perspicua est, quod pro naturali bono cuique generi entis accommodato capiatur: aut secundum posteriorem, atque strictiorem explicationem, pro ipso tantum bono naturæ humanæ in hac vita primò expetito. Sed ostenditur etiam & his rationibus. Primò quia phrasis hæc loquendi (ipsum bonum) desumpta est à Platone, per quam cuiusque naturæ ideam exprimit. hac etenim oratione τὸ ἀγαθόν: id est ideam hominis significat, sicut per hanc τὸ ἀγαθόν ideam boni, quæ hominis felicitatem assererat: quod sexto capite Aristoteles oppugnat. Eandem etiam loquendi formam ab omnibus Græcis, & præcipuè ab stoicis philosophis mutatus est Cicero

Cicero: sæpe in libris de finibus, vbi nunquam honestum sine pro nomine ipsum, protulit. ex quibus manifestè constat per ipsum bonum finem naturæ humanæ accommodatum ac commenturatum intelligendum esse. Apertius præterea idem patet: ex ipsius definitione. Nam ex motibus & appetitionibus naturæ ipsum bonum veteres philosophi venabantur: at motus & appetitiones rerum sensibilibus non tendunt, nisi in id bonum, quod suæ naturæ proprium est, sensibilibusque subiectum: neque nos in Deum ipsum suis motionibus sensu tendere percipimus: ponitur ergo definitum illud Ipsum bonum, pro peculiari hominum bono in hac vita ipsis præfixo, ac viribus ipsius naturæ assequibili: ac perinde de finibus aliorum entium ab ipso Deo optimo maximo definitis sentiendum est. Manet ergo ex his omnibus probatum, quod circa prædicatum illud (quodam bonum) positi axiomatis quærebamus, quod pro bono scilicet naturæ humanæ capiatur: quod est secundum rationem viuere intra limites naturæ sistendo.

Secundo loco circa idem prædicatum hæc nostra assertio continebat, quod illud bonum, de quo hactenus disputauimus, à natura ipsa, cui destinatur, sit primò expetitur: itaque licet varia, & infinita (vt dixit Porphyrius) sint cuiusque speciei indiuidua, ratione tamè vnus naturæ participatæ ad idem bonum semper omnia tendunt. Ad quod planius percipiendum apprimè est notandum: quod cum bonum illud aliquid contineat, quod sit accommodatum & aptum ad id, quod cuiusque natura desiderat, ibidè prima illius naturæ inuitamenta valent: quibus continuo eandè inuitat, & allecta. tefficit siquidè impetum, siue appetitionem illam, quæ in præfatum bonum semper natura fertur. Vnde aduertendum est: quod quamdiu talis natura à suo bono separata est, nec circa illud operatur, tandiu sub quadam violentia & defectu esse: perinde ac res naturalis, quæ extra locum sibi conuenientem est detenta, quæ quodam appetitionis impetu, & motu desiderii premitur: quæ vero conueniens sibi bonum assecuta est, motu quodammodo desiderii cessante, fruitione ipsa tãquàm termino motus, natura expletur, & satiatur: statusq; violentiæ & defectus omnino depellitur: & si nouum

nouū aliud desiderii genus statim excitetur, quo perpetuis stimulis bonū illud adeptū possidēdi, semper agitur. ex quibus planè sequitur antiquos philosophos ipsum bonum probè per motus & naturę appetiones definisse. Nulla quippe alia res clarius ac plenius suam causam indicat, quàm proprius eiusdem effectus, cuiusmodi sunt impetus & appetitiões respectu ipsius boni ad se continuò appetitivas facultates inuitantis & allicientis. Iure insuper Græcos talem impetum & appetitionem *δὲ μὴ* appellasse: quasi aliquid, vnde aliud mouetur, scilicet ipsum appetens. & eleganter item sequitur beatus Thomas asseruisse finem realiter mouere potentiam appetitiuam. appetere siquidem non est aliud, quàm motu desiderii in aliquid ferri: motus autem à mouente efficitur, quod est, ipsum appetibile potentia inuitamentum retinens, eoque alliciens. Vnde licet appetere omnibus animantibus, animæque etiam expertibus commune quippiam sit: appetibile tamen, quod mouet, non est, idem. Sed diuersum: perinde atque ipsa natura, quæ attrahuntur. Quemadmodum omnium artium commune est in aliqua peritia & cognitione versari: non tamen eadem est omnium scientia & cognitio, sed alia sutoris, alia fabri, & alia similiter aliorum existit. Ita appetere omnibus quidem rebus commune est, hoc autem, aut illud appetere diuersum, pro earum varia & diuersa natura. Vnde euenit, vt nullus finis quanquūq; naturam indifferenter mouere possit: sed eam tantum, ad quam alliciendam inuitamenta recipit, imò quàm diu durat inuitamentum illud in quouis particulari obiecto, tam diu solum voluptatem cum operatione manere, docet Aristoteles decimo libro, capite quarto. Quod supra dictam etiam finis efficientiã aperte arguit, imò proprio testimonio eam Aristoteles confirmat. Restat igitur veritas nostri pronuntiati, bonum scilicet ipsum ab ipsa natura totis viribus semper esse expetitur.

Postremo loco propositum fuit in huius interpretationis initio: ad hunc finem, & humanum bonum reliquos vitæ fines suapte natura ferri: quod explicatione tantum eget, cum ex superioribus hæc assertio satis manifesta sit: & adhuc

adhuc sic suadetur: Datur aliquod bonū humanum, quod in vita ciuili vltimi finis rationē habet: huiusmodi ergo ingenii est, vt ipsum ad neminem, ceteri autem fines ad ipsum referantur. hæc enim vltimi finis ratio ab omnibus antiquis philosophis recepta est. item à quibus initiis aliqua vitæ officia & opera proficiscuntur, in hæc eadem tanquam in finem ferri necesse est: eadē siquidem in minoribus lex extat, quæ in productis, atque à natura effectis: in quibus reciprocatio nem necessariam in eas causas diximus: à quibus aliquando egressa fuissent: at sic est, quod ab ipso bono rationis & virtutis tanquam à primo principio omnia inchoantur vitæ officia: (vt in sequentibus etiam planius videbitur) in idem igitur referatur, necesse est: Manet igitur firma nostra assertio. ex qua statim sequitur prædicta opera & officia vitæ, quæ in bonum naturæ humanæ immediatè tendunt, in Deum optimum maximum, tanquam in finem naturalem omnium vltimum & supremum (implicitè saltem) suapte natura ferri. Est enim Deus omnipotens simpliciter & sine vllō addito vltimus & supremus omnium finis. Ad ipsum igitur ex superiori ratione vltimi finis, omnes alii necessariò referuntur. Item lex, ratio, & quæ ex virtute prodeunt actiones, quas bonum humanum continere diximus: ab omnipotenti domino, tanquam à lege æterna, & omnium bonorum principio originem ducunt: suam insuper vim & efficaciam fortiuntur: in eundem igitur vel vna hac ratione referatur, oportet: iuxta regulam superius positã, à quibus initiis aliqua egrediuntur, in eadem referri necesse est. Quod intento animo obseruandum est, vt rectè de actibus moraliter bonis de quibus Deo dante in secundo libro disputatio futura est: aliquãdo discernere valeamus. & vt cognoscamus insuper, qua ratione in Deum ipsum actus morales suapte natura ab iis referantur, qui intra limites naturæ vitam agunt, vt philosophi, qui vsque ad eò suis scriptis rationem ipsam colere studuerunt. At tamen nos, qui Christiano nomine censemur, Christi quæ redemptoris nostri imitationem colimus, ipsum quæ orbis redemptorem verè profiteamur: ipsum Deum totius boni & optimi autorem omni vita, omni insuper actione exprimere & declarare debemus: vt ipsius duplicem imaginē

Orbem
quendam
sufficien-
do suapte
naturam
eã causã
quacũq;
res se con-
uertit a-
qua pri-
mo egres-
sa est.

portemus

Finis rea-
liter mouet.

portemus: alteram, qua homines, alteram, qua Christiani, ipso viuendi genere. Primò ergo imaginem Dei, qua nos homines esse ostendamus, referre conuenit. Dixit namque dominus Deus Genéseos. i. cap. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, vt præsit piscibus maris, & volatilibus cœli. &c. Ex quo apertè colligitur: hominem factum esse ad similitudinem omnipotentis Dei, in quantum mente & ratione, arbitriique libertate ingenuè pollet: vt præsit (inquit) volatilibus cœli, & piscibus maris: rationem sanè similitudinis subiungens. idem etiam ratio ipsa imaginis declarat: id quippe ad alterius imaginem & similitudinẽ factum censemus, quod non solum cœtera membra, sed ipsius faciem apertè refert. Facies autem omnipotentis Dei eius mens est, atque libera voluntas: homo igitur mentè, & ratione liberaque voluntate præditus, ipsius Dei faciem refert: quod & philosophi cognouère iuxta illud Ouidii omisis nunc pluribus aliis testimoniis: quam salus Iapeto miseram fluuiatibus vndis finxit in effigiem moderantũ cuncta Deorũ exprimit. Reliquũ verò creaturarũ vulgus vestigiũ: quod cùm impressio quædam sit in puluere, pedem & non faciem referre potest. Quibus hoc consequens accedit: hominem quocunque viuendi cursu, atque genere agat, quocunque operationem exercent, (interimque intelligẽtia, ratione arbitrii libertate ad sic operandum ducitur) se hominem esse opere testare: omnipotentisque Dei imaginem vitæ conuenientis penicillo, ostendere & declarare. Quando verò ratione corporis & voluptatis ipsi conuenientis, vitã traducit, eo ipso Dei imaginem deturpare, atque hominis appellationem omittit, aut iniuria sanè eam retinere. Quare etsi hominis vultum tunc circumferat, potius planta, aut animal brutum, quàm homo est existimandus: iuxta diuinũ illud elogium, homo, cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

Alteram deinde imaginem cœlestis, idest, Christi redemptoris portare debemus, qua nos verè Christianos esse vita ipsa exhibeamus. hæc autem ex doctrina & imitatione simul Christi Iesu perficitur. ex doctrina quidem, vt nostrarum vi-

rium

rium imbecillitate explorata, iugiter à Deo optimo maximo auxilium & fauorem ad vitæ officia præstanda humiliter requiramus: illum precãdo nostras vires corroboraret, adiuuet, atque in bono confirmet: Deinde vt omni culpa & sorde ex carnis temeritate, atque mortalis corporis contagione contracta, diligenter excussa, & diuinis medicamentis inde purgata veram fidem, spem, & charitatem in Deum vita ipsa de claremus. Quod à vero Christicola beatus Iacobus obnixè petebat, cùm aliquando dixit: ostende mihi fidem tuam ex operibus &c. Vnde quia præfata adminicula super naturalia dona Dei optimi sunt: fit, vt vita, quæ ab his cum integro liberi arbitrii vñ procedat: tota fructus plena sit: in Deumque ipsum super naturali ratione cognitum, integrè tota referatur, iuxta regulam superius positã, à quibus initiis aliqua vitæ officia proficiscuntur, in eadem tanquam in finem referantur, oportet. Qua ratione, ita omnipotentis Dei pius homo imaginem refert, vt beatus Petrus prima sua canonica eum diuinæ naturæ consortem non dubitet appellare. Cuius gratia considerare conuenit: quòd sicut soli aliquid dupliciter assimilari contingit: primò quadam luminis per radium quendam & splendorem communicatione: deinde integra luminis consequutione: ita & soli iustitiæ Christo redemptori nostro dupliciter quis cõformari potest. vno modo quadã diuini luminis cõmunicatiõẽ, seu infusiõẽ diuinã dona, quæ supra retulimus recipiẽdo, per quæ ad esse & viuere diuinum quodammodo homo hic extollitur, dum ex ipsis operatur. Deinde integra luminis consequutione: quando in patria, prout vniuscuiusque vita, & merita postulabũt finisque propriæ capacitatis extenderit, premia recipiet. Atque cùm præfenti vita prioris luminis communicatione suffulti, ex imitatione Christi Iesu, cuius vita nostræ est institutio, vitam in obedientia Dei patris sanctitate, & iustificatione agimus, imaginem Christi redemptoris nostri opere tandem ostendimus, & declaramus: cuius imago & imitatio, vita superius descripta existit: iuxta doctrinam Pauli sæpe nos admonentis, quòd portemus imaginem cœlestis, sicut aliquando terrestris portauimus, & quod nos exhibeamus conformes imagini filii eius, idest, absolutæ vitæ vni geniti filii

fili æterni patris. Latè igitur hæcenus explicuimus expressiorem illam imaginem, quam Christi athleta diuino ore peculiariter edoctus, vita sua declarare & ostendere debet: & eam etiam, quã homo quatenus homo est, vita & actiõibus referre conuenit, sed insurget iam aliquis, qui ergo priorem illam imaginem veri Dei vita exprimunt, impliciteque omnia sua opera in Deum omnium principium referunt, altiori cognitione destituti, suarum animarum salutem sufficienter consuluisse videbuntur: quippe ad nihil amplius teneretur, quam ad id, quod cognitio naturalis necessarium ostenderet: interimq; altiori lumine reuelatiõis caruissent, vt fuerunt antiqui philosophi Pythagoras, Socrates, Plato, Aristoteles, Cicero & huiusmodi, quorũ accuratè de moribus extant conscripti libri: qui legis naturalis ipsos elegantes cultores testari videntur. Quare animarũ salutem sufficienter prospexisse videntur: ac proinde rationi consentaneum apparet: eos legem naturalem adeò seruantes, à Deo optimo maximo de necessariis ad salutem consequendam fuisse eruditos ac institutos, atque ea ratione tandem saluos.

Duo præsentis difficultate quærentur: primum, vtrũ qui ita legem naturalem custodire curat, vt secundũ rectam rationem semper operetur, impliciteque eo modo, quo diximus, suas actiones in Deum referat, is sufficienter se dispositum præbeat, vt misericors Deus eum de necessariis ad salutem illuminet? siquidem per regulam magistralem theolorum, facienti quod in se est, Deus præsto adest, ad ipsum ea docendum, quæ sibi ad salutem sunt necessaria: per prædicatorem, aut internam animæ illuminationem. Deinde quid sentiendum sit de salute eorum philosophorum, qui adeò morigeros suis scriptis se posteritati commedarunt, eadem difficultate inculcatur. Qua de re non semel à viris philosophiæ, & eloquentiæ studiosis sollicitè sum rogatus. quibus omnibus hinc simul respondere decreui: & expediens iudicauit pro his omnibus, qui superioribus studiis sunt addicti.

Prior difficultas expeditur sequenti propositione. licet ad hoc quod actus moraliter sit bonus, vitaq; studiosa, sufficiat eã in materia ex genere bona exerceri, & propter honestum: vel quia sic præcipit recta ratio: quæ à Deo profecta est, & ea

ratione

ratione propter ipsum Deum implicite: non tamen sufficit, vt aliquis dicatur agere, quod in se positum est, vt à clementissimo domino de via propriæ salutis specialiter doceatur. Prior pars nunc supponitur: quæ partim etiam ex dictis constat, posterior hac ratione probatur: ad hoc quoddam aliquis faciat, quod in se est, hæc duo requiruntur: primum diffidètia propriarum virium ad omnem fugam mali, & prosecutionem boni absq; speciali numinis auxilio: posterius vt negotium salutis animæ omnipotenti domino commendetur: totumq; se homo instruendum atq; docendum de via, qua ad vitam itur, illi se præbeat: perinde atq; discipulus vitæ magistro, omniumq; rerum per modos sibi placitos moderatori. Prior ergo illa dispositio, quàm actus bonus moraliter requirit: non sufficit, vt quispiam, quod in se positum est, dicatur agere. Antecedens tamen huius illationis ex viris illis sanctis primò colligitur, quos ex gentium ac flagitiosorum hominum consortio clementissimus dominus ad veram fidem, rectamq; salutis viam vocauit: vt de Abraham, Iob, & Cornelio centurione, qui omnes Deum timebant: à malo recedebant: & si inter flagitiosos agerent: totoq; suæ vitæ cursu per sua opera Deo placere nitentur, auxiliumq; continuo petebant, vt omni actione ab ipso Deo dirigerentur. Quod si hæc omnia suis actionibus tota vita præstabant, aperte sequitur eos suis viribus bona, quæ agerent, non adscribere, nec iisdem fidere: sed totam suæ salutis spem & fiduciam in Deo repositam habuisse: quod ratio superior intendebat. Hæc autem, quæ in probationem assumpsimus, planè scriptura diuina testatur: Iob capite primo, quando inquit: Erat vir in terra Hus nomine Iob, & erat vir ille simplex & rectus, & timens Deum, & recedens à malo: Atq; idem intellige de Abraham tempore, quo à Deo vocatus fuit. At dices, tales se exhibuerunt patriarcha Abraham, & beatus Iob, postquã per internam reuelationem omnipotentis Dei de ipsius cognitione, ac vera fide mediatoris Christi Iesu sufficienter fuerunt instructi, & edocti. Hoc tamen nostram rationem minime infirmat. Nam licet verum sit: quod post internam reuelationem, & peculiarem Dei instructionem, prædicta dona timoris, & amoris cumulatiora habuerint, singulaq; ope

Initia præparatiõis ad assequendam beneuolentiã naminis.

ra charitate informata quàmprimùm Deo accepti & grati fuerunt, præstiterint: ante horum tamen supernaturalium donorum infusionem, quædam ipsorum initia & inchoationes quantum naturæ vires se extēdere possunt, in huiusmodi viris præcesserunt. Propter quæ clementissimus pater sua misericordia motus, eos exaudire dignatus est: multo excellentiora, & ampliora dona illis præstando, quàm ea, quæ antecessissent, licet hæc & illa diuinæ prædestinationis liberalia dona extiterint. Atq; ideo diuina scriptura de iis viris, (vt de beato Iob iam allegatum est) præstâtissima hæc bona tempore suæ vocatiōis adesse refert: vt nimirum similia infra limites naturæ secundum quandam imperfectionem indicet, præcessisse. Quod clarius etiam cernere licet in vocatione Cornelii, quam refert beatus Lucas Actuum. 10. capite, cùm inquit: Erat Cæsareæ Cornelius vir religiosus ac timens Deum cū tota familia sua, præstans eleemosynas multas plebi, deprecansq; Deum semper: quibus statim subdit eius vocationem dicens: hora autem nona vidit angelū ingressum ad se, ac dicentem sibi, orationes tuæ, ac eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo, & nūc mitte viros in Iopem &c. Ex quo testimonio apertè colligitur: quòd antequam à beato Petro Cornelius fuisset baptizatus, de viâq; suæ salutis instructus, Deum timebat, ipsumq; deprecabatur: vt præsidio salutis ipsi foret: ad quam rem assequendam, continuis eleemosynis, & beneficentiæ operibus beneuolentiam numinis captare contendebat. His tamē existentibus nondum erat iustificatus: quia Christi Iesu redemptoris, & inter Deum & homines mediatoris, fidem nō habebat: hoc siquidem orationibus & eleemosynis iugiter petebat. nec angelus, cùm ei primò apparuit, de fide peculiari- ter instruxit: Sed remisit ad Petrum. Quod si dicas, remissus est, vt fidem explicitam assequeretur, simulq; à Petro baptizaretur: habuit tamen ante fidem implicitam, quæ sibi ad iustificationem tunc sufficiebat. Sit sane, adhuc tamen sequitur id, quòd intēdimus: quòd ad hoc scilicet, quòd aliquis à Deo optimo maximo per se, vel per alios de necessariis ad salutem expressè erudiatur, quòd in controuersiam hæc ver- situr: necessariū est ea, quæ diximus, illum obtinere. *Quini- me*

nimo neque fide implicita aliquis vnquam iustificatus fuit, in quo prædicta duo pro naturæ viribus, non præcederent: propriæ scilicet ad omne opus bonum imbecillitatis cognitio: & Dei omnipotentis insuper auxilii: diuinæq; propensionis imploratio: quibus eius animæ salutis dignaretur prospicere, vt ex locis allegatis apertissime cōstare videtur. Vbi consideratione dignum est, quòd licet ex viribus naturæ aliquis hanc propositionem colligere possit, eidemq; adherere: Deus est moderator, ac prouisor omnium, & gubernator per modos sibi placitos. cum ea tamen firmitate, stabilitate, & immobilitate, quam fides necessariò exigat, ei præstare assensum minime potest: nisi impulsu ac tractu patris æterni sit adductus: id diuina veritate attestante, nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eum. Vnde prædicta propositionis assensus licet fidei implicitæ rationem tenere videatur: eius tamen rationem nullo pacto attingit: nisi prædicta firmitas & immobilitas ex tractu diuino prius adsit. Quæ cū aderit: is qui suæ vitæ ac salutis, finis, atq; exitus huius vitæ, totam spem & fiduciam Deo optimo maximo repositam habet, si huiusmodi fidei ac credulitati vitam suam accommodauerit, fidem sanè habet implicitam: qua, accedente charitate iustificatus & Deo gratus euadit: quam tamen Deus nunquam ipsi tribueret: neque ad tantum dignitatis gradum ipse ascenderet: nisi ad totius boni consecutionem propriis viribus diffideret, Deoq; optimo maximo totam huius negotii summam assereret: fuga vitiorum, ac bonis operibus, continuo ipsum precando.

Sed occurrer iam aliquis contra assertam conclusionem vrgendo, quòd cognitio naturalis ad præfatam dispositionem homines attollere non valeat, nec ea, ducti talem gradum efficere: vt quicquid boni egerint, omnino ipsis, propriæq; rationi non adscribant. Hæc tamen obiectio ad excusationem intentam parui momenti est: quòd sequēribus rationibus apertè constat. Principio inter sapientum præcepta, quæ passim ab omnibus circumferebatur, hæc duo potissimum celebratissima extitere: sequi Deum, atque seipsum quemq; noscere. Quorum primo planè affirmabāt, Deum optimum maximum, humanæ vitæ magistrū, ac totius cur-

sus, atque eiusdem vitæ exitus, prima gubernacula tenentē. unde in vitæ instituendæ ratione ipsi tanquam discipulos se ipsos committendos, ac moderandos præbere indubitater præcipiebant. Alterum deinde præceptum dupliciter intelligi potest, primum vt propriæ naturæ dignitatem & excellentiam vt ab ea nunquam degenerarent homines agnoscerent. Quare pro foribus templi apollinis pendere voluerūt. Secūdo modo: vt propriā imbecillitatē, atq; ad totius boni prosequutionem, ignorantiam faterentur: continuam pugnam corporis cum omnibus suis perturbationibus aduersus rationem ipsam experiendo: atq; insuper se inuitos tandem ab hac vita discessuros agnoscendo. Quæ duo omnipotenti domino semper maxime fidendum esse: nobis autē qui ad eum ad malum procliues, & propensi sumus: non tantū virium ad salutis negotium vendicandum, esse, apertē demonstrāt. Ex philosophorū igitur ore prædictā dispositionē homines cognoscere posse, viribus naturæ suffultos aperte constat. Quare obiectio posita nullius ponderis est. Præterea philosophi ipsi fatebantur esse & conseruari ab aeterno Deo accepisse, ab ipsoq; continuo penderē: igitur & totum nostrum viuere, propter quod esse accepimus, & in eo conseruamur, ab ipso Deo, diuināq; prouidentia omnino penderē confiteantur, oportet: iuxta regulam illam vulgatam, propter quod vnumquodq; tale est, & illud magis. Antecedens autem manifestum est, ipsorum philosophorum opera legenti. Nam aperte id docet Plato: in Timæo, & Aristoteles in libro Metaphysicorum, tum etiam in decimo huius operis: deinde Cicero in libello eo de vniuersitate, quem ex Timæo Platonis trāstulit in tertio itē lib. de finibus hac de re in hunc modū differit: Cū Deum Optimum maximū dicimus, cumq; eundem salutarem, hospitalem, statorem: hoc intelligi volumus: salutem hominum in eius tutela. minime autem conuenit, cū ipsi inter nos abiecti, neglectiq; simus, postulare à diis immortalibus, chari simus, & ab eis diligamur. Hæc Cicero, Quibus apertē ostendit Deum continuum prouisorem esse nostræ salutis, quod probare intendimus. Planius autem secundo libro de Legibus, vbi ait: Sit igitur hoc iam à principio persuasum ciuibus, dños esse omnium

Cognitio naturalis sufficienter ostēdit: qd homines testentur se Deo committere.

nium rerum ac moderatores Deos; eaque quæ gerantur eorum geri iudicio ac numine: eosdemque optimē de genere hominum mereri, & qualisquisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente qua pietate religiones colat, intueri, piorumque & impiorum habere rationem. &c. & confirmatur idem, quia opposito dato è medio diuina prouidentia tolleretur: quam ipsi philosophi libenter confessi sunt, vt ex dictis patet. Sub ipsa autem cuiuscūq; rei ad proprium finem destinatio, & directio continetur: est igitur humanæ vitæ moderamen potissimum omnipotenti Deo committendum: atq; vt nostras vires adiuuet, opera dirigat: continuis precationibus ab eo petendum. Postremò idem plane indicauit beatus Paulus. primo capite eius epistolæ, quæ ad Romanos extat, omnes philosophos damnans, cū nostræ conclusionis causam subiicit. Nam cū Deum (inquit) cognouissent: non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerūt. quasi apertē diceret: excusatiōe minime digni sunt, quia omnem honorem, & gloriam ex operibus bonis Deo debitam, quod ipsi cognouerunt, viuere insuper, & sapientiam omnium, sibi ipsis tanquam propriis autoribus asserabant: neque aliqua bona Deo accepta vnquam retulerunt: propriis viribus, ac elationibus intumescens. Quod maxime ad Romanos scribens fecit beatus Paulus: quia ipsi potissimum ad se totius Græciæ sapientiam transtulisse gloriabantur, vt vna voce simul omnes inexcusabiles ostenderet.

Hinc iam secundæ difficultatis solutio fermè patet, planius tamen ex sequentibus percipietur. Atque primum hoc indubitatum apud catholicos supponitur, neminem asserere posse, salutem præfatos philosophos, ac sapientes mundi consecutos fuisse: vt testimonio Pauli adducto satis apertū est. & insuper quia fidem non habuerunt, sine qua placere Deo neminem posse in epistola etiam ad Hebræos constanter asserit. quod etiam ipsiusmet veritatis elogio Ioannis. 14 firmatum est, cū inquit: nemo potest venire ad patrem, nisi per me.

Secundo dico, quod asserere credibile esse ab omnipotenti Deo eos fuisse illuminatos, atque tandem de necessa-

riis ad salutem instructos, qui ad eò accuratè legem naturalem obseruassent: temerè & absque ratione asseritur. Ex eorum siquidem testimoniis eos legem naturalem minimè obseruasse, planè patet. Quod ut facilius percipiatur, ipsorum testimonia, quæ ad hanc rem potissimum agunt, in tria capita redigere decreui. Primum est: quòd in propriam famam, gloriam & honorem, virtutes omnes, atque virtutum opera referebant: nec alius scopus eorum virtutibus propositus fuit: quàm se apud populum studiosos, & omni honore dignos exhibere, ad quam rem omni virtute se esse præditos simulabant, cum penitus ea caruissent. Secundum est, quòd ad omne opus bonum præstandum propriis viribus fidebant. Quare sibi met omnem virtutem, & virtutum opera, tanquam primis autoribus, finemque insuper, ac vitæ felicitatem asseriebant. Tertium est, quòd propria sapientia tyrannidem quandam in plebem exercebant: cum eiusdem auari, quæ aliis expedire cognocebant, ex professo negabant: ad eò ut non aliud ferè omnium ore sapientum circumferretur: quàm curam potissimum esse de non referendis mysteriis Sacræ philosophiæ. Quare si aliquis ea de re quippiam edidisset, statim alii tanquam alienæ felicitatis inuidi, querebantur: quæ omnia contra rectam rationem, legemque naturalem esse manifestè constat: ita ut nullus nisi perperam, eos accuratè legem naturalem obseruasse villo pacto possit affirmare. Nam priora duo contra religionem, & Dei cultum immediatè, qui de lege naturali omnibus est, proferuntur: siquidem omnes duabus his de causis rationem quandam Deitatis sibi usurpare nitebantur: iuxta illud Psalm. 9. Constitue Domine legislatorem super eos, ut sciant gentes qui homines sunt: id est, incute Domine illis timorè, ut principes & Gentium sapientes intelligant sese homines esse: id est, mortales & caducos: & ea conditione natos, ut eorum res florentes possint deteriores fieri, & rebus alperis commutari, nec rationem numinis aliquam habere. Postremum verò contra naturalem proximi charitatem extat: quam beneuolè tenebantur exhibere: secundum illud iuris naturæ principium, quæcunque vultis, faciant vobis homines, eadem facite illis. Singula tamen capita eo ordine, quo sunt

proposita.

proposita, eorum testimoniis iam deducuntur. Primum autem cum latè pateat omnibus eorum scriptis, præcipuè tamen locis sequentibus: ac primò ex Cicerone, qui totius Græciæ sapientiæ præclarus extitit expositor: qui in somno Scipionis curam de salute patriæ medium aptum & commodum esse, ut quis ocyus ad cælum, sedemque propriam ex præsentì vita peruolet, iudicauit: ubi apertè fama & gloria proposita est omnium actionum vitæ scopus: quo animæ optimè prospectum esse existimauit. Deinde secundo libro officiorum, ubi prodigos homines, ac patrimoniorum profusores eò reprehendit: quòd ex talibus largitionibus breuem, aut nullam sint memoriam relicturi. quia his (inquit) huiusmodi profusiones bonorum fiunt, in quibus cum ipsa facietate, moritur & voluptatis memoria. Quando autem huiusmodi largitiones ad amplissimos honores in Republica consequendos exercebantur: eas omnino excusat, imo qui minori sumptu ea, quæ in Republica preciosissima habebantur: adepti essent, vehementer commendauit: iureque eos gloriari debere censuit. Deinde etiam cum liberalitate agit, eos quàm plurimis beneficiis debere affici docet: quorum liberis, posterisque huiusmodi beneficentiæ prodatur memoria, atque nullo pacto ingratos esse liceat. Ex quibus apertè colligitur memoriam apud posteritatem, adeptionemque eorum magistratuum, qui in Republica amplissimi haberentur, tota vitæ scopum liberalitatis illis propositum fuisse: ac proinde cæterarum virtutum. Quare sæpe honestum id appellabant: quod suo nomini & famæ consentaneum esset, licet suapte natura turpitudinem includeret: ut est illud, quòd quilibet lacessitus iniuria nocere prouocanti possit. Honestum enim hoc putabant antiqui: non quia in se tale esset, sed quia iniuriam non propulsare, cum turpitudini à populo daretur, suo nomini non consentire iudicabant. Usque ad eò tandem proprium nomen colere studuerunt: ut insania correpti prætextu virtutis, diuinos honores in vita, aut saltem post mortem sibi debere impedi magnoperè curarèt. Quapropter etiam operam dabant, ut in ciuitatibus, rebusque omnibus publicis in excellentis virtutis, & præcipuè fortitudinis præmium, designatum es-

*Gloria et
fama phi
losophis
proposita*

fer: eorum memoriam, qui optimè de Republica meriti fuif-
 sent, Deorum immortalium honore perpetuo fore conse-
 crandam: vt tertio libro de natura Deorum autor est Cice-
 ro. Cuius rei cum ad eò cupiditate flagrarent: et si omni vir-
 tute deficiente essent: ingenuè tamen eiusdem simulatores,
 ac hypocritas, se populo ostentabant: vt videre est etiam a-
 pud Ciceronem primo libro de natura Deorum: vbi post-
 quam de pietate in Deos (vt inquit ipse) quædam loquutus
 fuisset, sic inquit: in specie autem fictæ simulationis, sicut re-
 liquæ virtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul
 sanctitatem & religionem tolli necesse est. Ex quo apertè
 colligitur hypocrisis, gratia gloriæ, & honoris comparan-
 di non solum in Iudæorum populo, sed etiam gentium, al-
 tas egisse radices, & vtinam in populo Christiano beneficio
 omnipotentis Dei radicitus euulsam cerneremus. Eadem
 etiam colliguntur ex Platone in epistola ad Dionysium, v-
 bi cum pauca de fama in posteros propaganda dixisset, in-
 quit: Cuncta verò hæc ideo dixi, vt illud ostenderem: quod
 etiam cum mortui fuerimus, de nobis homines non sile-
 bunt. Et in ea item oratione funebri, quæ Epitaphius, siue
 Menexenus inscribitur: quam habuit Aspasia doctissima
 foemina sic inquit: Postremò atque per omnia omni dili-
 gentia contendite, vt nos, & maiores nostros gloria superet-
 tis. Alioquin scitote, si vos virtute præstemus, victoriã hanc
 nobis dedecus allaturam: sin superemur à vobis, felicitatem.
 Ita verò maximè nos superabimur, vos autem superabitis, si
 ea ratione vitam instituetis, vt maiorum gloria non abuta-
 mini: nec eam (vt ita dixerimus) expendatis, erogetisque,
 scientes viro aliquid esse se existimanti, nihil turpius posse
 accidere: quam seipsum honorandum, non propriam ob
 virtutem, sed ob superiorum gloriam præbere. Hactenus
 Plato loquitur autem per prosopopeiam sub persona mor-
 tuorum. Ex quo duo colliguntur: primum, quòd suam fe-
 licitatem integram illi sperabant ex aucto honore, & gloria,
 in posteris: deinde quòd viuì virtutem ipsam propter hono-
 rem & gloriam tantum colebant: quòd probandum assump-
 simus. Atque planè idem etiam asserit Cicero secundo li-
 bro de legibus, dum mortuorum exitium iudicio & gaudio
 viuorum

viuorum comprobati affirmat, secundum quod eorum fa-
 ma apud viuentes relicta postulauerit. Secundum in ordi-
 ne caput erat, quòd ipsi philosophi sibi ipsis tanquam pri-
 mis autoribus omnem virtutem, felicitatemque omnem
 humanam ex propriarum virium tumiditate vendicabant:
 cum ad omne opus bonum propriis viribus valere gloria-
 rentur. Quo factum est: vt nunquam opere virtutem de-
 gustassent: quam verbis vsque adeò efferebant. Assumptum
 tamen hoc pacto colligitur: primo ex Cicerone quinto li-
 bro Tusculanarum quæstionum, vbi docet: sapientem nihil
 debere expectare quasi certò futurum, nihil cum acciderit
 admirari, tanquam inopinatum, ac nouum, accidisse videat-
 ur. Sed omnia debere ad suum arbitrium referre. Quini-
 mo eodem ferme loco propter quemcunq; statum, aut for-
 tunæ reflatum, immobilem suum sapientem constituit: se-
 cundum antiquum illud præceptum nihil nimis. Quo sanè
 intelligebant: sapientem non immodicè lætari ob prospera,
 nec ob aduersa mœrere debere. atque hoc, non propter
 Deum, quem omnium bonorum agnoscebat autorem, sed
 ob hoc (inquit) quòd semper in seipso omnem spem suã re-
 positam habet. Quare statim subdit: ab affectu, metu, timidi-
 tate, & cæteris perturbationibus nūquã vinci posse. Quod e-
 tiam tertio libro de finibus eisdem fermè verbis docuerat:
 cum in sapiente positum decernit, quicquid expectandum sit,
 imò ipsum sapientem omnia humana infra se ducere debe-
 re: sibi tantum confidere: & suæ vitæ, & actæ, & consequen-
 ti, atque de se tantum optime iudicare. Quæ omnia tumo-
 rem quandam propriarum virium in ipso sapiente apertè
 indicant: quòd diuini illius spiritus illuminationi opponi-
 tur, & immediatè resistit. Atque si exclusionem diuini auxi-
 lii aut omnipotentis Dei fauorem & prouidentiam ad bo-
 na virtutum præstanda neglectum cernere cupis, audi So-
 cratem apud Ciceronem primo academicarum quæstionũ
 libro resonantem: cum de emendanda vita per philosophiã
 loqueretur. Vbi inquit: cœlestia vel procul esse à nostra cog-
 nitione, vel si maximè cognita sint, nihil tamen ad bene vi-
 uendum conferre. Atque planiùs idem Cicero tertio libro
 de natura Deorum hoc idem sub his verbis asserit: omnes

Suis viri-
 bus philo-
 sphi fi-
 debant.

mortales omnem commoditatem, prosperitatēque vitā à Diis immortalibus se habere affirmant: virtutem autem nemo vnquam acceptam Deo retulit: nimirum inquit recte: propter virtutem enim iure laudamur, & in virtute recte gloriamur: & paulo infra: Num quis, quod bonus vir esset, gratias diis egit vnquam? At quod diues, quod honoratus, quod incolumis, Iouemq; optimum maximum ob eas res appellant: non quod nos iustos, temperatos, sapientes efficiat: sed quod saluos, incolumes, opulentos, copiosos &c. Qua nulla maiore insania aures vnquam occupari potuisse constat. Quare meritò sapientia huiusmodi secundum quod vas electionis Paulus diuino spiritu afflatus dixit: stultitia est apud Deum.

*Cognitio
nē veri
Dei phi-
losophice
teris oc-
cultabāt.*

Tertio loco propositum fuit eos sua sapientia tyrannidem quādam in plebem exercere, propriae gloriae, & amplissimo nomini semper consulendo: bonūq; insuper, ad quod alii aliqua veritate edocti aspirassent, continuò inuidendo. Quod planè videre est, primò apud Platonem in epistola ad Dionysium vbi cum quādam de perceptione diuinorum dixisset, sic, inquit: Caue tamē ne excidant hæc vnquam in aures hominum, disciplinæ, eruditionisq; expertium. Atque deinde in Timæo quando sic docet: Opificem quidem & patrem mundi huius inuenire, difficile: & cum iam inuenieris prædicare, eloqui vulgo impossibile. quam sententiā Cicero libello eo, quem de vniuersitate edidit, sic transtulit, cum pauca quædam de vniuersitatis, ac mundi generatione dixisset: Atque illum quidem quasi parentem huius vniuersitatis inuenire, difficile: & cum iam inuenieris in vulgus indicare, nefas. nefas (inquit) est, notitiam veri Dei in vulgus ac plebem indicare, qua ad cultum, æterni numinis (de quo eo loco sermo habetur) è media plebe forsitan plures assurgerent: ridentes hoc assēruisse crediderim, ne statim ab illa dignitate sapientiæ, iurēque illius Deitatis, cui aliquando consecrari sperabant, depellerentur. Quem sensum explicatius Cicero prosequutus est tertio officiorum libro, vbi intercellare, & tacere distantiam constitucndo: sic inquit: Neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quæ natura sit Deorum, quis sit finis bonorum, quæ tibi plus prodesse cognita, quàm

quàm tritici vtilitas. Sed non quicquid tibi audire vtile est, mihi id dicere necesse est. Imo verò (inquit ille) necesse est: si quidem meministi esse inter homines natura coniunctam societatem. Memini (inquit ille) Sed num ista societas talis est, vt nihil suum cuiusque sit. Hæc Cicero. Vbi immanem quādam inuidiam in genus hominum propriamque cuiusque sapientiæ possessionem, vt patrimonii cuiusdam apertè deprehendis: imo strictiorem forsitan: cum hoc vendere, atque ex eo largitiones facere liceat: illam verò quoquam pacto communicare nefas esset. Quam ob causam beatus Paulus in epistola ad Romanos capite primo quasi hanc sententiā tunc animo versans, philosophos omnes impietatis & iniustitiæ damnauit: quando dixit. Reuelatur ira Dei de die in diem super omnem impietatem & iniustitiam hominum illorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent. Isti siquidem veri Dei cognitionem in vulgus ipsum propagari, vt ad ipsius cultum tota plebs assurgeret, virtutumque ornamenta quæreret, omnino impediabant. His igitur explicuimus, quibus, tanquam è fontibus quibusdam perennibus, tota stultitia, ac philosophorum dementia emanauerit. Quod animaduersione dignum censui, vt cum ipsorum scripta legerimus, ab eorum vita, & abusu, separata: cum natura verò hominis coniuncta: ac si ipsa natura nobiscum loqueretur, suamque vim (intra limites rationis exprimeret) attendamus. Et insuper, vt quæ ipsi (præter virtutis sanè naturam) sibi in venenum conuerterunt: eadem nos in gloriam & honorem omnipotentis Dei (ad quem virtutes suapte natura tendunt) pondere corporis animos leuantes, reseramus. Rationi quippe consentaneū est: vt eorum qui iusto bello superati sunt, spolia, non ad hostium, sed ad proprios, & veros virtutis vltimos victores accommodet. Quæ ex re maxima quædam initia illustrium virtutum ad vitam institucndam capiemus, & verè ac Christianæ religionis maiestas illustrabitur: dum ea, quæ rationi apud omnes nationes consentanea sunt: & in quibus omnes mundi sapientes ratione & lumine naturæ ducti conuenerunt, per Christianam & diuinam religionem omnino perficiantur: illustrentur, & augeantur. Atque hæc circa sensum & significatum huius

huius primii principii ac dignitatis positæ: & item circa prædicatum eiusdem dicta sint. Quare tantum restat, subiectū siue id, de quo prædicatum dicitur, discutere, vt integra maneat expositio.

Atque vt clarius procedatur, contra dictam assertionem illud argumentum obiicitur, quod contra primam etiā sententiam adduximus, de sceleribus nempe & peccatis, quæ cōmuniter in ciuitate grassantur: de actibus insuper hominū desperantium, qui humani esse videntur, cū deliberatione fiant: non tamen exercentur propter honestum, bonūq; rationis: iuxta ea, quæ diximus. Assertio igitur hæc Aristotelis non in vniuersum verum continet.

Quod hoc argumento in dubium vertitur, est, vtrū omnes operationes, quæ ab homine egrediūtur (de liberatione & consilio præcedente) humanæ sint: an sit aliquis hac in re delectus habendus? Pro quo expediendo (vt supra etiam insinuauimus) supponendum est: de actibus puerorum, qui ætatem discernendi nondum attigerunt, nullam hic mentionem fieri: siquidē ab homine libero vtente arbitrio nō proficiscuntur: neq; proinde de actibus subitis: quibus aliquādo homines inconsiderate rapiuntur. Cōtrouersia igitur est de iis actionibus, ad quas exercendas homines ratione & deliberatione muniuntur, an omnes tales humanæ dicātur? Pro qua difficultate expedienda animaduertere oportet, actionem humanam dupliciter posse definiri: primo modo, vt ea humana dicatur, quæ ab homine ratiocinatione, & deliberatione ad sic agendum vtente, egreditur, quæ merito humana actio videtur appellari: siquidem homo ratione & arbitrii libertate à ceteris animantibus potissimum differre cōstat. Secundum quā rationē tā operatio studiosa, q̄ praua humana dicitur dum modo non sit subita, sed quæ per rationis subductionem estimetur. Secūdo modo strictius definitur, & mea sententia commodius ac proprius, vt ea operatio humana censeatur, quæ ab homine secundum rationem ipsam, quæ semper ad optimum inuitat: & rectam insuper rationem proficiscitur: quo pacto tantum operationes bonæ & studiosæ, quæ legitimū rationis examen subiere, humanæ iudicātur: & quod hæc sit operationis humanæ vera & propria

propria æstimatio, atq; menti Aristotelis conformis, primū sic ostenditur. Præfatæ operationes ita à ratione egrediūtur quod nullis ea est affectibus perturbata, nec sensuum tenebris circumfusa: neq; appetitus sensituius, ad earum efficiētiā principii deliberantis vllam rationem habet: vt in operationibus prauis, quas complectebatur superior definitio: sed tantum vicem gerit exsecutoris, ac pedisequi famuli, de liberata per rationem exequentis. Meritō igitur huiusmodi operationes humanæ solum censendæ sunt: siquidem ab eo principio solum, quod homini proprium est, procedunt. Secundo idem suadetur ex mente Aristotelis nono libro huius operis, vbi hominem iuxta subiectam materiam, id esse censet: quod eius vita & actiones. Ex quo loco hanc rationē colligo: vniuscuiusq; esse penes vitam & operationes quas exercet, attenditur in moralibus: & merito sanè: quādoquidem per operationes sensibus subiectas, principium quod primū vitæ arbitrium teneat, attendimus. Vnde si homo sensuum voluptatibus indulgeat, quia huius vitæ principium appetitum sensituum esse cernimus: brutum aliquod animal habetur. huius autem, aut illius generis animalium secundū quod iis, aut illis voluptatibus magis gaudeat. Si verò ita corpus demulceat, vt cibi & potus se eximium amatorem exhibuerit, quia vegetadi vim dominium vitæ habere videmus: quod plantis accommodatè conuenit: arbor quædam seu planta meritō æstimatur: vt similiter si otium vehementer amet, operæq; omnino vacet, inanimis cuiusdam rationem subire videtur: quod vitæ principio penitus carere cernatur. Quibus exactè consideratis hoc solum restat, vt homo aliquis tunc iure censeatur, quando rationis operationibus liberè vacat: imo tunc solum: siquidem ipsa ratio quæ humanæ vitæ proprium principium est: hoc genere vitæ solū dominatur, & prima gubernacula tenet. Erit igitur solum operatio humana, quando secundum rectæ rationis examen ab homine producta fuerit. Ex quibus satis aperte constat: quā præclare Christus redemptor noster Marci vltimo euāgeliū prædicandū a postolis cōmittens omni creaturæ in vulgandum præceperit: hominem sanè, omnem creaturam appellando: quia iuxta ea, quæ diximus, homo potestate quamlibet

*Operatio
nibus vi
ta homo
æstimandus.*

*Quæ operatio
ratio cen
seatur hu
mana.*

bet creaturam ipso viuendi genere referre potest: à quo eius esse in moralibus pendet. Secundum etiam doctrinam post tam non ineptè ad mores componendos hominum, intelligi potest illa transmigratio animorum in diuersa corpora ex mète antiquorū, & p̄cipue pythagoræ. Non q̄ ab humano corpore in aliud aīalis bruti re ipsa, & suppositi dissolutione migrent: sed more tantum, atq; hominū cōsuetudine: qui pro cuiusq; libidine & voluptate, sponte sua in hunc, aut illū brutorum animalū, aut plantarū morem, pro labi cōsueuerunt. Quē sensum suis fabulis & fictionibus sequētes poetæ perpetuis carminibus celebrarunt. Nec in congruū est: hūc etiā sensum ipsum pythagorā prætendisse, & si sub tegumento fabulæ ad mores hominū emédādos, p̄scripserit à carnib⁹ esse abstinentū: ne aliquādo inquit ipse: cōtingat filiū patrē ipsum deuorare: qua re maximū stuporē in esu carnū homines perciperent: atq; prōptius inde ab esu earū abstinerent. Sed si re vera transinigratio hæc ex mente Pythagoræ intelligenda sit, an solū moraliter, forsan in sequentibus tangeretur.

Præterea tertio eadē humanę operationis acceptio ex ipsa interpretatione siue nominis æthimologia, quę proprię naturę & vitę continuæ: exhortatrix existit suaderetur. Nā nomen hoc Latinum homo ἀνὸ τῶν ὁμοιωτης, quod est conuentio siue societas dicitur. Secundum quā interpretationē homo animal ciuile appellatur: hoc est, qui bene beateq; uiuit, quoad se, & ad familiā, atq; ad ipsam ciuitatē. Quare quādo sic nō se geret, absq; dubio nominis appellationē amittet. Itē Græcè ἀνθρώπος secūdu Platonē in Cratylo ab ἀνθρώπων, id est, contēplans dicitur: quasi ἀνθρώπων ἀ' ὁπῶντες, id est, contēplās, quæ vidit: alia (inquit) animalia, quæ vident, nō cōsiderant, neq; animaduertūt, neq; contēplantur. nō em̄ expēdūt, quę vidēt: homo autē & videt simul, & contēplatur, animaduertitq; quod videt. Hæc Plato. Vbi intelligis in sui nomē clatura illā orationē animal rationale, hominē includere. Quādiu igitur secūdu rationē nō vixerit, nec nominis merebitur appellationē. Alii idē nomē ab ἀνθρώπων dicūt, quod est sursum vergens. Secundum quam interpretationem celebratur illud Ouidii: Os homini sublimē dedit, cęlūq; videre iussit.

Hominis
a si pella-
tio pprie
vitæ ad-
monitrix

iussit. &c. Per quod speculationē rerū sublimiū homini cōmissam insinuare videtur, atq; in idē cū superiori interpretatione redit. Confirmatur iā postremò hæc sentētia ex mète Aristotelis præsentī loco. Nam quæro, quæ est ratio, quare partes subiecti enumerando artē, doctrinā, actus, & electiōnes, quæ bonū quoddam appetere dixit, id nō probauit, sed tanquā omnibus manifestū assumpsit? sanē non aliā rationē poteris reddere: nisi q̄ eo ipso, q̄ prædicta tale bonū non appeterēt, noīs appellationē neutiquā retinerēt, nec artes, nec doctrinæ vllō pacto p̄dicti habitus dicerētur: vt neq; homo mortuus absolute dicitur homo, sed cū addito: neq; fortunę prosperitas si exuperet, impedimentūq; afferat vitę ex virtutibus agēdæ, nomē retinet: nec prosperitas est appellāda: ex mète Aristotelis. 7. lib. huius operis. ca. 13. Ex quibus colligitur res omnes in vniuersum interim q̄ à propriis functionibus, ad quas à natura ordinatæ sunt, defleūt: proprium nomē amittere: coq; indignas esse. Quare nec ipse homo dū à tramite rationis declinauerit, propriū nomen iure retinebit: cum autē secūdu rationē vixerit, propriā rationē hominis, atq; Dei imaginē in quantū homo est, iuxta superius dicta, operibus exprimet. Meritò ergo operatio ea humana dicitur, quæ ab homine propriā dignitatē & nomē retinente procedit: imò in eā rem nomē inditū illi est: vt eius appellatione assidue monitus, secūdu propriā dignitatē operetur. Atq; iuxta diuini spiritus sententiā per Ezechielē cap. 1. corā facie sua semper curet ambulare, quod est in agēdo nō esse sibi absentē, sed semper se ante seipsum ponere, quod nō est aliud, q̄ omnibus actionibus se tanquā aliū attēdere: vt semper animaduertat, maturoq; cōsilio perpēdat, & excutiat: quæcūq; cogitat, loquitur, & operatur: ac nullo deniq; tēporis momēto propriæ vitę custodiā negligat. Quo iactō fundamēto manifesta est iā argumēti solutio: quia operationes prauæ & vitiosorum hominum, atque desperantium iuxta Aristotelis sententiā, subiectamq; materiā humanæ censendæ nullo pacto sunt. Nam licet ab homine operante, vt à supposito egrediantur: non tamen secūdu rationem agente, quod requiritur vt supra probatum est. Quare Aristotelis conclusio firma manet, & si operationes prauæ bonum illud

illud honestum quod diximus: non appetant, quia neq; earum hoc loco meminit philosophus: cum rationis examen penitus transgrediantur: & merito quidem: nā sanis & prudentibus hominibus operationibus studiosis, & non prauis cæteros ad rectam viuendi normam traducere constitutum est, quod hoc opere Aristoteles intendit.

Vt igitur ad interpretationem nostram redeamus, ex superiori disputatione hæc cōclusio ex mente Aristotelis colligitur: aliquis finis est homini in hac vita destinatus à natura, ad quem primò & immediatè omnes suas referat actiões. Secunda conclusio iam notanda est: quòd homo non in ocio, sed opere & labore prædictū finem assequi potest. Quæ

*Actiōne
est finis
hominis
sequendus*

ab Aristotele formaliter nō ponitur, necessariò tamen præintelligitur, vt sequens literæ contextus præcedenti cohereat & annectatur. Est insuper & omni cōsideratiōe digna, quia potissimum principium ad vitam rectè instituendam profectò est. Quam primò Aristoteles insinuauit, cum hominem arte, doctrina, actu, & electione suum appetere finem constituit, quasi aperte docens: quiete & ocio ad eum consequendum minime aditum patere. Sed ratione iam primò sic ostenditur. Nam si naturam ipsam, quæ non aliud est, quàm rerū totius vniuersi naturalis quidam ordo & dispositio: vt præsentis disputationi deseruit, contemplerur: prædictam assertionē vndiq; oculis nostris subiectam videbimus. Quocumque etenim nos vertamus, rem omnem natura constantem, perpetuum odium cum ocio & quiete gerere, vel inuiti deprehendemus: omnis quippe talis, continua operatione suā perfectionem assequi contendit, vt cernere primò licet: in ipsis elementis, atq; cæli orbibus perpetuò se à loco in locū girantibus, nec vnquam quiescentibus, id nimirum propria requirente natura: vt hac ratione tandem suis perfectionibus potiuntur. In angelis etiam orbium motoribus, hoc manifestè patet, qui perpetuo torno cælos torquendo, otium fugiunt: inferiora hæc conseruant, & tuentur: vt ea etiam ratione proprium finem aptissimè cōsequantur. Neq; ipse postremò summus opifex rerū, cum æterna atq; summa quiete semper potiatur: ab opere & actione, cuncta creando, cōseruando, prouidendo, atq; specialiter in proprios fines dirigendo

rigendo, se eximere voluit: neque igitur homo, quoniam à seruitute naturalium rerum liberatus sit: totiusq; corporeæ molis per rationem & arbitrii libertatem dominus constitutus: ab exercitio, & propriis actionibus, quibus destinatum sibi à natura finem consequatur, exemptus erit, tātum ocio indulgendo creatus. Quod præclare beatus Iob indicauit, cum aliquando dixit. Homo natus ad laborem, sicut auis ad volandum. Quasi diceret: sicut auis proprio volatu, & labore suum finem attingit: ita homo non ocio, sed continuo opere, & malorū tolerantia ad suū tādē finem deducitur.

Item ex propria ipsius hominis natura, idem sic suadetur. Si aliquid ab operatione & actione pro præsentis vite hominem liberaret, maximè cōtemplatio, seu speculatio, cui intētus, forsā aliquis existimare posset suam posse assequi felicitatem. Sed hoc præfectò minus benè asseritur: vt ex sequentibus facile patebit. Primū, quia hac ratione contemplatiuus intellectus suam solūm exerceret functionē, & practicus siue actiuus in otio perpetuò maneret: ac proinde frustra homini à natura esset datus. Deinde quia intellectus ille cognitiuus nullatenus suam perfectionem, & veritatis comprehensionem, atq; dulcedinem expedite venari potest: nisi practicus intellectus illustratione quadam virtutum sit prius quoquā pacto perfectus, & à perturbationū fluctibus liberatus. Interim enim, q̄ hominis animus continuis perturbationum incursum infestatur, veritatem ipsam, ac veras rerum cōtemplationes non nisi per caliginem, ac densissimas tenebras cernere, aut consequi valet. Quæ ratione Aristoteles ductus, per nouem primos huius operis libros de vita disputauit actiua: qua intellectus practicus ornatur, & perficitur: & tandem in decimo de contemplatiua vita, quæ eam, quam actiuam dicimus: præsupponit. Præterea speculatio non est propria hominis in quantum homo est: non est igitur medium à natura destinatum, quo solum homo fruetur, suam naturalem possit attingere perfectionem: ex propriis siquidem operibus cuiusuis generis natura absoluitur, & perficitur. Assumptum tamen sic deducitur: homo ea ratione, qua homo est ex corpore constat & anima: tunc igitur in quantū homo est operabitur, quādo vtriq; parti actiones

*Speculatio
est
propria
hominis
operatio.*

cōgruentes, legi insuper & rationi cōmensuratas, quales cōmuniter veros ciues ecclesiæ Dei, vitamq; ciuilem agētes, depromere videmus, exercebit. Idē præterea docet Aristoteles primo politicorū lib. vbi cōstanter affirmat: hominē extra societate hominū agentē nō verē hominē esse, sed Deū, aut bestia quampiā. Atq; iure id quidē. nā si hic, mentē tantū colat, speculationibusq;, ac contēplationibus semper indulgeat, & ea deniq; ratione vitā traducat ex operationibus sapiētiz, ac si in corpore fermē non esset, cū tantū id ipsi tribuat, pro quo vegetandi vis sollicitat, Deus sanē munere & officio est: hoc est angelus, siue intelligentia separata: cuius inter res creatas proprium est intellectū semper exercere. Si verō gratia corporis indulgēdi tātū, more ferarū vitā agat, societate declinās, ad quā tātoperē eius natura propēsa exiit, bestia quēdā nimirū censenda erit: in eius siquidē vitā est delapsus. Homini igitur in quantū homo est, eas operationes cōgruit exercere, quæ vtriq; parti ex quibus cōstat, sanē cōsentiūt. Idē assūptū etiā probatur: ex mēte Platonis triplex esse intellectui, sicuti cæteris rebus tribuētis: causale scilicet formale, & participatū. Causale inquit habet in Deo, quia causa est omnium intellectuū, sicut aliarū etiā rerum: formale verō in angelis, qui ab omni materia & corpore separati simplices sunt intellectus: participatū postremō in homine: nō quod in eo verē & realiter intellectus non sit, sed quia impurus, & corpori immixtus adest. Atq; exēplo rē explicat: calor ait causale esse habet in cælo, quod eū in hæc inferiora influit: in igne deinde reperitur formaliter, vt in corpore, ad huiusmodi qualitatem ex propria natura apto: in ferro tandē ignito secundū esse participatū inuenitur. Habet igitur calor hoc triplex esse, quod diximus: atq; similiter de cæteris rebus intelligit. Specialiter tamē de intellectu asserit. Primo modo habere esse independēs, sicut ceteræ alię res: aliis autē modis dependēs. Secundū quā rationē intelligēdus venit: quādo affirmat in Deo intellectū, aut intelligere nō esse: scilicet dependēter. Quæ etiam modū loquēdi plures ex posteris philosophis vsurparūt. Hoc ergo iactō fundamēto ad nostrū institutū talis ratio colligitur: speculatio in homine reperitur per intellectū, qui in eo habet esse participatū & materiz immixtum,

Triples rerū esse secundum Platonē.

tum; in angelo autē formaliter: aptè igitur speculatio vt propria operatio, in angelo reperitur, vbi sua perfectioe naturali debita, inter res creatas omnino gaudet. Nō est igitur propria hoīs operatio in quantū est homo. Omnis siquidē operatio modum essēdi principii, à quo immediatē emanat, sequitur. Restat igitur, vt quādo homo speculationē & contēplationē exerceat, vita ipsa, quantū corporis nodus permittit, ad vitā sublimiorē, & angeli, quodāmodo ascēdat. Probatur præterea idē assūptū hac itē ratione. Speculatio nō cōuenit homini nisi media ratiocinatione, quæ vt propriū ipsi accommodata est: speculatio ergo nō est propria hominis operatio ea ratione, qua homo est. Nā sibi primō & immediatē cōueniret. Antecedēs tū est manifestū, cū vel ea ratione, omnibus cōpertū sit, hominē nullo pacto scire, nec veritatē vllā assequi posse, nisi per ratiocinationē & discursum, veluti per antecessiones quasdā: quæ recōdita & abstrusa erāt, colligendo: angelus verō omni procul discursu, quādā simplici intellectus appulsione, rem omnino penetrat: ac vnico intuitu, quicquid in ea est, simul cognoscit. Quod sanē nō aliūde ei cōuenit, nisi quod speculatio ita propria operatio angeli est, vt in eo tantū inter res creatas suā adipiscatur perfectionē: quæ intellectū à corpore & materia separatū, semper insequi habet. Vnde meritō homo ille, qui huiusmodi intellectus operationibus assiduē vacat, ita vt ex ipsis vitā omnē traducat, nō simpliciter homo ab aristotele cēsetur: sed homo diuinus, aut Deus quidā, id est angelus: cū sua vita eius imitator existat. Sequitur insuper, cū contēplatio, seu veritatis speculatio quibus vita hæc contēplatiua absoluitur: nō humanæ, sed diuinæ operationes sint: nō bonū humanū cēseri debere id quod sequuntur: sed sublimius potius ac diuinū: vt præfata rationes ostēdere vidētur. Quod maximē obseruādū est: vt plura loca, aliās obscura in Ethicis, & Politicis planē intelligātur: in quibus aliquādo bonū humanū, aliquādo diuinū, hominē sequi dicitur. Sed vrgebit iam aliquis cōtra ea, quæ diximus. Nā si homini ea ratione, qua homo est, nō cōuenit speculatio, ac rerū contēplatio: in quæ igitur finē, atq; vsum talis operatio ipsi cōcessa est, atq; ad eā exercendā, speculatio intellectus munitus? Ex duobus hæc difficultas facile expeditur:

*Hominis
dignitas.*

primū est quod intellectus speculatiuus, siue vis illa contem-
plādi, ac veritatē indagandi animæ hominis in sui cōditione
insita est, vt integrè homo ea ratiōe cōstaret: & vt totius na-
turæ contēplator, & veritatis indagator existeret: à summo
etenim cōditore in hæc inferiora præposituram accepit, vt
quis hūc honorē cōtulerit sciēs, in ipsius gloriā & honorem
eandē aptè gerere curaret, sibiq; hac etiā ratione sufficienter
prospiceret, sibi cōuenientia à nociuis discernēdo. Quod au-
tē ex Aristorelis mēte asseritur, est: quod si hæc duo munera cō-
tēplandi ac veritatē speculādi, & rationē gratia actiōis sub-
ducendū, sibi inuicem conferantur, atq; de ordine quo ho-
mini conueniant, certent: prius suapte natura ratiocinari: quā
speculari aut contēplari homini cōuenit: quia illud, vt pro-
prium & adæquatū ipsi asseritur: istud autem, vt mutuātū
quodammodo: quoniam adæquatè & cum omni sua perfe-
ctione coniunctū, altiori naturæ, angelicæ nempe accōmo-
datur. Vnde cū in moralibus ex modo viuendū vt supra con-
stitutum est: esse & nomen, quod cuiq; conueniat discerna-
tur: merito Aristoteles hominem secundū id, quod sibi pro-
prium est, operantem, & hominem appellat: & eius vitam
humanam: sicut finem, in quem sic tendit, humanum bonū
cēset. Cū verò ad altioris gradus vitam aspirat, illius natu-
ræ ipsum nomine donat: & angelum appellat, eiusq; vitam
diuinam, & diuinum etiam finem: ad quem ea ratione con-
tendit. Secundo dico, quod homini in eum vsum speculatio à
natura tributa est, (quantum ad præsens spectat institutum)
vt interim quod in hoc mortali corpore agit, veritatis cogniti-
one munitus, id opere præstet, quod in hac vita inchoatione
quadam felicitatis gultum afferre valet: vt ea diuinæ contē-
plationis dulcedine homines dispositi: ad illā expediti pro-
perent: quā beneficio Christi Iesu in futuro sæculo cōsequi
speramus, quæ in visione & fruitione omnino perfecta ip-
sius Dei consistit. Manet igitur ex prædictis rationibus nos-
tra cōclusio firma, quod homo actione, & operatione pro-
prium finē assequi debet, nec vllō pacto per contēplatio-
nem ab actione eximitur: siquidem ea non est propria ho-
minis operatio in quantum homo est: vt vel ipsa natura e-
docti, confundantur importunissimi homines, ac hæretici
nostri

nostri temporis, qui negant actiones & opera ad iustifica-
tionem & salutem esse necessaria: in vna contēplatione per
fidem totam vim nostræ iustificationis ac salutis collocan-
tes. Sic etenim asserentes, & integro animo, proprio mu-
nere intellectum actiuum priuantes, hominem orbant, & in
ipsam naturam iniurios se exhibent: cuius Christus redem-
ptor noster, non destructor, sed reparator, illuminator, &
reformator aduenit. Quare conclusionem nostram Mat-
thæi. 12. cap. apertissimè docuit, cū de omni verbo ocioso
aliquando nos rationem reddituros admonuit. Vbi non a-
liud, quàm temporis semper habere rationem, omnesq; il-
lius occasiones diligenter captandas esse commendatur: vt
earum singulis proprias actiones reddentes, operationibus
semper occupati simus, atque tempus ipsum (quod omniū
rerum maximè nostræ subest potestati) nostrum faciamus:
cuius exactissima ratio in die Domini exigenda indicitur.
Quoniam autem amissionis temporis causa, verbum ocio-
sum existit: quod tunc contingit: quando de nulla re fit, aut
sine fine, vel eo vano: vt temporis occupationem nobis cō-
mendaret, verbi ociosi mentionem intulit: eo siquidem ad
praua disponimur, & officia deinde eo tempore debita om-
nino negligimus. Quare tempus inane abiit, quod ex Dei
omnipotentis benignitate ad vitam lucrandam peculiari ra-
tione inter alia, nostræ commissum est libertati. Nostrum igitur
finem, præsentisque vitæ felicitatem continuo opera-
tionum exercitio omni studio petere debemus: pro quibus
vt recte fiant, & absque dæmonis item interpollatione: om-
ni humilitate Deus optimus maximus semper nobis pre-
candus est: vt sua præsentia, & auxilio, nostram imbecilli-
tatem & ignorantiam illuminādo, virēsque reficiēdo, sem-
per adesse dignetur, vt gratum aliquod opus, & macula om-
ni purgatum, eius maiestati aliquando exhibere valeamus.

Tertia conclusio in ordine est, cum opera & operatio-
nes quibus ad finem destinatum iter agitur, functiones arti-
um atque earum fines existant, in supremæ artis opere fi-
nis humanus quærendus est. Prima pars huius conclusionis
quam Aristoteles in littera supponit: vt ex priori constan-
tem, sic suadetur: ex positis, omnis operatio quæ ad finē hu-
manum

*Tempus
nostræ cō-
missū po-
testati.*

*Operatio
nibus ar-
tium semp
finis asse-
quendus.*

manum: ſequendum viam præparat, rationis examine diſcuſſa, atque diligenter probata eſſe debet: neceſſarium ergo eſt, eam ab aliqua virtute dirigi, quæ eius regula, & norma exiſtat, quæ meſura & virtus, vel eſt intellectualis habitus, qui quidem non agit: potentiam tamen & facultatem operandi præbet, vt artes ſunt omnes liberales, & mechanicæ, & cæteræ facultates, atque ſcientiæ actiue, quæ artes ab Ariſtotele cenſentur, & inter virtutes intellectuales, in ſexto huius operis libro numerantur. Aut eſt virtus aliqua moralis, aut omnes ſimul, quæ vſum rei præbent, & in actione verſantur, vnde & recte viuendi artes, infra à philoſopho nuncupantur, vel tandem erit ipſa prudentia, quæ ante genitam moris virtutem ſub imperfectione quadam eſt: & ea exiſtente abſoluta manet: quæ cùm cæterarum virtutum dux, & gubernatrix exiſtat, totius humanæ vitæ ars iurè dicitur. Quare cum non ſint plura genera virtutum, quibus humanæ operationes dirigantur, atque hæc omnes (vt oſtenſum eſt) artis rationem non fugiant: apertiffimè conſtat: actiones omnes, & opera quibus ad finem humanū via ſternitur, ſecundum artem aliquā eſſe: ſi ab ea iam parta non egrediantur. Deinde artes omnes ex diuino amore, & bene uolentia generi hominum datas eſſe, celebrant antiqui philoſophi: & præcipuè Plato in ſuo conuiuio, & item in Dialogo de regno, vbi artes, & omnia humanæ vitæ adminicula opera, & beneficio numinis cõparata eſſe teſtatur. Ad bonum ergo aliquod hominem præparant: & virtutes quædã ſunt, quarum operibus dum homines occupantur, & ſibi neceſſaria parant, & ad virtutes morales ceu quibusdam calcibus inſtigantur. ad quas exercendas natura ipſa dirigente in lucem editi conſpiciantur. Idem præterea nomen ipſum indicat: nam ars à τὸ τέχνη, quod eſt virtus, dicitur. Vnde & virtutum magiſtræ artes etiam ſolent appellari: artiū igitur operationibus, quibus via virtutis paratur: ad felicitatem humanā properamus. Poſtremo cuiuſuis viliffimæ rei & abiectæ, ars à natura deſtinata eſt: qua eam homo aſſequi poſſit, apteque in ea ſe exercere: felicitatis autem quæ ad bene beateque viuendum valet: qua etiam totius vitæ moralis momentum vertitur: nulla ars cenſebitur: indignum ſanè libero

bero homine eſt hoc affirmare, atque parum conſideratè loquentis. Felicitatis igitur humanæ via, operationibus artiū ſeu alicuius eximie quærenda eſt. Ad poſtერიorem ergo iam partem dictæ conſuſionis probandam textus ingreditur, dicens.

Finium autem differentia quædam eſſe videtur &c.

Vbi ante omnia eſt aduertendum: quòd hoc loco Ariſtoteles expoſitione vtitur: exponit namque Theſim illam quam in principio capitis protulit:

Omnis ars omnisque doctrina. &c.

Explicando: quot & quales ſint artiū fines, & opera. Sed occurret iam aliquis. quare igitur artiū tantum hic rationem explicat, aliarum autem partium, quas præfata propoſitio amplectitur, non meminit? ad quod in promptu eſt reſponſio, omnes quidem partes ſubiecti dictæ propoſitionis hic Ariſtotelem exponere: nam quod de finibus artiū dicit, in vniuerſum verum eſt: tam in mechanicis, & liberalibus, quæ etiam in morū artibus (quas virtutes appellamus.) exempla tamẽ de his produxit, quæ vſu atque corporis functione abſoluuntur, quòd nobis maniſteſtiores, & ſenſui magis expoſitæ ſint: vtpote quæ humani pectoris algore aded nõſtra negligentia in terrena delapſi, in vita frequentiores, quam morum artes exiſtant. Quod ex mente autoris eſſe inde colligitur, quoniam dum exponit: eorum omniū quæ propoſuerat, mentionem facit: quando inquit.

Cùm autem multæ actiones & ſcientiæ & artes ſint &c.

Vbi vides ordine inuerſo omnia quæ principiò poſuerat enumerata, quo ſuppoſito, duobus enuntiatif iactis, ſuū Ariſtoteles probat intentū. Primū eſt, artiū operationes in duos ordines diſtribui, & quædam eſſe quæ ſibiipſis fines exiſtāt: vt in citharizandi arte, ſaltandi, canendi, & ſimilibus. In his enim præter operationes ipſas nulla expectantur opera. Alias verò eſſe quæ ſibi non ſunt fines, ſed via tantum ad primò appetitum finem aſſequendum: vt earum artiū operationes

rationes quibus præter ipsas opera quædam quærentur: vt in exstruendarum ædium, atq; nauium artibus. Præter operationes enim hæc nauem, illa domum quærit: vt frenæ factiua ars frenum, & futoria calceum. Itaq; in qualibet harum artium duos fines semper reperies: operationem scilicet & opus, ea tamen ratione coeuntes: vt opus operatione quæ ad ipsum ordinatur, præstabilius semper inueniatur. Nam cū finem tanquam bonum semper expetamus, is nimirum qui prius expeditur, præstantior est eo qui ad hunc ordinatur, & dirigitur: quod operationi respectu operis manifestè accidit: quare ipsa semper præstabilius existit. Vt in naturalibus videmus: id quod genitum est, semper ipsa generatione prestare. Vbi animaduertendum est: hos duos fines ita ad agens à quo egrediuntur, comparari, vt opus prius sit in intentione operantis, tanquam primò mouens: secundariò autè ipsa operatio: sine qua opus haberi non potest: si autem ad vsum, atq; rei exercitium referantur, prius ipsa operatio vt via sternitur: quam vltimò tanquam viæ terminus opus ipsum sequitur.

Cum verò plures sint actus & artes atq; scièntiæ. &c.

Hoc loco secundum iam ponit enuntiatū, quod huiusmodi est. Cū diuersæ sint hominum actiones & artes, quibus civilis hæc vita iuuatur, quarum quælibet proprio munere & officio gaudeat: sit vt earum varii ac diuersi fines existant: ea tamen lege dispositi, quòd quando aliquæ artes ad aliquam superiorem potentiam seu facultatem, vt ipsius administratrices reducuntur, earum etiam fines præstantioris fini tanquam digniori & primò expedito famulantur & seruiunt. Priorem huius enuntiati partem diuersarum artium diuersos fines in medium producendo, manifestat: vt sanitatem nauis, diuitias insuper, & victoriam, & cetera id genus, quæ diuersarum artium existunt fines. Posteriolem deinde partem ostensiuè etiam suadet: nam vt frenorum ars ceterorūq; instrumentorum equestrium effectrices, sub equestre subiiciuntur: ita & earum fines in præstantioris huius finis sufficientiam & absolutionem ordinantur. Quemadmodū & ipsarum

ipsarum artifices ad equitem, qui præscribere illis agenda habet, atque omnino imperare, & petere, ad quem vsum opus propriæ artis conficere debeant, & rursus ars equestris cum suis pedisequis, & omnis insuper actio bellica, vt actus sagittandi, iaculandi, arma gestandi peritia, ad militarem facultatem, quæ omnibus præest: tanquam ad principem & architectonicam referuntur. & simili modo earum fines ad victoriam: quemadmodum etiam equites, sagittarii, læcearii, & ceteri, qui aliquo rei bellicæ munere funguntur, ad Ducem & Imperatorem, qui omnibus præpositus est: nam vt victoriæ tanquam potissimò & primo expedito fini, ceteri inferiores fines parari & exerceri debent: ita equites & cuiusvis ordinis milites duci parere, primasque in omnibus ferre debent: vt ipsi etiam cum omnibus actibus bellicis vni victoriæ aptè accommodentur: quæ militaris facultatis postremus finis existit. Sed quòd prædictus ordo inferiorum finium ad superiorem semper obseruetur, ea ratione philosophus probat, quòd inferiores fines ob superiorè semper appetamus atq; sectemur: vt in eadem arte militari facile cernere licet. Quippe eques nunquam frenum ab artifice peteret, quo aptè coercere & flectere equum posset, ceteraq; ad id munus accommodata instrumenta: nisi eius appetitus ab optima equitatione primò esset excitatus. Neque opulentus apparatus equorum, magna insuper copiâ nauium, Ducem sollicitaret, nisi appetitu victoriæ prius etiam fuisset percitus, in cuius virtute illa mouent. Fines etenim humiliores persequimur & sectamur vt perfectiorem & potissimum aliquando adipiscamur, quæ primò semper intendimus: licet vltimo exequamur, quia is est actionis siue executionis ordo, vt ab inferiore fine incipiens vsq; ad postremum & potissimū progrediatur, in quo tandem quiescit. Quibus expositis facile ex Aristotele ad inductam conclusionem talis colligitur ratio, vnaquæq; ars vt superior & præstantior existit, ita præstantiorem & absolutiorem inferioribus finem sortitur: vt nuper ostensum est. At nos hinc præstantissimum atque absolutissimum finem, propter quem homo tali natura in lucè editus sit, quærimus: vt prima Aristotelis propositio ostendit: in suprema igitur & præstantissima arte huiusmodi finis

querendus est, omne siquidem bonum, & operationem rectam ab aliqua arte semper petendam esse, & supremum bonum, à suprema etiam arte: satis diffuse probatum est. Manet igitur firma nostræ conclusionis sententia, quam hoc loco Aristoteles principaliter intendit.

Neq; tamen interest quicquam. &c.

Soluit hoc loco Aristoteles scrupulum, quæ aliquis sibi obijcere posset, ea quæ de ordine finium in primo enunciato asseruit infirmando: nam si ita est quod dignitas & præstantia artium penes opera, & earum operationes attendenda est, & opus semper operatione præstat: aperte videtur sequi artem frenorum effectricem, cum eius finis opus sit, ipsa arte militari perfectiorem esse: quæ ipsa operatione tantum contenta est. Huic ergo obiectioni Aristoteles respondendo ait: ad perfectionem finium discernendam, nihil referre eos opera esse aut operationes, quando ad unam & eandem artem non spectant, sed ad diuersas, quæ inter se ordinem habent: nam tunc finis præstantioris, siue opus sit, siue operatio, semper inferioris artis finem perfectione vincit: ut contingit, in artibus in argumento præsumptis. Quando vero opera & operationes intra eiusdem artis limites continentur, multum referre: ut prædictum enuntiatum asserit. Nam tunc semper operatione opus est perfectius: cum ad ipsum tanquam ad finem dirigatur, & ordinetur.

Secundum quam rationem in vniuersum dignitas, & ordo finium semper est discernendus.

*

CAP.



Igitur agendarum rerum finis aliquis est, quæ propter ipsum, & propter quæ alia volumus, neq; omnia ob aliud eligimus: (in finitus enim ita fieret progressus vanusq; & inanis appetitus noster esset) perspicuum est, eum summum bonum, atq; optimum futurum. Nonne igitur magnum ad vitam cognitio ipsius momentum affert? nam si quemadmodum sagittarij, scopum habeamus, magis bonum & honestum assequi possemus. Quod si ita est experiendum quidnam is sit, figura comprehendere: cuiusq; scientiæ, vel facultatis censeatur. Videretur autem esse eius quæ maximè principalis, maximeq; Architectonica est. Cuiusmodi civilis apparet: quippe quæ quasnam esse in ciuitatibus scientias oporteat: tum quales quemq; discere, & quousq; constituit. Videamusq; vel maximè honorabiles facultates, qualis est militaris, familiaris, & oratoria, sub ea esse collocatas. Cum enim cæteris actiuis scientijs hæc vtatur, quid item agendum, à quibusq; abstinendum præscribat, ac sanciat: eius finis aliarum

rum omnium fines complectetur: efficieturque, vt is bonum ipsum humanum sit. Nam si etiam & vni homini & ciuitati bonū idem sit, bonum tamen ciuitatis & acquirere & cōseruare, maius quid ac diuinius videtur. Ac contentus quidem esse etiam vnusquisq; potest, si vni soli: pulchrius tamen ac diuinius si genti ac ciuitatibus bonum efficiatur. Hęc igitur sunt, quæ discendi hæc via quæ ciuilis quædam est, appetit.

DVabus propositionibus tota huius capituli sententia pstringitur, prima est. Finis is quæ omni actione hominē petere supra statuimus: summū bonū humanū atq; optimū est: cuius cognitio apprimē homini est necessaria. Secunda talis est. Ars illa suprema inter humanas, quā bonū hoc humanū nobis subministraturam diximus: ciuilis facultas siue potentia existit. Assertio prima quoad priorem eius partem sic ostenditur, bonū id quod omni actione hominem affectare diximus, eius ingenii est, vt ad ipsum omnia quæ rectē fiunt referantur, ipsum autem in nullum: est igitur summum & optimum bonum. quandoquidem ratio hæc posita, definitio est vltimi & optimi boni: ab omnibus philosophis vnanimiter recepta, & passim suis è scriptis tradita. At quod præfato humano bono prædicta ratio conueniat, ex eo Aristoteles firmat: quod ex oppposito in infinitum esset abitio atq; progressus, ab vno in alium finem tota vita discurrendo, cum in nullo vnquam susteretur. Quod omnino absurdum est: cum quia nulla esset hominis operatio, omnis siquidem inferior finis qui in actionem cadere contingit, in virtute primi & superioris finis mouere habet: quare si primus non detur qui appetitum primò excitet, neque mouebit inferior, vt neq; frenū equitem

tem aliquando sollicitauit, nisi ab elegant equitatione ipse prius excitus & tactus fuerit, neque rursus ipsa equitatio, nisi prius victoria vel ipsius appetitio quoquā pacto militem inuitauerit, & pellexerit: quare nulla esset futura operatio. Tum quia desideriu, & appetitus humanus res omnino vana, & inanis esset: quod naturam ipsam carperet, & reprehēderet, quod appetitionē homini indiderit, carentem tamē debito & naturali fine, ad quem tenderet, & in quo adepro aliquando quiesceret. Est ergo bonum aliquod humanum ad quod cætera quæ rectē fiunt referantur, ipsum autem ad nullum in genere positum: quod prima prior pars propositionis intēdit. Quo ad posteriorem verò quæ ea parte textus habetur vbi dicit

Nōne igitur magnū ad vitā cognitio ipsi? &c.

Hoc pacto ab Aristotele suadetur. Prædictum bonum humanum totius humanæ vitæ scopus & signum est: necessarium igitur est ipsum homini cognitum, & exploratum esse: nullus quippe artem sagittandi aptè parare poterit, neq; par tam probè exercere, nisi propositum scopum, & album habeat, ad quod primò sagittā collimare intēdat: quare proinde neq; homo vitæ rationem & artem probè discet, neque edoctus eam aptè depromere poterit, nisi propositum signum & scopum habeat, ad quem suas actiones omnemque vitam continuò referat. Præterea idem sic patet. Ex ipsa ratione extremi boni planè sequitur totius vitæ inuersio, atq; omnium officiorum abolitio, quod ex eo manifestum est: quod si in quauis alia re prætermissum aut ignoratū sit quippiam, tanti incommodi accidit, quanti res illa est, & æstimatur, in qua neglectum aut prætermissum est aliquid: quare si in humanæ vitæ institutione id quod eius principū est, ignoretur, aptè sequitur tati incomodi subinde accidere, quāti totius vitæ institutio & formatio est, sequetur ergo vitæ omnis confusio, & ignoratio: vt in quem portum homines se recipiant, omnino scire non possint. Bonū ergo illud extremum quod prima vitæ gubernacula teneat, necessariò homini cognitum & exploratum esse debet. Postremò, hæc item ratione idem sic constat, homo physicè consideratus si à primo

*Cognitio
finis homi
ni neces-
saria.*

à primo & vniuersali principio, Deo optimo maximo à quo propriam essentiam & speciem habet excidat, & à proprio esse naturali ipsum excidere, atque in nihilum abire necesse est: si ergo in esse morum cōsideretur, & à primo & optimo bono, ad cuius normam vitam suam instituit, per ignorantiam excidat, & à quolibet fine, & priuato bono, ipsum excidere manifestum est: quare nullum officiū nulla recta exercebitur operatio, quod probandum assumpsimus. Etenim quemadmodum res omnes quantum ad esse & conseruari à Deo omnipotenti tāquam ab vniuersaliori principio pendunt, ita & in genere morum, ad eorum directionem, & rectitudinem, quantum ex parte hominis intra ipsius naturæ limites expectare licet, ex cognitione huius optimi boni etiam ipse homo omnino dependet: est igitur huiusmodi boni homini necessaria cognitio, nisi in vitæ institutione perpetuis tenebris seipsum offundere velit: totamq; viuendi rationem ignorare, quod intendebat assertio posita.

Circa eam tamen dubitari quispiam poterit, quo pacto eam de fine humano in hac vita operationibus attingendo explicauerimus, cum philosophi textus de Deo ipso optimo maximo vltimo omniū fine procedere videatur. Quod ex parte ipsius optimi boni primò sic colligitur. Nam finis vltimus est ad quem cætera omnia referuntur ipsum autem ad neinimem: vt supra protulimus. At Deus optimus maximus est, cui ratio hæc solum competere videtur: ipsum ergo vt finem vltimum hic Aristoteles indicat. Deinde ex parte etiam humani desiderii idem sic patet. Quoniam ex eo textus probare videtur, hoc bonum optimum esse dandum: vt eo adepto humanum desiderium aliquando quiescat, facietatemq; inueniat: at nulla alia in re infra Deū humanus appetitus quiescere aut expleri potest: procedit igitur sermo de Deo ipso omnium rerum fine atque principio. Quare cōstabit hac ratione sententia illorum, qui in primo capite prædicatum illud quoddam bonum vltimum simpliciter finem atque Deum ipsum indicare dicebant: imò hæc fuit præcipua ratio qua suam interpretationem fulciebant. In hac difficultate duo quærentur. Primum, de quo fine hoc loco Aristoteles loquatur. deinde verò, supposito quòd de fine humano

humano præsentī vita consequendo, fit disputatio: Cum rationes quæ in dubio adducuntur, Deum ipsum supremum atq; optimum finē, felicitatēq; hominū, planè videantur asserere. Quare de tāto bono ab Aristotele aliisq; eximiis philosophis præmissa fuit disputatio. Primū facile expeditur hac notatione præhabita, q̄ bonū hominis apud Aristotelem est duplex, quod etiam supra ex parte tetigimus: quoddam est bonum quod dicitur humanum, & est id quod homini cōtingit, in quantū homo est, id est, in quantum in societate hominum, ac cuius iter iuxta rationis præscriptū vitæ agit: secundum id quod superiori capite expositum est. Atq; in hoc viuendi genere bonum illud ad quod cætera referuntur, ipsum autem ad nullum: vltimū atq; optimū bonum humanum appellatur. Aliud est diuinum bonum in altiori viuendi genere, & cursu constitutum. & est id quod in vita cōtemplatiua, opere tantum ipsius intellectus contingit, & quod ex alcēsu, vnione, & relatione ad Deū, eo pacto quo ipsi philosophi intelligere potuerunt, homini præsentī vita vel futura accidere potuit. atque in hoc genere vitæ id bonum ad quod omnes perfectiones, & quæ intellectus maxima sunt, referuntur, diuinum bonum, & omnium quæ in hac vita homini contingere possunt, optimum & supremum habitum est. Nam diuinitatem tribus in rebus antiqui philosophi cōstituerunt, vt ex Platone colligitur, in Deo, angelo, & rationali anima: differēter tamē, quippe in Deo, tanquam in primo fonte, & origine eam asseruerunt: in angelo verò, & anima rationali dependenter, & secundum quandam participationem: quare has tres res diuinas appellare conueniunt. Ea tamē ratione vt Deus ipse omniū rerū finis & principiū, diuinū bonū, primum & simpliciter appelletur, deinde angelus & anima rationalis, eo modo quo ratio diuinitatis cōmunicata est. Vnde planè colligitur quanta cum ratione sapientia ipsa, atq; eius operationes, bonum diuinū cēseatur: quandoquidē ipse hominis animus cui superiora oīa ornamento sunt: res diuina est: & vt talis ab Aristotele in decimo huius operis libro celebratur, sicut eius bonū, siue felicitas. Hoc iacto fundamento dico: quòd de optimo bono primi ordinis disputatio hoc loco habetur, non autem de bono diuino

Duplex
bonū di-
uinū &
humanū.

Diuinita-
tē tripli-
ci generi
rerū com-
municant
antiqui.

uino secundi ordinis, præcipuè si accipiatur pro ipso Deo. quod hac ratione facile constat. Nam de eodem bono hic fit mētio, de quo in primo capite disputatio præcessit: at ibi de fine vltimo ciuili vitæ vt explicuimus, sermo habitus est: eundem igitur & nunc præsens litera sectatur. Quod vel iniitiū ipsius capituli planè indicat inquit: Si igitur &c. vbi cōiūctio illa si, iteratione planè dicit, illius quod præcesserat. Idē etiā processus literæ sequentis ostēdit. Siquidē prædictū bonum in facultate ciuili querendum esse docet: hæc autem bonum illud humanum primi ordinis docet, ad ipsiusq; affectionem viam parat, de eo igitur tota hæc assumpta est disputatio. Sed iam id quod secundo loco propositum est vrgere videtur. Quare scilicet Deum omnium bonorum parentē, humanarum operationum finem vltimum, ac hominis felicitatem philosophi non constituerint, cum ad eum querendum, rationes in argumento adductæ omnino cogere videantur. Pro cuius difficultatis expeditione animaduertēdū est: quod Deus vt finis vltimus omnium rerum ac proinde humanarum, ratione naturali ab Aristotele, & cæteris philosophis, qui inter sapientes nuncupantur, cognitus fuit. Quod omiſsis autoritatibus, ea ratione manifestum est: quod ita à natura omnibus rebus constitutum sit, vt in orbem se girando, in idem principium tãquam in finem vltimum propriis operationibus redeant, à quo primò per generationem siue creationem esse proprium accipiendo, exierunt: vt ex regula illa quæ in primo capite posita est, apertè constat: à quibus scilicet initiis aliqua proficiantur in eadem referantur est necesse. Nam eandem vim habet in moralibus, atque naturalibus: sed sic est: quod omnia à Deo optimo maximo tanquam ab vniuersali principio, primò effluerunt: in ipsum ergo tanquam in finem conuertantur oportet. Quare eo bono adepto, quod cuiusq; nature accommodatum est, per id maxime vniuersali ac communi bono pro rata cuiusq; portione, vniantur, & concilientur, maxime conuenit. Est igitur nō solum vt principium vniuersale omnium rerū Deus naturali ratione cognitus: sed tanquam finis etiam omnium vltimus in quem omnia quoad fieri potest, se cōuertere debeant. quod fluminum & omnium aquarum in mare regressus

ſus à quo primò exierunt, vel cecutienti oculis apertè subiicit. Similis etenim reciprocatio rerum in Deum est, illi aquarum regressui: quem nobis protulit sapiens, cum aliquando dixit: omnia flumina egrediuntur amari, atque iterum in ipsum redeunt. Hac tamen ratione solū vt finis naturalis omnium Deus cognoscitur: vel ea ratione quod hanc cognitionem homo viribus propriæ naturæ suffultus venari potest: vt ipsis cōtigit philosophis. Alio modo cognoscitur à Christianis, & Theologis, vt creaturæ rationalis Deus beatificatiuus est, per propriæ essentiæ exhibitionem clarā visione: atque vt sub vnitæte essentiæ trinitatem retinet personarum: sub aliisq; rationibus sub quibus peculiari ratione Christianæ fidei assensum terminat. Secundum quam rationē Deus super omnia bene dictus cognitus, finis supernaturalis appellatur: quia scientia tantum reuelata, de cæloq; lapsa, Christo Iesu redemptore nostro prædicante, & spiritu sancto apostolis & prophetis suggerente, tali ratione Deum maximum cognouimus, omnes qui Christianum nomen profiteremur. Quibus diuina lux adedò illuxit, vt sicut ex parte intellectus, sic etiam & volūtatis, explicitè, & omni procul hæsitatione, nostris precationibus & actibus in Deum ipsum supernaturali hac ratione cognitum, redere debeamus: ac multò excellentiùs quàm philosophis ipsis, quibus eo modo quocognoscebant se in Deum naturalem finem conuertere sufficiebat. Atque hac ratione ducti, mundi sapientes, sapientiam ipsam seu Metaphysicam, & Astrologiam cum his quæ ipsi ancillantur: ut diuinas facultates coluerūt. Nam illa quæ ratione Deus optimus maximus vniuersale principium rerum omnium & finis existeret docebat: quoniam Deum ipsum pro obiecto sortiebatur. Ista verò ipsius Dei sedilis hoc est cæli, totiusq; eius ambitus rationem & ordinem exprimebat. Quarum rerum speculationi cum voluntatem appulissent, vt ea contēplatione fruendo, omni gaudio & lætitia perfunderentur, se beatos ac felices nuncupabant: immisto siquidem ex duabus iis rebus contēplatione scilicet totius naturæ, ac voluptate subinde emanāte, huius vitæ felicitatem ac beatitudinem constituerunt: quam sapientibus tantum patere passim suis scriptis affirmarūt. Christus verò

redemptor noster: quia omnium hominum illuminator, & magister aduenit: sicut verus existit amator: inuidiam & ignorantiam huius seculi sapientum arguens, in ea re huius vite beatitudinem & felicitatem constituit: quæ futuræ initium est: & ad quam omnibus volentibus facilis, & peruius esset additus: in fide nepe illa viua Christi Iesu: quæ per dilectionem & amorem operatur: secundum illud Ioannis 14. Hæc est vita æterna vt cognoscant te Deum verum, & quem misit Iesum Christum. Loquitur autem, de cognitione per veram & viuam fidem spei, ac charitatis plenam: quam etiam æternam vitam appellat. Quia in homine ad finem vsq; perseverante, in æternum duratura est. Longè tamen differentius nunc & post huius vitæ exitum: nam videmus nunc per speculū & in ænigmate, vt inquit beatus Paulus: qua etiã ratione fruimur: tūc autē facie ad faciē. Vbi ipsa diuinitate pleni, illis bonis quæ oculus non vidit, nec auris audiuit nec in cor hominis vnquã ascenderunt, Deo datæ perēniter fruemur.

His suppositis difficultatem moram sequētes rationes facile expediunt, prima est: ea de causa philosophi suæ vitæ finem, & felicitatem Deū non constituerūt, quia ipsum vt finē naturalē omniū rerū cognouerunt: ea ratione qua earundē vniuersale principiū existit. Quare & si in Deum ipsum omnium supremū & optimū finē, excellentius hominē q̄ ceteras inferiores creaturas, propter naturæ sublimitatē quā sortitus est: conuerti debere intelligerēt: nō tamē alia ratione ipsum attingendū existimarunt, q̄ per conuersionē in bonum hoc inferius naturæ humanæ accommodatū, quo vniuersali & supremo omniū bono, vt natura ipsa fert, cōiungeretur: perinde ac ceteras res per accommodatos sibi fines: eo modo quo Deus omnium conditor ipsis naturas proprias distribuens, constituisset, in eundē quoad natura propria permittebat, cōuerti cernebāt. Atq; cū de ratione alia peculiari tendēdi in Deū specialiter nō fuissent edocti: in scopū suæ naturæ accommodatū, statim tendendū esse cōstanter asserbant. Quod sanē ipsis sufficeret, ad ampliores progressus in vita faciēdos, maiorēq; illuminationem à Deo optimo maximo promerēdā: si ea, quā semel à natura instituti acceperāt, probè, vt par erat, fuissent vsi. Secūda ratio est: qm̄ plures antiquorum

quorum dubitarunt de immortalitate animorū: & qui inter eos elegatiores extiterūt, vt Socrates, Plato, Aristoteles, Cicerō, qui omnes opinati sunt: Animos hominū immortales esse: vt infra forsā videbitur: ei tamē rei quia humana opinio tantū erat, cū formidine & suspitione contrarii semper adhererūt: neq; firmā & stabilē huius rei p̄suasione aliquādo habuerūt. Vnde neq; status animorum prosequēti æuo eos plurimum sollicitauit: atq; eō potissimū q̄ statū illū animorū post exitū à corporibus minimē in æternū duraturū sanxerūt. Quinimo anno illo Platonico elapso, qui triginta sex millium annorum spatio conficiebatur: eorundē in corpora regressum docuerūt: & breuioribus etiã spatiis: interuallo scilicet septē milliū annorū cōtinuò mundū interire: ac rursus per generationē, siue creationē renouari: asseruit etiam Plato. Quare præcipuū munus suæ vitæ præsentī seculo propriæ naturæ vires excolēdo: homini cōtingere cōsuerūt. Accedit p̄terea, & quod ad rē maximē facit: quod animorū felicitatē post præsentē vitā in hoc potissimū collocarūt: vt libertatē à miseriis, & pressuris huius calamitosæ vitæ: cōsuetudinēq; suorū Deorū ac bonorū hominū, in cælo, loco purissimō: assequerentur, vt autor est Socrates in Phædone. Quod etiam his tantū animis contingere dicit: qui iudicio Radamanthi, Æaci, & Minois, vt videre est apud Platonem in gorgia: & apud Ciceronē Tusculana prima: cādidi & puri ab omni cōtagiōe & affectu corporis apparerēt. Alios verò, qui cōtractis corporis sordibus nihil sanū habētes cōparcerēt in ima, & subterranea loca iudex trāsmittebat: vbi in perpetuū meritas subirēt pœnas, vt Tatalum, sisyphū, & ceteros: quos perpetuas luētes pœnas depingit Homerus. Alii postremò qui cicatricib⁹ & sordibus corporis distincti, corā iudice sisterēt, aliquid tñ sanū habētes, sanabiliaq; peccata cōmississe ostendētes: ita iudicis arbitrio dabāt pœnas, vt apud deos & hoīes (vt verbis Platōis vtat) vtilitatē aliquā exēplo punitio- nis referret: ita tñ vt cruciatu & dolore tadē ab iniustitia liberarētur. Hęc in sentētia Plato. quæ etiã in sōno Cipiōis elegāter trāsulit Cicerō. ex quib⁹ planē colligitur: eorū aīos postq̄ corpora exuisset, p̄ cōmorationē in loco illo cœlesti ab omni iniuria & miseria libero, quib⁹ iste inferior est obnoxius,

Quæ felicitas in cælo serū dū philosophos.

à diuncta suorū Deorū consuetudine: beari, ac felicitatē cōsequi: absq; hoc quòd Deus optimus maximus aliqua peculiari ratione eorum beatitudinem augens, aut efficiēs, quoquam pacto ingrederetur. Cui statim agnascitur: vt dum in corpore agerent, eximia atq; præstātia vitæ munera, totūq; animi bonū, suæ naturæ: propriis itē viribus, atq; sapientiæ: in sui exitiū impiē, & impudenter, adscriberēt: Deumq; ipsum omnium bonorum autorē, penitus obliuiscerentur. Atque hinc, signū illud ad quod hominis natura ex sui conditione propensa est: optimū & summum bonū appellarunt. Quorū occasione eleganter doctores Theologi quæstionē illam agitarunt, vtrū viribus naturæ quis fretus, beatitudinem æternam consequi possit? atq; cōtra horū hominū audacē impudentiā definierūt: neq; viribus propriis eā sibi hominē parere neq; quantūuis neruos extēderit absq; auxilio & beneficio Christi Iesu vnquā consequi possē. Accedit insuper in confirmationem huius opinionis de felicitate futura secundum mentem antiquorum, quòd per clarā Dei visionem (vt patet ex supra citatis) nūquam eam somniarunt: neque si in mentem hoc aliquando venisset, possibile iudicarent, vt eorum scripta facillē ostendunt: & præcipuē Platonis de cuius diuino fonte (vt inquit Cicero) cæteri biberunt. Ex quibus hæc ratio colligitur, hominis animus & terrestrē corpus, propter vnus præstantiam & alterius ineptitudinē & vilitatem, ex sententia saltem Platonis, in vnū suppositum coire minimē potuerūt, nisi medio quodā puriori corpore, de natura celi aut stellæ illius, à qua animus demigrasset, in quo veluti in quodam tertio conciliarentur: atque in eo primò animus veheretur: ob quod etiam à Platone vehiculum appellatur: atque deinde ratione quadam corpori communicaretur terrestri. Quoniam corpus hoc animum informare Plato non concessit: sed tanquam nauam nauī eidem assistere. Ex quo apertē colligitur: cum in infinitum maior distantia sit, inter Deum super omnia benedictum, & hominis rationalem animam: quàm inter ipsam & corpus: vnionem animæ cum Deo per clarā diuinæ essentiæ visionem & notitiam impossibile omnino eos iudicasse. At quod ipsi impossibile existimarunt, vnigenitus Dei filius nō solum

*Animæ
vehiculū
secūdum
Platonē.*

solum verbo & doctrina nos erudiens, planum fecit: sed factō etiam ipso: cum diuinam ac ineffabile vnionem, nostrā carnem in vnitatem suppositi assumens: mirabiliter effecit. Multò siquidem maiori interuallo corpus nostrum mortale à diuino verbo distat, quàm anima ipsa rationalis, quæ res spiritualis & diuina saltem secundum participationem vt supra diximus, existit. In hac igitur vnione animæ rationalis cū Deo per clarā eius visionem, & perfectam fruitionem, vera hominis beatitudo consistit. cuius philosophi nunquam meminere: neq; quoquam pacto possibilem existimarunt. Vnde secundum hanc rationem qua Deus omnipotēs creaturæ rationalis beatificatiuus est, meritò supernaturalis finis (iuxta ea quæ ante diximus) cēsetur. Ac proinde etiam apertē colligitur, eleganter diuini Thomam definisse: beatitudinem homini rem omnino supernaturalem esse. & ex parte cognitionis, quæ reuelatione tantum accepta est, & ex parte etiam ipsius animæ intra limites suæ naturæ: quæ, nisi lumine diuino, & supernaturali eleuetur, tantum bonum nulla ratione attingere valet. Restat tamen probandum, idem Aristotelem de felicitate illa futura sensisse: quod Platonē docuisse protulimus. Atque hoc eius libri finem legenti, quem de mundo ad Alexandrum scripsit, apertē constabit. Vbi ex sententia generosi Platonis (vt Aristotelis verbis vtar) hæc profert: quibus etiam ipse subscribit. Deus etenim ipse, sicuti antiquorum sermo confirmat, principium, & finem, atq; medium etiam omnium rerum in suo tenens arbitrio: naturaliter vniuersa lustrans, quàm rectissimè singula complet, atq; perducit ad finem: quem quidem perpetuò comitatur ipsa iustitia, vltix nimirum, atq; vindex existens ea, eorum, qui à diuina lege deflectunt. Huius autem iustitiæ statim ab incunabulis sit particeps, & alumnus oportet, qui futuræ felicitatis, & beatitudinis sese sperat fore participem. Hæc ille. Vbi apertē vides; diuinam prouidentiam, atque animorum immortalitatem ipsum fateri. Quæ ad difficultatis propositæ expeditionem longius volui discutere, ne cum aliquis Aristotelem, & Platonem adeò ingenii neruos extendisse viderit: vt felicitatem vltimam futuram in celo asserant: his, qui hic inferius à corpore: nullam sordem, alicuius rei stu-

Quare vera felicitas supernaturalis dicatur.

dio & immoderato affectu in animam contraxissent. apparent etenim in anima, conspicuaq; iudici Radamanto se præbent omnia scelera, & flagitia, quæ ex corporis affectibus inerant: perinde atque in hominis mortui corpore cicatrices, omniaq; plagarum vestigia, atque distorti, vel fracti membri deformitates, saltem ad tempus apparent: quæ, dum viveret, impressa fuerunt. Ne ergo aliquis hæc legendo existimet, beatitudinem, atq; æternam vitam diuinitus nobis reuelatam: eos intra limites naturæ agentes ratione aliqua attingere potuisse: hæc longius (vt dixi) aliquatulum sunt producta. Ex quibus planè colligitur, præsentem Aristotelis disputationem de bono humano in hac vita tantum esse. Quia hominem hic moribus formandum suscepit, quantumque in eo naturæ vires valerent explicandum: vt, vel eo præstito, ad eam nimirum felicitatem futuram, quam ex philosophorum mente explicuimus, se virtutibus, & sapientiæ operationibus homines præpararet. Ex quibus iam perspicua manet earum rationum solutio, quæ in principio difficultatis adductæ fuit. Nam prima eò labefactatur, quòd Aristoteles, & alii philosophi de eo fine tantum loquuntur, qui humanarum operationum, atque exercendæ virtutis principium existit: & ad operandum primò mouet. Hoc autem suæ naturæ à proprio fine excitatæ tribuentes: Deo optimo maximo impiè, & stultè satis denegarunt. Asserebant enim omnipotentem dominum non alia ratione, quam naturam (quæ condiderat) conseruando, & vegetando, in finem suum dirigere, sufficienterq; hac ratione ipsi prouidere: neq; amplio-rem humanarum operationum curam Deo tribuerunt. Vnde nec virtutem, quam docuerunt, opere depromere poterunt: omnia suis viribus, & sapientiæ (vt supradiximus) adscribentes. Atque hinc ingenere finium, qui ad operandum mouent, & quibus actiones humanæ diriguntur, eum, qui obiectum primum naturæ existeret: & qui omnes alios fines contineret: extremum, & optimum bonum appellarunt. Secunda ratio facillè etiam hoc pacto soluitur, nam satietatem, & expletionem humani desiderii in hoc solum constituebant: quòd ab huius vitæ calamitatibus liberarentur in felicitate illa futura, quam ipsi constituerunt. Item quia ratio

Aristotelis

Aristotelis non procedit de vniuscuiusque hominis appetitu, & desiderio: sed ipsius tantum naturæ humanæ: quæ in sui naturalis obiecti consecutione quiescebat, vnde & vltimum humanum bonum id appellauit: secundum quòd vltimi boni ratio superius posita illi congruit.

Reliquum est iam propositionem eam examinare, quam secundo loco probandam proposuimus, quæ in ea parte textus habetur vbi dicitur.

Quod si ita est, experiendum quidnam is sit figura comprehendere cuiusque scientiæ vel facultatis censeatur. &c.

Vbi primò philosophus insinuat, præfatum finem figura quadam & non exacta doctrina esse in hoc opere inquirendum, vt sequenti capite latius hoc idem prosequitur. Deinde propositam subiicit conclusionem: facultatem scilicet ciuilem esse quæ eum finem persequi & inquirere habeat. Quam statim deducit, suppositis primum his, quæ facultas ciuilis præstare & suppeditare habet, quæ tria numero esse Aristoteles docet. Primum est, discernere atq; examinare quæ artes in ciuitatibus admitti debeant: & quæ rursus excludi. Vt inutiles & vanæ quæ cum maxima morum corruptione in otio & luxu homines detinent: sicut quæ perniciosæ sunt, & quæ ciuium pacem, & tranquillitatem perturbare habeant: penitus eiiciantur. De qua etiam re superius non nihil diximus: quæ verò vtilis & frugi erunt, ad hominum vitam emendandam, omnino admittatur. Atque ne plus iusto in graue reipublicæ damnum in his perdiscendis adolescentes & iuuenes detineantur, vel ab iisdem immaturè discedant: ac proinde ineptè aliqui & sine aliquo delectu extraneas, & minimè sibi congruentes artes aggrediantur, quapropter totius vitæ cursu errabundi agerent: quæ artes & à quibus, quantoq; rursus tempore, discendæ sint, præscribere habet. In quo sanè maximam quandam dominandi vim supra reliquas artes, ciuili facultati inesse satis apertè declaratur. Secundum mithus quod hæc facultas præstare habet, est: leges & statuta condere: quibus elegantiores artes, & quæ magno in honore in republica ha-

Ciuilis
cultatis
mu

Vnde phi-
losophi
suarum ac-
tionum si-
ne Deum
primò non
constitue-
runt.

bentur, vt militaris facultas, rei familiaris gubernandę peritia, atque oratoria facultas, quibus ciuitas quęq; & regnum ab hostibus defenditur, & necessariis deinde rebus affluēs, in vita & in optimo insuper virtutis studio augetur, & sustentatur: prædictis legibus & sanctionibus regantur, & moderentur: ad opertosq; insuper fines recto tramite perducantur. Quę res ciuilem facultatem maxime extollere & commendare videtur. Amplum siquidem & regiũ est, eximiis & laudatissimis artibus agenda præscribere, perpetuoq; imperio iisdem dominari. Tertium munus (quod etiam ciuilem facultatem in summa imperãdi, ac dominãdi arce constituit) est, quod non agit, neque unquam ad opus aliquod exercendum accingitur, sed suo munere tunc plenę fungitur, quando inferioribus artibus imperat: atque agere volētibus opera præscribit. Et dum rursus etiam cognoscit, quę ad tantũ imperiũ aptę gerendum, munia necessaria sunt: & quę item in ciuitate maxima sint: quidq; decorum & opportunũ habeatur, quid etiam contra. In quo, quod potissimum ciuilem facultatis est, situm esse videtur, magnoperę siquidem hoc pacto eius dignitas & maiestas pellucet. Quod verò ad cęteras inferiores facultates pertinet, est nimirum agere: huic obedire, atq; omnia eius mandata diligēter transigere. Quod ex eo manifestum est, quod rex per se quidem non agit, sed per alios qui eius iussa capessunt, & executioni mandat. At potentia hæc siue ciuilem facultas, ars regia nuncupatur, cum ea, dignitas regis potissimum cõdecorari & muniri habeat, nec minus hanc auream suppellectilem ad munus regiũ rectę obeundum, exigit: quã corpus ipsum in sui tuitionem præclaras vestes, atque imperatorię maiestati cõueniens ornamentum: ac decentem insuper comitatum postulare videatur. Quocirca & facultas regia merito à Platone in Dialogo illo de regno hæc ars ciuilem appellatur. Ex quo etiam totus hic Aristotelis locus desumptus est. Ex quibus aperte elicitur, ad hanc facultatem spectare: cognoscere, ac disponere, quę per inferiores facultates effici debeant, simulque agenda ipsis præscribere: quibus vt debitum famulatũ præstent, continuò conuenit, operari: atque debitũ pensum persolvere. Ex quibus iam ad propositum, talẽ Aristoteles colligit.

Facultas
ciuilis q̄
necessa-
ria regi.

git rationem, ad eam facultatem maxime spectare videtur, humani boni inquisitio, & prosequutio, quę vt principalis & architectonica cæteris imperat, & dominatur. hæc etem ratione in superioribus definitum est, in suprema arte supremum bonum quærendum esse, quia eius finis omnes inferiores perfectione superat, sicut ipsa omnes inferiores artes tanquã domina, complectitur. Talis autem est ciuilem facultas, vt ex officiis supra expositis manifeste patet, ea igitur est, quę finem humanũ persequi, & nobis suppeditare debeat. Est tamen pro maiori explicatione huius partis textus obseruandum: quod nomine scientiæ, facultatis, & potentię, artes actiuas Aristoteles intelligit, quas nomine potentię censet: per similitudinem quãdam ad materiam primam. Nam sicut hæc contrariorum susceptiua est, atq; ob id primò potentia dicitur: ita & ars non semper idem præstat, sed in vtrãq; partem vim etiam habet, nam dialectica vtramque partem veram, & falsam probabiliter concurrit: & oratoria item, vtrãuis persuadere laborat. Ac similiter de cæteris artibus dicendum est, quę coniectura maxime valent: vt medicina, ciuilem facultas, & similes. Quare non immerito communiter nomine potentię & facultatis efferuntur, etsi ad vnã partem exercendam suaptę natura omnes propendantur.

Nam si etiam & vni homini & ciuitati bonũ idẽ sit, bonũ tamẽ ciuitatis & acquirere & cõseruare, maius quid & diuinius videtur. &c. Posset quispiã dubitare, quid ciuilem facultatis nomine hoc loco Aristoteles intelligat, & eã forsan facultatẽ esse suspicari, quã in libris de republica philosophus tradidit: quod & nomẽ ipsum indicare videtur: aut prætoriã artẽ siue iurisperitorum facultatem, quę sub politica continetur. Et profectò si ita esset felices harũ facultates cultores cõfendi essent, cum in bono humano sibi & aliis acquirendo, & conseruando, assiduẽ versentur. Atque cum tantum bonum aliis suppeditare valeant, si id curent, nescio qua ratione passim calumnientur & arguantur. Huic igitur dubio hoc loco Aristoteles occurrit, atque vt eius sententia clarius percipiatur mo-
E. 5. ralis.

Moralis
philoso-
phia par-
tes.

ralis philosophiæ partes quæ communiter ore omnium circūferuntur, hic imprimis distinguendæ ac definiendæ sunt. Has autem tres numero esse communiter perhibetur, Ethicam nempe, politicam, & æconomicam, quas etiam ingenue & cæteris sanè philosophis præstantius, propriis ad id negotium expediendum libris editis, Aristoteles persecutus est. sed quoniã omnes circa hominis rectam institutionem, ac bonum versantur, cognationem maximã inde habere videtur: verum hac ratione distinguuntur: quod ethica hominem considerat, non quidem solitariè agentem, vt quidam perperam voluerunt: nec in hoc illo ve domus, aut ciuitatis gradu constitutum: sed indifferenter vtrinq; ad prædictos gradus se habeat. Nam hac ratione solum huic arti subiicitur, in quantum scilicet in seipso optimis moribus formandus venit, & insuper vt virtutibus benè formatus, ad humanam felicitatè recto tramite & absque errore est deducendus. Politica vero eundem hominem instituere curat, ut in gradu tamen aliquo ciuitatis constitutus est: id est, vt ciuis aut ciuilis homo existit: qui in societate hominũ aliquo munere ciuis, aut magistratu publico fungatur. Præcepta quippe tradit, quibus & ciuis & ciuilis hominis officium quisq; (quacũq; etiã fulgeat dignitate) ingenue exercere, & eleganter insuper præstare valeat. Vt vel hac ratione tota ciuitas in pace & tranquillitate agens, ad virtutis rationem & examen vitæ traducere possit. Postremò æconomica in domo, & familia hominem constitutum, in rei familiaris ratione instruendum suscipit. Præscribit namq; ea quibus ad vxorẽ, liberos, & seruos, aptè quispiã se gerere possit: & quæ insuper opera & officia cuiq; conueniant, docet. Vt vel hac ratione in quadã bonorum fortunæ sufficientia vita traducatur, & bonũ virtutis semper augeatur. Atq; hæc sunt partes, in quas primò moralis philosophia distribuitur, vt patet ex philosopho. 7. Politicorum. & 1. æconomicorum. Nam aliæ quas quispiã ipsi adiungere aliqua ratione forsã posset: ad aliquam prædictarum partium potius reducuntur, vt iurisperitia, prætoria ars, oratoria, atque militaris facultas, quæ ad societatem hominum continentendam necessariæ sunt: & magnis encomiis semper ab omnibus celebrantur. Ex quibus duo (quæ ipsa litera tangit)

fatis

fatis notanda colliguntur. Primum quod idem est cuiuslibet hominis & totius ciuitatis bonum: constitutum siquidem est, ethicam & politicam (quæ cuiusque & totius ciuitatis bonum procurant) idem subiectum, hominem scilicet suis præceptis habere: quare & idem erit vtriusque facultatis bonum, & finis intentus. Secundum est, quod licet ita sit, quod idem bonum vtrouque petatur, excellentius tamen, ac diuinius est ipsius ciuitatis, quàm cuiusque priuati hominis bonum, quippe & si ita sit quod idem homo vtrique facultati considerandus subiiciatur, sub alia tamen atque alia ratione. Nam ethicæ, vt ea ratione instituat, quod in ordine ad se, bene beateque viuat: politicæ verò, vt in ordine ad alios, congruè & decenter vitam etiam instituat. Vnde idem bonum quod vtraque facultas considerat, hæc pluribus hominibus acquirere, & partem cõseruare curat: illa verò tantum singulis. Quare idem bonum vt politicæ subiectum, pulchrius ac excellentius existit, vt splendidior illa lux iudicatur, quæ maiori diffusa loco: minus tenebrarum relinquit. Item & diuinius etiam est. Nam bonũ aliquod quanto magis extensum, & diffusum est, tanto diuinius discernitur, & iudicatur. Eius namque ingenii & conditionis omnia bona sunt, quæ nobis à Deo optimo maximo summa liberalitate elargiuntur: vt latè semper pateant: omnibusq; larga manu communicentur, suiq; diffusiuua semper existat. Vnde & boni humani procurator quãto id magis ad plures extendere curat, tantò amplius & Deum ipsum omnium bonorum autorem suo, modo sequitur: & imitatur. Meritò ergo & humanũ bonũ quod hac ratione diffunditur diuini à philosopho appellatur. Ex quo infert: cõtẽtũ vnũqueq; esse debere, si vni soli bonũ efficiatur: cũ hoc maximè cuiusq; amabile sit, primoq; loco semper expetatur, pulchrius tamen iudicandum id censet: quod genti, id est, suæ familiæ & cognationi cõfert. Vbi per gentem propriam generis familiã, & affines omnes intelligit, sicut per gẽtile id quod ad cognationem & genus pertineat: vt aliquãdo in lib. politicorum adnotauimus. Atq; aptè hoc loco gẽtis, & familiæ meminit, vt æconomicæ etiã cũ aliis duabus philosophiæ partibus mentionem faceret. Et rursus, vt bonũ id quod ad omnes ciues se extenderet,

Bona sua
ipsius se-
per diffu-
siuum.

consideret, pulchrius & diuinius esse existimandum, probaret: maioriq; cum ratione propter hoc ipsum quemlibet maxime contentum esse debere. siquidem quilibet eo bono, quod suae genti & familiae conuenit, eò quod ad plures extenditur, licet non ita ut ciuitatis bonum: magis semper contentus est. Quare pro bono publico semper procurando, proprium atque priuatum postponendum est: ut apertè hoc loco Aristoteles docet.

Ex his iam ut ad propositum dubium veniamus, planè constat, per facultatem civilem politicam hac parte philosophum non intelligere. Hæc quippe non docet, quid sit, aut in qua se consistat, id quod querimus humanum bonum: sed qua ratione potius ciues id sibi poterunt parare: & partum aptè & ingenue conseruare. Officia siquidem, quæ huc tendant, & opera, tantum præscribit. Supponit igitur bonum id iam exploratum, & examinatum esse: ut quid sit, & à qua insuper re petendum, minimè ignoretur. Sed ex prædicta Aristotelis sententia civilis facultas hoc inquirere, & examinare habet: atque in qua re prædictum bonum consistat, docere: nõ ergo per civilem facultatem politicam intelligit, quæ ad id bonum homines dirigere, ac solum præparare habet. Imo non aliud hoc loco, ex professo Aristoteles probare videtur: ut facile patebit literam consideranti. Quapropter ineptè satis quidam hunc locum exponentes, contrarium asseruerunt: non aduertentes, hoc opere philosophum bonum humanum velle inquirere, & indagare: ea sanè ratione quod talis consideratio, & inquisitio ad civilem facultatem proculdubio pertineat: quare non aliud hac parte textus videtur docere. Clare igitur constat, quod diximus: philosophum per civilem facultatem politicam minimè intelligere. Ob eadem etiam rationem sequitur, facultatis civilis nomine prætoriam artem non intelligendam esse, quæ gubernator & reipublicæ moderator in regendis, & ad debitum finem dirigendis ciuibus, (ut muneri iuncto satisfaciat) exercere debet. Huius enim munus prædictum bonum conseruare, & augere est: non autem inquirere vel quid id sit examinare, ut eius officium planè indicat, quod non est: leges condere, nec agèda aliis præscribere: (quod civilis potentia proprium diximus): sed

Politica
facultatis
officium.

sed potius, agere, ad opusq; ipsum sese continuò accingi. Cui sit, ut ait Plato, legum & reipublicæ custos. Præcipue siquidem ipsi incumbit, omnigenos ciuium contractus considerare, quidq; iustum iniustumq; contineant examinare: ut ad normam legum quas rex ipsi condidit: semper iudicet. Ad quod ingenue præstandum, hoc imo pectore reponendum est: nullam rem esse quæ adeò iudicè expugnare, à iustitiâq; deflectere, valeat: perinde atq; proprium lucrum & commodum. Quapropter in hoc totum studium & diligentiâ adhibeat oportet, ut in incundo quouis negotio, definiendoq; ab omni specie auaritiæ animum & intentionem liberâ habeat: hac etenim deprauata existente negotii tractationem atq; diffinitionem errore infici necesse est. Vnde apud Thebanos optimè legibus cautum fuit: Ad nullum reipublice munus quempiam prius assumi posse, quàm legitimè probaret: per integrum decennium à mercatura abstinuisse. In ea enim suam delegisse sedem auaritiâ arbitrati sunt. Vt vel hac ratione vsus tractandi nûmos penitus antiquaretur. & ipsi magistratum gerentes liberè omnino iustitiæ vacarent, quæ moderatoris reipublicæ mentem & animum continuò occupare debet: ut neq; muneribus neque odio aut amore ductus, transgressis legibus mutuas accusationes aliquâdo dissoluere audeat, neque ipsas nascentes audire. Quod liberè quisque præstabit qui mente continuò versari assueuerit, magistratum (quia iustitiæ tantum cultor existit) neq; amicos neque inimicos habere. Vt hinc administrator publicus discat, amicitia aut inimicitia rationes (neglecta iustitia) nullius momenti apud ipsum esse debere. Quod accuratè perpendens quidam philosophus, ad magistratus assumptus dixit: hic amicitias omnes atq; inimicitias depono. Constat igitur vel ex proprio munere artis prætoria quod descripsimus: ipsam civilem facultatem minimè censeri debere: cum sub ipsa contineatur & perinde atque administratrix semper ancilletur. Quemadmodum etiâ & ipsa oratoria, quæ & eidem subicitur proprio munere suadendi aut dissuadendi debitum semper famulatum præstando, civilis namq; facultas an vi & armis, an potius persuasione, Cum his, & hoc insuper tempore, sit agendum deliberat: atque cum oratoria artis functio delibera

civilis ho-
minis of-
ficium.

Que pes-
tis magi-
stratibus
importu-
na.

Oratorie
faculta-
tis munus.

deliberatiōe aliqua petatur: seipsam morigerā offert: pro arbitrioq; iubentis operam nauat. Deseruit deinde ad virtutes suadendas, dissuadendaq; in publicis contionibus vitia, quę tantum momenti ad societatem hominum continendam habent, vt ratione hac (vti glutine quōdam) ciuium pax & perpetua tranquillitas firmetur. Et hoc item modo omnes ciues à torpore corporis excitentur, & ad Dei optimi maximi cultum augendum, a lacres accingantur. Continentur igitur oratoria ars sub ciuili facultate: quod probare intendebamus. Et perinde de militari facultate sentiendum est. Rē publicam namque hæc, armis & potentia defendit: deliberat insuper, quo tempore bellum cum hostibus sit conferendum: & quo rursus pax ineunda: sub ciuili igitur facultate tanquam pars etiam quędam contenta est. Quare de iuris peritia tandem restat dicere, an ciuilis facultas sit? Nam inter eas artes quę ad hominum societatem tuendam conferunt: hæc maximam vim & momentum habere videtur: vnde non abs re forsā eam, facultatem ciuilem quispiam existimare possit. Quę enim agenda sunt, & à quibus item abstinendum, legibus edictis præscribit, & sancit, quod bonum humanum & præsentis vitę absolutio esse videtur. Cū in declinatione à malo & continuā boni prosecutione secundum mentem Aristotelis humana felicitas constituitur: vt latius infra patebit: & præsens etiam litera planè testari videtur. Cæterum de hac, idem quod de reliquis superioribus censendum est: imo idem omnino quod de politica: cum eadem sit, aut quędam eius extensio & lata explicatio. Quare bonum humanum quid sit, & in qua rursus re positum, hæc vt politica etiam supponit: & tantum qua via ad ipsum properandum sit, & qua insuper ratione in plures diffundendum, docet. Nam curat sanè quo pacto bonum hoc virtutis per communicationem & diffusionem quandam in omnes populos, & ciuitates extendi queat. Vnde & præstantissima quędam ac penè diuina facultas censenda est. A sua tamen dignitate & antiquo nitore nostris remporibus quoquam pacto degenerasse videtur, cuius causam esse arbitror, quod quidam de truncatam eam,

Iurisperi-
tia idem
quod po-
litica.

& à propriis radicibus abscissam comparate contendant. Multorum etiam deinde vitium accedit: qui dum eius participes & alumnos se esse profitentur, insignes eiusdem peruersores existunt: dum eam à proprio fine auertentes, ad suum commodum & corporis luxum atque apparatus penitus accommodant. Iuris quippe peritia cum in philosophia morali proprium truncum multis ac magnis actum radicibus teneat: nescio qua ratione, ea neglecta, ad ramos & eiusdem viro rem nudis legibus apparentem: fructus percipiendi cupidi, absque arboris cultura, quidam toto conatu properant. Quo fit vt cū à radicibus (vti à capite) nulla virtus istorum industria, & diligentia in ramos, hoc est in leges ipsas deriuetur, eas nudas ac materno succo omnino destitutas, amplectantur. Ob quod minus aptè & exactè, eas intelligere valent. Cui rei forsā non parum expediret, lege, ac statuto cauere: neminem ad iuris honorem ascendere posse, nisi prius definito tempore in philosophia morali progressus aliquos fecisse probaret. Et me præterit sanè qua ratione, neque ad Theologiam, neque ad Medicinę facultatem, absque Dialectica & Philosophia vnquam aditus pateat: iuris autem peritia omnibus volentibus (illotis vt aiunt manibus) absque philosophia morali (quę eius caput & principium est) larga manu sit exposita. Hebescit præterea hæc facultas quorundam abusu, quoniam è propria sede eam deturbantes, eius naturam & dignitatem penitus euertunt. Nam cū eò omnes leges stabilitę sint: vt earum adminiculo lex naturę continua incrementa suscipiat, semperque locupletetur; & augeatur, mentibusque hominum explicatius adherescat: ii proprio commodo tantum studentes, eam suo lucro omnino accommodant: ac penes quęstius arbitrium omnia semper iura deflectunt. Vnde & magis cupiunt proprias domos ab his frequentari, qui neglecta ratione, affectus impulsu in varia crimina prolapsi sunt: vnde & indefinibiles & longissimas lites contextunt: quàm ab his qui animę medendi gratia super aliquo contractu celebrando, aut opere agendo, vel vitando, eos

Vnde iurisperi-
tia apud
quosdam
degenera-
uerit.

consulturi

consulturi accedunt. Quibus forsan potius expediret, propria ratione ad agendum duci, quam illorū vti arbitrio, qui sui commodi causa, in vanas & perniciosas lites animos consultantium inducentes: eorundem patrimoniorum diligentes profusores existunt. Sed tamen ipsius iuris longe alia est intentio. Nam primò quidem homines iuuare, instituire, atque optimo ducatu ad humanam felicitatē perducere nititur: quod si hac suavi ac placida ratione legibus nempe directricibus vtredo: præfatum bonum minus præstare valeat: secunda tunc vtitur nauigatione, leges eas instituendo, quæ delictorum punitionem respiciunt: vt vel hac ratione pœna & dolore veluti freno quodam eos compescat, & coerceat, qui priori illa nauigatione iter agere, in humanæq; felicitatis portum spontaneæ & tranquillè sese recipere renuerunt. Quam iuris intentionem animaduertant, oportet aduocati omnes: qui boni humani procuratores ac officiorum omnium ciuilibus & humanæ vitæ publicos se esse magistros profiterentur. Quia ratione & muneri iniuncto plenè satisfaciunt & suæ facultatis præclara auctione: virtutem omnem & reipublicam ipsam continuis officiis promerebuntur: vt tandem cursu consumato: tanquam eximii iustitiæ cultores, & defensores, eiusdem præmio Dei optimi maximi beneficio perperuis siculis afficiantur. Innotescit igitur tã ex ratione in principio huius disputationis posita, quàm ex iuris peritiæ vsu, (quem aliquo modo hic produximus) eam ciuilem facultatem hoc loco non censerit: sicut nec cæteras quas supra recensuimus: & sub ciuili facultate contineri diximus. Est enim ciuilis facultas quæ bonum humanum, statuere ac docere habeat: cuius quælibet ex his quæ recensuimus: famula & ministra, bonum humanum acquirendo, & conseruando, in ciuitatibus existat. A sufficienti igitur partium enumeratione id solum restat, vt per ciuilem facultatem philosophiam moralem Aristoteles intelligat: quæ omnes suprascriptas partes complectitur, & à qualibet in particulari abstrahit. Vnde & in solutione positæ obiectionis duarum partium principalium politice nempe & œconomice munera (vt supra exposuimus) philosophus tetigit, vt ab iis & suis affectis munus hoc bonum humanum inquirendi, se iunctum esse doceret.

Pro

Pro eodē igitur philosophia moralis & ciuilibus facultas hoc loco accipiuntur. Atque hæc inter omnes humanas artes summa illa facultas est: à qua bonum hoc humanum expectandum, & requirendum, in primo capite Aristoteles docuit. Quod etiam in Dialogo illo citato de regno Plato aperte confirmat: vbi cū artem regis ad iustè & optimè gubernandum quæreret: non aliam, quàm moralem philosophiã inuenit: quam ad eò regi necessariam indicauit, vt regio nomine eam censeret, facultatemq; regiam appellaret. Cui etiam sententiæ planè subscribit Cicero secundo libro officiorum: vbi ex professo docet, artem benè beateq; viuendi ipsam philosophiam esse. Sed diceret iam aliquis: cū philosophia moralis multis partibus constet: & per eas quidq; ipsi incubat, doceat, & operetur: cū ferè omnes iã à prædicto negotio expediueris, secundum quam tandem partem bonum hoc humanum, intra limites naturæ sistendo: suppeditare arbitraris? quem scrupulum statim Aristoteles diluit, Dicendo: quod hoc bonum nos docere & præstare appetit, hæc doctrina siue discendi via, quæ ethica dicitur, cuius rationem subiiciens inquit: cū hæc sit quædam ciuilibus facultas: aliis dignior & sanè principalior. Nam articulus quædam, hoc etiam loco emphasim dicit, secundum id quod primo capite adnotauimus.

*

F CAP.

Quid facultas ciuilibus.

● CAPVT TERTIVM. ●



Atis verò hac de re dictū existi-
metur: si perinde explicatum
fuerit, ac subiecta materia po-
stulat, nam exacta tractatio nō
simili modo in vnoquoq; ge-
nere exquirenda est: quemadmodum neque
in artium opificijs. Honesta autem & iusta de
quibus ciuilis considerat, tantam differentiā
tantumq; errorem in se habent, vt lege, non
natura esse videantur. In bonis etiam talem
quēdam errorē inesse propterea patet, quòd
multis damna ex ipsis eueniunt: nonnulli e-
nim ob diuitias, alij ob fortitudinem periere.
Contenti igitur erimus, si nos cū de talibus
& ex talibus differimus, pingui quadam mi-
nerua, atque adumbrata figuratione verum
ostendamus: siq; cum de his, quæ plerunque
eueniunt, dicimus, ex his similia concluda-
mus. Eodem modo etiam vnusquisque debet
ea quæ de aliquo dicuntur, admittere. Est e-
nim eruditi eatenus exactam in vnoquoque
genere explicationē requirere, quatenus pa-
ti rei ipsius natura potest. Nam & mathema-
ticum suasionibus vtentem approbare: & ab
oratore

COMMENT. CAP. III. 42

oratore demonstrationes exigere, simile vitiū
videtur. Verū vnusquisque ea rectè iudicat
quæ cognoscit: atque eorum bonus iudex est.
Vnamquamque igitur rem benè iudicat, qui
in ea: absolute vero omnia, qui in omnibus
eruditus est. Atque hinc fit, vt iuuenis audi-
tor ciuilis idoneus esse non possit: quippe qui
imperitus actionum vitæ sit, ex quibus & de
quibus rationes conficiuntur. Adde quòd cū
perturbationes sequatur, frustra & inutiliter
audiet. Finis enim non cognitio sed actio est.
Interest autem nihil, iuuenis ætate, an mori-
bus iuuenilis aliquis sit. Non enim defectus
penes tempus est: sed quia & viuit, & singu-
la persequitur ex perturbatione. Talibus em̄
cognitio, perinde atque incontinentibus inu-
tilis euadit. Illis autē esse perquam utilis po-
test: qui secundum rationē, & appetiones, &
actiones suas moderātur. Ac de auditore qui
dem, & quomodo admitti huiuscemodi ra-
tiones debeant, quidq; proponamus: hactē-
nus exorsum sit.



Ententia huius tertii capitis duabus propositio-
nibus cōtinetur, quibus reliquas duas proœmii
partes, Aristoteles absoluit. Quarum prima est,
de proposito sine disputatio, atque modus docē-
di, non erit exactus ac demonstratiuus, quomo-

do scientiæ mathematicæ & similes, solent procedere: sed tantum ostensius quadam explicatione & singulorum agibilibus illustratione contentus. Quapropter & eundem auditor efflagitabit, neque demonstrationes propter quid & potissimas requireret. Secunda talis est: iuuenis philosophiæ moralis non est idoneus auditor. Prima propositione auditores dociles facit, dum facilem disciplinæ modum se obseruaturum pollicetur. Hac etenim re certiores omnes facit ob difficultatem Methodi, seu doctrinæ, nullum iusta ratione animum despondere posse: siquidem nullus locus, ad eum dumtaxat & salebris impeditus erit, quem facilis docendi modus planum & perspicuum non reddat. Nam ita expositum & omnibus peruium iter philosophus ad hanc scientiam parandam, proponit, ut nemo sit, qui hebetudinis, aut tarditatis ingenii prætextu, quo minus huiusmodi disciplinam capessat legitimè se excusare valeat. Secunda verò propositione eosdem auditores cautos & attentos reddit: dum omnes iuuenes, hoc est, homines moribus perturbatos qui affectibus semper ad agendum ducuntur: ab hac lectione & morum doctrina ut inutiles reiicit. Ut vel hac ratione homines deprauati & vitiosi dum impudenter in vitio perseverant: virtuti, & morum honestati, sui immemores, importunè satis & periculosè ianuam occludere intelligant: atque hinc etiã omnes huius doctrinæ contemptores opere ipso se iuuenes moribus declarare cognoscant. Efficitur igitur ex his, ut caute & diligenter fugam & declinationem mali omnes procurarent, qui huius disciplinæ idoneos auditores se præstare & exhibere volunt: ii enim uberrimos huius doctrinæ fructus decerpere valent: qui amore virtutis quoquam pacto sunt incensi, & continuo honestatis desiderio flagrant. Sed operæpretium est iam, ad probationem dictarum conclusionum accedere. Atque prima quoad eius priorem partem, quæ modum doctrinæ concernit: hoc pacto ab Aristotele suadetur. Materia quæ huic facultati subiicitur, minimè constans & firma est: ita ut perpetuo tenore contingat, sed tantum ut plurimum. Non igitur demonstrationibus potissimis, quæ ex necessariis & his quæ eodem modo semper se habent, constant: doctrina hæc procedere debet, Scientia etenim omnia

Qui philosophia moralis fructus capiunt.

his ex esse rerum quas pertractat, ita pendere videtur, ut non maiorem disputationem ineat, quam res ipsæ subiectæ pati, & permittere possint. Est quippe omnis scientia, mensura quædam rerum: qua uti norma, & apta regula, animus res ipsi subiectas metitur, verumque earum esse, examine recto probat, atque æstimat. Talis igitur debet esse doctrina: quæ rerum vsui flecti & accommodari facile possit: aliter enim rationem mensuræ amittat oportet. Perspicuum igitur est, modum rei semper insequi docendi modum: unde & contingentes res rigorem exacti & demonstratiui processus, omnino subire recusant. Præterea aliarum artium similitudine producta, idem sic philosophus suadet. Si aliqua verbi gratia imago fabre facienda sit, aut opere artis imitanda: eademque diuersis opificibus proponatur, perspicuum est, non æqualem absolutionem & perfectionem ab omnibus esse exigendam, sed maiorem, aut minorem, secundum quod artes quibus utitur, magis aut minus sibi tractabilem subiiciunt materiam. Unde & à pictore maiorem imaginis absolutionem requirere solemus: quia materiam maximè obsequentem & tractabilem habet. A fictore verò qui cera & luto utitur, minorem: & minorem rursus à conflatore, sculptore, & marmorario, quia circa magis contumaces materias, suas artes exercent. Perinde igitur docendi modus & doctrina, tradenda erit, atque res ipsæ subiectæ patiuntur, & consentiunt. Quare cum hæc doctrina moralis ars quædam sit, iuxta ea quæ superius Aristoteles docuit: reliquum est ut sicut cæteræ artes ita & ipsa materiæ, circa quam versatur, se accommodet. Sed quod materia ipsi subiecta omnino contingens & variabilis sit, duplici ratione autor ostendit. Prima, quia res, quæ hic tractantur, actiones hominum atque opera iusta & honesta sunt: quorum singula maximam varietatem & mutationem in seipsis: atque hominum opinione & æstimatione patiuntur. Mutata quippe, temporis, personæ, aut loci circumstantia aliqua, & rationem iusti siue honesti mutari necesse est. Ea ratione ut quod paulo iustum & honestum est, Petro non item: imo neque ipsi paulo, alio tempore, aliâ regione, sed turpe & indecorum iam factum sit. Non ergo in seipsis iusta & honesta opera fixa

Scientia mensura rerum.

manent, neque eadem pulchritudinis & honestatis facie, continuo perseverant: quinimo pro cursu ferme ipsius temporis mutationi, & errori semper sunt obnoxia. Neque etiam hominum opinione & aestimatione, certitudinem aut firmitatem habent. De eodem siquidem utili commercio & contractu, iisdem circumstantiis ornato, cum in dubium vertitur, rationem ne iusti, aut honesti induat? variæ omnino sint hominum sententiæ: & iudicia. Vt satis perspicuum est, de his quæ à Cicerone tertio libro officiorum, & à Theologo in quarto libro sententiarum, super rationem iusti & honesti huc atque illuc magnis controverfis continuo agitantur. Imo usque ad eam de quavis minima re hominum opiniones & sententiæ variantur, ut quidam, secundum quod inquit autor: in hunc errorem prolapsi sint, ut asserant: nihil iustum aut honestum esse, nisi quod lege, & civili hominum institutione firmatum, & stabilitum sit. Quin potius iustum aliquid & honestum affirmant, quia legitimum sit: & non è contra: idè legitimum quia iustum & honestum. Quo nullus error perniciosior potest contingere, ut quinto libro Ethicorum latè philosophus probat: & Cicero primo libro de legibus. Cui errori occasionem existimo præbuisse, tantam ingeniorum varietatem, ne rectius dicam immodicam inter homines ingeniorum contentionem, & arrogantiam, dum alii, alios facile ingenii dexteritate & habilitate superare toto studio, & conatu ostendere curant. Qui quodam ambitionis genere ducti: non ob aliud, quàm ut cæteros reprehendant, suaque laudent, id operis assumpsisse videntur quod in causa est, ut aliquando quæ minus rationi consentanea sunt, ipsi etiam edisserant. Patet igitur ex his, singula iusta & honesta (ut quæ natura constant) fixa & semper eadem nunquam permanere: quare neque de ipsis utpote de fluxis & contingentibus, scientiam (quæ de necessariis habetur) tradendam esse. Secunda ratio ex obiectis circaque honesta ipsa versantur, sumitur, eo loco ubi textus habet.

In bonis etiam talem quendam errorem &c.

Quasi sic arguètur, bona ipsa externa, corporis & fortunæ circa quæ honesta & iusta versantur, in seipsis instabilia:

*Honestum
sive iustum
non hominum
opinionem
constat.*

lia sunt: & mutationi semper obnoxia. Pulchritudo enim corporis eodem vultu & flore nunquam sibi semper constat, neque robur item, nec sanitas: neque ipsa denique fortuna continuo flatu honorum & diuitiarum alicui semper spirat. Neque tantum in se hæc fixa non manent: sed hominem ipsum variis & diuersis casibus, iisdemque calamitosis continuo incessunt. Multi etenim ob honores, diuitias, robur: dum iis fidunt, atque bona sua defendere & aliis rapere conantur, ab eisdem interfecti sunt. Multi deinde propria sanitate, robore, & pulchritudine, ad praua opera abutentes, interierunt: ab humanisque rebus exempti sunt. Eandem igitur mutationem, & errorem & ipsa iusta patientur: quare de ipsis exacta doctrina tradi nullo modo poterit. Quapropter contenti inquit Aristoteles: erimus, hanc doctrinam tradentes: si rationes & syllogismos eo pacto necetamus, ut ex iis quæ ut implurimum contingunt, procedant, similesque conclusiones eliciamus. Est tamen hic obseruandum: quod per fortitudinem non virtutem animi, sed corporis robur, viriumque præstantiam hoc loco Aristoteles intelligit: de obiectis siquidem quibus virtutes ipsæ exercentur, sermo est. Sed nomine fortitudinis, corporis robur significauit, indicans sanè: in bonis ipsis corporis, quæ continuo oculis nostris subiecta sunt, quædam virtutum animi momenta, benignam ipsam naturam oculis hominum obiecis: quibus ad animi candorem, & pulchritudinem desiderandam, continuo incitarentur. atque hac ratione quemadmodum, visibilium rerum consideratione intellectus operare, in cognitionem, & contemplationem Dei omnipotentis ascendimus: ita & bonorum corporis, quorum amore in nobis, & in aliis, statim capimur, continuo obtutu, in virtutum animæ (quæ pulchritudinis sanitatis, ac cæterorum bonorum corporis quædam naturæ radices & principia sunt) voluntatis amorem excitemus. Ac deinde in Deum ipsum, totius pulchritudinis, ac bonorum omnium primum autorem & parentem à bonis corporis per virtutes, ac animæ ornamenta, gradum faciendo: uti scala quadam ab omni fecce corporis expediti, pròptè & liborè amore ascendam. Quod autem animæ virtutes, natura ita instituyente, bonis corpo-

*Ut intellectu
ita
& voluntate
exrebus
obiec-
tis in Deum
ascenden-
dum.*

Externi habitus corporis virtutū animæ a fidei monitores. ris, vti quibusdam symbolis & indiciis sese exerant, & depro-
mant: vtrarūque virtutum rationes consideranti, & inui-
cem conferenti, cernere in promptu est. Nam sensuum in-
tegritas, bonitas, & viuacitas, prudentiam indicat. Bonitas
quidem tactus qui toto corpore, & omnibus sensibus dif-
fus est: ex doctrina philosophi in libris de anima, bonita-
tem semper arguit intellectus. Nam si tactu & cæteris sensi-
bus integrè & perfectè omnia sensibilia percipimus, & agi-
bilia singula circa quæ prudentia versatur: negotio intelle-
ctus optimè iudicare & discernere necesse est. Perfectio igitur
prudentiæ sensuū bonitate, vt proœmio & indicio quo-
dam naturæ certo quodam modo sese insinuare videtur:
Fortitudo deinde & animi magnitudo, corporis robore &
& virium præstantia: perinde ac ingenuus artifex sese oc-
cultans: eleganti tamen & accommodato instrumento ad
magnarum rerum vsum omnibus exhibito, Luce clarius ma-
nifestatur. Pulchritudo præterea corporis temperatiam re-
fert: quemadmodū enim pulchritudo in dispositione qua-
dam partium corporis temperata, atque eleganti membro-
rum concinitate, colorisque apta mixtione, consistit: ita ani-
mi temperantia omnium appetitionum, atque partium ani-
mæ pacato, & correspondenti ordine valet. Et postremò iā
sanitas, & bona corporis valetudo, iustitiam significat: vt e-
nim illa æquabilitate quadam humorum constat, & viget:
ita hæc iudiciorum & bonorum operum, quadam concini-
tate erga omnes quibus cum homo versatur, fulcitur, qua
ratione maximo ornamento cæteris virtutibus, & ipsi ani-
mo est. Insinuant igitur prædicta corporis bona, animæ vir-
tutes & dotes: perinde atque indices & quidam naturæ le-
gati, qui semper nos ad eas excolendas admoneant. Quis igitur
erit adeò vecors, qui vocibus naturæ aures obturet? Surdumque se omnino exhibeat, in his quæ ad tempus so-
lūm, corpori adiacent, sistendo, cursumque animæ detinen-
do. sed danda opera erit, vt ipsius naturæ ordini nos morige-
ros præstando: ab iis indicibus, in animæ pulchritudinem:
& ornamentum nos ipsos recipiamus, & tandem in Deum
ipsum omnium conditorem. Ingentes semper illi gratias a-
gendo: quòd tot modis ad se attrahere, & ad ipsius amorem
in

inuitare placitum fuerit. Vt vel hac ratione virtutibus cor-
poris quas oculis cernimus: & manibus tractamus: virtutes
animæ contemplari, & opere exercere discamus, & Christo
redemptori nostro qui continuo ad officium, animi hostiū
pulsando inuitat nos, totos exhibeamus.

Eodem modo etiam vnusquisque debet ea
quæ de aliquo dicuntur admittere. &c.

Positæ conclusionis posterior pars hoc loco iam suadetur,
argumento sumpto à bono nomine & honore ipsius disci-
puli, cui maximè prospicere semper debet. Atque in hunc
modum argumentatur. Eruditi ac multarum rerum peritia
præditi est, pro natura subiecti in quo versatur, accommo-
datas, & conuenientes rationes semper exigere: cōtrarium
enim imperiti ac stulti hominis esse videtur: & rebus ipsis
contra ipsarum naturam, violentiam inferre volentis: quan-
do quidem ea scientia & cognitione non est contentus, quā
res ipsæ patiuntur: sed ea tantum quam luxuria intellectus,
importunè ipse excoerit. At nos inquit Aristoteles erudi-
tos audaces atque minimè naturæ repugnantes, & contu-
maces quærimus: crassum igitur & adumbratum docendi
modum (quem statuimus) libenter acceptabunt. Rursus idē
ex communi omnium eruditorum assensione confirmat:
qui eodem vitio eum teneri dicūt: qui mathematicum sua-
sionibus vtentem approbaret, atque illum, qui ab oratore
demonstrationes exigeret. Nam vterque æqua lance rerum
naturas confundere videtur: cum æqualem euentiam &
certitudinem ab his autoribus petat, ac si circa vnus mo-
di res ambo pariter versarentur. Quod planè ipsorum igno-
rantiam & inertiam demonstrat. Nam cum discendi via pa-
randæ scientiæ instrumentum quoddam existat, quod re-
bus cognoscendis, accommodari debeat: perinde atque ar-
tificis, materiæ quam tractat, & operi, quod arte ipsa præsta-
re laborat: fit, vt quemadmodum hic si aptum instrumen-
tum negligat, opus nunquam cōficiet: ita nec ille scientiam
perfectamque rei cognitionem aliquando assequetur: si mo-
dum discendi rebus ipsis attemperare noluerit. Sed rogabit
iam aliquis: cum testimonio Aristotelis primo libro poste-
riorum

*Discendi
modus at
temperan-
dus quæ-
admodū
& scien-
tia ipsa.*

riorum oporteat, discitem præceptori credere, ac se illi omnino obsequentem præbere: quare tam accuratè hic de acceptatione auditoris, eorum quæ toto opere tradentur mentionem fecit? Cuius rei geminam rationem reddere possumus, ex doctrina Aristotelis secundo libro metaphysicæ. Prima est, quòd cum sciendi modus parandæ scientiæ primus aditus, & vestibulum sit: operæpretium est, cum, qui alicuius facultatis alumnus & particeps fieri cupit, & quæ penitiora, & abstrusiora in ea sunt, comprehendere: discendi modum prius percipiat: in eoque (vti in vestibulo) perinde ac is qui ad interiora alicuius domus penetrare cupit, primum gradum faciat. Absurdum quippe est, (inquit philosophus loco iam citato) simul scientiam, & sciendi quærere modum: vbi ne alterum quidem assequi facilè est. Secunda causa est: vt omnes qui huic facultati operam nauarint, scientiæ fructum, simul & laboris præmiũ adipiscantur. Sunt enim quidam, qui non tam altioris rationis participatione, quàm consuetudine quadam proprium iactandi & efferendi ingenium, cuius facultatis generi, & ciuilibus præcipuè in frugiferos se opponunt: dum minimæ cuiusque ac notissimæ rei exactam rationem, & potissimam demonstrationem requirunt. Hos igitur vt frugi labores subeant: pro natura rerum mansuescieri, arque non eas sibi discendo, sed se ipsis attemperare debere docet. Maximè autem huius rei auditorem moralem admoneri oportuit: quia ciuilibus facultatis principia, contra aliarum scientiarum hoc peculiare habent: quòd eorum assensus non tantum negotio & opere intellectus expositis terminis, comparantur: sicut aliorum principiorum: sed quandam insuper appetitus ad honestũ & bonum propensionem vt integrè percipiantur, requirunt. Atque optimo id quidem iure, quia scientia hæc non ad cognitionem, sed ad actionem tandem ordinatur: cuius principium simul cum intellectu vel ratione, & appetitus ipse electiuus existit. Est tamen aduertendum, quòd noranter diximus: aliquos non tam altiori participatione rationis, quàm consuetudine quadam, forsan ambitione ducta: importunos se discipulos exhibere. Quo non est animus negare, propter

propter diuersas rationis participationes, diuersas etiam homines rationes, variasque eiudem rei confirmationes requirere. Nam compertum est: eos, qui maiori rationis illustratione pollent, aptè & conuenienter conuincentes intellectum, rationes exigere: & eos rursus, in quibus sensus maximè valent, ad fidem adhibendam, semper exemplum petere: & alios postremò probabilem tantum rationem. Sed eo dicto asserere volumus, ad hoc etiam negotium plurimũ consuetudinem valere: nam id genus probationis audientes exigere semper videmus, cui maximè dediti sunt, magisque in eo se exercuerunt: Vt Rhetorem exemplum, poetã carmen, in quauis scientia versentur, sicut importunum etiam Dialecticum, semper demonstrationem. Quam sententiam philosophus loco iam citato, in hunc modum profert: Auscultationes propter consuetudinem fiunt: nam vt consueuimus, sic & oportere dici censemus: Vt ea, quæ præter eas (scilicet consuetudines) non similia, sed ob insolentiam ignota nobis, alienaque magis videtur. Hæc Aristoteles: quæ clarè continent ea, quæ nuper diximus: nam plane inquit, quòd quando ea, quæ dicuntur, his, quibus assuefacti sumus, consentiunt, consentanea rationi existimamus: quando verò præter consuetudinem, omnino peregrina & aliena videntur. Maximum igitur momentum ad rectè iudicandum habet, quæ in bonis rebus firmata est consuetudo: quam ab auditore Aristoteles postulare videtur: vt clarius in fine huius capituli videbitur.

Verum vnusquisque ea rectè iudicat quæ cognoscit. &c.

Ex modo quo auditor, siue lector orationes docentes & præcepta artis debeat acceptare, occasionem nactus: de instrumento, quo quis ad rectè de re aliqua, vel scientiæ præceptionibus iudicandum: muniri debeat, hoc loco autor disserit: vt qualem auditorem desideret paulatim ostendat. Asserit ergo: quòd exacta rei, siue præceptionum alicuius artis cognitio, aptum & necessarium instrumentum est, ad rectè de rebus sic cognitis ferendum iudicium. Quod hoc pacto suadetur. Exacta & perfecta

*Exacta
cognitio
re iudicij
regula.*

fecta rei cognitio perinde se habet ad sententiam & iudicium de re quapiam proferendum, vt lumen & medii illustratio ad hoc: quodd corporeus oculus rem aliquam videat, de cuiusque quantitate, & qualitate, aptè aliquid valeat enuntiare. At lumen ita necessarium est in visione corporea, quodd absque eo oculus tenebris offusus, non potest rem aliquam cernere: nec de ea aliquid iudicare: igitur nec intellectus absque perfecta rei cognitione, ignoratione impeditus, iudicium aliquod rectum ferre poterit: quare solum ille rectè de re aliqua discernere poterit, qui eam integre & perfectè cognoscet. Præterea, tunc aliquis liberum & rectum iudicium de quantitate alicuius rei edicere potest, quando certa & explorata regula & norma eam metitus est: hac enim ratione publico mensurarum exploratori, fidem omnes adhibemus: & ædificatori insuper, & lapidum incisori, asserentibus lapidem aliquem alicui loco conuenire, aut ab eo discrepare. Habent etenim omnes hi, regulam illam exploratam, per cuius applicationem, rei quam examinare intendunt, facile quantitatem, & dispositionem inueniunt: quibus cognitio discernere aptè possunt, si proposito fini res conueniat, an omnino inepta sit. Nam si regulæ congruat, statim vt conuenientem laudant: si autem eius examen fortè transgrediatur, vt discrepantem omnino vituperant. At perfecta & optima rei cognitio, eiusdem mensura & regula certa existit: humanus quippe animus cognitione ipsa, rerum omnium explorator, & examinador adest: qui igitur rem aliquam integre & perfectè cognoscit, regulam certam procul dubio habebit, qua nimirum eiusdem rei quantitatem, & dispositionem omnem atque esse metiatur: quare per eius applicationem rei quæ discernenda est, facile inuenire poterit, quid de ea re existimandum sit. Nam vt regulæ adhibitæ, ipsa res congruat, vel discrepet, perinde iudicium de ea conueniens ferre poterit, quod omnino ignoratiâ impediret: est igitur hæc iudiciorum ferendorum regula certa, quare & maximè memoriæ cõmendanda. Vnde iudicia illa in primis fratrum absentium, qui in sodalitatibus, & hominum cõsuetudinibus frequenter cõtingunt, vt temeraria, leuitatis ac vanitatis plena, omnino redarguuntur.

frater nõ
iudican-
dus.

fur. Quippe non integra rei cognitione, sed suspitione tantum, ex proprio cuiusque promptuario desumpta, perniciosè in alios proferuntur. Quapropter vel hac ratione ne ab absentibus leues, & temerarii æstimemur: nec ab absentibus insuper cum rescuerint, quæ diximus: damnemur, tantundemque & ipsi patiamur, cum nostros etiam defectus illi inceserint: à iudicio proximorum penitus abstinentum est. Quamobrem cum talis sese obtulerit occasio, antequam tua lingua caleat, aliorumque sanguinem tuis diceris temerè fundas, in tui ipsius considerationem descende, & propriæ concupiscentiæ sartagine contemplare, & expende: statimque propriæ vanitatis murmur, & strepitum te ipsum accusantem, circumspicies. Quo remedio vt medicina morbum præcauente, vsus: propriæ leuitatis rubore tinctus, libenter aliis parces, vel colloquium maximo cum fructu rūpes, vel ad frugaliorem sermonem ipsum reuocabis. Sed rogabatur iam aliquis, qui sunt, qui huiusmodi cognitionem tam exactam habent, secundum quam ita integrum, & absolutum iudicium ferre valent? Hi sanè, qui cognitionem alicuius scientiæ, aut facultatis habentes, simul & rerum ad ipsam pertinentium experientiam habent: quæ quando sufficientem sequitur cognitionem, eam facultatem maximè colit, & auget, cuius finis in actione positus est: vt in decimo huius operis libro philosophus est autor, atque experientia factis compertum est. Constat enim, eum, qui in aliqua re est eruditus, quia integram, & perfectam eius rei cognitionem habet, de ea etiam integre & perfectè iudicare: sicut qui in omnibus est peritus, de omnibus etiam optimè discernere: vt carmen aptè iudicat, qui rationem carminum probe tenet: & imaginem aliquam optimè factam esse, qui perfectæ, & deficientis etiam imaginis cognitionem integram habet. Vnde aliquando & beatus Hieronymus eos artifices felices censebat: quorum opera à sapientibus iudicarentur. Ii enim sunt, qui de rebus ipsis aliquando dubitarunt, & tandem à dubio se expedientes: perfectam cognitionem sunt affecti: secundum id, quod tertio Metaphysicorum Aristoteles docet: quum inquit: Operæpretium est bene eos dubitare, qui consequi percipiunt facultatè, posterior enim facultas solutio.

Dubita-
re, prim^o
conces-
sari^o gra-
dus ad ve-
ræ cog-
nitionem
parandam.

solutio est eorum quæ prius dubitabantur. Ex quo aperte constat, eos, qui rem aliquam nunquam in dubium reuocauerunt, nec difficultatis nodus eos aliquando presit, eius perfectam cognitionem nunquam assecutos fuisse: tantum abest, ut de ea aptum possint ferre iudicium. Vnde & eadē mē sura ignorantie, tam exacta, quàm imperfecta opera, metientes: in propria ignorantia semper deprehenduntur. Tantum siquidem ii qui sciunt, & alicuius generis rerum eruditionē habēt, quia ex cognitione, qua pollent: rationes vtrinque contententes, perinde atque aduersarios, æqui iudices audiunt, optimè affecti sunt, ad iudicandum. Est ergo Aristotelis regula notanda, qua dicit cognitionem & eruditionem ad recte iudicandum, instrumentum conueniens & necessarium esse: quæ cognitio doctrina variaque; eruditione & rerum peritia parari solet. Sed dicet iam quispiam, sit sanè quod is de aliqua re optimè solum valet iudicare, qui in ea peritus & eruditus existit, sed quorsum hæc? Nam hic de cognitione ea & iudicio sermo est, quod nondum sciens, sed discens habere debet, ut doctrinam & sermonem de moribus conuenienter valeat acceptare. Cui obiectioni ita responderetur: quod maximè ad propositum prædictam doctrinam philosophus induxit. Nam si aptè iudicant, qui exactam rerum habent cognitionem: probe etiam iudicabit, qui in aliquo genere rerum expertus, aut quouis pacto institutus, aut propensione quadam, ad verum id quod in rebus ipsis quæ docentur, existit, benignitate naturæ, aut optima institutione inclinatus est: quando de iisdem rebus doctrina seu cognitio, ipsi traditur. Atque prædicta dispositio auditoris præcipuè in hac doctrina morum necessaria est, cum circa ea versetur, quæ in continuo fluxu & contingentiā posita sunt. Nam cum rebus his quæ honestiores sunt, assuefactus aliqua ratione fuerit, libenter acceptabit, ea quæ de iisdem præcipiuntur, secundum quod antea insinuauimus. Et hanc cognitionem siue dispositionem per consuetudinem, experiētiam, institutionem, aut naturæ liberalitate partam, Aristoteles hic intendit: licet, ad eam paulatim ex perfecta cognitione, quàm absolutū iudicium requirit, deduxerit.

Hoc iacto fundamento, secundam propositionem principalem

principalem huius capituli sic Aristoteles suadet: iuuenis ob ætatis defectum actionum humanarum in expertus est, & omnino imperitus: ergo ut qui nullo honestarum rerum desiderio tenetur, neque ad ipsas quoquam pacto est propensus, de iisdem minimè aptè iudicabit. Quare neque rationes vniuersales quæ ad ipsas adducuntur, nec quæ ex his eruentur conclusiones, vitæque; præcepta, lubens admittere: aut æquo animo acceptare poterit. Ex præhabita siquidem doctrina, nemo potest aliquid rectè iudicare, cuius omnino ignarus & imperitus existat. Deinde ex vitæ ratione quam ipse iuuenis persequitur: aliud sic depromit argumentum. Iuuenis superata & neglecta ratione semper affectu & sensus perturbatione ad agendum ducitur: erit ergo facultatis ciuilis inidoneus auditor. Quippe huius finis non cognitio sed actio est: cum autem iuuenis moribus, aut ætate appetitum habeat ad corporis voluptatem procliuem: ea tantum quæ eidem consentanea sunt ad operandum eligeret: esto ita sit, quod intellectum scientia & honestarum rerum vera cognitione munitum habeat. Perinde inquit Aristoteles: ac incontinens, qui verè cognoscit, & iudicat malum agendum non esse: quia eo grauius Deus offenditur, proprio insuper ornatu gratiæ & virtutis anima spoliatur, & grauibus plagis immantiter afficitur: præsentis tamen delectabilis titillatione semper vincitur: ac in se malum admittit, propria scientia tanquam re inutili ad agendum neglecta & superata: similiter ergo de iuvene & moribus homine perturbato sentiendū est: quare quicumque talis facultatis ciuilis inidoneus auditor existet. Solum enim auribus quæ dicuntur capiet, nullam inde utilitatem percipiendo, quia quæ docentur, nunquam eius animo verè adherent. Duplici igitur ratione iuuenis hic inidoneus auditor iudicatur: prima, quia proprio fine hæc doctrina frustrabitur, deinde quia principiis quæ de actionibus humanis statuuntur, non verè & ex pectore assentiet: sed tantum verba necet, inaniterque; aerem verberabit: qua ratione, neque præceptionibus, quæ ex ipsis principiis deducuntur fidem adhibebit. Manet ergo ex his secunda principalis conclusio firma in cuius deductione litera capituli finitur. Contra eam tamen statim aliquis sic occurret. Ab Aristotele pluribus

*Iuuenis
philoso-
phicæ mo-
ral. in i-
doneo au-
ditor.*

ribus locis huius libri doctrina hæc moralis, medicina quædam animorum censetur: imo sæpe eam cum medicina corporum curatiua confert: at medicina morbum respicit: morbus autem in iuuenibus, & sensu perturbatis existit: erit igitur hæc doctrina huiusmodi hominibus per quam utilis, iuxta elogium illud diuinum: Non est opus valentibus medico, sed malè habentibus. quare iuuenes vtilis auditores huius disciplinæ erunt, aded siquidem ipsis conducens existit. Dubium hoc sensum, & intelligentiam positæ propositionis præcipuè querit: supponit tamen, iuuenes semper moribus perturbatos esse: atque de hoc prius videndum erit. Vtrum ita sit? & vnde item, hoc illis contingat? Pro quorum expeditione, eandem conclusionem Aristotelis statuo: Iuuenem cui recta magistri institutio, aut parentum educatio proba non accedit, vitam perturbationibus plenam semper sequi. quæ sic patet. In iuuenibus huiusmodi, totius vitæ arbitrium penes sensus & appetitum sensitium est: semper ergo affectibus & perturbationibus ducti: ad operandum accingentur. Sensuum namq; iudiciû, voluptates corporis, & tantum quæ ipsi consentanea sunt, probantur: quibus cû statim etiam appetitus capiatur: ad eorum amplexum & prosecutionem vehementer iuuenes omni actione, & vita concitantur, & corporis oblectamenta absq; contradictione sequuntur: morem semper propriis affectibus gerendo, quod est, perturbatè viuere. Sed dicet quispiam, ratio ipsa cui vitæ gubernacula à natura commissa sunt: quia semper ad id quod optimum est inuitare habet: cû sensu ipso validior sit, voluptates negliget, sensus ipsos superando, quare hac ratione & iuuenum etiam vita corrigetur. ad hunc scrupulum diluendum duo animaduertenda sunt. Primum, quod anima rationalis quamprimum corpori vnita est, minimè vim rationis exercet, sed vsque ad certum & statutum à natura tempus (quoad hanc vim exercendam) otiosa manet, neque rationem ipsam quoquam pacto exercit, neque eius vsui accommodatur. Cuius duplex potest esse ratio: prima, quia anima rationalis cû recentè corpori vnita est, tantum hæc vnionem conseruare, propriumq; esse in corpore, cuius amore capta est, tueri curat, atq; ad hoc primum officium exercendum,

Quare à primordiis vitæ homo ratione non viatur.

endum (ipsa natura rerum ita exigente) anima omnibus suis functionibus (excellentiore penè munera oblita) conuersa est, hoc primo sui cursus tempore. Deinde etiam corpus ipsum firmare, stabilire, elegantioribusque muneribus in progressu vitæ exercendis, aptum reddere curat: ad quæ præstanda tanta teneritudine, & corporis breuitate, minimè homo accommodatus est, habet se igitur anima hoc tempore, non secus quam generosus & illustris vir, qui domum aliquam humilem, & continuè ruinam minitarem, inhabitandam suscipit. Nam quod primum eum sollicitat est, qua ratione eam fulcire, cémenta firmiora supponendo: nouam ædificationem etiam inchoado, poterit, vt firmiori reddita, vsibus propriis etiam reddatur commoda. Ita nimirum & anima ipsa dum inter exordia nascentis naturæ, quamuis in vnoquoque homine sua vi, & essentia tota integra sit, ac tanta quanta tempore vsus rationis existet: vim tamen rationis tunc non exercet: sed tantum proprium esse in corpore conseruare studet: ipsiusque, vt propriæ domus firmitatem, commoditatem, & futuris vsibus aptitudinem, omnino querit. Atq; maximè, id cum ratione: nã sicut operari esse rei, quæ debet agere, præsupponit: ita & instrumentorum aptitudinem, & accommodationem in ea prærequirit: hæc autem non nisi homini, corpus iam ipsum firmum, cæteraq; membra, debite quanta habenti, accedunt: merito igitur corporis functionibus anima ipsa ad tempus intenta, ad vim rationis & hominis propriam functionem exerendâ, veluti corpore consopita, propriique generis, & dignitatis quasi immemor, depressa iacet?

Quod secundo loco animaduertendum diximus, est: tempore iam accedente firmioris ætatis, animam sui ipsius proprii illustrisque generis fieri memorem: per quandamque à prædicto corporis somno excitationem, in se ipsam conuertit: atque vltimi sui exitus, & finis inire considerationem: cuius rei scilicet gratia creata fuerit, ad quid tam ingenuas, & liberas potentias acceperit, & cui tandem muneri exercendo, ipsa sic munita, in lucem prodierit. Cui illico bonum & malum tanquam duo fines offeruntur: hac tamen ratione, quod bonum & honestum quia cum ratione ipsa commen-

Quid homini primum debent offerantur

*Vnde ex
natura e-
tia inter
sensitivum
appetitum
& ratio-
ne lucta.*

forationem habent: cum eadem cognationem quandam & affinitatem contrahunt. Ob quam ad id semper quod honestum est, ratio ipsa semper inuitare & excitare habet. Malum verò quia corpori semper consentaneum est, & affine, ob corporeas & sensibiles res, quas còtinuò sequitur: ad ea quæ corporis sunt, continuò pellicit: qua ratione animam prorsus deprimere conatur: perinde ac honestum à sordidis corporis voluptatibus eandem semper leuare. Vnde ea partium animæ oppositio est: vt sicut ratio ad id quod optimum est, semper inuitat, & deprecatur: ita & sensus atq; eius appetitus quia corpori, & materiales sunt: ad malum, & quod corpori suaue est, incessanter irritant, atque impellunt. Quibus statim constituta anima, si in bonum se conuertat, idq; sibi semper amplectendum statuat, quia sic in Deum ipsum implicite (eo modo quo cognoscit) conuertitur, adimpletque præceptum illud domini: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos: gratiam assequitur, & peccatum originale remittitur. Sin minus peccat mortaliter. Vnde constanter asserit diuus Thomas, & eleganter quidem: cum originali peccato veniale nulla ratione consortium habere posse. Quo habito est rursus aduertendum, quòd anima iam rationem exercens, in seipsam erecta, corpus ipsum sensibus & appetitiuis facultatibus præditum: vt puerum bonis institutis rebellem, nullòque pacto rationis freno obsequentem, aut domitum: non secus quàm pedagogus, & magister quidam, instituendum suscipit. Quod primùm sursum attollere, propriisq; ipsius animæ moribus formare curat: ante omnia tamen rigorem illum deorsum quæq; trahendi, rationemque ipsam continuis insultibus impetendi, vt amittat: instare nõ definit. Ad tantum tamen munus exercendum, debitumq; hoc officium præstandum, remissioribus viribus & penè imbecilla inuenitur. Cùm ob stuporem illum, ex affectibus & perturbationibus prima illa ætate contractum, quæ nondum discussit, neque velamen illud ignorantia, quo palliata extiterat, vt cognoscere sciat, quæ agenda sunt, semperq; peioribus meliora præponere, ad benè operandum: detraxit. Tum ob appetitum etiam (à quo intellectus seu ratio, ad agibilia deliberanda mouetur) in malum propensum: quem adhuc

huc homo habet, qui cum magnas egerit radices, non facile excuti potest. Atque hæc in malum procliuitas ex duabus potissimum causis semper viget: prima est, consuetudo inuidua, semper corpori indulgendi, quam ab ipsa natiuitate homo sibi parauit. Esse namque corporis, eius denique vegetatio, & firmitas, quibus vsque ad rationis tempus solum hominem vacare, diximus: non nisi amplexu omnium voluptatum, & eorum, quæ corpori maximè placent, contingunt. Ex tot igitur, tantoque tempore, repetitis actibus, habitus, & consuetudo parata erit, qua quæ corpori consentanea sunt, & suaui, lubens appetitus deperat. Existente autem hac appetitus in malum propensione, rationem seu actiuum intellectum, ipsi appetitui conformia semper eligere oportet: vt Aristoteles est autor tertio huius operis libro. Quare vel hac de causa contra impetum sensuum ratio ipsa infirma quodammodo facta est. Secunda ratio eiusdem etiã imbecillitatis est peccati originalis fomes & pœna, quo primitus hæc facultatum inordinatio introducta est: & continuò viget. Eo enim totus homo in ipsos sensus (veluti in tyrannum domesticum) prolapsus est, pœnamque & supplicium illius homo continuò sentit. Hac forsitan ratione, vt ab eo continuis plagis, & flagellis affectus, tanti facinoris pœnas debitas, iugiter pèdat: & illius etiam felicitatis memoriam semper repetat, vt tantam dignitatem animo versans, ad eam ascendere pro viribus nitatur, cauteq; sic in posteram vitam agat, sensibus semper eius quod honestum est, continuis oppugnationibus, penitus dominari studens. Ex quibus manifestum iam est, vnde homo statim quòd in lucem editus est, ratione non vtatur, sed præfixum à natura semper tempus habeat expectare, & quo pacto insuper iuuenis ex se, cui nulla recta accedit institutio, aut educatio, affectibus semper, & sensus perturbationibus agatur, talémque vitam traducat. Quam etiam iuuenilium morum censuram Dominus edixit Esaia cap. 65. puerum centum annorum maledicto subiaccens: & beatus Paulus in prima ea Epistola quæ ad Corinthios extat: cum pueros effici sensibus omni studio vetat. Quibus locis cum ii qui sensuum perturbationes tota vita sequuntur, cuiusvis ætatis fuerint, pueri & iuuenes cen-

*Vnde ho-
mini ad
malum pro-
cliuitas,
atque ad
bonum om-
ne imbe-
cillitas.*

Cuius generi hominum philosophia morale p. vtilē esse. respondetur. Primum, eam cuius generi hominum qui à vitis reuocati sunt, & ad bonum vtcunque aspirare nituntur, vel maximè vtilem esse. Nam licet hi quadam naturè benignitate, diligentia insuper, diuina beneuolentia adiuncta, à vitis abhorreant: caligine tamen cuiusdam ignorantia impediri, ad singula quæ bona, quæq; mala sint, discernenda, progressus maiores in virtute facere non valēt. Nam ad hoc auiditate quadam virtutis, & quodam erga honestatem animi ardore, & si figura quadam agenda cognoscant, nimirū indigent: quæ omnipotentis domini beneficio, peculiari quadam agibilibus consideratione, & perscrutatione, quàm hæc facultas tradere nititur: iugiter homini contingūt. Cuius defectu, quidam ipso limine, primoque gradu, in via honestatis implicati, iter ipsum, & media, quibus compendiosè vita agatur, ignorantes sistūt. Ad cognitionem igitur eorū quæ sectanda & fugienda sunt accipienda, & ad ampliores insuper virtutis spiritus in generandos, ipsiusq; liberā prosecutionem intendendam, rationibus vitium deturpātibus, virtutis autem pulchritudinem, & ornatum, commendātibus sursumq; ad cælum vsque attollentibus, indigent: quæ omnia ciuilibus facultas plenè tradit. Maximè ergo huiusmodi hominibus erit necessaria. Item licet ante huius facultatis affectionem, hoc genus hominum id quod honestū est, assuetudine quadam, sequatur: ad ipsumq; suas actiones dirigat: non tamen ea promptitudine, certitudine, & facilitate, quæ cum rationis artem, ac morum facultatem assecuti fuerint: id opere præstabit. Nam cum rationis arte edocti fuerint, omniaq; vitæ præcepta peculiariter cognouerint, quidq; honestum, & quid contra se habeat, exactè intellexerint: ad id ipsum sectandum, & adipiscendum, auidius omni conatu, & studio properabūt. Ita siquidem natura comparatum est, vt in qua re quisque clarus existat, ad eam vehementer properet: maioremq; dei partem illi impartiat: vt & ignorantiam omnino superet, magisq; conspicuus tandem ipse euadat. Claritudinem autem hanc, & artificem rationem, honestas actiones sequēdi, doctrina hæc moralis suis præceptionibus præstat: maximo igitur commodo eius cupidis, ciuilibus hæc facultas existet. Quod si adhuc in consuetudine sistas, affe-

asseratq; honesti exercitium, emendationem vitæ sufficienter facere: atque ad id ostendendum, solam rationem cuiq; sufficere, vt intra naturæ limites vita ipsa dirigatur. Respondeo, quod hoc iam esset omnes artes è medio tollere. Siquidem opera quæ ipsas præcesserunt, & quibus inuentæ sunt: humanæ vitæ commodis æqua lance prospicerent. Nā ante dialecticæ artem aliquid inuentum, & probè iudicatū fuit, disputationesq; ratione ipsa ducente, exercebantur: sicut ante oratoriam artem viri disertissimi extiterunt, & antequam literis musicæ præcepta comprehensa fuissent, homines cecinerunt: neque Hippocrates qui medicinæ artem inuenit: primus morbum cognouit, remediaq; conuenientia, & pro futura, est meditatus: & primus etiam morbum leuauit. Fuerunt igitur ante artium inuentionem, opera & facta, his quæ arte præcipiuntur similia. Non tamen propter hoc artes vnquam neglecte fuerunt: quinimo ob tantum beneficium, earum autores quotidie summis laudibus efferuntur: maximoque ipsæ in honore, & precio in omni republica habentur: quæ tamè ex operibus quæ ratio ipsa probauit, & cum probatione obseruauit: omnes emanarūt. Ex eo enim quod crebro aliqua facta sunt, & eadem fini intento, semper respondere, diligentes homines obseruarunt: artes & artium præcepta capere: atque indiès pro venere præ clara hominū ingenia, quæ dispersa collegerunt, confusa disposuerunt, atq; rudia tandem, & imperfecta, polire, & explere, magna cum laude procurarunt. Vt non modo iam facta, sed quæ fieri etiam possent, compendio artis ingenuè sunt amplexi. Vnde secutum est, vt in posterum homines non quia aliquid factum est, idè fieri debere iudicarent, (vt ante artium inuentionem contingebat) sed quia debere fieri arte comprehendere, idè debere fieri, & opere exequi, existimarūt. Ante inuentionem igitur artium, earūdem opera præfuerunt: nō tamen quæ ex arte exercebantur: nā cum ea certitudine promptitudine, & scientifica ratione, qua ab arte egrediuntur ante artium inuentionem nullo pacto exercebantur: cum neque particulares agibilibus rationes perfectè tenerentur. Perinde igitur de ipsa morali philosophia cum ars vitæ quadam sit, censendum erit. Ita tamen vt ante philosophiam ipsam,

Quomodo artes inuentæ.

rationisq; artem, natiua prudentia, & ratio, rudi quadã minerva quid honestum, quidq; malum esset, actioniq; minimè conueniens, suppeditabat: at post philosophiam, moralisq; vitæ artem partam, artificii quadam ratione & non temerè virtutum opera exercentur, maioriq; cum promptitudine, atque certitudine, propter peculiarem agibilium cognitionē. Perinde igitur vt cæteræ artes necessariae sunt, ad vitam commodè traducendã: ita & moralis philosophia, imo tanto maiori cum ratione: quanto anima ipsa corpore præferat, quod cæteræ artes primò respiciunt. Hæc autem animæ virtutem toto studio augere, & colere nititur: rationes, quibus ad se virtus inuiter, animamq; ipsam augeant, & ornent, peculiariter ostendendo: & eas insuper, quibus vitium: imo diabolus eius fucos vtens, in mentes hominum obrepit, & abditis accessibus imaginem fallens, serpat, à quo & serpentis nomē accepit. Vt vel hac ratione ipse, & omnia vitia, quibus vt propriis armis vtitur: eximie conterantur, & conculcentur. Ostendit postremò quot virtutū sint utilitates: quot etiam vitii fucati morsus incommoda: non solum ad vitam animæ spiritualem perdendam, sed & ipsam vitam naturalem ex corpore & anima constātem. Quibus cognitis ad fugam vitii, virtutisq; prosecutionem, maximè homines excitantur, & quotidiana consuetudine, & exercitio, in bono ipso colendo, omni studio & conatu firmantur. Est igitur ars hæc quàm maximè necessaria: quæ vt certa via ad finem naturalem homini destinatum dirigat. Quod & si natura ratiocinatrix, id etiam suo modo efficere posset: ars tamē certior dux ipsa natura ad id præstandum existit. Quod in arte benedicendi quarto libro de finibus Cicero ostendit, cū inquit: aliud est more poetarū verba fundere, aliud ea, quæ dicis arte, & ratione distinguere. Summo ergo studio ob eius utilitatem, ab his præcipuè, qui aliquo scientiæ genere excellere cupiūt: hæc ars amplectenda est. Nam præter hoc, q̄ intellectum, & voluntatem agibilium cognitione, morumq; cōpositione, (vt supra deduximus) maximè ornat: materiã etiã suppeditat, qua publicè, & priuatim, in cōmuni cōsuetudine, alios docere, & exhortari liberè & ingenuè quisq; possit: multaq; insuper ex antiquitate, & ratione ipsa viuēdi

in.

in medium producit: quæ non minus illustri colloquio, quàm libero homine digna existunt. Secundo loco assero facultatem hanc etiam iuuenibus, moribusq; perturbatis, profuturam esse. Nam cū ex ea id, quod naturæ hominum conueniens, & consentaneum est: didicerint, & in quam insuper miseriam vitii voluptatum amplexu deuoluti sint, apprehenderint: quàmq; à vero bono longius recesserint, perspectum habeant: veluti quibusdam stimulis (nisi penitus stolidi sint) ad corrigendam vitam in futurum, elapsaq; verè & ex animo, pœnitentiam & mœstitiã subeundam, omni diligentia excitabuntur. Est quippe, vt in argumento dicitur, hæc moralis facultas, quædam animorum medicina. Hæc autem & valentibus bonam habitudinem cōseruare, & ægrotantibus pristinam sanitatem restituere habet. Ars igitur hæc quæ medendorum animorum, præceptionum vitæ exhibitione, exhortatione, & admonitiõe, facultas dicitur: vtriusque muneris vim, & rationem habebit. Quapropter quemadmodum medicorum facultas, quæ corpora considerat: quædam in optima suæ naturæ constitutione firmare, & cōseruare habet: & quædam alia rursus, quæ à naturali dispositione in eam, quæ præter naturam est, sunt delapsa, restituere, & reuocare, curat: ita sanè & hæc, quæ animos concernit: propriæ naturæ finē, & præcepta virtutū, quibus ad ipsum viam sternitur, docendo: atq; humanæ dignitatis curam admonitione, & exhortatione, commēdando: veluti quibusdam adhibitis medicamentis, iisdem mederi, & prospicere curabit. Quod præcipuè præstabit ei generi hominum, qui simplicioris naturæ existunt: & ad virtutem, simul & honestatem, insitam quandam propensionem habent. Ex quibus difficultas proposita satis explicata manet. Sed quid Aristoteli respondendū est, qui adhuc, cū omnes iuuenes ab hac lectiõe excludat: vrgere videtur. Cui primò dicerem: ipsum tãquam auditorem inutilem, iuuenem ab hac lectiõe reiecisisse: non tamē asseruisse eam ipsi futuram inutilem. Sed magis ad rem secundò dicendum arbitror: eos tantum exclusisse: propter appetitum prauum, & in malum propensum; quem ex consuetudine sensus sequendi, sic in fecissent: nam penes talem appetitus procliuitatem (vt supra diximus) semper

Philosophia moralis animorum medicina.

G s per

per ii iudicabunt, rationesq; omnes quæ ad præcepta virtutum adducentur, percipient. Atque cum in hunc vsu omnes inducantur, vt visa sensuum reprobentur, atque ipsi ex opposito pugnent, sensuum iudicio omnia metienda esse, asserentes: ineptos sanè huic doctrinæ percipiendæ se præstabit: cum eius principiis nullo pacto adhæreant: quales fuerunt aristipus, eu doxus, epicurus, eorumq; sequaces, qui solem padalem existimarunt: quia huius quantitatis sensui apparebat. Atque corporis voluptates finem omnium actionum continere: quia sensus vt sibi prospicerent, tales eas iudicabant. Quo circa hos præcipuè & eorū sequaces ab schola sua hoc loco excludere Aristoteles ob rationem dictam nitebatur: qui appetitum nempe deprauatū omnino haberent, quem semper sequitur, rationis iudicium erroneū. Atque quia propositio hæc in doctrina hac primi principii vim habet: neq; aliter quàm principium eā probare potuit, cum rationibus intellectum cōuincitibus, eā probare non posset: vt importunos, & indociles homines, ob id quod principia negarent, sensui, & eius appetitui gubernacula vitæ committentes, à sua lectione morum excutere decreuit: contra quos potissimum, prædictam sententiam produxisse crediderim. Sed tamen est aduertendum: quod illis temporibus quibus iudicia sensus, eiusq; oblectamenta, passim ab hominibus probabantur, forsan dicta sententia congruit: quia nulla veritas certa stabilis philosophis erat: sed eā per tenebras & caliginem quandam, obscurè & cum trepidatione quadā cernēbant. Nuncautem quando cuiuscunque actionis veritas, totiusq; humanæ salutis ratio, ore diuino Christi Iesu propalata, & reuelata est: omnibus ad hanc doctrinam aditus iam patet. Scripturam quippe sacram diuinamq; veritatem, vt regulam infallibilem, & normam, qua omni actione doctrinaq; morum, & quauis alia facultate omnia metienda sint: habemus: ex qua illuminatione quantumuis quisq; prauus sit, certò cognoscit & exploratum habet: sensus, & ea omnia, quæ illis consentiunt, homines ipsorum sequaces in æternum præcipitum agere: nec aliud quam quo pacto homines à recta veritatis viā deflectant, procurare. Tale nāque est ingenium demonis per eos instigātis. Quo principio accepto,

Quem inueni-
am à
sua lectio-
ne philo-
sophi ab-
legauerit.

cepto, cum iudicio sensus mordicus nulli iam adhæreant, vt illi, contra quos Aristoteles hic agebat: sed rationis dignitatem agnoscant, semperq; & si ab ea declinauerint, eandem tamen semper suspiciant, & venerentur: rationibus, quæ virtutum præcepta tradent, fidem adhibebunt: atque tandē ipsis perceptis, diuini numinis beneficio, ad actionem eisdem consentaneam, se accingent: in qua huius doctrinæ finis cōstitutus est.

Restat tamen hic aliud dubium expediendum, de tempore, quo hæc facultas discenda sit, ac ordine, quem inter alias disciplinas habeat, vt aptius, & conuenientius parari possit. Nam ex sententia Aristotelis hoc loco videtur: prius alias disciplinas esse parandas, vt per eas iuuenes dispositi civilis facultatis idonei auditores possint euadere, ob cuius defectū à lectione morum eos nunc reuicere videtur. Idem præterea videtur indicare ordo librorum quos Aristoteles reliquit. Nam illi qui de philosophia naturali conscripti sunt, hos de moribus præcedere videntur: siquidem ex iis ad illos nos sæpè remittit. Et ratio deinde idem postulare videtur: nam docetur illic, quanto interuallo ratio ipsa, viresq; animæ superiores sensum & appetitum dignitate excellent: ex quo statim sequitur ipsam in homine perpetuò debere dominari: quod hæc civilis facultas in primis præsupponit: cum eius potissimum munus sit, imperium hoc & rationis dominiū extollere, & magnificare: facultatesq; omnes sensitiuas è cōtra deprimere: ipsiq; obsequentes reddere. Item in eo philosophiæ genere docetur: quot sint animæ partes, & quo ordine distributæ, ad humanas functiones obeundas, omnes disponantur: horum autem cognitio morali philosopho per quā necessaria est: vt quo subiecto gaudeat virtutes, quibus rursus potentiis, seu facultatibus earum officia exerceri debeant, compertum habeat: primum ergo oportet, in phisicis disciplinis iuuenem exerceri, quàm philosophiam moralem parare contendat. Pro huius difficultatis expeditione animaduertendum est: sciētias & facultates omnes ad eò affines inter se, & cognatas esse, vt mutuam inuicem operā ad sui generationem, & perfectionem requirant: ac mutuis deinde auxiliis ita sese adiuuent, & perficiant, vt vel cęcutienti cog-

Quo ordine disci-
pline pa-
randæ.

natio;

nationis vinculo (vt diximus) mistas, & colligatas esse, manifestè pateat. Quod non alia probatione indigere videtur, quàm propriæ conscientię cuiusque testimonio, qui aliquem progressum indisciplinarum aliquo genere fecerit. Nam quantumcunque facultatem aliquam perfectè adeptum fuisse, arbitretur: cum aliis disciplinis deinde comparandis, animum apullerit, mediocriterque eas affectus fuerit: multò perfectius se antiquam, & priorem illam disciplinam tenere, ingenue fatebitur. Ex qua doctrina hæc conclusio planè colligitur: eam disciplinam prius discendam esse, ac paradam, quæ minus aliarum opera, & functionibus indigeat, neque ad sui acquisitionem quoquam pacto alias præsupponat. Hac enim ratione distinctius, & facilius quælibet parari poterit, & ad sapientiæ culmen aptius quispiam peruenire: cum à primo aditu, & fundamento, per paulatinos progressus ad sapientiæ fastigium, & absolutionem, peruenire curet: non autem contra: in quo omnis rerum confusio consistit. Ex qua conclusione iam aperte sequitur, dialecticam, quæ omnium scientiarum instrumentum est, ob quod minus etiam earum operam requirit: primo loco discendam esse. Cui statim rhetorica coniungenda est: quia etiam ab aliarum scientiarum functionibus magis libera existit, Dialecticæque sequax est: vt in proœmio suæ rhetoricæ Aristoteles est autor. Quo etiã loco & poësis ceteri poterit. Neque his obiat: quod perfectus orator ex sententia Ciceronis, omnium disciplinarum genere præditus, & ornatus esse debeat: vnde & postremum locum inter sciētias, cum omnes præsupponat, ars bene dicendi, obtinere videtur. Hoc tamen conclusionem positam nullo pacto inficit. Nam si ita esset, vt prædicta ratio docet: aperte sequitur: nunquam vel solum in fine vitæ, quantumuis aliquis diligens literarum cultor existat, oratorem euadere. Cum prius omnes sciētias, quas oratoria ars pro materia requirit, discere, & parare debuisset: & tunc demum artem rhetoricæ, præceptaque benedicendi ediscere, atque eadem exercere, quod omnino absurdum est. Est igitur ordine posito hæc ars discenda. Cuius præcepta cum semel tenueris, & ad alias disciplinas te contuleris, materiam semper parabis, quæ eadem præcepta aptè exercere possis: Quod diligenter facere curabis

curabis: quo exhibito tandem sapiens & orator euades, vt docet Cicero in partitionibus, atque in de oratore. Propter eadem etiam rationem mathematicæ facultates statim post prædictas artes, discendæ sunt: ab aliarum enim functionibus maximè sunt exemptæ. Item quia cum res à materia sensibili seiunctas tractent, plurimum imaginatione indigent: qua iuuenes maximè valere dicuntur. Vnde iam ad nostrum propositum sequitur: ante scientias naturales, vt metaphysicam etiam includamus, sciētiam hanc morum rationibus adductis non obstantibus, discendam esse. Minus quippe iuxta rationem positam aliarum ope indiget, & quia magni etiam momenti & ponderis ad cæteras disciplinas aptè paradas existit. Siquidem appetitum rectum hæc facultas suis virtutibus facere habet, à quo omnis rectè iudicandi, veritatemque liberè contemplandi, aptitudo primò emanat. Sed quòd minus etiam aliarum indigeat, manifestè patet: rationes (quas adduximus) eadem oratione soluendo. Atque in primis dico: quod & si hæc ciuilis facultas perfecta, & omnino absoluta, sine aliis haberi non possit, vt planè suadere videntur argumenta adducta, ad mediocrem tamen, & sufficientem morum institutionem, & cognitionem parandam, se ipsa absque aliis sufficit. Præsertim quòd cognitio naturalium scientiarum (quam præsupponit) non specialem tractatum requirit: sed tantum admonitionem quandam: quæ præceptoris ope facile constare poterit, qua præsupposita, aptè à quouis singula quæ hæc facultas tradit percipientur. Item si ætati iuuenum non aptè huiusmodi morales scientiæ conuenirent, sequeretur: quòd cum virilem ætatem quis affectus esset, quæ operatiua est, & multis officiis inter homines præstandis idonea: tunc eorundem officiorum cognitione occupari debuisset, atque artem tunc rectè agendi discere: quando agere debuisset, quod absurdum est, & maximè ætati illi importunum, atque hominibus ipsis aliis negotiis, & operibus, quæ tunc pro ætate præstare debent: distentis, per graue & molestum. Item sequeretur: fæminas, & cæteros homines, qui cultui literarum non incumbunt: ex virtute minimè operari posse, neque studiosos euadere: quod omnino absurdum est. Imo eorum quilibet in quantum debite operatur,

Quo tempore discenda facultas moralis.

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

operatur, felicitatis ciuilis, & humanæ particeps ab Aristotele cenferur, afferente in libris de republica, eam ciuitatem in qua mulieres studiose non funt, in dimidio à felicitate deficere. Non igitur ad felicitatem humanam comparandam, quæ hoc libro traditur, aliarum scientiarum cognitio necessaria est: & si ita sit, quod eius perfectio, & absolutio aliarum scientiarum cognitione maximè etiam gaudeat. Neq; prædicta assertio Aristoteli obiat, iuuenè à sua lectione excludenti: nam de iuuenè omnino fero, & indomito, qui neque educatione parentum, neque magistri institutione, rationis freno aliquando parere consueuit: neque eius quod bonum & honestum est, quoquam pacto spiritus aliquando concepit: nam hoc sufficeret, vt frugi auditor esset, secundum quod explicatius infra Aristoteles docet, hoc loco sermo habetur. Vel dicamus, vt (suprà etiam exposuimus) cum de iuuenè hoc loco in idoneo moralis philosophiæ auditore, Aristoteles mentionem fecit: contra eos tantum sermonem conseruisse, qui cuncta iudicio sensus omnino discernenda esse iudicabant.

CAPVT QVARTVM.



Nunc iam dicamus repetita oratione, quoniam omnis cognitio, omnisque electio bonum quoddam appetit: quidnam illud sit, quod ciuilem appetere dicimus: quidq; illud, quod omnium agentium bonorum summum est. De nomine sanè inter omnes ferè constat. Nam & plerique & elegantes felicitatem id appellant: & felicem

COMMENT. CAP. III. 56

felicem esse idem, quod benè viuere, beneq; agere esse opinantur. De felicitate verò, quæ nam sit, dissentiunt. Neq; simili modo & vulgus & sapientes eam definiunt. Nonnulli enim aliquid ex ijs, quæ euidencia, manifesta que sunt, vt voluptatem, vt diuitias, vt honorem: alij aliud eam esse dicunt. Sepe etiam fit, vt idem de ea diuersa opinetur: cum enim ægrotat, sanitatem: cum pauper est, diuitias summum bonum putat, qui autem ignorantia conscij sibi ipsis sunt, eos admirantur, qui magnum quid, ac supra vires suas referunt. Nonnulli verò præter multa hæc bona, aliud quoddam per se bonum esse existimarunt: quod esset in causa, vt omnia etiam hæc bona sint. sed omnes velle opiniones exquirere superuacaneum fortasse est: satisq; erit, si eas solum modò inuestigemus, quæ extant maximè, ac super eminent: vel videntur rationem aliquam in se habere. Neque tamen illud nos lateat, differre inter se disputationes, quæ vel à principiis fiunt, vel ad principia. Rectè em̄ etiam Plato de hoc dubitabat: quærebátque, vtrum ne ab initijs, an ad initia via esset: perinde atque in stadio, à munerarijs ne ad metam, an è contrariò. Nam à notis est incipien-
dum

dum. Ea autem duobus modis sunt, alia enim sunt nobis, alia absolutè ac simpliciter nota. Fortasse igitur ab ijs nobis est incipiendum, quæ nobis nota sunt. Quocirca benè morib⁹ institutus esse debet, qui de honestis & iustis, ac omni deniq; ciuili re est conuenienter auditurus. Principium enim est, quod sit: atque id si satis constiterit: nihil amplius erit opus indagare, cur sit. Et qui eiusmodi est: vel iam habet: vel accipere principia facilè potest, cui verò neutrum horum adest: hesiodum audiatur hæc dicentem:

*Optimus ille, potest qui ex se cognoscere cuncta.
Ille bonus, monitis qui aliorum obtemperat. at qui
Ex se nec nouit, nec quæ benè consulit alter
Percipit, admittitq; animo, est ignauus inersq;.*



Ab soluto præmio, hinc iam rei tractatio incipit, atque illius boni: quod primo capite proposuit, disputationem hoc loco inchoat, ubi postquam de bono, & sine humano quæstionem, an sit definitiuit: quam sedem & subiectum idem bonum habeat, quidq; sua substantia & ratione sit, inquirat. Nam quæstio hæc secundum locum obtinet earum, quæ ab his, qui exactè & diligenter re aliquam disquirunt, primò absoluendæ sunt, iuxta ea, quæ secundo libro posteriorum Aristoteles tradit. Dictam tamen disputationem exordians, eandem propositionem repetit, quam in initio ipso constituerat, id nempe bonum se inquirere dicens: quod omnem cognitionem & actionem illic appetere constanter asseuerauit.

uit. Quod nostram sententiam in expositione illius loci positam euidenter confirmat. Quia tamen rerum ordo id exigit (secundum quod Aristoteles docet primo libro de celo) ut qui de re aliqua proprium iudicium & sententiam proferre debeat, prius de ea re contententes audire, & eorum rationes perpendere & examinare oporteat, in hunc namque modum inquit: Nunc dicenda magis credentur, si sententiarum earum, quæ in controuersiam veniunt, iura prius fuerint audita, absentes enim cõdemnare minus videbuntur: etenim eorum, qui satis iudicauerint veritatem, non aduersarios, sed arbitros esse oportet. Hac igitur ratione de humano bono, ciuiliq; felicitate sententiam propriam Aristoteles dicturus, prius antiquorum opiniones de ea re his duobus sequentibus capitibus in medium profert, eorumq; iura audit, rationesq; contententes perpendit, & examinat. Ut autem ordinatè iuxta docendi præceptum à genere ad speciem sermonem deducat, primùm in hoc capite (in quo omnes antiqui de ciuili felicitate disputantes conuenerint, & in quo rursus dissenserint) proponit. Secundo loco huius occasione modum, quo rationes tam confirmantes, quam contrarias conclusiones excludentes construi debeant, edisserit: ut iter, quo in posterum procedendum sit, planum auditori faciat: de quo etiam nonnihil docet, quale ingenium potissimum in eo desideret, explicando. Hanc igitur conclusionem primo loco statuit: omnes scilicet antiquos, qui de bono humano aliquando mentionem fecerunt, nomine ipso, quo res appellaretur, conuenisse: de sede autè & subiecto, in quo resideat, & à quo felicitas ipsa sit petenda, vel quàm maxime dissensisse. Quorum primum hac ratione ostendit. Quia siue per nomen simplicem dictionem, (quæ rei, cuius est notio, contracta quædam definitio dicitur) intelligas: siue eiusdem rei definitionem, (quæ explicatum nomen continet) omnes vnanimiter felicem eum appellarunt, qui benè beateq; viueret, & felicitatem ipsam oratione hac (bene scilicet beateq; viuere) sufficienter explicare, eiusq; naturam integre comprehendere tam vulgares, quàm docti & elegantes homines existimarunt. Quo planè constat eos ad felicitatis cognitionem parandam (quod in quauis disputatione ob-

Veritatis indagatores non aduersarios sed arbitros esse oportet.

Nomen rei eiusdem finitio.

seruandum est) in pace & cōcordia primum gradum fecisse. Quare primum constat, quo pacto scilicet in nomine ipso felicitatis omnes conuenere. Secundum etiam, in quo scilicet discrepauerint, iam ostendit. Nam de re, in qua tale bonum propriam sedem haberet, satis varia fuit eorum sententia. Vulgus namq; seu pleriq; (quippe numero multitudinis semper gaudet) à sapientibus, & his, qui eruditione, elegātia, & sermonis lepore præ cæteris valent, maximè (inquit philo sophus) dissentiunt. Nam plerique in rebus manifestissimis, quæ sensu percipiuntur, eiusq; maxime iudicio probantur, felicitatem collocarunt: sapientes verò, vt Plato, eiusque sequaces in bono quodam vniuersali ab inferioribus bonis se parato, (quod tamen causa sit, vt quæ apud nos sunt, bona sint, & appellentur) bonum humanum & felicitatem ipsam constituerunt. Vnde constat, quantum in ipsius rei esse, & substantia inquirenda discrepauerint, & si in nomine, & appellatione ipsa vnanimis antiqui conuenerint. Quippe nec tantum vulgares à sapientibus (vt nuper assertum est) inquit Aristoteles, sciuncti sunt, sed pleriq; ipsi inter se pro varietate & diuersitate rerum, quibus maxime delectabantur, aut quarum copiam vehementer desiderabant, & indigentia contra premebatur, perinde in hac vel illa re felicitatem reponabant, quam etiam rem, vt Deum quendam venerabantur, & colebant. Vnde ambitiosi in honore, opulenti & copiosi homines in diuitiis, voluptuosi in voluptatibus, quia his maxime oblectabantur, felicitatem constituebat: & rursus secundum quod eorum quisque huius aut illius rei vehementi desiderio tenebatur, è contraq; eius indigentia vexabatur, in ea totam suam confidentiam, perinde ac felicitatem collocabat, secundum quod de pluralitate Deorum apud vulgus ipsum Plinius lib. secundo naturalis historię sentit. Qui postquam infinitum Deorum numerum recensuit, inquit: Quod fragilis & laboriosa mortalitas in partes ista digessit, infirmitatis suæ memor: vt portionibus quisq; coleret, quo maximè indigeret. Ita nimirum felicitatem non solum plures homines multis & variis rebus adscriperunt, sed vnus atque idem homo pro status, & appetitus mutatione modò in re hac, modò in illa tandem constitutebat, sic vt cum aliquis

quis pauper esset, diuitias vs felicitatem desideraret, cum autem eger, sanitate diuitiis posthabitis. Neque solum isti sic de felicitate censebant, sed eam rem, cui coniunctam esse cernebant (quod maxime impium est) vt Deum quendam colebant, diuinisq; honores illi impendebant: quod planè sequebatur, ad eam siquidem rem omnes suas actiones referebant: suamq; virtutem & fiduciam, omnem denique spem sui in ea collocabant: summo nimirum oblectamento semper ipsam futuram existimantes. Pro Deo igitur cuique sic sit appetenti talis res erat. Vnde omnes auaros tanquam à Deo suo à diuitiis possessos, auaritiæq; somno cōsopitos his verbis propheta damnauit, cum inquit: Viri diuitiarum dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt in manibus suis. Et beatus Paulus voluptuosos homines, sensuiq; ac esculentorum & poculentorum voluptatibus deditos, ventris vt sui Dei, cultores appellat: Quorum Deus inquit: venter est. Quibus testimoniis manifestè sententia posita comprobata est, quòd ea res scilicet cuiq; pro Deo sit, quam suarum actionum & appetitionum finem vltimū constituerit, & quæ suæ vitæ felicitatem existimauerit: vt vel hac ratione omnes auari, in honesti, & ambitiosi homines, qui continuo corpori indulgent, & quæ solum ipsi consentiunt, semper amant, quam censuram eorum vita subeat, in quamq; ipsi miseriam, & seruitutem miserrimè sint prolapsi, in propriam ipsorum confusionem planè intelligant: atque sic intelligentes in meliorem frugem vitam ipsam studeant commutare. Maxima ergo dissensio de felicitate ciuili vitæ inter plebeios, vulgaresque ipsos homines extitit. Quod ea de causa huiusmodi hominibus contingit, quia illa, quæ nesciunt, se scire nimirum existimant: à qua ignorantia (quæ propriæ inscitia dicitur) vt à perenni fonte, quæcunque hominum falsæ & vanæ opinioniones sunt, proficiuntur. ob quod maximè disciplina indigere videtur, vt ea redarguti, in verasq; rationes sese erigentes, erubescant, atque ita repulsis veræ doctrinæ impedimentis, id est falsis opinionibus conceptis, ad veram scientiam & cognitionem amplectendam, idonei euadant. Neq; alia præter illa, quæ vere noscunt, nosse se amplius arbitrentur. Vt hac sane ratione perinde ipsorum animi curentur,

Finis à pessimis hominibus constitutus, tanquā Deus quidā colitur.

neque corpora à peritis medicis: Quæ non prius salubribus epulis nutrienda tradunt, quàm impedimenta morbum efficiètia, radicitus inde pellantur. Alii autem sunt, qui licet inter plerosque computentur, non tamen ea incitià, qua superiores laborant, vt existiment se scire, quæ nesciunt: sed sibi consci sunt à vera scientia, atque doctrina deficere. Vnde & sapientiæ studiosi sunt, eiusq; maximè cupidi, ita vt sapientes semper admirentur, ad earum dogmata, & instructionem spectantes. Quòd supra quàm ipsi possint, cognoscant, & differant. Quapropter hi longo interuallo superioribus antecellunt, ad id siquidem, quod verum est, veramq; rerum cognitionem accipiendam, paratos se exhibent, quòd superiores omnino renuebant.

Neque tamen illud nos latet. &c.

Iam id, quod secundo loco proposuimus, constructionem scilicet rationum, quibus ad aliorum sententias infirmãdas, propriam verò confirmandam vtetur, nos admonet, hancque conclusionem constituit: licet ita sit, quòd rationes & disputationes, quæ ad principia, vel à principiis procedunt, vi & efficacia magnam differentiam admittant: his tamen præsentì disputatione vtendum erit, quæ ab actionibus, & effectibus ipsis ad principia & causas progrediuntur. Priorè partem autoritate Platonis fulcit, qui recte inquit: dubitabat, an via docendi, doctrinamque aliquam tradendi, vtendum sit rationibus, quæ à principiis & causis desumuntur, an his, quæ ab actionibus, rebúsque effectis ad principia pergunt? Quòd & exemplo illustrat, vt in stadio inquit: licet idem spatium sit à munerariis & his, qui præmia ponunt, (qui principii & initii locum tenent) ad metam seu stadii calcem, & è contra: cursoribus etiam hac vel illa ratione cursum arripiant, multum refert. Nam lōge velocior agitatio cernitur, eum ad munerarios, & principium contentions spe brauiū præripiendi, cursum dirigitur, quàm si è diuerso disponatur. Quam celerem, & contentiosam currendi rationem in Christianæ vitæ stadio obnixè nobis commédauit beatus Paulus, in epistola ad Philippenses. cap. 3. cum inquit: Vnum autem: quæ quidè retro sunt obliuiscens, ad ea verò quæ sunt prio-

Quæ ratio
currit
di in christiana
vita
et cursu.

ra extendens me ipsum, ad destinatum persequor, ad brachia supernæ vocationis &c. quòd prius etiam Corinthiis docuerat. Perinde igitur dicendam erit, de rationibus quæ in disputatione aliqua, & docedi ratione ad principia tendunt, vel si à principiis ipsis eadem proficiantur, longe inter se vi & efficacia differre. Posteriorem verò partem, (quæ huius dubitationis definitio existit) sic Aristoteles ostendit. Ratio docendi à cognitis & manifestis nobis ad ea, quæ incognita, & abdita sunt, docere habet. Ita enim natura comparatum est, vt per ea, quæ nobis notissima sunt ad ea, quæ recòdita & abstrusiora latent, manu ducamur. At ita est, quòd et virtute actiones, & operationes humanæ, nobis notiores ipsa felicitate existunt: vt pote quæ semper oculis subiiciantur: & non item felicitas, quæ principium finale, atque ob id effectiuum earum est: rationes igitur, quibus in sequentibus vtetur, (vt rectam docendi viam obseruemus) ab actionibus ipsis humanis sumendæ sunt, atque ita per eas ad felicitatem, (quæ earum causa & finis existit) ascendendum: & ad ipsarum etiam virtutum cognitionem, quæ principia effectiua studiosarum operationum similiter existunt. Felicitas nimirum, quæ finis humanarum operationum asseritur: vt virtutes ipsæ principii effectiuum & formale: quia earundem actionum causæ sunt, vimq; efficiendi continent: simpliciter & secundum naturam ipsis actionibus notiores existunt: ipsæ autem actiones nobis: vt singularia quædã, & quæ nostris sensibus continuò contemplanda se offerant. Iure igitur ad felicitatem ipsam commonstrandam, cognitionemq; ipsius afferendam, ab actionibus depromuntur argumenta: vt facile ab omnibus percipiantur, & tradendis in hoc opere, omnes spontaneos auditores se exhibeant. Est tamen hic obseruandù: prædictã Aristotelis definitionem modò docendi à notioribus præscribentè: Platonis etiã extitisse sententiam quã tamen nõ apertè propalauit, sed quæstione mota, & in vtrâq; parte agitata, in discussam reliquit: quia academia specialiorè definitionem eo tẽpore nõ patiebatur. Quòd in causa fuisse crediderim, vt Aristoteles dubiū hic determinare, & specialiter definire statuerit. Vnde & verbum fortasse adiectissimè etiã suspicor: vt sermonem attẽperaret, & cõmuni consuetudini

ſuetudini ſuæ ætatis moré gerédo, cæteros philoſophos ſibi, ſuisq; ſcriptis vel hac ratione cõciliaret. Qua etiam de cauſa hanc phraſim loquendi ſuis operibus ſemper obſeruauit, vt cum rei alicuius mométi & põderis definitionem exhibeat, verbis his, quæ modestiam quandam, & cunctationem præ ſe ferūt, continuò vtatur: vt videtur, fortalle, & ſimilibus: & etiam nonnunquam interrogatione: cum ex profeſſo alteram partem quæſtionis definiat. Vt in ſequentibus paſſim videtur, & in initio etiam proœmii fecit, cum omnem humanam actionem conſtitutum finem ſemper appetere conſtanter aſſeruiffet, verbo tamen (videtur) vſus eſt.

Quocirca bene moribus inſtitutus eſſe debet, qui de honeſtis & iuſtis. & c.

Ex his quæ immediatè dixit, infert Ariſtoteles, quod tertio loco propoſuimus: qualé ſcilicet auditoré hic ſibi optet, & deſideret. Sed ſtatim occurret aliquis, in ſuperiori capite de auditore morali lógũ ſermoné philoſophus cõtexuit: quorſum ergo hoc loco eundé repetit? Atq; ſimiliter obiiicere poterit cõtra id, quod immediatè antè in hoc capite de modo procedédi & docédi dixit. Nã ex profeſſo in tertio capite idé docuerat: atq; eadé toties inculcare ignauum autori, & iſtis auditoribus per moleſtũ ſanè eſt. Ad quæ facile reſpõdetur, q̃ magno artificio & ſemper ſui ſimilis hic etiã Ariſtoteles incedit. Quippe & ſi eadé materia hic & in locis ſuperioribus ſubiiciatur, lóge tamé alia ratione hic, & ibi diſſerit. Nã de modo procedédi, figura quadã, crallaq; minerua, nec exacto modo, promiſit ſe omnia ſupra traditurũ. Cũ auté hæc in genere dicta ſint: & ſub perſpicuo, & non exacto modo procedédi plures rationes doctrinæ (vt ex dialecticis patet) includatur: reliquũ fuit, vt ordiné doctrinæ ſeruando, à genere ad ſpeciẽ deſcendendo, vt idé peculiarius hic traderet. Quod & præſtitit: genus rationũ, quibus in futura diſputatiõe vſurus eſt, explicãdo. Vel ſecũdo & forſan mēti Ariſtotelis magis conſonũ, dicendum arbitror: q̃ quia immediatè promiſerat, ſe in ipſo operis veſtibulo cũ aduerſariis acturũ: quod diſputãdi genus exactas rationes propter quid, & omnino intellectũ cõuincentes requirit: vt idé Elenchorũ lib. primo.

primo docet: ideo ne hic inſufficientis proceſſus redargueretur ab illo, cui eius rationes minus efficaces, (quia cauſam nõ dicerent) viderétur: operèpretiũ hoc loco duxit, lectoré ipſum admonere, rationibus planis & à rebus ſenſui ſubiectis in hac controuerſia ſe eſſe vſurũ. Quoniã etiã lueta cum aduerſariis conſerta, exactaq; diſputatio, exactius etiã diſſerédi genus poſtulare videatur: ſubiecta tamé materia id nulla ratione permittit: vt latius in ſuperioribus cõmonſtratũ eſt. Quare vt omnibus huius facultatis ſtudioſis cuiuſcunq; ingenii & eruditionis ſint ſatisfaceret, ſecundum exigentiã ſubiectæ materiæ ſermones, & rationes omnes, ſe in poſterũ temperaturũ promiſit. Aliud ité, quod obiiiciebatur, facile etiã ſoluitur. Nã doctrina id exigéte: eleganter hoc etiã loco de auditore morali mentioné facit. Quoniã in ſuperioribus tantũ quos auditores à ſua lectione reuiceret, docuit: docendũ auté ſupererat, vt quos etiam aptos & idoneos iudicaret, quosque ipſe deligeret, & deſideraret, nobis exponeret, quod præſenti loco eleganter exhibuit. Quare nulla eſt eiſdem ſermonis inutilis repetitio. Sed iam ad explicatiõem loci veniamus. In quo Ariſtoteles hanc concluſionem ſtatuit: bene moribus inſtitutũ eſſe oportet, qui ea, quæ de moribus hic tradentur, probè eſt iudicaturus. Quare principio videndum eſt, quem bene inſtitutum moribus philoſophus cenſeat, vt probè eius mens percipiatur. Vbi quia vt aliàs ipſe docuit: contrariorum eadem eſt diſciplina, conſiderandũ primò eſt, quæ male moribus inſtitutum ſentiat, vt inde eius contrariũ ad noſtrũ propoſitum deducamus. Atq; in ſuperiori capite eũ inutilem auditoré iudicauit, qui ex praua cõſuetudine ad ea, quæ corporis ſunt, ſectanda, procliuitatè habet. Quia is tantũ ea amplectetur, quæ corpori cõſentanea videbũtur, atq; ea ſolũ libèter accipiet: ad virtutes ipſas, atq; res honeſtas eligédas, grauatiõne quadã, atq; corporis torpore, & pondere oppreſſus, cõtinuò iacés. Atq; eundé in modũ is, qui rebus honeſtis inſuetus, minimeq; expertus eſt, vel quia breuiori tẽpore, q̃ oportet, iisdé eſt exercitat⁹: vel quia quadã naturæ tarditate ipſo corpore eſt cõſopitus, ab eiſq; ſomno nulla accedente parentũ aut magiſtri admonitiõne, nunquã eſt excitatus: nec quauis alia ratione rerũ honeſta-

*Quis idoneus hu-
ius facultatis audi-
tor.*

rum cupidus aut studiosus factus: qui etiã vt iuuenis & inuti-
lis auditor supra explosus est. Ex quibus patet id, quod qua-
rimus eũ hic bene moribus institutũ Aristotelẽ censere, qui
rebus iustis & honestis, omniq; actione, quæ in cõmuni ho-
minũ societate frequens est, exercitatus, & assuefactus exis-
tit. Nã hinc consequens est, vt de eisdem rebus rationes dif-
ferentes libenter audiat: ac de eisdẽ etiã traditam doctrinã
percipiat: quia suæ nimirum consuetudini maximẽ consen-
tiant. Et item eũ, qui licet ob defectũ ætatis non vsque aded-
rebus honestis assueuerit, mediocriter tamẽ eisdẽ instructus
est, ita vt differentiã, & distantia eã, quæ inter honestas & pra-
uas actiones intersit, aliqua iã ratione cognouerit, atque eo
pacto ad honestas amplectendas propensionem quandam
acceperit, earumq; rerum cupidus magis, & studiosus exis-
tat. Siue id contingat ex iusta parentum educatione, siue pe-
dagogi, aut magistri proba institutione: quæ pueris ipsis fa-
cile inferitur. Qua explicatione vt fundamẽto iacta colla-
riũ, siue cõclusionẽ positã sic aristoteles suadet. Quia inquit:

Principium enim est, quod sit,

Idest, (vt ante diximus) quia initium disputandi facimus,
rẽmque ipsam incipimus: ab actionibus humanis, quæ à vir-
tutibus simul & felicitate efficiuntur: à quibus omnes ratio-
nes pro disputatiõne sequenti, defumentur.

Atque id si satis constiterit.

Inquit. idest, si is qui audit, iisdem assuefactus est, beneq; in-
stitutus, (cũ ex superioribus secũdũ cõsuetudinẽ auscultatio-
nes fiãt) facile, quæ dicẽtur, percipiet, & eisdẽ absq; repugnan-
tia credet. Quare subdit. Neq; amplius opus erit indagare.

Cur sit.

Hoc est dictis rationibus & ostẽsionibus cõtentus, demon-
strationes propter quid, & potissimas causas, propter quas
res ita se habeant afferẽtes, eisdẽq; innitẽtes, minimẽ requi-
ret. Ad quas causas afferẽdas, ex ipsisq; demonstratiõnes pro-
cedẽtes cõstruendas, totã animẽ substantiã, mentẽ scilicet &
rationẽ, cũ omnibus aliis potentiis, ex philosophia naturali
pfectẽ cognoscere oporteret. Vbi planẽ indicatur quod su-
pra nos asseruimus: doctrinã morũ, scientiã ipsam naturalẽ

&

& metaphysicã quæ perfectẽ ea, quæ de anima diximus, tra-
dũt, pcedere debere. Siquidẽ hac ratione à demonstratiõibus
dicẽtib; cur est, hic philosophus se abstinet. Quibus consti-
tutis planẽ cõstat, eo modo quo diximus: probẽ moribus in-
stitutũ auditorẽ esse oportere, vt lectio & auscultatio huius
doctrinẽ ipsi sit profutura. Quã cõsequentiã Aristoteles p-
bat: quia qui p̄dicto modo institutũ accedit, principia huius
doctrinẽ ex se habet, vt illud, bonũ semper esse agendũ, ma-
lũ vitandũ: quẽcũq; volumus, nobis faciãt hoĩes, eadẽ & nos
ipsis faciamus: & cetera similia: vel si nõ habuerit, facile &
absq; repugnãtia ab ipso pceptore accipiet. Quibus adeptis
necessario à principiis ipsis ad assensus cõclusionũ ducẽtib; spõ-
taneus deueniet. Qui verò ex se, atq; ex domo ipsa, prin-
cipia cognita nõ affert, neq; ita dispositus est, & institutus, vt
ea facile capiat à præceptore proponente, & terminos ipsos
exponente, inutilis auditor huius disciplinẽ profectõ acced-
dit. Quod sententia Hesiodi: quã ex libro, qui opera & dies
inscribitur, citat. q̄ si ignauus inersq; ad culturã animi oĩno-
est, operẽptiũ illi erit: corporis robur exercere, & seruili, rus-
ticoq; operi, se accõmodare quib; litera ipsa capitis finitur.

Est tamen vt clarius quæ diximus, percipiantur, aduertẽ-
dum: propositionem illam

Principium enim est, quod sit.

Quã ad disputatiõnẽ, & tractatiõnẽ, per ratioẽs ab actioni-
bus vim ducentes, à quibus hic Aristoteles exorditur, retuli-
mus: aliter & forsità nõ minus aptẽ explicari posse, ita quod

Principium

Nõ ad disputatiõis modũ, siue rationẽ doctrinẽ referatur,
quæ talẽ auditorẽ, qualẽ depinximus, exigere videtur: sed ad
ipsum tantũ auditorẽ. Sic vt pro primo huius doctrinẽ prin-
cipio accipiat, quod ita in primis requisitũ in auditore ipso
sit, vt absq; eius cognitiõne nullus in hac doctrina morũ, gra-
dũ alique facere possit. Id autẽ principiũ duplex est, intrinse-
cũ & extrinsecũ: internũ principiũ auditoris est, propẽsio &
inclinatio illa appetitus in bonũ finẽ: qua existẽte tanquam
norma & regula primò dirigẽte, omnibus propositionibus,
quæ secũdũ exigentiã propositi finis adducẽtur, credet: vn-

H. s.

de quĩstũm

*Geminũ
ad hanc
sciẽtiam
capessẽ-
dã princi-
piũ, in au-
ditore re-
quisitum*

de & virtutes, & omnia, quæ ab illis proficiuntur, tanquam media necessaria ad destinati finis assecutionem, libenter amplectitur. Itaque sensus erit: quod dictum principium quilibet docendus, ex se habere debeat, atque ex domo ipsa afferre. Externum deinde principium est, finis ipse propositus, eiusdemque cognitio: qui extrinsecus sui appetitiones excitando, ita actiones omnes, omnemque vitæ institutum ad se adducit, ut penes eius arbitrium omnes viuendi rationes semper temperentur: quare & auditor moralis philosophia ad eundem modum cuncta discernet. Hoc autem principium nullo pacto habebit, nisi moribus eo pacto, quo supra diximus: aptè institutus sit. Prædicti igitur principii esse copotem, quæ maximè necessariū est illi, qui doctrinæ civilis, utilis & idoneus auditor accedere cupit. Est tamen differentia hæc inter hanc & priorè expositionem aduertenda: quod secundum hanc interpretationem, præfata Aristotelis propositio immediate antepositæ conclusionis confirmatio est, eius scilicet: **Quocirca bene moribus institutus esse debet.**

Secundum autem priorè non itè: Sed illatio illa præcipuè confirmari videtur: ex eo (scilicet) oportere auditorem bene moribus institutum esse, quia ab actionibus & rebus notissimis, quas facile percipit, qui illis assuetus est: toto doctrinæ processu, argumenta sumenda sint. Quæ differentia valde notanda est, ut sententia Aristotelis clarius percipiatur.

Sed cum tanti momenti sit ad virtutis amplexum, moralèque disciplinam, & omnem aliam doctrinam integrè percipiendam, prædicta appetitus in bonum propensio, quæ post illud, quod nature liberalitate largitur: & id insuper, quod assiduis orationibus, & precationibus, à Deo optimo maximo, ipsi parentes filiis impetrant, cum ex optima educatione & institutione pendeat, qualis hæc esse debeat: ut à procliuitate illa insensa, ad propensionem honesti, præcipuè parentum educatione, qui adeo tenerimè filios amat, auocetur: & si hoc longiorè disputationem, specialemque tractatum requirat: obiter tamè ut magis litera Aristotelis explicetur, lectorique, etiam ex parte aliqua satisfaciamus: & commune insuper omnium desiderium quæ optimè filiis prospiciendi, adiuuemus: admonitione quadam hoc perstringere consentaneum duxi: pro eo tempore tantum, quo nondum filiorum cura præceptoribus & paedagogis demadata est

est. Quare solum proponam in genere & figura quadam, quæ ad ipsos parentes attinere videntur, ut hominibus (cuiusvis status & conditionis sint in republica) ex æquo deseruire possint. Cetera ad librum æconomicorum & 7. Politicorum relegando. Atque in primis immodicus parentum amor, quo indulgentissimè filios prosequuntur: omnemque deliciarum genus ipsis procurant, & si intrinsecus ardeat, extrinsecus ramen omnino moderandus & cohibendus est. Cui rei plurimum hæc conferre crediderim. Primum, si aduerterint amorem illum, qui ad filiorum indulgentiam, atque delicias, ad eum impatièter tendit, non verum amorem esse, sed concupiscentiam quandam sensuum affectibus excitatam: quibus etiã iumenta & pecudes, ceteraque bruta animalia suos natos, & filios prosequuntur. Quorum affectus ad corpora ipsa filiorum nutrienda, & vegetanda, tanquam ad proprias ipsorum partes solum extenditur. Sed quid iam obsecro, tam abiectius & vilius, homo ducere debet, quam in ratione filios procreandi, & diligendi, cum brutis ipsis animantibus penitus conuenire, nec vno (ut aiunt) villo se ab illis sursum attollere? Quod non solum in ipsorum parentum confusionem, sed & in filiorum ignominiam, cum eorundem etiam maximo detrimento cedit: dum ea ratione liberos educant, ac si homines non essent, animamque rationalem, ad eum Deo optimo maximo charissimam non haberent: sed ut partem sui corporis præcisè sensu præditam, atque ut effectum omnino & integrè ab ipsis procedentem, ignoranter satis, & abiectissimè procurant. Meminerint ergo hi oportet, amorem verum rationis moderamine ad eum gaudere, ut eum neglecto nomen ipsum amittat, necesse sit. Considerent insuper, liberis ipsis corpus naturali quodam ordine tantum effecisse: ac præstitisse: animam autem, mentemque ipsam, quæ in homine præstantissimum quid existit: Dei optimi maximi largitate absque naturalis causæ concursu, creatam omnino extitisse: unde & in ipsum Deum à quo tota accepit essentiam: tendere habet, omninoque in ipsum se tollere & conuertere. Cui operi corpus ipsum (quod hominis opus est) perpetuo famulari, & ancillari tenetur. Turpe igitur, & res abiecta omnino est, parentes ipsos ad eum indulgentiam, & deliciis, corpus ipsum natorum, lasciuire, & superbire facere, ut cum discretionis, & prudentiæ

Qua ratione filii à parentibus diligendi.

tēpus aduētauerit, quo corporis adminiculo potissimū anima ad prædictū munus exercendū vsura sit: indomitū ferū, ac omnino iugo rationis ineptū, parentū culpa, penitus inueniat. Vnde secundo loco maximè confert ob oculos semper ponere, indomita ipsa sensus cupiditate, ac propria feritate manente, iuuenē, atq; grandiori etate hominē constitutū, cū perfecto prudētiz fonte semper careat: omni bestia intractabiliorē tandē euadere. Insidiosissimus quippe, acerrimus, & petulantissimus bestiarū omniū, ipsa feritate indomita id suppeditate, cōtinuò cernitur. Quod elegāter politicorū primo Aristoteles adnotauit: cū hominē improbū, brutorū etiā animalū pessimū esse asseruit, ob id nimirum, q̄ in eo armata iniustitia importunissima sit. Ad tantā igitur immanitatē vitandā, & vt suis etiā cōmodis parētes consulant, dū sibi morigeros, & in omnibus obsequētēs filios faciunt, multis frenis eos deuincire conabūtur: vt à fera & indomita sensus natura (qua cōtumaces & repugnantes, vt immanes quasdā feras, se parentibus p̄bent) ad benigniorē rationis, & virtutū culturā ipsos reducere valeāt. Quas ratiōes ad filiorū amorē moderandū, & iuxta rationis regulas regendum, q̄ plurimū cōferre arbitror: & ad eā insuper eūrā, & diligentia in filiorū educatione adhibendā, quā hoc loco philosophus requirere videtur. Ex quib⁹ optimè perspectis, hæc admonitio cōtinuò sequitur: delicias q̄ plurimū optimæ filiorum procreationi obesse. Difficiles nāq; morosos, iracundos ac leui de causa excitabūdos, iuuenū mores efficiūt: sicut cōtrā nimia, & atrox seruitus, abiectos, illiberales, atque ad humanā consuetudinē ineptos reddit. Quorū causa est, quia hic, nunquā magnū animū, nec ingenuos spiritus, quoquam pacto cōcepit: ille verd, quia nec muscæ strepitu, molestia aliquādo affectus fuit, quando omnia pro consuetudine, nō suppetunt, facile affectus, qui voto semper potiri consueuerūt, permouētur: quo rationē ipsam à propria sede eiiciētes qui illorum mos est: à propria dignitate cōtinuo hominem deturbāt. Sunt igitur, quātum ad deliciarum genus spectat, ita liberi educandi, vt paulatim cupiditates, & affectus oēs, superare discāt, & ad id semper in posterū faciendū, cōsuetudinē parēt. Secūdo loco sequitur obscēnos & fuites cātus,

sicut

Armata
iniustitia
in homi-
ne mala.

sicut nec ludos, pueris minimè esse permittendos. Facile etenim huiusmodi rebus affectus excitari solent: cū his, quibus quispiam assuefactus sit, similia semper eligit. Quare si huiusmodi res, voluntati corporis consentaneæ fuerint, eorundem statim ingenuum procuratorem appetitum ipsum, ac sensus rationem habent. Cui rei (vt arbitror) satis prospectum erit, si à conspectu parentum effrenes, per vicos & plateas minimè abire permittantur. In quo maxima cura adhibenda est. Nam pro aliorum libidine, fero etiam, & indomito appetitu, cuiusq; concupiscentia (vti coris cuiusdam attritu) ad ea, quæ sibi consentiunt, amplectenda, continuò acuitur: ac veluti ignis pabulo sibi apposito, semper nutritur, crescit, & augetur. Qui abusus cum maxima pernicie, & impudenter satis, communi cōsuetudine, impunè peruagatur. Honestis igitur ludis tantū pueri exerceri permittentur: quorum etiam solū copiam habebunt: atque ea moderatione, vt à conspectu parentum, nutricis, aut alterius, qui domi curam aliquam gerat, nunquam discedant: qui eorum ludis, & consuetudine, modestiam, & in compositionem etiā obseruet: vt pro ratione excessus statim puniantur. Castigatio namq; maximè necessaria est, ne ea neglecta nimium deliciosi, propriam semper cupiditatem explentes, pueri reddantur. Est tamen absque contumelia cum moderamine rationis semper adhibenda: ne abiectiois ratione, in iracūdiā efferantur, animūq; ipsum ad magnas actiones despondeāt. Sed maximā suæ indolis spem semper indicando, omnesq; item contribules magna suæ virtutis expectatione teneri: atque consimilia producendo: quæ & animum, & magnos insuper spiritus concipere faciunt. Quibus & magnum virtutis ornamentum cupere incipiant: atque ad ipsum aspirare. Tertio loco danda opera erit, vt honestis laboribus exerceātur, commodisq; rebus semper occupentur. Maximi quippe hoc momenti est, ad stimulos quosdam virtutis percipiēdos. Lasciua enim corporis, quæ otio luxuriat, & succrescit: hac ratione coercetur, & temperatur. Nam cū ab exterioribus rebus obiectis, affectus aliquis motus, agitationem & perturbationem intulerit, exterior motus, (quo impeditus & occupatus est) internum illum furiosum, & terribilem,

Obsceni
& fuites
cātus in
pueri vi-
tandi.

Otiū fu-
giendum,
nā nihil
agentem
bene age-
re impos-
sibile.

vincet

vincet, atque sic affectus superare incipiet: quod ad iter virtutum sternendum, non parum negotii est. Quapropter tempore etiam infantiz, quam minimum dolore, metu, tristitia pueros affici conandum est. Nam hac ratione pacatior, & tranquillior pueri animus reddetur. Atque si semel affectus ea etate, qua facile quippiam imprimitur, & firmas etiam radices agit: inualefcere, & vigere ceperint, maxima cum difficultate à suo robore, imperio & dominio dimouebuntur. Legitimè ergo pueros occupari, ad bonam educationem maximè confect: & etiam ad ipsam sanitatem tuendam, aptis laboribus exerceri potissimum primis quinque annis (secundum quod refert Plato) vbi plurimum solet nutrimentum affluere. Quod si hæc, ita strictim facta, à parentibus in educatione filiorum obseruetur, si accesserit pedagogi, aut præceptoris institutio, sic moribus institutus iuuenis, & grandæuus etate factus, ad civilem facultatem accedet, vt idoneus eiusdem auditor ab Aristotele censetur.

CAPVT QVINTVM.



Ed nos eò redeamus, vnde digressi sumus. Bonum enim & felicitatem non absque ratione homines ex variis viuendi modis videtur existimare. Plerique quidem atque importunissimi voluptatem esse putant: vnde etiam fruitioni deditam vitam amant. Tres enim sunt quæ maximè excellunt vitæ, hæc, quàm modo dixi: tunc civilis: ac contemplatiua tertia. Plerique igitur seruales prorsus videntur, cum pecudum vitam

vitam eligant: ea verò ducuntur ratione, quia multi ex ijs qui in potestatibus sunt constituti, dissolutam, perinde ac Sardanapalus, vitam traducunt. Elegantes verò & ad agendum idonei honorem esse felicitatem existimant: hic enim civilis vitæ ferè finis est. Sed hic tamen remotior aliquatulo ab eo ipso, quod querimus, bono videtur: magis enim in ijs qui honorem exhibent, quàm qui eo afficiuntur, consistit. Bonum verò ipsum eiusmodi esse diuinamus: vt proprium quoddam sit, quod auferri facile nequeat. Præterea sectari honorem ob id videntur, vt seipsi bonos esse credant. Querunt enim à prudentibus, & ab ijs à quibus cognoscuntur, & ob virtutem honore affici. Perspicuum igitur est, horum etiam ipsorum sententia, honore virtutem esse potiorè: vnde fortasse etiam aliquis magis esse eam civilem vitæ finem existimaret. Sed imperfectior tamen etiam ipsa est. Videtur enim fieri posse, vt qui virtutem habeat, vel dormiat, vel in vita nihil agat: malis præterea affligatur, sitque maximè infortunatus: cuiusmodi hominem sanè felicem appellarit nemo, nisi qui seruare positionem velit. Ac de his quidè hætenus: satis enim etiam in circularibus de ipsis dictum

tum est. Tertia vita est cōtemplatiua, de qua in sequentibus considerabimus. Pecuniaria verò violenta quædam est: & diuitiæ neque ipsæ proculdubio sunt id quod quæritur, bonum: sunt enim vtilis, alteriusq; causa comparantur: iccirco ea potius quæ prius dicta sunt, esse fines aliquis existimaret, eò quòd propter se expetuntur. Sed neque illa tamen videntur: licet multæ ad ipsa hæc coniectæ rationes fuerint. Hæc igitur missa faciamus.



Am in hoc capite Aristoteles ad id, quod in genere superius de summo bono, humanaq; felicitate, secundum variam antiquorum sententiam proposuerat, specialius tractandum descendit. Atque in primis quatuor opiniones recenset, quæ suo tempore celebriores extiterat, simulq; eas impugnat. Quia tamen ab hoc negotio ad docendi modum, & ad eas in super partes explicandas, quas in auditore exigeret: sermonem supra diuertit: ad idem nunc disputationis principium se conuertens, digressionem factam innuens, verbo illo redeamus utitur. Atque in ipso disputationis principio, antequam singulas sententias referat, & discutiat, vna eademq; oratione omnes simul antiquos reprehendit, quòd rem tanti momenti, vt summum bonum, humanaq; felicitas existit: non ratione, & methodo, quasi firma aliqua & stabili regula vt par erat: indagarunt: sed pro vario cuiusq; viuendi appetitu, & libidine alii in vna re, alii in alia atque alia felicitatem sibi constituerunt. Oportebat namque, finem ipsum totius humane vitæ cardinem, non sensui, singulisq; hominum appetitionibus inuestigandum committere, sed rationi, eiq; parti, quæ in homine præcipuum ac potissimum locum tenet: atque totius vitæ gubernacula possidet. Sed postquam vitæ

Ex vario viuendi modo varios etiã orris fines

rectam

rectam id inuestigandi neglexerunt, ex modoq; viuendi, ac variis hominum appetitionibus finem inquirendum statuerunt, optime inquit: & magna cum ratione: secundum quæ vitæ, seu modi viuendi in varias partes dissecti, & distributi sunt, fines etiam ipsos digestos, ac in varias & diuersas partes felicitatem fuisse partitos. Etenim cum secundum exigentiã finis constituti media, & actiones, atque vita omnis dirigatur, aptè secundum quæ genus vitæ, & operandi, ab illo seiunctum, & separatum est, seiunctum etiam & separatum finis, seu felicitatem pro ratione vitæ asseruerunt. A fine siquidẽ ipso vita omnis regitur, & gubernatur. Secundum quam regulam quatuor de felicitate recenset opiniones. Prima est eorum, qui voluptatum fruitioni vitam omnino deditam amantes: finem vltimum atque felicitatem ipsam voluptatem asserentes. Secunda est eorum, qui vitam ciuilem sectantur: qui secundum quæ hæc vita in honorum, & virtutis acquisitionem partitur, ita honorẽ, virtutem vt felicitatem, partiti & ipsi, coluerunt. Tertio loco qui contemplatiuam vitam secuti sunt, in bono separato, vt Plato, eam posuerunt: sicut qui quarto loco pecuniis congerendis tota vita studuerunt, pecunias sibi felicitatem fore opere confirmarunt. Cuius sententiæ in fine capitis philosophus meminit, ob id quòd violenta sit hæc vita, cum vim quandam naturæ humane inferre videatur: vt suo loco patebit. Voluptuariæ igitur vitæ amatores, pro summo bono, felicitateq; humana, voluptatis assertores existunt. Qui à philosopho vulgus, & importunissimi homines eò appellatur, quòd in sectandis voluptatibus adeò frequentes, & impetuosisissimi sint, vt saturi, & quieti quantum vis ipsis indulerint, nunquam euadant, neque ab eisdem desistant: quinimò dum magis ad eas properant, voluptatumq; iter celerius arripiunt, magis instabiles, inquieti, & earum sitibundi redduntur. Eisdem item & onerosissimi ab eo dicuntur: quæ grauedine quadam, & inutili pondere, absq; fructu aliquo, tum irritatione quadam alios premant: tum etiam terram ipsam continuò calcibus conculcent: secundum quæ eleganter horum quemlibet telluris inutile pondus existimauit Homerus. Est tamen aduertendum, per vulgus hoc loco Aristotelem non tantum intelligere homines e media

*Homo voluptu-
sus terræ
inutile
pondus.*

I plebe

Vulgus. plebe, qui continuò huc atque illuc absque ratione, & rerù delectu temerè diuagentur, sed eos etiam qui & si literis parandis operam aliquam dederunt, appetitu tamen, & sensus iudicio, ad aliquid de felicitate hominis discernendum, perinde atq; inepti, & ignorâtes homines ducti sunt. Quorum princeps Aristippus extitit: deinde Eudoxus, & Epicurus, qui præcipui voluptatis assertores fuerunt. Quos etiam suo modo secuti sunt, Hieronymus Rhodius, qui in vacuitate doloris felicitatem cêsuit, & Carneades, qui in iis, quæ secundum naturam prima sunt, vt in pulchritudine, valetudine, & aliis huiusmodi, eam collocauit. Omnes enim ii ad voluptatis assertionem tendunt, quemadmodù & illi, quos in superiori capite pro varia rerum appetitione, & indulgètia, varios, & diuersos in vita fines constituere dixit. Quærebant sanè omnes voluptatē, hac vel in illa re positam: quæ ad modum & hi, quos nuper recêsuimus. Meritò igitur varias sententias vulgariū hominum, & eorum etiam, qui dum literarum cultores se exhibuerunt, iudicio sensus, & vulgi ad felicitatem stabiliendam ducti sunt, in vnam classē philosophus reduxit, simulq; voluptatis assertores existimauit. Vnde omnes iam simul reprehendit, atque eorum sententiam his verbis excludit:

Pleriq; igitur seruiles prorsus videntur, cùm pecudum vitam eligant. &c.

Quo loco duæ insinuantur rationes: prima, quòd vita hæc voluptuaria omnino voluptatibus subdita sit, atque proinde seruilis, & manciorum vitæ, quæ non propria libertate & voluntate, sed tantùm domini ducuntur, persimilis existat. Ratio etenim sensus & appetitus ancilla, & serua facta est: eorum quorum à natura imperatrix & domina est constituta. Atque hac ratione, propria hominis prauitate in miseram seruitutis conditionem, à tanta spiritus dignitate deiecta est. Imo & ab ea præfectura, & dominio, quod in cæteras corporeas res in prima sui conditione accepit: cùm in ipsis iam proprium finem, & felicitatē constituat: vegetationi quandoquidem, & nutritioni, atq; cæteris sensuum voluptatibus, effrenatè indulgèdo, in brutum aliquod animal, aut plantam

plantam, moribus & vita, (vt superius dictum est, vita & moribus euadat. At vita, quæ felicitati humanæ viam parat, libera & ingenua est, ductuq; rationis semper agitur, ipsosq; etiam homines dominos, liberos, & claros reddit: non igitur vita voluptuaria humanæ felicitatis via, aut iter commodū est. Quare nec eius finis felicitas: sed qui maximè ad eā consequendam obsit: & impedimento sit. Secunda ratio huiusmodi est. Quòd vita hæc voluptuaria, ac perinde eius finis, pecudibus, & omnibus animalibus brutis cum homine, cõmunis sit. Voluptatem enim ipsam, aut eius fruitionem tanquam vltimum, & proprium finem omni actione bruta animalia appetere videtur. Quod vel hinc colligi facile potest, quòd si asino, cani, aut sui, facultatem loquendi concessam fingas, quærasq; ab eis, quid sibi velint, cùm tæminas tam rabidè contectantur, vt vix diuelli queant, cibumq; & potum huius rei gratia negligant: aut cur alios mares abigant? vt nec victi quidem absistant, sed à fortioribus sæpe contriti eò magis insectentur: aut cur nec imbres, nec frigora pertinecāt, nullum periculum recusent, omnem denique laborem suscipiant? Non aliud sanè respondebunt, quàm felicitatem illorum esse corporis voluptatem: atque propter eius assecutionem vsque ad eò laborare. Est igitur corporis voluptas propria brutorum felicitas, atque ad eam parandam vita voluptuaria certa via. At homo per aliquid commune sibi & brutis beari nullo pacto potest: quod diuersa à natura tributa instrumenta plane indicant. Etenim quemadmodum brutis animalibus aliquid proprium datum est, vt feris dentes exerti, armētis cornua, volucris pennæ ad sui ruitionem, propriiq; finis assecutionem concessæ sunt, ita homini: ratio, quæ longe prædicta omnia superat: tributa est: eò igitur vt proprium finem, atque felicitatem per eam assequatur, ferorumq; deinde animalium impetus industria superet, & maffucta ea sibi, atque obsequentia faciat. Non igitur corporis voluptas homini postremus finis, & felicitas existit, neque vita voluptuaria ad eam parandam apta via, quæ brutis animalibus accommodata est.

Ea verò ducuntur ratiōe, quia multi ex his. &c.

Non contētus philosophus cum ea impugnatione opinionis,

*Voluptas
brutorū
felicitas.*

nis, quæ adducta est, vnde iam potissimum ansam, & occasionem, vulgares homines ad eam asserendam acceperint, hoc loco exponit: nō tantū (quātū cōiectare possum) vt vulgus ipsum excuset, q̄ vt eos arguat, & rēphēdat, qui ipsis causam, & incitamentum ad sic sentiendū, & agendum præstiterē. Quos eos homines asserit esse, qui publici existūt in republica magistratus, magnisq; in honoribus, & potestatibus sunt cōstituti: quando pro propria ipsorum libidine voluptatibus semper vacant, atque ex ipsis ita vitam traducunt, vt perinde, ac Sardanapalus, viuant. Vnde cū ipsi prauī sint, exemplo vitæ suos subditos, atque vulgares omnes, proprię prauitatis labe etiam inficiunt. Pro quo aduertendum est: Sardanapalum regem fuisse Assyrię ad eō voluptatibus corporis deditum, vt sui regni proceres muliebrem habitum, & vitam, in eo minimē ferentes, eum tanquam indignum, quī hominibus dominaretur, proprio regno spoliare conati sunt. Ad eō enim hic dum vixit, voluptates omnes corporis persecutus est, vt morti proximus epigrammate quodam diceret: se omnes secum libidinum voluptates abstulisse. Cuius insaniam aliquando Aristoteles his verbis irrisit: Quod enim ne viuus quidem diutius sentire poterat, quā dum fruebatur, quomodo id potuit mortuo permanere? Sed exēplo relicto ad explicationem sententię veniendo, hoc altamente omnibus magistratibus, & publicis functionibus in republica potentibus, obseruandum est, ita natura comparatum esse: vt plebs, hominesq; vulgares, eos continuō moribus & vita sequantur quos magistros morum susceperūt: arbitantes nimirum, tantam esse connexionem inter doctrinam, seu sciētiam, & cuiusque docentis mores, ac vitam, vt perpetuum melos, & cōcinnam harmoniam, hęc indiuiduē ita seruent, vt nec minima re aliquando discrepent. Vnde fit, vt quorum doctrinæ pabulum accipiant, eorum vitā, & mores imitentur: atque hoc semper ita seruandum, in animum inducūt. Ab ipsorum sanē vitā, qui reipublicæ aliquo docendi munere, aut gubernandi officio præsidet, doctrinæ, & sermonum, quibus alios instituere conantur, potissimum argumentum, & confirmationem petentes. Quam si doctrinæ forsā discrepātem, deprehenderint: statim verba

fuisse

fuisse tantum eorum præceptiones, ac nullius ponderis, & momenti ad vitam traducendam credunt ad hęc forsā rem huiusmodi homines, & reipublicæ principes, in sui excusationem producere poterunt, q̄ eorum crimina cæteros late re possint. Sed quanti hoc momenti sit, ipsi videant. Sunt enim veluti in specula quadam constituti, in quos oculi omnium statim coniciuntur: ita vt quid agant, & quomodo etiam viuant, semper inquirant. Quare ac si in clarissima luce semper versentur, ita eorum mores, & actiones omnibus sunt manifestę: tantum abest, vt eorum dictum aliquod, aut factum vnquam obscurum esse possit. Neque præterea si celeri eorum errata possent, hoc ad turpe aliquod adnittendum apud eos valere debet. bonis siquidem viris non occulta, sed honesta quæruntur, atq; hinc non plus sibi licere peccare, cū celandi oportunitate potiūtur, existimare debēt, quā si in luce meridiana, & in loco insuper edito, ab omnibus cernerentur. Oportet igitur, vt iuxta præceptum Socratis, tales prædicti viri se exhibeant, quales ab omnibus videri volunt, & quales doctrina, & scientia, quam alios docent, seu ad quam prouocare contendunt, requirit, & futuros esse pollicetur. alioqui certo sciant non tantum se ipsos propria prauitate inficere: sed & omnes alios, quorum præfecturam aliquo docendi, aut gubernandi munere gerunt: in quos imitatione quadam eiusdem prauitatis studiū propagatur. Quod sapiens Ecclesiast. 10. aliquando enunciauit, dicēs: Vt tibi terra cuius princeps puer est, & cuius principes mane comedunt. Et iterum per beatum Matthæum à prædicta persuasionē principes, & doctores, vita & moribus scilicet esse sequendos, liberans, dixit. In cathedra Moysi sederūt principes, & sacerdotes, quæcunq; dixerint vobis, facite, secundum autem opera illorū nolite facere. Explicans nimirum, q̄ & si in rebus humanis ita sit, q̄ quando vita & mores docentium doctrinæ præstita non consonant, eam infirmiore reddant, quia eorum autoritati tantum nititur: tamen in doctrina sacra longe aliud euenire: quia cū hominis autoritati minimē innitatur, eius deprauata vita nulla ratione eam inficere potest, & si ita sit, quod optima, & legi diuinæ (quam docet) cōformis vitæ institutio, magnos stimu-

Magistra
tus crimi
na occul
tari non
possunt.

Humana
doctrina
docentis
hoīs auto
ritati in
nititur se
cū autē di
uina.

los ad eam exercendam in aliis generet. Vt cunque tamen se gerat, diuina lex nullo pacto ratione ipsius, autoritate augeatur, aut minuitur, cum diuina penitus sit: deiq; verbo omnino innixa: atque eius subscriptione tandem firmata. Manet igitur ex his prædicta conclusio firma: vulgus scilicet ipsum vt procliuè est, vt à magistratibus, & excellentibus in republica hominibus erudiat: iuxta illud beati Iob, boues arabant, & asinæ pascebantur iuxta illos: ita etiam, vt eorum opera & mores imitetur. Qua conclusione satis admonetur, qui officium in republica aliquod gerunt, quanta cura, & diligentia, omnem vitæ labem vitare, & fugere debeant, & quàm leniter bonæ vitæ exemplo (ipsa Natura docente) ad honestatis culturam, & exercitium, plebem promoueat: & quàm perniciosè contrà, eorum casus, & flagitia, ipsam labefactent. A qua etiam cura non eximuntur, equites, viri illustres & excellentiores in republica, quos veluti exemplaria quædam ceteri continuo intuentur, & eorum dicta probant, atque studiosam vitam etiam demirantur. Quod si tantum eurent, suorum subditorum, & cæterorum ciuium studio virtutis posthabito, qua potissimum ratione familiam augeant, terminos suos dilatent, atque extendant: & qua itè ratione cutem tantum curando, suauissimis sensibus fruendo, subditis dominantur: grauisimè etiam vt superiores, peccant. Nam præter iniurias, quas subditis necessariò inferunt: proprios labores, & sudores extorquendo: vt suos sumptus faciant: propriamq; libidinem effrenes exequantur: ad earundem etiam rerum studium, ad similiaq; flagitia rudem plebem, & ineptam trahunt: cuius pastores, & gubernatores esse debuissent. Sunt ergo & huius generis hominum casus grauisissimi, sicut mores ingenui, quos, ne à suis maioribus, & ab eo, quod præstare cæteris tenentur, degenerent, colere habent: maximè existunt commendabiles. Magna igitur cù ratione Aristoteles ignorantis plebis, ac subditorum deprauatam vitam, ac perditos mores, in impotentium, & magistratuum negligentiam, flagitiosamque vitam, tanquam in originem & primæuum fontem reiecit.

Elegantes verò, & ad agendum idonei. &c.

Hoc

Hoc loco eorum opiniones improbat philosophus, qui ex vita ciuili finem postremum & felicitatem venati sunt. Atq; hos elegantes, & iucundos homines ob id appellat, quòd ad actiones, quæ ad societatem hominum continendam plurimùm valent, idoneos, & aptos se maximè præstent, cù omnia ratione & electione quadam prosequantur. Sed ii in asserenda etiam felicitate partiri sunt. Nam eorum maior pars, & qui politioris cultus se exhibent, quapropter & particula illa, Ferè, vsus est philosophus: honorem felicitatem existimant: reliqui verò virtutem: propter quam, eiusq; perfectionem assequendam, nullos labores esse recusandos censent. Atque hi pauciores numero sunt, vt pote q̄ hæc vita nõ tantum appetitui, sicut superior donet: & eorum etiam sit, qui doctrina, & scientia finem humanum persecuti sunt, vt Stoici philosophi, Zeno, Polemon, Arceilas, & ceteri horum sequaces. Omnes enim hi virtutem humanam esse bonum, & felicitatem docuerunt. Atq; vt exèpla aliqua horum producamus, prioris generis fuerunt Achilles, Hector, omnesq; equites, & viri generosi, qui maluerunt potius honestè statim cù gloria mori, quàm diu obicure, & cù ignominia longam vitam traducere. In quod idolum ferè omnes, qui in republica clari haberi cupiunt, inclinati sunt, atque in eius cultum facile decident, nisi cautè honore ipso vt instrumento ad Dei cultum augendum vtentes: cum ipsius timore viuant. Posterioris verò ordinis caput se præstitit Socrates, & alii eiusdem sequaces. Qui nul lum vitæ, nec mortis periculum ob virtutem ipsam seruandam recusauit, sed imperitè sanè, cum suis viribus fissus, sui curam omnipotenti domino committere noluerit, vt eum illuminaret, & de necessariò agendis peculiariter instrueret.

Sed hic tamen remotior aliquantulo. &c.

Ad examinationem prædictarum opinionum iam hic philosophus descendit, atq; priorè his rationibus explodit. Prima, felicitas proprium opus est ipsius felicitis, ita vt in eo existere debeat, ad felicitis appellationem præbendam: eò enim q̄ albedinem corpori inherere videmus, ab eoq; vt proprium opus sustentari & omnino pendere, corpus aliquod album dicimus: at honos nõ est in eo, qui honore afficitur. Sed in eo potiùs, qui eundem

Honore est
in hono-
rante.

exhibet. Etenim vt scriptio proprium opus scribentis est, & deambulantis deambulatio: ita & honos honore afficientis propria operatio, seu opus existit: ad ipsum tamen honoratum, tanquam in signum, & testimonium probitatis, quam tollit: ab efficiente dirigitur. Ita namq; natura comparatum est, vt eos homines, quos virtute, & probitate, ceteros antea re putamus, atque tum omni dedecore carere, tum etiam iis vitiis, quibus alii non tam facile obsistere possunt: ex admiratione quadam ad eos cohonestandos, & augēdos, in propria virtutis testimonium, signa quædā honoris tribuamus. Præterea idem sic probatur. Nam honorem exhibere actionem quandam dicit, quæ ad prædicamentum actionis etiam refertur, quæ & nullo insuper pacto ex iudicio & libertate honore affecti pēdet: aliās enim honore aliquem affici, si ex propria cuiusque voluntate se ipsum æstimantis, penderet, non vsque ad eū sanè aliquem honoribus affici apud homines magni fieret. Honore autem aliquem extolli, pati est: & quod ad prædicamentum passionis pertinere videatur, cū in hominē nihil pro tempore aliquo agente, vt dormiente, honos possit reperiri: atque de nouo ipsi accedere. Vt si inuictissimus Cæsar magnis honoribus præfatum hominem afficiat, de ipsis penitus nihil cogitantem. Non est igitur honos in ipso honorato, sed potius in honore aliquem afficiēte, honoresq; exhibente. Item cū honos virtutis signum, & testimonium sit, in honoris distributore liberum, & integrum iudicium sanè requirit, vt pro cuiusq; meritis præmia continuè rependantur. At affectu, quo nos ipsos diligimus, excæcante, in propria virtutis, ac probitatis causa, liberam sententiā, & iudicium præferre nullo pacto possumus: quous igitur afficitur honos, in ipso exhibente, & non in acceptante est. De ratione siquidem honoris est actio, qua, qui afficitur honore, omnino caret. Est tamē in ipso efficiente, atq; ita ex libertate aliena pēdet. Ob quod magno in pretio ab omnibus habetur, quia ex alterius iudicio nostra merita, & virtutem, iusta lance pensantis, nobis accedit. Quare euidenti argumento colligitur honorem minime felicitatem existimari posse, cū ipsa ita in potestate felicitis sita sit, vt ab ipso solo pendeat.

Bonum

Bonum verò eiusmodi esse diuinamus &c.

Alia ratione eandem oppugnat opinionem, quæ huiusmodi est. De felicitate licet quicquam hæctenus demonstratum non sit, eiusmodi (inquit) bonum esse diuinamus, id est coniectura quadam astruimus, vt in sequentibus planius fiet: vt ab ipso felice inuito nullo pacto, aut difficile auferri queat: quia ita proprium ipsius est, vt ex eius potestate & arbitrio solum pendeat. Sed honos (vt ex superiori ratione aperte constat) ex aliena potestate dependet: atque ob id facile ab eo, qui honore affectus est, ipso inuito auferri potest: temerè igitur asseritur, honorem felicitatis rationem continere.

Præterea sectari honorem. &c.

Tertio loco iam sic arguit. Honos semper expetitur propter aliud, & non propter se, non igitur boni vltimi, & felicitatis momentum habere potest. Id tamē, quod assumpsimus, elegantè probat. Nam omnes inquit: honoris sectatores, vt suæ probitatis, & virtutis rationem, sufficienter apud alios commendat, à viris probis & laudatis, quorum sententia & iudicium semper ab omnibus probatur, firmum, atque ratum habetur: laudes & virtutis testimonium quærunt. Solidus enim honos, neque adumbrata laus, sed vera & consentiens bonorū opinio, incorruptaq; vox, ex virtute bene iudicantium existit, qui quia rectè factorum comes est: virtuti tanquam præmium resonat: ob quod à viris etiam bonis minime repudiatur: vel hac vna ratione q̄ honore ipso, & clara opinione, continuè ad virtutem, vt quibusdam calcariibus stimulari, quadam contētione aspirent. Et si ita sit, q̄ qui hac in re laxioribus vtitur habēnis, & plus æquo honori tribuūt, hac ratione solū vt bene apud multitudinem audiant, boniq; & studiosi apud plebem habeantur, honorem expectant. quem non à quouis, sed à sapientibus, & prudentibus etiam consequi contendunt: vt cū horum testimonio, ipsorum fuerit declarata virtus, ab aliis cōtinuo suspiciantur, æstimantur & magni fiant. Hac sanè ratione appetitum gloriæ vanum, atque populi vocem promerētes, quo vno præmio contenti sunt: & merito: siquidem elogio diuino iam suam hi mercedem receperint. Nulla igitur ratione neque apud

Honos nō
quā finis
statuēdus

I s hos

hos elatos homines, neq; apud superiores, honos felicitatis vim retinet, cum ad aliud semper ordinetur, quod apprimè Aristoteles insinuauit, quando huiusmodi homines superbos eò à prudentibus honore affici cupere dixit, & ab iis qui eos cognoscunt, vt ipsi inquit: se honos esse credat. Etenim cum nullo pacto virtutis sibi cõscii sint, sed ea potius vacuos se penitus agnoscant: continuoq; ob id propria conscientia eos accuset, q; aliud foris ostentent, aliud verò intus habeat: quapropter vt hypocritas, ac virtutis simulatores reprehendit: vt sibi ipsis, & propriæ conscientiæ vocibus, quoquã pacto satisfaciant, se decipi consentientes, cum propria renuente conscientia, hac in re sibi suffragari minimè possint, alium de opitulari querunt: à prudentibus nempe, & notis, suæ probitatis testimonium ea ratione, qua possunt, exigentes. Quæ ratione cum vera virtus quietam, & tranquillam vitam ipsis reddere non valeat, saltè adumbratâ eius effigiem, quæ in leui notorum consistit testimonio, ad vitæ tædium quoquam pacto leuandum, requirunt. Elatorum ergo, atq; ambitiosorum hominum vita penitus inutilis, & vana ex hoc loco censenda est: cum ea ratione solùm, vt coram hominibus alicuius ponderis, & frugis, in virtutis bilance esse videatur, honorem in virtutis attestationem expectet. Atque hæc de ambitiosis hominibus dicta sint: qui virtutis vmbra tantum colunt: honorem eum, (quem diximus) attendentes: vt proprio appetitui, cæterisq; hominibus satisfaciant. Cæterum qui solidæ virtutis cultores existunt, verum honorem seu solidum virtutis testimonium (in eiusdem auctorem, & splendorem, solùm à prudentibus acceptant. Sed tamen vtcunq; ab his, aut illis honos expetetur, satis expositis rationibus planum est: ipsum felicitatis rationem minimè continere.

Vnde fortasse etiam aliquis. &c.

Finis non in virtute statuetur.
Ad tertiam sententiam impugnandam iam hoc loco accedit eorum, qui civilem etiam vitam colere dicebantur. Sed qui ratione superiori conuicti virtutem, propter quam viri boni, & elegantes, honores maxime acceptant, vltimum civilem vitæ finem & felicitatem asserant. Hanc igitur felicitate ipsa, extremoq; fine, multo inferiorem, imbecilliolemq; esse duabus rationibus potissimum ostendit: quàm breuissimè esse

mè ab ea se expediens. Et primò sic arguit. Id quod imperfectum est, & deficiens: nulla ratione habentem, perfectum & felicem reddere potest. Est quippe felicitas bonum sufficiens & perfectum (vt infra latius videbitur). At virtus huiusmodi non est: siquidem cum non operatur, sua perfectione, & absolute minime gaudet: qua sanè cum ad operandum se accingit, potitur: plane ergo sequitur operationem ex virtute, virtute ipsa præstantiorem esse. Est siquidem ipsius finis, & extremum bonum: quapropter & præstantior iuxta ea, quæ primo capite philosophus docuit. Non ergo virtus vitæ extremum, & felicitas erit: quandoquidem eius ratio virtuti ipsi minimè accommodatur. Secundo idem sic ostendit. Quia dato opposito, sequeretur dormientes homines, & nihil omnino per totam vitam operantes, dum modo virtutum habitus tenerent, & si eos nunquam depromerent, vel quia perpetuo somno vt Endymion, essent impediti: vel quia facultatibus ad virtutes exercendas carerent: quod magnificis sæpe contingit: felices venirent omnino censendi. Sed & omnes in super, qui continuis morbis, corporis etiam doloribus, atque maximis tormentis, vehementissimè cruciantur, dum modo virtutibus præditi essent, eadem etiã ratione felices, & fortunati essent existimandi. Quæ vsque adeò absurda, & contra rationem sunt, vt nemo ea cõcedat, nisi qui positionem inquit: seruare velit, id est, nisi ille, qui opinionem absurdam alicuius, qui in philosophia claruit, probandam, tuendamq; suscepit, vt Parmenidis, qui omnia vnum esse defendebat, & plura etiam alia, quæ hodie disputationis, & ingenii tantum ostentandi gratia defenduntur. Nulla igitur ratione virtus felicitas, & extremum bonum censenda est, vt latius inquit philosophus: hoc in circularibus demonstratum est, id est in congressibus gymnasticis, vbi circumfusis discipulis, de hac & similibus rebus querentibus, dictare solitus fuit. Aut si malis intellige per circularia opus illud, quod circularium carminum inscriptum est, quod Aristotelem edidiss pluribus placet, atque de hac re & aliis ad philosophiam moralem spectantibus multa tradidisse. Restabat iam de contemplatiua vita, quam proposuit, ac de eius fine differere, quam Plato amplexus in bono separato

parato felicitatem constituit. Sed quia hæc longiorem exigit disputationem, atque ob id ab his separatam, in sequens caput eam reuocat. Quare ad disputationem quæstuariz tandem in calce capituli se confert, dicens:

Pecuniaria verò violenta quædam est &c.

Vbi primò considerandum est, quòd cum hæc vita, non ad eò ut superiores excelleret, quamobrem simul cum aliis eà supra recensere noluit: suos tamen cultores, & sectatores etiam habet, qui quia hominem diuitem, copiosum, & opulentum, idem atque felicem esse existimant: totum vitæ studium congerendis pecuniis tanquam propriæ felicitati parandæ, impendendum esse censuerunt. Est tamen in primis animaduertendum, quòd ea ratione vita hæc ab Aristotele violenta appellatur, quæ eius assuetudine vsque ad eò cum ulandis pecuniis intenti sint, ut nullis ad hæc rem conferentibus dotibus, nullis vnquam fraudibus parcant. Quinimo si opus fuerit, atque impune id liceat, imbecillioribus vim inferunt, ut eorum bona rapiant, & diripiant: Atque mille insuper insidiarum genera huic negotio semper machinantur, quibus pacatæ, & tranquillæ hominum societati: quæ à natura intentata est (ut eleganter primo politicorum probat philosophus) violentiam irrogat, atque eam omnino deturbent. Quamobrem in numero modorum viuendi ciuilitate hæc vita ab Aristotele numerata non est, & tandem violenta nuncupatur. Vnde & eius cultores cum pecuniarum cupiditate acti, parùm ab insania absint: sicut illi etiam, qui voluptatum libidine in principio huius capituli semper sollicitari diximus: potestatem sortis, ac facis hominum in societatis habentur: & si distantia quædam sit, quòd horum vita societatem hominum, ad eam deturbandam, non inuadit, sicut illorum. Ex quo colligitur, hos (cum pecuniarum copiam finem suæ vitæ viderent, & felicitatem existiment, omnemque sui spem in diuitiis ipsis repositam habeant, ut pecuniarum cultores à regno ceterorum merito excludi, secundum illud domini: Facilius est enim camelum, per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei: quasi diceret: impossibile est, nisi diuites (intellige) esse desinat, id est, nisi à cultu diuitiarum desistat,

Vita violenta.

desistat, & liberalis, ac beneficus possessionem ipsam ad vsum deducendo, quem tanquam finem spectat: euadat. Quæ animæ mutatio adeò Dei auxilium speciale requirit, ut absque eo homo semper somno diuitiarum dormiat. Quapropter statim rogantibus Apostolis, quis ergo poterit saluus esse? respondit dominus: Omnia possibile esse apud Deum, aperte insinuando se talem mutationem facere posse: cui si homo operanti consentiat, aditum ad vitam statim inueniet. Contra hos ergo diuites hoc loco philosophi sermo dirigitur. Ad quos redarguendos & si dicta ratio sufficeret, duas tamen alias subiungit, quibus aperte horum perditissimorum hominum errorem de felicitate condemnat. Atque primò sic arguit. Diuitiæ in rebus utilibus censentur, imò inter omnes maxime utiles existimantur: sunt igitur propter aliud, in quod suapte natura referuntur. Quòd enim in vsum hominum venit, medium utile, & quasi utensile ad finem expectatum consequendum dicitur: nullo ergo pacto felicitas pecuniarum copia censenda erit. Ratio siquidem finis ultimi nullo modo ipsis conuenit. Secundò sic agit. Voluptas & virtus, quæ potius finis, & felicitatis, rationem tenere videtur; cum tanquam fines etiam expectantur, ut ad id probandum multæ rationes ab Aristippo, & Stoicis adductæ sunt: felicitatis, & ultimi finis rationem non habent, ut sufficienter rationibus superioribus ostensum est: non ergo diuitiis, quæ multo longius à ratione finis distant, ea dignitas conuenire poterit. Obiit quippe maxime regula illa Aristotelis, si cui magis aliquid inesse videtur, non inest, nec cui minus.

Atque hoc pacto tam liberorum hominum de felicitate sententiæ, quam seruilium ac violentorum sufficienter exploratæ manent.

*

CAP.

Melius verò fortasse est, vt vniuersale consideremus, & quomodo dicatur, inquiramus. Quamquam arduam nobis hanc questionem futuram esse video: propterea quòd amici sunt, qui formas introduxerunt. Sed forsan rectius esse, & oportere videretur: vt pro veritatis salute vnusquisq; & presertim philosophi sua quoque propria refutarent. Nam licet amici ambo sint, sanctum est veritatem ipsis in honore antepone. Qui igitur hanc opinionem attulerunt, in illis species nullas faciebant, in quibus prius & posterius aliquid diceret. Vnde neq; numerorum species, id est ideam constituebant. At bonum dicitur & in eo quod est quid, & in quali, & in eo quod est ad aliquid. Quod verò per se est & substantia, prius eo natura est, quod est ad aliquid, esse enim hoc appendix, quaedam videtur atque accidens eius quod est. Quare communis aliqua in his idea esse non potest. Præterea cum bonum totidem modis dicatur, quot illud quod est (nam & in substantia dicitur, vt Deus & mens: & in qualitate, virtus: & in quantitate,

ritate, mediocre: & in eo quod est ad aliquid, vtile: & in tempore, occasio, & in vbi, diuersatio: & alia huiusmodi) perspicuum est commune aliquod vniuersale atque vnum esse non posse. Non enim in omnibus denuncupationibus, id est prædicamentis, sed in vno tantum diceretur. Præterea in ijs, quæ vnâ habent ideam, vna quoque scientia est: atque ita bonorum omnium vna quaedam scientia esset. Sed multæ sunt scientiæ eorum etiã, quæ sub vna denuncupatione constituuntur. Vt occasionis: in bello, militaris ars: in morbo, medicina: & mediocris in alimento medicina. in laboribus exercitatoria. Dubitaret autem quispiam quidnam velint per se vnumquodq; dicere: si & imper se homine & in homine vna & eadem ratio hominis est. Nam quatenus homo, nihil different. Quòd si ita est, neq; quatenus bonum, quicquam distabunt. Veruntamen neque quia sempiternum aliquid est, ideo magis bonum erit: siquidem neq; album quod diutius, quàm quod vno die tantum durat, albius est. Probabilius autem de ipso pythagorei dicere videtur: cum vnum in bonorum consortio constituent: quos quidem secutus videtur etiam Speusippus. Sed de his alia

alia sit dissertatio. In ijs verò, quæ dicta sunt, cōtrouersia quædam subest: propterea quòd non de omni bono rationes dictæ sunt: sed secundum vnam speciem ea dicuntur, quæ per se amantur & appetuntur: quæ verò hæc conseruant, aut efficiunt quodammodo, aut contraria prohibet: propter hæc, alioq; modo bona dicuntur. Perspicuum igitur est bona duobusmodis dici: alia per se, alia, propter ea quæ per se dicuntur. Sciungamus igitur bona hæc per se ab vtilibus: ac cōsideremus an ea secundum vnam speciem dicantur. Qualia verò esse per se bona aliquis statueret? an ea quæ vel si sola relinquuntur, persequimur: vt sapere: vt videre: vt sunt voluptates nonnullæ, & honores? nam licet hæc ob aliud quippiam persequamur, esse tamē ex ijs quæ sunt per se bona, statuere aliquis posset. An ne aliud quidē quippiam præter ideam? quare vana erit species. Quòd si hæc quoq; per se bona sunt, necesse erit eadem in omnibus ipsis boni rationem existere: quemadmodum eadem in niue & in cerussa albedinis ratio est. At honoris prudētiæ, & voluptatis in eo quòd bona sunt, diuersæ ac differentes rationes reperiuntur. Nō est igitur bonum commune quid in vna
idea

idea. Sed quo nam modo dicuntur? non enim videntur esse æquiuoca à fortuna: nūquid eò quòd ab vno sunt, vel ad vnum omnia ipsa conferuntur? an magis secundum proportionem? nam quemadmodum in corpore est visus: sic in anima est mens: & aliud in alio. Sed omittenda in præsentia fortassè hæc sunt. Exactè enim de his tractare ad aliā magis philosophiam spectat. Simili modo etiā de specie. Nam etiam si vnum aliquod sit, quod cōmuniter denuncupetur bonum, aut separabile quid ipsum per se sit: manifestum est id neque agi, neque acquiri ab homine posse. Nunc autem tale quid queritur. Melius verò fortassè alicui videretur esse, si ipsum cognosceremus ad ea quæ acquiri atque agi possunt bona. Nam quasi exemplum id habentes magis ea quæ nobis bona sunt cognoscere, & si cognouerimus consequi etiā possemus. Hæc quidem ratio probabilitatem quandam habet: à scientijs tamen videtur dissentire. Omnes enim cum bonum quoddam appetant, idq; quod sibi deest, inquirant: cognitionem eius prætermittunt, quāquam absurdum est omnes artifices tantam opem ignorare, nec requirere. Dubium sanè etiam est, quam vti-

litatem cōsequetur textor aut faber in sua arte: si bonum ipsum cognouerit. Vel quomodo medicus ad medendum: aut dux ad imperādum peritior reddetur: si ideam ipsam contemplatus fuerit. Nam neque ita speculari sanitate medicus videtur, sed hominis sanitatem: imo verò fortasse huius hominis sanitatem: quippe cū singulis medeatur.

LXplosis sententiis eorum, qui ciuilem vitam, voluptuariam, & pecuniariam sectabantur, reliquū est eorum opinionem examinare, qui contēplatiuam vitam profitentur, & colunt, (quam tertio loco inter eas, quæ in societate hominum potissimum versantur) superiori capite recensuit: cuius sectatores quarto capite sapientes, & elegantes simpliciter appellauit. Nam ut hæc obiter annotemus ciuiles homines, & reipublicæ primores, qui ad gubernandā rempublicā valerēt, nō elegātes absolutē quinto capite nominauit, sed addidit, (Et ad agendum idonei)

Ut eos sanē à prioribus distingueret. Hæc igitur contemplatiua vita (secundum quodd Aristoteles Platonem huius vitæ primum assertorem in Parmenide, ubi potissimum de separatis formis, & ideis sermonem habet) interpretatur, bonū quoddam separatū per se subsistens, ut vltimum finem & felicitatem continuō sequitur: & veneratur. Quod vniuersale bonum ideo appellatur, quia in se & per se formale bonum, & pulchrum est: cætera inferiora & participata bona, quæ apud nos sunt, formaliter complectens: & eorum causa, ut bona sint, existens. Quemadmodum si mente concipias totam essentiam, & hominis quiditatem formaliter in cælo subsistentem, (quam ipsum hominem Plato solitus est appellare) à qua per quādam ipsius participationem singuli

homines

homines, qui apud nos hic inferius agunt, descendant. Ut enim ad illam primam formā, & hominis essentiam tanquā ad finem, à qua ut à primo fonte singuli homines esse acceperunt: referantur, necesse est: ita & omnia huius vitæ participata bona per singulas portiones ab vniuersali illo bono tanquā à plenissimo fonte, & origine totius bonitatis profuunt: & tanquā in vltimum finem, & cōseruatricem causam in idem referuntur. Ex quo apertè sequitur, vitam hæc, quæ inferiora hæc & participata bona affectat, vniuersale illud bonum tanquā extremum finem & felicitatem sectari: quod pro viribus Aristoteles hoc capite nititur impugnare. Quia tamen moralem philosophum, qui aliorum mores componere studet, se iisdem ornatum præstare maximè decet: cū Platonis philosophi præstantissimi, ac eiusdem Aristotelis magistri, sententiam discutere aggrediatur, in primis eum sibi conciliare curat: ab ea nota, nempe se eximendo & purgando, quam temerè quisquam eidem inurere posset: quod nō eo honore magistrum prosequeretur, eius sententiam labefactando: quem ipse docet parentibus & magistris, & etiam amicis omnes debere impedere. Inquit igitur, quod licet amicus sit Plato, & omnes, qui formas introduxerunt: cū tamen amicitia, & veritas in discrimen descenderint, de honoreq; certauerint, non solum oportet in simili contentione amicitia veritatē præferre: sed prius & sanctum etiam est à propria sententia desistere, ut veritas continuō splendeat, & semper incolumis seruetur. Est enim veritas quid diuinum. Quapropter non dixit iustum est, quod in æqualitate fulcitur, sed sanctum & diuinum. Quod philosopho, qui vsq; ad eō veritatis cultor, & venerator existit, obseruare maximè conuenit. Atque idcirco quoniam amici opinionem disputaturus accedebat, verbis etiam dubitandi, ut videtur, fortasse, principio ipso vsus est. Quæ excusatione præmissa, huius sententiæ impugnationem hoc ordine aggreditur: ut primum probet ideam illam boni separatam nullo pacto esse constitendam, sed merum signentū esse: deinde quod & si ipsa existeret, nullo pacto felicitatis rationem continere possit.

Qui igitur hanc opinionem attulerunt. &c.

K 2 Primam

Veritas
amicitia
anteponitur.

Vniuersale bonū

Primam iam construit rationem, qua bonum illud, siue idea boni separatam destruere nititur, quæ huiusmodi est. Idearum, siue formarum assertor in his rebus ideam non ponit, quæ prioris & posterioris ordinem seruant. Enimvero idea forma quædam simplex est, quæ ex æquo omnia participata continet, ac æqualiter in ea singula, quæ ex ea profluunt, & vnus modi reperiuntur, influit: quod ratio prioris & posterioris in rebus alicuius generis omnino excludit. Propter quod nec in numeris, nec in figuris (quæ prædictum ordinem admittunt, ideæ siue formæ separatæ non ponebantur. At bona singula, quæ apud nos sunt, prioris & posterioris ordine gaudent. Nam in omnibus generibus ipsa reperiuntur. Est enim homo bonus, & tempus bonum, & virtus bona, & etiam statio & sessio: prædicamenta autem ordine prioris & posterioris constituta sunt: est enim substantiæ genus prius, deinde prædicamenta accidentium, quæ ipsi agnoscuntur, ac veluti appendices quædam, & propaggines vitæ, eam præsupponunt: est igitur bonum aliud alio posterius secundum ordinem prædicamentorum. Quare non dabitur vna idea, quæ omnium bonorum prima ratio & species sit.

Præterea cū bonū totidē modis dicatur. &c.

Secunda ratio contra eandem opinionem est. Omnium, quæ decem generibus continentur, vna ratio communis & idea nullo pacto esse potest. Esset enim iam vnum tantum prædicamentum, ac omnium rerum vnica formalis ratio, at bonū æqualis amplitudinis & extensionis est cum ente, siue cum eo, quod est in omnibus prædicamentis & generibus, (vt nuper diximus) & exemplis etiam Aristoteles manifestat. Nā in prædicamento substantiæ Deus bonus dicitur, & mens siue intelligentia bona: in qualitate, virtus: in quantitate, mediocre, hoc est moderatum, quod cū conuenienti modo & mensura factum sit: in relatione, vtile: (propter aliud eum semper in vsum venit id, quod vtile est) in tempore siue in prædicamento quando, occasio, quæ cuiuslibet rei agibili temporis particula accommodata est: in prædicamento vbi siue loci, diuersatio & mora in loco salubri bona est, & alia huiusmodi, quæ bona censentur. Ex quibus patet bonū ad decem

cem nuncupationes siue prædicamenta, sicut ens, extendi: non ergo datur vnum vniuersale bonum, quod omnium bonorum formalis ratio & idea sit. Bona enim iam non in pluribus, sed in vno tantum prædicamento essent, cū omnium bonorum vnum tantum esset genus, quod idea illa vniuersalis nuncuparetur. Sed contrarium nuper ostensum est: nō ergo vna idea boni ponenda est. Nam aliter implicationem defensor concedat, oportet: singula scilicet bona in decem generibus reperi, & omnium bonorum tantum vnū prædicamentum esse.

Præterea in ijs, quæ vnā habent ideam. &c.

Hoc loco tertia ratio ponitur, quæ ex doctrina eiusdem Platonis desumitur, qua ideas ponere compulsus est. Dicebat quippe Plato, quod cū inter sensibilia entia nihil vnquam detur, quod semper vnum constans & firmum, in perpetuum sit, sed omnia corruptioni, & continuæ mutationi obnoxia cernantur: scientia autem de perpetuis, & vniuersi rebus semper tradatur, necessarid dandum esse aliquod fixum & permanens, ad quod scientia primò tendat, & in quo potissimum terminetur: quod ideam appellauit. Quo supposito sic ratio construitur. Quorum est vna idea, est vna scientia & facultas, quæ primò in ideam tendit, & per eam secundò in omnia, quæ ab ipsa participata sunt (vt ex doctrina supposita constat) erit igitur omnium bonorum cū eorundem vna species & forma detur, vnica scientia & facultas, quæ singula bona doceat: quod aded à veritate est alienum vt non solum omnium bonorum diuersorum prædicamentorum vna scientia non sit: sed eorum etiam, quæ ad idem prædicamentum pertinent, plures scientiæ, & facultates habeantur: vt ostendere facile est. Nam in prædicamento quādo, tempus vt bello gerendo, rebusq; bellicis accommodatur, atque bonum & aptum discernitur, ad artis militaris considerationem spectat. Vt autem idem tempus rationi victus, cibiq; & potus vsui disponitur, atque medicamentis expurgantibus congruum, ad morbum, & ægritudinē in super leuandā iudicatur, medicinæ subiicitur: atq; rursus, vt eiusdem occasio ad cibum & alimentum sumendum, expectatur: sicut quando deambulationi, cursui, ludis, cæterisq; corporis

*Occasio -
nū tempo-
ris variæ
faculta-
tes.*

exercitiis accommodatur, quatenus excessu aut defectu contra bonam valetudinem non peccetur, ad eandem artē secundū q̄ de tuenda valetudine considerat, pertinet. Atq; tandē si idē tempus ad commodē & aptē artem aliquam, (quæ corporis adminiculo valeat) comparandam, & corpus exercendum, vt labores aptē ferat, consideretur, ad artem & facultatem corporis exercendi nimirum spectat. Quod si boni vnius prædicamenti tōt facultates & scientiæ (vt ostēdimus) dātur, nec illius vna idea est: à fortiori, sequitur neq; omniū aliorum bonorum, quæ tantam discrepantiam admittunt, vt sub eodem genere consistere nequeant.

Dubitauerit autem quispiam. &c.

Quarto loco arguit. Eadem ratio siue definitio est cuiusdā hominis ex materia & anima rationali constantis. & per se hominis, aut ipsius hominis, qui idea & simplex forma omni materia vacans, existit. Nā si quærat, quid est hic homo quatenus homo est, & ipse homo? Eandem vtriusq; assignabimus definitionem. Etenim materia, atq; indiuidui ratio, extra substantiā & quidditatē totius posita est. Quod si eadem ratiōe quidam homo quatenus homo, & per se homo definiuntur, atq; eisdem naturæ limitibus distinguntur: planum est re ipsa nullo pacto differre. Sed tantum negotio & intellectus, opere, ea se iungentis. Ad eundem igitur modū, quidā homo, & per se homo, si quatenus boni rationem admittūt, cōsiderēt, oīno eandē ratiōē & definitionē exigent: ac perinde erit, si virtutem bonam, cum idea boni conferas, & mediocritatem, & occasionem, & cætera id genus. Est enim omnino similis ratio, quæ de quodam homine & per se homine. Quare extra singula bona non erit aliqua forma boni per se subsistens, sicut nec extra singulos & indiuiduos homines per se, & vniuersalis homo: sed eam ponere, res ficta, & vana omnino erit. Quia tamen aduersarius contradicta, & apparenter quidem: negare posset hominis cuiusdam, & per se hominis eandem esse rationem. Vel ob id saltem, q̄ hic homo, & singuli homines semper generentur, & intereāt, forma autem hominis à materia corruptionem semper machinante, seiuncta, æterna sit, atque perpetuū tenore semper eadem sibi constans. Quare non eadē

erit:

erit vtriusq; ratio & definitio. Cui obiectiōi philosophus respondens, inquit: quoddam perpetuū & nō perpetuū substantiæ rationē & definitionē minime variat, sicut nec finitū, & infinitū necessariū & contingens. Sūt enim modi rerū, extra earū substantiā & quidditatē positi: qui tamē eā iugiter sequantur: quare definitionē, substantiā, & naturā rei dicentē, minime ingredientur. Necessarii igitur, & coningentis (quando alia non aderit distātia, infra genus) eadē penitus erit definitio. Vnde & cuiusdā hominis, & per se hominis (vt dicebatur) sicut exempli gratia, diuturni albi & diarii, eadem erit definitio, quatenus ambo corpora alba existunt: nec vnum dicitur magis, aut minus albū altero. Perinde igitur nec ipse homo, magis erit homo, quā quidā homo, quatenus homo est, nec aliam ab ipso obtinebit rationem, seu definitionem. Quare integra, & sibi constans semper manet ratio posita. Ex quibus rationibus sufficienter satis explosa videtur manere Platonis sententiā de vno & vniuersali bono, quod omnium bonorum causa existat, eo modo, quo ipse asserit. Immo inquit philosophus, quod si hæc sententiā cum eo, quod de vno & bono Pythagorei dixerunt, conferatur: probabilior horum sententiā videbitur. Hi enim duos ordines alterum bonorum, alterum malorum constituerunt. Atque in ordine bonorum vnum posuerunt: non vnum vniuersale bonum, quod aliorum esset causa vt Plato: sed quod principium numeri est, & partitionem omnem, atque diuisionem negat: atque hoc bonum, & boni principium posuerunt. Vnaquæque enim res quatenus alterius non est indigens, & simul indiuisa manet, suum bonum & perfectionē retinet: suoq; genere bona & perfecta dicitur: & ea ratione propriè vna. Alterius etenim non indigere, atque indiuisum permanere, vnum siue vnitas importare videtur. Nam quod diuisum est, plura iam factum existit: & quod sibi non sufficit, & alterius indiget, illud etiam quodammodo est factum: quare iam quoquam pacto diuisum est. Vnde quia Deus optimus maximus penitus infinitè, & maximè bonus est, primum bonum, & optimum existit: & cæterorum bonorum causa. Et inter res creatas rursus, (quæ omnes deficiūt, & sub indigentia quadam, in primis Dei, deinde aliarū etiā rerum,

K 4 ad

Modi rei
essentiam
nō variat.

Maior p̄
fectio in
maioriv-
nitate.

ad suum optimum esse constitutæ sunt illæ, quæ magis ad unitatem accederent, minusq; aliis indigerent, magis bonæ ab his censebantur. Quare vnū primo loco posuerunt, dein de alia, quæ ab ipso minus degenerarēt, & absolutè inter res omnes consortia quædam statuerūt ex re ea, quæ diuisa est, aut deficit, & ex ea, quæ vna est, & à cuius perfectione altera deficiebat. Qua ratione in ordine bonorum vnum, impar, finis, dextrum, rectum, lumen, quadratum, quiescens ponebant, & horum opposita in serie malorum: quia ab unitate & perfectione ipsorum deficiebant, atque horum singulū cum suo opposito consortium faciebat: quia ex vtroque in suo genere sufficiens esse, & viuere, atq; vnū integrum redderetur: perinde atque ex masculo & foemina. Quare cum omnes res creatæ deficiant, & sub indigentia constitutæ sint, absolutè & simpliciter tantum Deum optimum maximum vnum esse censebant, qui solus tantum & simpliciter vnus est. Quapropter in numeris vnum numerū totum præcisè posuerunt, numerum scilicet denarium, qui totus numerus est: & vnum insuper perfectum numerum in quolibet numero, vt in denario sex: in centenario vigesimum septimū: & ita in cæteris: quia Deus omnium vniuersalè principium in ipsa vniuersitate rerum quid vnum infinitè perfectum & totum est. Quibus consideratis apertè patet de vno inter res creatas, nam de his tantum Aristotelem intellexisse planum est: rectius, & probabilius, quàm qui formas introduxerunt, id est, quàm Plato: (nam modestiæ causa numero multitudinis vitur) Pythagoreos locutos fuisse. Quos (inquit) etiā secutus est Speusippus discipulus, & nepos Platonis ex foro- re, qui cum Xenocrate primus, Platonis rationem & autoritatem suscepit. Quem deinde processu tēporis secuti fuere Polemon, Crantes, & Crantor, eximii philosophi, qui vnā in academia congregati, quæ à superioribus acceperunt, tuebantur: & Polemonem rursus secutus est Zeno, qui subtiliter diserebat, sed anteibat Arcesilas: quare disciplinā corrigere conat⁹ fuit, vt autor est Cicero. Quod si ita est, quòd neque doctrina magistri, neque cognatio, quin discederet à Platone, Speusippum continere non potuerūt, quid mirā- dū est, si nos (quali Aristoteles diceret) ab eius opinione rece-

damus,

damus, Pythagoreosq; in hac parte anteponeudos iudicemus? Sed si & ipsi rectè dixerint, an secūs, alia (inquit) est disputatio. Nunc autem cum iis, qui ideam introduxerunt, pedem contulimus, atque quantum eorum sententia valeat, examinamus. Quæ omnia vt se ab inuidia magistri exculet: videtur protulisse. Quod si præstiterit, tu iudica.

In ijs verò quæ dicta sunt, controuersia quædam subest. &c.

Innuat hoc loco philosophus solutionem quandam, qua facile omnes adductas rationes aduersarii retundere possent. Quam vt planè percipiamus, simulq; ordinem textus seruemus, intelligere in primis oportet, diuisionem bonorū, quæ hoc loco ponitur: bona inquit: quædam esse per se, alia non per se, sed propter aliud, cui conferunt, quæ bona vtilia solemus appellare. Bona ea dicit esse per se, quæ propter se ipsa, hoc est, ratione sui amantur, & expetuntur: vt virtus: sapientia, animæ gaudium, & cætera huiusmodi. Bona vtilia siue propter aliud appellat, quæ ea, quæ per se sunt efficiunt, aut conseruant: vel contraria prohibent. Exempli causa corporis sanitas bonū est, per se, quam aliquādo existente morbo, efficiunt incisiones, medicationes, & pharmacū: vt sumptiones ciborum conuenientium cum moderato labore, eā existentem conseruant: & tutelæ, & præcautiones, à medicis exhibitæ contra suspectum morbum, vel ex cæli immutatione, vel ex mala aeris corrupti temperatura, contraria prohibent: Quare omnia hæc vtilia dicuntur. Eodem etiam modo de sapientia, & virtute dicendum est. Nam labores & studiū sciētiam efficiunt: continua lectio cōfirmat: & virtus ipsa quadam à vitiis abstinentia, contraria, quæ illi impedimento sunt, continuè prohibet: quare omnia hæc, bona dicuntur propter famulatum & obsequium, quod bonis per se, à quibus perficiuntur, vt diligentes famuli, præstant. Vnde vtilia bona tandiu bona censenda sunt, quamdiu officiū debitum per se bonis persoluunt: quamprimū verò ab eo desistunt, sibiq; tantum student, propriamq; factionem con- stituunt, vt pecuniæ causa exempli: nomē à bono per se mutatum, amittunt: nec amplius bona censentur. Ex quibus.

K 5 definitio.

Bonū vti-
le quid,
& quā-
diu tale
cēsetur:

definitionibus perspicuum est, ac in confesso apud omnes, bonum duobus modis dici: aliud, quod dicitur per se, aliud propter illud, cui confert. Quare controuersiam admittunt superiores rationes. Quoniam de bono utili omnes procedere videntur, nō autem de bono per se, respectu cuius tantum detur ex mente aduersariorum idea. Nam bona utilia ex se bonitatem non habent, sed ab alio mutuam: quare ideam nullo pacto habebunt, sed ea tantum, quæ sunt per se. Atque hanc existimo legitimam huius loci interpretationem licet alii per rationes hoc loco non argumenta adducta, sed ideas intelligant: minimè tamen ad mentem Aristotelis. Solutionem igitur hanc interpositam, (quæ aliquo pacto rationes adductas declinare videntur,) iam philosophus impugnat. Atque ne ambigua procedat oratio, bona per se ab utilibus se iungit, atque si hæc secundum vnam ideam (vt solutio indicat) dicantur, discutit, & inquirat.

Qualiaverò esse per se bona aliquis statueret.

Hic primum iam argumentum ponit, quod à nomine ipso, quod est esse per se bonum ducitur. Et querit, vt distinctius agat, quid sit bonum per se. Atque bonum id esse statuit: quod si solum relinquatur, persequimur: quasi diceret, id est bonum per se, quod ita ex se appetitum inuitare habet, vt licet ex eius electione nullum aliud bonum sequatur, per se tamē festandum, atque omni inquisitione & electione dignum se exhibet. Quæ definitio satis perspicua est, quam in lib. de re publica Plato primò tradidit: cuius etiam exemplis eandem hoc loco Aristoteles illustrat: vt sapere (inquit) per se bonum est, quia operatio ex virtute procedens, hoc est ex sapientia existit. Nam dato quòd ad vniuersa vitæ commoda nō conferret, adhuc tamen per se sapere expetibile est. Videre, rursus ait: per se bonum, & expetibile est, quia plures rerum differentias nobis ostendit: licet ad noxia quæq; vitanda, & cōuenientia sequenda (præter id, quod diximus) in vita nō eōducat. Quorum bonorum etiam numero, voluptates nō nullas item adscribit, vt quæ actus sapientiæ, & virtutis comitantur, atque indiuiduè sequuntur. Honores itē qui à prudentibus, & iis, qui nos cognoscunt, & integrè de rebus sentiunt

riunt (vt supra dicebamus) quædam per se bona existimandi sunt, sicut quando ab stultis, & ignorantibus hominibus leuitate quadam exhibentur, contemnēdi. Omnia igitur hæc, quæ recensuimus, bona per se esse existimat: quia huiusmodi sunt, vt licet ex ipsis nullum aliud bonum, aut cōmodum in vita sequeretur, ex propria ratione, electione digna existāt. Quo supposito iam sic arguit, & querit, an hæc, quæ numerauit, iuxta definitionem traditam sint per se bona, an nihil est per se bonum præter speciem illam & ideam separatam? Quòd si hoc vltimum dederis, idea iam profectò res futilis & vana erit: cum nullum bonum participatum ipsi tanquā exemplari, correspondeat. Si primū, vt ratio adducta te asserere cogit: cum ita sit, quod in euidentibus & manifestis rebus per se bonum reperitur, iuxta exēpla adducta, neque ad hoc nomen obtinendum aliquo extrinsecus petito indigeant: ideam separatam ponere superuacaneum sanè erit, ac proinde res adhuc futilis & vana. Nam quæ per se bona apud nos sunt, ea specie proculdubio non indigent, vt talia existāt. Siquidē nō mutuam ab illo, sed ex se bonitatem habēt. Neque rursus est necessaria, vt ad ipsam tanquā ad finē, à qua suam bonitatem sortiatur: quæcūq; bona utilia apud nos existunt, referantur: cum ad ipsa per se bona, quæ manifesta sunt, sufficere tanquam in fines proprios tendant, à quibus suam perfectionem accipiunt. Planè igitur ex quacūq; dilemmatis parte constat, ideam separatam rem inanem & vanam penitus esse, quare & nulla ratione ponendam.

Quòd si hæc quoque per se bona sunt, &c.

Secundo ad idem sic arguit ex cōcessis ab aduersariis. Ea quæ vnicā speciem, & ideam habēt, vnicā etiā rationem, siue definitionem retineant, necesse est. Siquidē species, & forma totā substantiam & quidditatem continet participatorum. Nam quod singula & indiuidua facit, extrinsecū & peregrinum est: Ratio igitur, quæ, quod quid est speciei explicabit, participatorum etiam substantiam declarabit, & contrā. Sed eorum, quæ nuper recensuimus, quæ per se bona ab omnibus cōceduntur: nō est vnicā ratio: sed alia, atque alia, quatenus bona sūt. quippe honos signū in testimoniū virtutis exhibitū dicitur: voluptas,

quædam

quædam animæ diffusio ex delectabili præsentè: prudentia, tandem recta agibilium ratio. Quæ rationes maxime inter se distat: non ergo vnica horum erit species & idea. O portet, namq; supra dicta omnia vnã tantum habere finitionem, quemadmodum niuis, & cerullæ. Quam ad proprium candorem parandum exquisitè & magna opera, solitæ sunt elegantiores fœminæ conficere. Etenim qui hæc diffinierit quatenus alba sunt, eandem vtriusque assignabit diffinitionem. Non ergo per se bonorum idea aliqua ponenda est.

Sed quonam modo dicuntur? Non enim. &c

Quia singula per se bona diuersas continere rationes immediatè ante dixerat, opponit iam sibi, & si ita esset, nõ omnia bona vno nomine venirent appellanda. Nam quæ sub vna nuncupatione clauduntur, vnã etiam communẽ habeant rationem, oportet. Et insuper obiectionem hanc ponit, vt Platoni satisfaciat in cratylo asserenti, & si è medio tollantur idæ, quas primò nomina significant: cum sensibiles res nõquam in eodem statu persistant, sed semper mutentur, & defluant: verè rerũ appellationes nunquã cõtingerent. Nã qui: ait ipse: verè aliquid nominabis, si continuò id subter fugit: necessarium erit ergo, vt dum primò exprimis, quid aliquid sit, deinde etiam, quale factum erit indices: vel quòd dum loquimur, aliud ipsum, quod efferimus: statim fieri, iugiterq; diffugere, nec tale amplius esse subiiciamus. Ne igitur his angustiis loquendi continuò premamur, verèq; res ipsas nominemus: cum cæteræ res sensibiles semper currant, & ferantur, nec aliquando consistent: necessarium est ideas ponere, quas primò nomina ipsa communia significant, ac deinde, & deficienter ipsa participata. Vnde & æquiuoce omnia nomina idæ, & sub ea contenta significare dicebat: atq; nomina non ad placitum, sed à rerum proprietatibus nuncupationes esse desumptas, idest à rationibus idearum: secundum quam etiam rationem à Mose primò nomina ad significandas res imposita fuerunt. Quapropter coram ipso omnes res constitutæ fuerunt, vt acie mentis singulas earum proprietates contempleretur: & secundum conuenientes rationes, aptè eas appellaret. Quæ ratio imponendi

*Verè
vñ nomi-
nationes.*

ponendi nomina semper ab Hebræis in posterum fuit obseruata. Huic igitur rationi respondens philosophus, in dubium reuocat: quo pacto nomen hoc bonum, aut per se bonum, cuncta bona significet, cum rationibus inter se (vt vidimus) ad eò distent: nec vnica idea (vt dicebat Plato) concludantur? Pro qua re expedienda tres ponit modos, quibus res aliqua commune aliquod nomen, aut æquam vocationem sortiri possunt. Primus est à fortuna, inquit ipse: vt appellationes, quæ absque ratione aliqua fiunt, qua res sic appellatæ conueniant, neque nuncupator aliquam rationem, aut causam habuit, cur ita fierent, præter propriam volutatem. Sed vt fortè qui Cordubæ natus est, Petrus est appellatus, ita & qui Compluti. Quare vnã appellationem & nomen habent: fortuitum tamen, & à casu. Secundus modus est, quando aliqua eadem gaudent appellatione, ea tamen ratione, & aliqua affinitate connexa sunt, aut quia ab eodem principio procedunt, aut ad vnum, eundemq; finem tendunt: vt gratia exempli instrumenta omnia, & actus cuiuscunque artis, vno nomine quidem censeantur: eò tamen, & ab vna arte oriuntur, & ad eundem finem tendunt. Qua ratione omnia istrumenta musica, chordarum pulsationes, & cantus, quæ ad voluptate aures hominum deliniendas ordinantur: & quia ab eadem insuper arte musica procedunt: idem nomen sortita sunt, & res musicæ censeantur. Vt medicameta etiam omnia, curationes, atque medicorum libri, medicinalia appellatur: quia ad sanitatẽ omnino tendunt, & à medicina cuncta profiscuntur. Tertius modus æqualis appellationis aliquorum est ex proportione, & similitudine, Quando aliqua videlicet sic muneribus, & officiis aliquibus exercendis conueniunt, vt ad vnum tendant: vel sicut vnum ad vnum, ita aliud ad aliud quadam proportione se habeat: vt sicut oculus se habet in corpore, ita & meus in anima. Nam quemadmodum ille rerum cognitionem suppeditat, pulchritudinemque & rerum elegantiam animalibus offert: ita & mens omnium intelligibilium cognitionem exhibet, ornatãq; & pulcherrimam animam reddit. Poterunt ergo hac ratione oculus, seu visus, aptè prædictæ res appellari: Ex quibus modis, quibus aliqua æquè cõtingit nuncupari: ab appellatione bonorũ

primum

ptimum modum statim reiicit: rebus nempe, quæ tanta ratione constant, appellationem præter rationem aliquã contingere, minimè cõuenire: decernens. Aliis autem duobus modis eandem nuncupationem cuncta bona habere posse insinuat: & si ad vltimum magis inclinari videatur. Cuncta ergo per se bona hoc nomine cõseri possunt, quia à rationis commensuratione vniuersa proficiscuntur, atque ad animã ornandam, vt ad eundem finem simul tendunt: & etiã qui proportione quadam se habent. Nam sicut honos, aut virtus, sua ratione se habent ad animam augendam, & locuple tandem, ita & sapientia, animãq; voluptas, & cætera huiusmodi. Quod ad hoc vt omnia prædicta bona, vno nomine nuncupentur, licet diuersas particulares rationes dicant: sufficit. Neque idea aliqua, in qua conueniant, vt sic appellentur, indigent. Quibus difficultas opposita expedita manet. Atque hæc de æquiocatione inquit hîc: dicta sufficiant. Quare eum, qui amplius hac de re videre cuperit, ad quartũ librum Metaphysicorum remittit, in quo longior huius rei habetur disputatio: sicut eum insuper, qui latiore tractationem idearum desiderauerit: nam in duodecimo Metaphysicæ copiose de his differit. Hoc aut loco de specie tantum boni (quia id materia postulabat) sermonem cõtexuit.

Nam etiam si vnum aliquod sit. &c.

Iam contra idem vniuersale bonum alia via insurgit, probareq; nititur, quòd si ita sit, quòd bonum illud separatũ subsistat, nullam tamen rationem felicitatis, aut vltimi finis habere possit. Atque sic agit: Bonum id vniuersale, siue notionale quid sit, quod communiter, & de pluribus nuncupetur & prædicetur: qua ratione considerationem logicam subire potest: siue quid separatũ à materia, & per se existens ponatur secundum quam considerationem, ad Metaphysici seu Theologi negotium spectat: vt cunquẽ inquit: asseratur, nec res est, quæ sub actionem cadit, atq; ab homine possit, neq; actionibus, & vitæ studio acquiri, neq; quoquam pacto industria humana aliquando addisci contingit: non est igitur vltimus finis, aut humane vitæ felicitas. Nam vt ex superioribus constat: humane vitæ finis est id, quod vt scopus, & signum

gnum quoddam humanis operationibus attingendum, proponitur. Quare huiusmodi bonum, vt humana felicitas, minimè statuendum est.

Melius autem fortasse alicui videretur. &c.

Quia vna ex rationibus, quibus motus fuit Plato ad ideas constituendas, fuit: vt exemplaria quædam operibus efficiendis in natura existerent, ad quorum imitationem singula opera excogitarentur: hinc solutionem suæ rationis inueniendo, inquit: diceret iam fortasse quispiã: fateor bonum illud in actionem nostram non cadere neque operationibus vlllo pacto esse assequendum: optimum tamen est, ipsum existere, atq; nos idem cognoscere. Nam exemplar quoddam est, quod si semel cognouerimus, per eius imitationem certius, quæ nobis agenda sunt, excogitabimus, atque facilius proposito exemplo eadem consequemur. Facilius quippe quisque assequitur, quod nouit, si id aptè cõfectetur: quàm quod ignorat. Nam ignorantia impeditus, ab actione desistet, aut si operabitur, frequenter aliud, ab eo, quod quærebat, consequetur: aut si idem, non ea tamen absolute, qua antea prænotatum fuerat.

Hæc quæ de ratio probabilitatẽ quãdã habet. &c.

Agnoscit philosophus præfatam solutionem probabilitatẽ quãdam habere, quibus verbis satis imbecillam eam esse insinuat: dum non solum probabilitatem, quæ apparẽtiam solum veri præ se fert: sed quãdam, id est, modicam & tantillã habere dicit: atque ad hoc ostendendum, tribus argumentis contra eam insurgit: quæ ex operibus artium sumit. Primum ergo sic agit. Omnes artes & facultates, quod bonũ est, semper appetunt, atque omni ratione eo frui, & tanquam proprio fine, omni diligentia eo ornari procurant: qua ratione si bonum aliquod sibi deest, id instanter omni studio inquirunt, & omnino assequi contendunt. Etenim cum omnes artes ex sui absolute, & perfectione pendeant, nam pro earum exacta ratione solum in republica estimantur, ita vt cũ ab ea defecerint, nihili habeantur: pro huiusmodi perfectionis assecutione semper anxie & vehementer sollicitæ existunt. Quòd si ita est: artifices, prædictarumq; artium auctores

tores, tantum adminiculum, tantamq; opem, sicut bonum id vniuersale est: ignorare minimè credendum est: nam absurdum sanè hoc esset: & quod eos maxime, ipsorumq; prudentiam, & industriam argueret. At videmus eos continuo huiusmodi boni ignoratione teneri, imo nunquam ipsius mentionem aliquando fecisse: est igitur illis ad sua opera conficienda, huiusmodi boni cognitio penitus inutilis. Quare nullius momenti erat adducta solutio.

Dubium etiam sane est. &c.

Secundo ad idem sic tendit: supponamus ideam illam esse exemplar, vt dicunt, atque hoc aduersariis donemus: tamen hoc dato non inueniemus aliquod opus artis perfectius, & absolutius, vnquam ex ideæ contemplatione, & diligèti insuper artificis inspectione factum fuisse: neque hac ratione opificem aliquem peritiorem, aut alteri in sua arte superiorem euasisse. Nihil igitur eorum operibus conferre prædicti boni cognitionem planum, & apertum est. Quod enim bonum illud separatum, cõfortium cum opere textoris habet, vt ipsum contemplando, & imitando, exactius operetur? Atque similiter de fabro, medico, & duce seu imperatore, sentiendum esse dicit. Nam quæ, inquit, ratione: imperator ex contemplatione ideæ peritior ad imperandum, exercitûq; ducendum euadet?

Nam neq; ita speculati medicus videtur. &c.

Tertio, & vltimo iam sic arguit: si medicus, cum ægrotum curat, sanitatem vniuersaliter conceptam consideraret, eamque curare studeret: forsân tunc sanitatis ideam in bono illo separato contemplari, & speculati ad sanitatem, solum imaginatione constantem: efficiendam, conferret: at eam non querit infirmus, nec medicus inducere intendit, sed hominis: (& ne iterum ad ideam hominis confugas,) subdit: imo verò huius indiuidui hominis sanitatem efficere, & morbum huius hominis expellere tandem contendit: singulis namq; hominibus, & non vniuersali medicus medetur. Quoniam licet medicus, & quicûque artifex vniuersalia speculetur, quæ præceptis, & artis obseruationibus cõtineantur: cum tamen sese ad operandum accingit, singula,

Medici
scopus.

& particularia considerat, quæ & operationibus artis conatur attingere. Est igitur illius ideæ, siue exemplaris cognitio ad opera artis exactè conficienda, penitus inutilis. Quare superior ratio efficax manet: nec solutio alicuius momentifuit. Atq; proinde vniuersale illud bonum, quod species omniû bonorum sit, minimè esse ponendum: neque si ponatur, humanæ felicitatis rationem quoquam pacto esse existimandum, satis apertè ex superioribus rationibus constat: quibus sententia omnis, quæ in hoc capite cõtinetur, ad finem deducta est.

Sed quia forsân non vsq; adeo, vt Aristoteles existimat: eius rationes cû rationibus Platonis confertæ sunt, neq; eius mentè attigerunt: quid de hac re Platonem sensisse crediderim, quantum ex diuersis eius dialogis potui colligere, in medium producam: vt liberè hac de re curiosus lector suã sententiã discere possit: & Plato etiam ab inuidia, & oppressione quoquam pacto vindicetur. Est igitur in primis aduertendum, qd Plato suis disputationibus aliquando loquitur vt theologus, quando in Deum rerum omnium autorem, vniuersalemq; principium, sermonè cõuertit: aliquando verò vt Metaphysicus, & etiam logicus: quando substantias, & quiditates rerum, scientiasq;, atq; earum terminos, & obiecta meditatur. Primo modo præcipuè omisissis aliis locis, in Parmenide agere videtur: vbi Pythagoram secutus, per vnum, & vnitatem philosophando, quam primò insensibilibus rebus inuenit: ea quippe, quæ similia sunt, similitudinis vnitatem habeant, necesse est. Atq; deinde in rebus intelligibilibus, quæ sensu non percipiuntur, vt in ideis, atque rerû quiditatibus: quæ enim vnius generis sunt, vt vnus homo & alius homo, vnitatem speciei, qua vnū esse hæc, quæ multa sensu videntur, sint: necessarium est. Quo etiam loco expressè dicit Socrates roganti Zenoni: Extra hæc sensibilia participata, seu simulacra, vt ipse loquitur: ipsum hominem, vel ipsum bonum (quibus nominibus rerum species nominat) nullatenus reperiri. Ad quam rem explicandam accommodatissimo in Timæo exemplo vtitur, si quis inquit: cunctas figuras ex vna eademq; auri materia fictas, continuo in alias, & alias reformet, deq; vna quadã illarû præsens aliquis quid sit? quæ-

Quærum
tur ideæ.

L rat:

rat: verè admodum & tutissimè respondere possumus, aurum illud esse: triangulum verò, aut aliam figuram earum, quæ in ipso impressæ sunt, & continuò permutantur: quasi re vera sint, dicere non licet: sed quale singulum horum licet appellare, vt triangulare, quadrangulare & cætera. Hæc Plato. Ex quibus ita subsuntur: Sed sic est, q̄ in illis figuris impressis aurum continebatur, ergo & rerum quidditates in ipsis rebus quæ generantur, & corrumpuntur, atq; materia, & accidentibus distinguuntur. Et rursus infra etiam in eodẽ dialogo, ad intelligentiam nostram, & vniuersales notions obiectis terminandas, & finiendas, vt logicus species & ideas asserit. officium autem hoc notions terminandi, non exigit species, & rerum formas separatas, & per se subsistentes: (quod neque ipsum Aristotelem præterit) nam hac de causa, vt qui optimè dialogum legerat: in vltima ratione textus dixit: Id vniuersale bonum, siue communiter prædicetur, (quod notionale esse indicat: vt loco allegato asserit Plato) siue separatum quid sit, id manifestum est, neque agi, neque adquiri &c. Non ergo rerum species & ideas separatas ponebat: sed obiectiue intellectum terminantes, & tandem (vt ad ordinem dialogi redeamus) in vnum, atque Dei optimi maximi vnitatem ascendit: quæ maxima & prima vnitatis est, à qua cuncta alia procedunt, & cõseruantur, & sine qua nihil existeret. Itaque more Pythagoreorum, qui numeris omnia philosophabantur: ab vnitatis sensibilibium rerum ad vnitatem intelligibilibium ascendit, atque inde, in vnũ Deum vniuersale omnium rerum principium, in quo primò & maximè vnitatis reperitur. Quapropter primo loco vnum tanquam principium omnium bonorum, (vt diximus) suis ordinibus Pythagorei constituerunt: & numerum etiam imparem, quia ad vnitatem magis, quam par, qui multitudinem dicit: accedit, maximè coluerunt. Atque hinc crediderim manasse, medicos numero impari semper pilulas subministrare: quasi ipsa pharmaci præscriptione nomen domini, quo profuturum est, inuocent. Atque hinc etiam intelligendum est: in maximum probum, & reprehensionem Aristotelem dixisse, rectius Platone Pythagoreos de vno bono locutos fuisse. Nam cum hac ratione philosophandi ip-

los

fos sequutus fuisset, tenebatur sanè eos superare, aut saltem ab eorum doctrina non degenerare, vt non degenerasse ex discursu dialogi iam probauimus. Nam ipsummet Deum ideam boni separatam, bonumque vniuersale, & omnium bonorum originem constituit. Vt quantum hoc loco ab eius mente, & intentione Aristoteles aberret, planè pateat. Est ergo hoc dialogo Plato Theologus, in quantum totam suam disputationem in Deum ipsum conuertit: quo modo ideas vt exemplaria quædam in ipso constituit. Vt in Timæo, vbi Deum optimum, maximum, cum omni inuidia, vt inquit ipse: & liuore careat, vt suam bonitatem communicaret, vniuersum mundum, & singulas etiam partes creatas affirmat: vnde & patrem seu parentem totius vniuersi nõ dubitat eum appellare. Ecce Theologiam Platonis. Loquitur autem vt metaphysicus (vt supra etiam insinuauimus) quando rerum quidditates confert, atq; ad vnum reducit, & ea ratione ad Deum primum principium tendit. Sicut tunc loquitur vt logicus, quãdo scientias omnes, earũ principia, progressus, & fines, rationẽq; insuper omnem intelligendi, & cognoscendi nostri intellectus, considerat: qualẽ se p̄buit partim in Parmenide, (vt ex superiorib; cõstat) & omnino in Cratylo, vbi de ratione sciendi, atque vera nominum appellatione, tota habetur disputatio. Quo supposito dico, quòd quando prioris generis disputationibus mentionem idearum facit, easque, vt exemplaria quædam constituit, nõ extra per se subsistentes, vt imaginatur Aristoteles: sed in ipso met Deo collocat, vbi non re, sed ratione sola differunt. Atque tunc vniuersalia ante res ipsas appellat, vt patet in Parmenide: quoniam hac ratione ipse met Deus sunt, ad quarum imitationem res cunctas produxit. Quod ex mente Platonis esse, satis perspicuũ est, cũ Deũ optimũ maximũ, totũ vniuersum produxisse, & effecisse, libèter in Timæo fateatur. Produxit autẽ (vt eodẽ dialogo paulò antè p̄miserat) ad imitationẽ, & similitudinẽ cuiusdã mudi idealis, cuius inquit: & singulatim, & generatim omnia, quæ creata sunt, partes existũt, & viuèria insuper oĩa, quæ mente sola percipiuntur, complectitur: quemadmodum hic mundus inferior nos, & cætera, quæ cernuntur, animalia cõtinet. Hic autem

Ideæ in
Deo collo-
cantiur.

idealis mundus, non est nisi ipsemet Deus, cunctas res ante ipsarum existentias cognoscens, & intellectu penetrans. Quod ex eo est manifestum, quod tunc nihil erat creatum, in quo ideæ existerent: sunt igitur in ipso Deo ante rerū creationem præexistentes. Item produxit sciens & intelligens, quoniam maximo, & constanti ordine res omnes effecit, ut ipse dicit: & in Parmenide perfectissimam scientiam (ut qui omnium rerum ideas, & ipsius item scientiæ speciem perfectissimè teneat) solum Deum habere docet: præintellexit ergo, & sciuit omnia, quæ fecit, antequam facta fuissent. Ideæ igitur stabant, nec alibi quam in ipsa diuina essentia, ubi perfectius res representantur, quam in proprio genere: & perfectius etiam diuina cognitio, ad ideas sic existentes terminatur, quam si ad res in proprio genere tenderet, quæ ex sententia Platonis nullo pacto scientiam, & cognitionem intellectus, valeret terminare: ut ex Cratylo supra citauimus. In ipso igitur Deo rerum omnium species, & ideæ ex mente huius philosophi collocantur. Quod etiam aperte colligitur ex decimo dialogo de republica, ubi sic disserit, Vt faber (inquit ipse) producit lectum, & mensam, imitando mensam, & lectum ipsum in mente, qui perfectius esse habet, quam qui fit ad extra, imò lectus ad intra est id, quod est lectus, quod fabricatur autem, est quidam lectus, & quod est in mente, est idea lecti: ita inquit: Deus produxit cuncta. Quo sanè nihil apertius dici potest. Ex quo satis manifestum est, quantum valeant rationes, quas in fine capituli adducit Aristoteles contra ideam, quæ est in mente artificis, illius rei, quam fabricare vult. Sanè mentem Platonis nullo modo attingunt, sicut nec Priores: quia de vno bono Deo optimo maximo rerum omnium principio Plato loquebatur, ubi idea boni, & aliarum rerum sunt. Imo ipsum Deum vniuersale bonum dixit. Bene verum est, quod circa id, quod diximus, de mundo ideali inter doctissimos Platonicos controuersia sit, vtrum in Deo, vel extra Deum ponatur. Nam quidam asserunt Deum creasse primū angelū, atque in eo omnes rerū species, & ideas produxisse, atque hac ratione deinde mundū realem effecisse. Cuius sententiæ est Plotinus, quantum coniectare possum, hac ratione motus: quod Plato Deum solum, autorem & idearū

causam

causam ponit, eò quod perfectissima & vera causa verum & perfectum debet habere effectum, cuiusmodi ideæ ipsæ sunt. Homo autem, qui non est vera causa per se, sed in numero causarum ponitur, quia simul cum aliis causis agit, non producere dicitur hominem, sed hunc hominem, & faber hunc lectum, & cætera, sunt igitur ideæ verè & realiter productæ. Quare necessarium censet mundum idealem extra Deum esse ponendum. Hoc tamen non labefactat, quod diximus. Nam pater æternus intelligendo se, suæque benedictissimæ essentiæ fecunditatem, producit diuinum verbum, in quo omnes rationes, & ideæ creaturarum eminenter lucet, & est realis, & perfectissima hæc per intellectum productio. Vnde quidam Platoniorum, ut Iamblicus, Mercurius, Trimegistus, Platonem diuinum verbum, atque secundam personam in diuinis agnouisse affirmant, ut quadam epistola ad Hermiam, Erastum, & Coriscum aperte indicare videtur his verbis: Vtendum inquit: vobis pacto & lege, etiam iureiurando (ut æquum est, interposito, non sine eleganti studio, atque huius studii sorore disciplina: testando Deum rerum omnium ducem præsentium & futurarum, ac ducis & causæ patrem dominum, quem, si verè philosophemur, cognoscemus aperte omnes, quatenus felicitatis hominis naturam pertingere potest. Hæc Plato, ubi planè filium ducem rerum omnium, & patrem dominum videtur agnoscere. Quod euidenti argumento est, plura ex iis, quæ benè disseruit, à sacerdotibus Ægyptiorum, ad quos aliquando commigravit: atque à Moysi insuper scriptis accepisse. Cum quo etiam stat sententia Plotini, quod in primo angelo produxerit rerū species omnipotens dominus: non ita quod per eas tanquam per exemplaria, mundum produxisset, in Deo siquidem omnia efficiēte, has præfuisse necessarium erat: nam alias nec in ipso angelo eas posset producere. Sed ut per eas, res in tempore existentes intelligeret, quas beatus Thomas species congenitas appellat, per quas angelos cognoscere dicit. Nominat autem primum angelum Plato, quia secundum ipsum per primum, tanquam per perfectiorem substantiam, ideæ aliis communicantur, & ab iis animabus rationalibus: ad quas, cum à corporis somno excitatæ se conuertissent, ranc primò scire,

L 3 &

& intelligere, afferuit Plato. Fuit enim in hoc errore, quod animæ cum suis astris erant, antequam corpori communicarentur, ubi per ideas sibi insertas, scirent, & cognoscerent: cum autem in corpora infundebantur, tanquam amentes factæ (ut inquit ipse) scientiam ipsam obliuiscabantur: quam post studio & labore resumebant. Quare nostrum scire tantum quoddam esse reminisci constanter in Menone, & pluribus aliis locis affirmavit.

Quando verò Plato loquitur ut metaphysicus, aut logicus, ideas non appellat exemplaria, sed species rerum, & quædam tota in partibus aut post partes: ut videre est in Parmenide. In partibus nuncupat, quoniam earum quidditates & ipsum esse, quod sunt, ut ipsum hominem, ipsum iustum, ipsum bonum, & cætera huiusmodi: in ipsis indiuiduis, quæ verarum rerum simulacra, & res participatas dicit: continentur, ut supra explicuimus. Post partes verò appellat, atque tunc maximè logicum agit: quando species, non essentias & rerum quidditates quas veras res conset: sed notiones quasdam opere intellectus, ex ipsis simillimis rebus fabricatas, intelligit. Hæc enim vniuersalia sunt mentem, & intelligentiam terminantia. Quomodo etiam ideas ponere in Parmenide, logicè eas considerando, supra demonstratum est: quæ post genita indiuidua, ad intellectu generantur, & efficiuntur: quare meritò post partes, & post genita (ut diximus) ab eodem appellantur. Quod euidenter confirmat illud Aristotelis primo de anima, ubi dicit: vniuersale aut nihil est, aut posterius est. Quod autem quæ diximus, sint ex mente Platonis aperte probant ea, quæ ex Parmenide supra retulimus: & ea insuper ratio, quæ ex libris de republica adducta est, sententiam Plotini referendo. Quibus locis planè substantiarum vnitates in diuersis rerum generibus existentes, species atque ideas appellat. Nam quæ ex Cratylo produximus, aperte probat, abique ideis nullo pacto contingere veras rerum nominationes: cum nomina, notiones quædam insitæ idearum sint ex fontentia eiusdem, id est quidditatum & substantiarum, quas scientia, & nomine ipso comprehendimus. Quare nec cognitio, nec scientia (quod amplexus est) esse poterit, cum obiecto fixo & fixo, quod ipsam terminet, careat, ut in expositione

Idea ponitur rerum quidditates à Platone, & vniuersales notiones.

sitione textus latius has rationes prosecuti sumus. Idem etiam patet ex ratione alia, qua ad ostendendas ideas in Timæo vitur. Venatur enim eas ex distantia & differetia, quæ est inter intellectum, siue scientiam, & sapientiam, quibus intellectus perficitur: & inter veram opinionem, quæ discursus phantasiæ terminus & conclusio, siue affectio (ut inquit ipse) est. Vbi docet, intellectum facere, & constituere doctrinam, ex demonstratione propria constantem: opinionem verò, persuasionem. Quoniam inquit: intellectus nunquam sine ratione vera: absque tali aut opinio fit. Nulla ite persuasionem intellectus est mutabilis: opinio verò mutationi omnino subiecta existit. Debet igitur dari species, & idea, quæ obiectum intellectus fixum, & immutabile sit. Aliud verò, quod huius similitudinem gerit: genitum, sensibusque manifestum, quod semper fertur, & sustentatur ab alio, (à quidditate scilicet & idea) & quod in loco aliquo gignitur, rursusque recedit, opinionem subiiciatur, atque opinionem per sensus comprehendendum, obiectum statuatur. qua rationem manifestè ostendit Plato id, quod diximus. Ad quod etiam probandum alias duas rationes ponit in Phædone, quas, quia cum superioribus coincidunt, consulto prætereo. Ex quibus (ut summatim quæ dicta sunt, repetam) aperte constat, Platonem nunquam somniasse ideas, aut rerum species separatas per se subsistentes, (ut vult Aristoteles) sed tantum ut exemplaria quædam in Deo, quando ut Theologus loquitur: & insuper ut metaphysicus rerum quidditates in ipsis rebus existentes, ideas atque species appellavit: & ut logicus notiones vniuersales, quas intellectus proprio negotio efficit, ideas nuncupat: & tandem ideas etiam censet species intelligibiles angelis inditas & insertas ipsa conditione, ut in epistola ad Dionysium supra iam citata expressè est videre: quorum ministerio animis hominum, quas rerum pulchritudines frequenter Plato nominat. Atque cum anima in ipsas se conuertit, tunc inquit: intelligit, & sapit, propriamque pulchritudinem inspicit: à qua immutata, ad excellentiorem angelorum pulchritudinem, excellentioribus ideis ornatam, properat: atque tandem in Deum ipsum totius pulchritudinis fontem deuenit: ubi elegantiores anime subsistentes, tantam pulchritudinem, & bonitatem, admirari & suspicere potest: qua ratione voluntate, &

amore, in Deum ascendere docuit, vt in dialogo de pulchro licet cernere: quemadmodum, ex vnitare rerum sensibiliū, ad primum vnum (Deum scilicet omnium rerū principiū) per intellectum in Parmenide deduxit.

Ad quē
vsum sit
de vni-
uersali-
bus dispo-
sitiō.

Sed ne ab speciebus, & vniuersalibus his, (quæ tantopere Aristoteles, & omnes philosophi persecuti sunt) prius discendum, quàm earum vtilitatem, fructū, & vsum, hic omnibus subiiciamus: animaduertendæ sunt duæ rationes, quibus potissimum hæc vniuersalia in vsum venerunt: quibus etiā, quæ diximus, in summa comprehenduntur. Atque prior est: vt homo diuersarum rerum varias, ac diuersas perfectiones vnitare similitudinis & conuenientiæ (quæ vniuersale dicitur) metiretur. Deinde vt ordinem, quo bonū ipsum, & perfectio diuersis rerum generibus, à Deo maximo omnium rerum opifice, cōmunicata sit, perspicuè teneret. Tertio vt ea ratione, prouniuscuiusque generis rerum vnitare, in substantia & quidditate, quam speciem siue vniuersale dicimus: varias scientias, & artes excogitaret. Atque hoc modo tandem, secundum quod cuiusque generis rerum dignitas postulasset, sic intentionem, & mentis aciem, in res ipsas dirigeret. Sublata namque similitudinis, & conuenientiæ vnitare, quam rebus ipsis natura indidit, & intellectus proprio opere & negotio, ex singulis rebus colligit: neque Aristoteles ab vnitare entis, res cunctas in decem genera distribueret, neque vnam in rebus perfectionem dignoscere potuisset, neque ipsius perfectionis, & dignitatis ordinem, & dispositionem: sed omnia confusa & indigesta manerent, vnde scientiæ omnes, & artes perirent. Quare Plato, cum vnum primum bonum constituisset, à quo cuncta alia bona, secundum quod bona sunt, profluant: ad ipsum Deum, siue ideam primam boni in ipso existentem, eadem rerulit. Atque secundum quod hac, vel illa vnitare, suo genere gaudet, diuersas rationes, & species (vt etiam Aristoteles docet) habere dixit. Vnde & si verbis philosophi hi differat, re tamen ipsa maximè conueniunt. Posterior tatio potissima vniuersalia hæc excogitandi, fuit modus intelligendi nostri intellectus, qui semper indiuisibilem est: vt tertio de anima Aristoteles est autor. Ea enim, quæ sparsa, diuisa, & plura facta sunt, intellectu

tus congregat, colligit, & vnit, atque sub vnitare indiuisibili similitudinis in essentia & quidditate, tantum ea plura percipit, & cognoscit. Vnde probè Aristoteles eodem loco asseruit intellectum indiuisibilem esse, quoniam tantum vnitatum vniuersalium est: quæ indiuisibiles existunt. Cuius hæc elegans est ratio, quia modus cognoscendi semper modum existendi sequitur, perinde vt operari continuo præsupponit existere: vnde anima, quia materiæ vnita est, quæ principium multitudinis & diuisionis existit: diuisim, ac singulatim, vnāque post aliam, res cognoscit: atque nullo pacto multa simul vnitè sensu, aut imaginatione percipere valet. Sed quoniam id quàm maximè affectat: cuiuslibet rei peculiarem intentionem adhibet, vt ea ratione tandem ad cognitionem multorum peruenire possit. Intellectus autem, quia ipsius animæ rationalis potentia multò altior est, nec materiæ immediate vnitur, nisi media ipsa anima (licet ita sit, quæ secundum quod anima aptiori, aut minus apto & preparato corpori vnitur, velocior, aut tardior intellectus ad intelligendi functiones reddatur) semper tamen vim intelligendi multa simul, indiuisibiliter, & sub vnitare retinet: secundum quod libro etiam Topicorum scitè Aristoteles idem notauit, cum sententiam eam tritissimam protulit, contingit sentire plura, intelligere verò non. Ex quibus satis aperta colligitur ratio, quare angelus, qui intellectus omnino separatus à materia existit: plura simul intelligat, nec discursu aliquo utatur. Atque hæc de ideis, siue vniuersalibus pro iis, qui huiusmodi rebus excutiendis, diligentiores sunt, dicta sufficiant. Cætera suis locis videantur.

*

L 5 CAP.



Ade his quidē haētenus. Nūc
 rursus redeamus ad id, qđ que-
 rimus, bonum: quidq; id sit in-
 uestigemus. Videtur enim a-
 liud in alia actione, atque arte
 esse. Nam aliud in medicina, aliud in re mili-
 tati, & reliquis similiter. Quid igitur vniū-
 cuiusque bonum est? an id cuius gratia cate-
 ra aguntur? Hoc autem est in medicina sani-
 tas: in arte militari victoria: in edificatoria do-
 mus: in omni deniq; actione & electione fi-
 nis ipse, cuius gratia reliqua omnia omnes a-
 gunt. Quare si quis communiter agēdorum
 omnium finis est, id agēdum bonum erit. Si
 plures, hi ipsi. Iam verò digrediendo in idem
 deuenit oratio. Quocirca magis enitendum,
 vt hoc idem declāremus. Quoniam verò plu-
 res esse fines videntur: & horum quosdam ob
 aliud expetimus, vt diuitias, tibias, instrumē-
 ta denique omnia: non omnes esse perfectos
 perspicuum est. at optimus finis esse perfectū
 quidem videtur. Quare si vnum aliquid erit
 quod perfectum sit, id erit quod quærimus:
 si plura, id quod perfectissimum horum est.

Id

Id autem quod per se sectandum est, eo perfe-
 ctius dicim⁹, quod propter aliud appetimus:
 quodq; nunquam ob aliud eligendum est, ijs
 quæ & per se & ob aliud expetuntur. Absolu-
 tē autem perfectum, quod semper per se: nun-
 quam ob aliud expetendum est. Eiusmodi au-
 tem videtur felicitas maximē esse. Hāc enim
 propter se ipsam semper, & nunquā ob aliud
 expetimus. At honorem, voluptatem, mentē
 ac virtutem omnem etiam propter ipsa expe-
 timus: quippe cū eadem expeteremus, etiā
 si nihil inde nobis eueniret: felicitatis tamen
 causa etiam ipsa eadem expetimus, ex his fe-
 lices nos futuros existimantes. Horum verò
 causa nullus felicitatem, neque omnino ob
 aliud quippiam expetit. Idē verò etiam è suf-
 ficiētia videtur euenire. Perfectum enim bo-
 num esse sufficiens apparet. Sufficiens autem
 dicimus non ipsi soli qui vitam solitariam a-
 git, sed parentibus, sed filijs, sed vxori, amicis
 denique ac ciuibus: quandoquidem homo ci-
 uilis natura est. Horum tamen terminus ali-
 quis statuendus est, nam si ad parentes, & ne-
 potes & amicorum amicos hoc protenderi-
 mus: in infinitū res progredietur. Sed de hoc
 aliās considerandum. Sufficiens verò id esse
 statuimus.

statuimus, quod si solū relinquatur, sufficientem atque expetibilem vitam, nulliusque rei indigam facit. Talem autem esse felicitatem ipsam existimamus. Quinetiam maximè omnium expetendam, si cum alijs non cōnumeretur: si verò connumeretur, perspicuum est eam vel cum minimo quoq; ex bonis magis expetendam fore. Siquidem bonorum supereminetia fit id quod adiungitur. Maius verò bonum magis semper expetendū est. Itaq; felicitas cum agendorum finis sit, perfectum quoddam ac sufficiens videtur. Sed fortassè si dicamus felicitatem optimū esse, concessum quoddam ab omnibus videtur: adhuc tamen desideratur, vt euentiū quid ea sit exponamus. Fortasse verò hoc fieret, si hominis opus sumeretur. Nam quemadmodum tibicini & statuario, alijsq; artificibus, & deniq; omnibus quorum opus aliquod & actio existit, in opere bonum ipsum, & id quod bene est, videtur consistere: ita homini quoque si modo eius aliquod opus est, esse videretur. Vtrum igitur fabri & sutoris opera sunt aliqua, & actiones, hominis verò opus est nullū, sed natura homo ociosus est? an quemadmodum oculi, pedis, manus, & deniq; vniuscuiusque mem-

membri opus quoddam extat: sic etiā hominis præter omnia hæc opus quoddam statueri aliquis posset? Quidnam igitur hoc erit? nā viuere commune etiam cum plantis videtur: nunc verò proprium quoddam est, quod quaeritur. Vnde nutriendi augendiq; vita omnis separanda est. Sequitur sentiendi vita: sed ea quoque cum equo & boue & omnibus demū animalibus communis videtur. Reliqua est igitur actiua quædam vita, eius quod ratione præditum est. Id autem partim rationi obtemperat: partim eam habet, atque intelligit. Sed cum duobus modis etiam hæc dicatur ea quæ est in operatione, statuenda est. Quod si est opus hominis animæ operatio secundum rationem, vel non sine ratione, idemque genere esse opus huius, & huius probi asseueramus: vt citharædi: & probi citharædi, & absolute in omnibus, si excellentia virtutis operi fuerit adiuncta: citharædi enim est cithara canere: probi citharædi benè id facere. Quod si, inquā, ita est: & hominis opus esse vitā quandam statuimus: eamq; animæ operationem & actionem cum ratione esse asseueramus: ac probi viri benè hæc recteq; exequi esse censemus. Singula autem benè ex propria virtute perf-

perficiuntur. Si ita est: operatio animę ex virtute bonum humanū efficitur. Si plures sint virtutes, ex optima & perfectissima, & insuper in vita perfecta. Ver enim neq; vna hirundo, neq; vnus dies facit: ita quoq; beatū & felicē hominē neq; vnus dies, neq; breue aliquod tēpus efficit. Bonū igitur ipsum ita circūscriptū sit. Oportet enim fortasse prius figurare, deinde postea depingere. Videretur autē cuiuslibet esse ea, quę benè circūscriptione sunt cōprehēsa, producere ac distinguere: & tēpus taliū inuētor, vel adiutor bonus esse. Vnde & artiū facta sunt incrementa. Cuiuslibet em̄ est qđ deest, addere. Oportet autē eorū quę antè dicta sunt, meminisse: & exactā tractationem non eodem modo in omnibus requirere: sed in singulis, prout subiecta materia postulat. Atque id catenus, quatenus arti vnicuique conuenit, faber enim & geometra diuerso modo rectum angulum vtriq; considerant. Ille quatenus solummodò ad opus vtile est: hic cum veritatis speculator sit, quid, & quale sit, indagat. Eodem modo in alijs quoque faciendū est: ne plura ornamenta extrinsecus, quàm ipsum opus, euadāt. Neq; simili modo in omnibus causa requirēda est: sed est

in

in quibusdam satis, si benè demonstratū fuerit, quòd sint: id quod etiam in principijs ipsis contingit. Quòd autem sit aliquid, primū ac principium quoddam est. Ex principijs verò alia sunt, quę inductione: alia quę sensu: nonnulla quę assuetudine quadam: alia quę alio quodā modo cōsiderātur. Singula autē ita sunt tractāda, vt natura eorū postulat: dādaq; est opera, vt rectè definiātur: magnū enim afferre momentū ad ea quę sequūtur, cōsueuerit. Videtur enim principium plus q̄ dimidium totius esse, cōpluraq; eorū quę in quęstionē veniunt, per ipsum manifestantur.



N hoc septimo capite è medio sublatis aliorum de felicitate opiniōibus, quid ipse de ea sentiat, in medium iam producit. Atq; vt ordinem docendi: quem proposuit, à notis & nobis manifestissimis ad ea, quę abdita sunt, seruet: tres primò cōditiones ipsius vltimi finis & felicitatis ex rebus euidentibus colligit. Quibus quandā in genere descriptionē, ac veluti rudē felicitatis delineationē tradit: vt deinde, perinde ac si proprios & viuos imagini misceret colores, specialē & propriā diffinitionē exhibeat. quā statim rationibus & argumētis, ex ppria materia desumptis dilucidè probat, atq; tandem vt primum principium & fundamentum, ac veluti totum quoddam, totius operis processū explicandum, & resoluedum, datam diffinitionem in fine capitis proponit. Ad primum igitur accedendo primam conditionē felicitatis proponit: asserendo, eā bonū quid agibile, & quod sub actionē cadat, necessariò esse debere. Quā vt per epilogū & conclusionē quandā, ex disputatiōe cōtra Platonē superius habita,

*Felicitas
est bonum
quoddam
agibile.*

hic

hic colligit: & in super hac ratione. Vnaquæq; ars proprium finem habet, quo ipsa constat, & ab aliis distinguitur, & separatur. Est enim cuiusque artis finis id, cuius gratia eiusdem artis præceptiones obseruantur, & opere exequuntur: vt in medicina existit sanitas, in rei militaris disciplina, victoria. Finem enim artis censet non id, cui vniuersa opera artis adscribuntur, & in cuius vtilitatem, & commodum continuo cedunt. Nam is proculdubio in omnibus artibus homo est. Felicitas quippe, victoria, sanitas, & cæteri artium fines, ipsi homini ad vitam traducendam, comodo maximo & adiumento sunt. Sed id finem appellat: quod tandem obseruationibus, & propriæ artis exercitio acquiritur, & ad cuius consecutionem quæq; ipsius artis minima ordinantur. Sed ita est, quod huiusmodi finis propriæ artis operibus res acquisibilis est, & penitus agibilis: domus nempe ædificatoriæ artis præceptis, & opera efficitur: sicut medicinæ & artis militaris opera sanitas & victoria agitur, & cuiuscunque alterius habitus, & electionis finis. Quibus ita existentibus necessarium erit, supremæ artis finem (quem in superioribus felicitatem appellauimus) rem agibilem, humanaq; actione comparabilem esse: suprema siquidem ars & si dignitate, & fastu cæteris antecedit: ob id tamen rationem artis exuere minime est arbitrandum. Erit igitur eius finis, opera hominis agibilis, atque actione tractabilis, si vnus finis assignetur: & si plures ob eandem rationem omnes sub actionem cadent. Quare subdit Aristoteles, quod digrediendo, & per varias opiniones ab vna in aliam migrando, ad idem, quod in primo capite, principioq; ipso quærebatur, deuenit oratio. Ibi enim supremæ artis finem felicitatem esse censuit: atque propterea rem esse à nobis agibilem, & nunc post longam habitam disputationem in ipso principio adhuc sistit disputatio.

Quare magis enitendum, vt hoc ipsum declaremus. &c.

Posita prima conditione, qua felicitatem bonum agibile & operabile contra Platonem asseruit, alias duas aggreditur, quas formaliter ex Platone in Philebo vbi de felicitate hominis in hac vita disserit, desumpsit: quarum prima est: felicitatem

citatem finem quendam optimum, & perfectum omnino esse debere. Quam primò ex vnitatem ipsius felicitatis persuadere nititur, contra Platonem forsan, qui in prædicto dialogo in misto quodam ex sapientia & animi voluptate eam constituit: & alios etiam philosophos, qui ex pluribus in vnum æqualiter coeuntibus, felicitatem aggregabant, vt fuerunt Cyrenaici philosophi, Calliphon, Dinomachus, & Diodorus quidam: qui omnes ad felicem aliquem hominem asserendum, plura coniunxerunt, vt honestatem cum voluptate. & Carneades in super, qui in primis naturæ bonis, vt robore, valetudine, pulchritudine, & cæteris huiusmodi, ex quo felicitatem posuit. Hos igitur hoc loco, & similes tacite Aristoteles reprehendit, statuendo: licet ad reddendum hominem felicem plura bona complicantur: necessarium tamen est, felicitatem, quandam rem simplicem esse, quæ potissimum hominem habeat reddere felicem: ita vt in ea potissima felicitatis ratio spectetur, vsq; adeo vnitas (vt supra dicebamus) in omni re à natura intenditur. Quod etiam in decimo libro huius operis Aristoteles docet, vbi beatitudinem contemplatiuam in actibus sapientiæ potius & principalius, quàm in voluptate, quæ sapientiæ actus comitatur, consistere dicit. Ex quibus locis etiam ansam sumpserunt Theologi ad eam quæstionem disputandam ad eam celebrem, vtum beatitudo patriæ potius in Dei visione, quàm in eiusdem fruitione censeretur, & si ambæ res cælestem hominem beatum efficiant. His pro mente Aristotelis explicanda positis, suam sententiã ita sic probat. Licet ita sit, quod diuersarum artium diuersi fines existant, quorum actiones in vita frequenter contingant: talem tamen ordinem inter se seruant, vt inferiores semper in superiores, & altiores ordinentur, atque propter eos tanquam propter perfectiores, cæteri ab omnibus amentur, & expetantur. Est enim hoc ita natura comparatum, vt quælibet res suam perfectionem magno opere semper desideret: quare ad eam rem suapte natura continuo properat, à qua suam perfectionem posse accipere præsentit: vt in rebus naturalibus satis perspicuum est. Sed inferiorum artium fines, cum propter se non existant, ex se continuo deficientes sunt, & à superioribus quorum gratia

Quia vnitas perfectionem dicitur vnum est, quod potissimum beat.

funt, semper perfici & augeri habent: vt in diuitiis constat. Sunt enim œconomicae artis finis, sed vt instrumenta quædam, quibus homo politicus in ciuitate viuere, atq; optimè se gerere queat. Is enim finis est, propter quem tanta sollicitudine ceteri parantur: quare ad hunc semper referri debent. Item tibia, artis effectricis tiliarum finis postremus est: vt instrumenta tamen: quibus tibicen suauiter canat, melosq; appositum reddat. Ad hoc enim tanquam ad finem prædicta contendunt: propter quod etiam existunt. Est igitur manifestum ad superiores fines inferiores suapte natura ordinari, atque propter eos cõtinuò ab hominibus expeti. Nam cum appetitus ad perfectionem acquirendam motus quidam existat, in nulloq; inferiori fine cari inueniat, solum in ultimo, (à quo ceteri perficiuntur) habet quiescere: gratia igitur illius omnes alios sub appetitum cadere satis perspicuum est.

Quod si hoc ita est, plures fines perfectos & optimos minime existere posse manifestissimè cõstat. Perfectos quidem: quia cum omnium artium fines ad supremæ artis bonum ordinantur, idq; tantum vnum sit, quia vnus artis: solum huiusmodi bonum, & finis perfectus erit, cuius ceteri cõtinuò indigeant: optimos autem, quia inferiores semper homo propter superiores querit. Quare & si omnes fines ratione participant boni: is tamen, propter quem ceteri appetuntur, solus optimus erit, & præterea ex opposito cõtradictio sequeretur, nam si aliquid est optimum, cetera bonitate excedit: si autem par bonum habeat, id iam non excedit, quare cuncta excederet, simul & nõ excederet. Est igitur in ratione finium tantum vnus perfectus & optimus, quem si inueniamus, hunc felicitatem existimare conuenit: & si plures perfecti occurrerint, quem perfectissimum horum arbitrabitur. Est enim felicitas quid optimum & perfectissimum. Quare & necessariò vnum: ad vnitatem enim plura in quouis genere reducenda sunt: & ex ea iterum plura diducere scire oportet, vt perfectè rem aliquam probè tenere, & agnoscere quispiam iudicet.

Id autem, quod per se sectandum est. &c.

Secundo idem suadet partitione illa supposita bonorum per se,

se, & per aliud siue vtilium, quàm superiori capite contra Platonem agens constituit. Ratio autem est huiusmodi: bonum per se eò est præstantius eo, quod est propter aliud, quòd id quod est per se, ita appetitum inuitat & allecat, quòd dato ex ipso nullum aliud bonum nobis eueniret, quod appetitum posset mouere: adhuc ipsum propter se sectaremur: quod in eo bono quod est tantum vtile, minimè contingit. Si ergo ita eueniret, quòd inter bona per se aliquid ita excellens daretur, quod sic propter se semper appeteretur, quod nunquam propter aliud: huiusmodi sane bonum quid optimum, & perfectissimum esset, & quod longo interuallo cetera etiam bona per se, quæ propter aliud aliquando appetuntur: excedet. At tale bonum est id, quod felicitatem appellamus: ad nullum etenim aliud bonum ordinatur, & alia bona, quæ per se dicuntur, semper ad ipsum referuntur. Honorem namq; à prudèribus viris exhibitum, sapientiæ ac virtutis voluptatem, intelligentiam, & virtutem omnem moralem, siue intellectualè, per se ipsa expetimus, & per se bona sunt: quandoquidem licet ex ipsis nullum aliud bonum nobis contingeret, ex propria tamen ratione semper sectanda veniret. Sed hæc propter felicitatem appetimus: possidere siquidem hæc cupimus: vt per ea aptè ad felicitatem properemus. Existimamus enim conuenientissima hæc instrumenta esse, per quæ ad bonum vltimum & perfectissimum ciuiliis vitæ, (quod felicitatem nuncupamus) recta via gradiamur, ipsamq; aliquando consequamur. Ad felicitatem igitur ordinantur hæc, quæ magna bona, & per se censentur: felicitatem autem humanam nemo propter aliud expetit: est igitur inter humana bona, quæ hac vita cõtingunt, quid optimum & perfectissimum, quod probandum assumpsimus.

Idem verò etiam ex sufficienti videtur euenire. &c.

Tertia cõditio felicitatis hæc est, vt sufficiens bonum sit, ac tale, vt his bonis, quæ ad vitam in societate hominũ agenda, conferunt, desiderium humanum ita impleat, vt nihil amplius requirere videatur, nequè ad genus quoduis actionis ciuiliis

Felicitas bonum sufficiens.

obscundum, alicuius instrumenti indigentia præmatur: quin potius omnia necessaria abundè felici suppetant. Est tamen hic aduertendum, quòd ita conditionem hanc Aristoteles inducit, vt tertia ratio sit, qua præcedentem cõfirmet. Nam id inquit: felicitatem omnes appellant, quòd sufficiens bonum sit, sufficientemq; & abundantem felicem ex se reddit, atque ab omni indigètia liberat. Hoc enim in causa videtur, vt vel nomen ipsum felicitatis cunctos sibi homines conciliet, atque statim in sui amorem eos rapiat. Quo ita constituto manifestum est bonum id, quòd felicitatem appellamus, nullius rei esse indigum, vnde statim sequitur ipsum optimum & perfectum esse, vt paulo ante dicebatur. Sed iam qd felicitas sufficiens bonum esse debeat, post eam rationem, quam ex consensu omnium hominum immediate ante attulimus: hac item ratione probat. Homo quatenus homo, ciuilis maximè & socialis existit: ita vt solitariè agens absolute & sine addito homo ex mente Aristotelis primo politicorum minimè censeatur, vt in superioribus etiam probatũ est. Non igitur sibi ipsi tantum sufficiens esse debet, sed parètib, filiis, vxori, amicis, ac aliis conciuibus: quòdam tamen termino præfixo & statuto, quem in octauo. & nono libro huius operis, & in libro etiam I politicorum philosophus asignat. Nam aliàs sufficientia termino careret, & in infinitũ abiret, quemadmodũ & societas ipsa, cui sufficere deberet: sed ita est, qd familia, amicorum sodalitates, ciuium consortia, quibus felicitis hominis copia debere sufficere dictum est, varia ciuiliũ actionum genera requirunt, quæ & felicem valere, copiosum & opulentum esse exigunt, vt dictis actionibus vacare valeat, neq; ad id facultates villo pacto desint, oportet igitur bonis ipsum externis corporis, & fortunæ, post bona animæ, quæ possidet, semper abundare. Atque in primis, bonis corporis indiget, quæ sunt robur, pulchritudo, sanitas, & bona corporis valetudo, & cætera huiusmodi, quibus vel aliquo istorum deficientibus, aut debitum officium præstare vir studiosus non poterit, aut non ita aptè & commodè, vt decorum ipsum, & operis præstantia requirit. Enimverò cum corpus instrumentum animæ annexum, & coniuuctum sit, quò ad suas functiones exercendas vtatur,

si debile & infirmum sit, aut infirmitate, aut morbo aliquo infestetur, impedimento erit, quò minus anima cuiuspiam virtutis opera, & laude verè digna exercere possit. Nam cũ ægroto corpore nõ aptè viuitur, sicut nec cum animo ægro. Et quando insuper, corpus deforme atque inelegans est, opera quæ præstat, non ita habent alios conciliare, quòd felicem hominem maximè refert: vt eadem, quando abelegãria quadam, & pulchritudine, ac quòdam mista lepore vti sale condita, egrediuntur. Indiget igitur felix bonis corporis, & si ordine quòdam, & non omnibus ex æquo: ne eius felicitas impediatur, aliquãue ratione lædi & commaculati videatur. Indiget præterea bonis fortunæ, vt ad opera ciuilia præstanda, quæ ipsi incumbere diximus: facultates habeat, & eleganter insuper in conuictu, & societate hominum viuere possit. Diuitiæ etenim felici homini necessariae sunt, vt eorum, qui ad se attinent, indigentiam leuare possit, & beneficentiam in cæteros ciues, ac virtutes alias, quæ virũ magnificum, atque magnanimum decet, expeditè exercere. Honores item, quia potentiam quandam in republica ad opera quòdam ciuilia exercenda afferunt, ad quæ aditus aliter non pateret: necessarij sunt. Plura enim potest, qui in magna aliqua administratione constitutus est, quæ priuatus exercere non posset: & plura alia commoda secum honos affert, de quibus in quarto latius disputatur. Postremò etiam amici maximè conferunt. Plura siquidem, quæ per nos ipsos facere non possumus, per alios & amicos præstare valemus: vt latius hoc in octauo & nono lib. Aristoteles prosequitur: indiget ergo felix bonis corporis & fortunæ, vt sibi & aliis copiosè sufficere possit, & nullius rei, quæ ad actiones ciuiles pertineat, indigentiam patiat. Est ergo felicitas bonum sufficientissimum, quòd tertio loco probandum fuit propositum.

Sufficiens verò id esse statuimus. &c.

Haftenus de sufficientia felicitatis ex parte hominis felicitis, qui in ciuili vita pluribus indiget, Aristoteles dixit. Nunc ipsius sufficientiã ex parte eiusdem felicitatis considerat. Atq; tria hac ratione de eius sufficientia asserit, quæ quia litera

quoquam pacto implicata est, nec eius expeditio apud omnes expositores constat: notanda veniunt. Primò ergo sufficientiam felicitatis hoc pacto statuit: ϕ si sumatur id, quod potissimum felicitatem efficit (quod statim philosophus docuit) cum omnibus instrumentis & apparatu, quo indigere diximus: sola ipsa felicitas per se, integram, sufficientem, ac per se expetibilem vitam reddere valet. Ad quod dictum probandum non aliquam rationem hic adducit, quia ex consensu omnium hominum, ut supra explicuit: satis firmum est.

Quin maximè omnium. &c.

Dicit iam secundo, quòd si id, quod potissimum in felicitate est. Quod actio secundum virtutem statim asseritur: per se sumatur, seclusis instrumentis eam condecorantibus, & ambientibus, rem esse omnium maximè expetibilem, ita ut si in lance vna id, quod essentialiter felicitas est, ponatur: in altera verò, reliqua omnia corporis & fortunæ bona, quæ illi officium & famulatum præstant: necessarium semper est, uti maioribus ponderibus impositis illam deprimi, hanc autem erigi, sursumq; leuari. Ex quo aperte colligitur, ex mente Aristotelis bona animæ, nulla ratione pro bonis corporis tuendis commutationem subire, ita ut pro ipsis seruandis officium virtutis, quod in præcepto est, deserere liceat. Sunt enim hæc leuissima, & quæ in bilance à virtutis pondere sursum ocissimè leuentur. Sed quia dictum hoc, in quo, quod potissimum & essentialiter est felicitas, nudè consideratur: cõtra doctissimos etiam Aristotelis expositores est: ex mente ipsius omnino esse placet confirmare. Atq; primò ex serie ipsius literæ constat. Nam si ita in secundo hoc dicto, sicut in primo felicitatis sufficientiam cum omni suo apparatu considerasset, inutilis sanè eiusdem rei repetitio esset: quandoquidem eam cum toto suo decore sumere, & cõtra quadam omnino accidentalia, ut optimam comam habere: apertius atque elegantius aliis incedere, & cætera huiusmodi: inutilis & inanis sermo euaderet. Quippe hæc leuissima sint, nullòque pacto felicitatem re ipsa augere valeant, sicut nec opposita lædere, aut commaculare. Item secundo phi-

Virtus officium pro nullomalo pane vitando, commutabile.

losophus

losophus se ipsum explicat. Nam inquit: maxime esse expetibilem, si cum aliis non connumeretur, atque numerum faciat. Felicitas autem non connumeratur, aut numerum constituit, nisi cum bonis corporis & fortunæ, quibus ut instrumentis ad se ipsam exercendam, & manifestandam, utitur: cum ipsis igitur hoc loco non consideratur, nec numerum facit: cum quibus in præcedenti litera connumerabatur. Nam iisdem nunc dicit non connumerari, quibus in præcedenti assertionem connumerabatur: vel concedas, oportet in superiori dicto cum optimo incessu, eleganti coma, & cæteris rebus muliebribus, ut ex quibus tanquam instrumentis necessariis felicitas constet, connumeratam eam fuisse: quod nemo concedet. Item tertio idem innotescit ex prima ratione, qua ad probandum felicitatem quid optimum, & perfectissimum, esse, est usus. Nam ex vnitæ finis id persuasit, ubi subdidit: Quòd si plures fines perfecti essent, is felicitas censendus esset, qui ipsorum esset perfectissimus: essentialiter ergo felicitas vnum, atque vnius artis finis, philosophiæ scilicet, aut prudentiæ, est. Erit igitur huiusmodi finis à suis instrumentis seiunctus, maximè omnium expetibilis. Bene verum est, quòd secundum mentem Aristotelis essentialis felicitas ab omnibus suis instrumentis seiuncta felicem vitam ciuilem, & per se expetibilem non valet facere, ut in sequentibus magis patebit: cum hoc tamen stat ipsam per se omnium eorum, quæ eam concomitantur, maximè esse expetendam: & quòd essentialiter felicitas nuncupetur: ita ut cū aliis nulla ratione cõmutari possit, sine quibus tamè impedita sit. Quapropter & felicè vitam reddere non valet. Erit igitur vera superior interpretatio. Secundò potest etiam aptissimè explicari, ut cum suis etiam instrumentis ut alii volunt, hic consideretur: longe tamen alia ratione: ita quòd felicitas cum omnibus suis instrumentis necessariis accipiatur, atque tunc inquit Aristoteles: omnium rerum maximè esse expetibilem. Neque comparatio fit ad sua instrumenta ut supra dicebatur: sed absolute ad quamlibet aliam rem, id est, ad quamlibet accessionem, qua sua instrumenta augeri & ampliari possunt: ut

ad diuitias de nouo accedentes, ad nouos honores, ad præstantiores amicos, ad maius robur, & ad alia similia. Inquitq; q̄ si cū his singulis felicitas nō cōnumeretur, quæ sua instrumenta auctiora reddere possunt, quoniā ad inaniculis sufficientibus & necessariis ad vitā ciuile cū copia quadā studiosè & optimè traducēda adiuta est, & quæcūq; alia accessio redderet: omniū maximè expetibile existere. quod philosoph⁹ insinuās verbo eo, cōnumerari, vsus est: iā siquidē cū necessariis instrumentis numerata fuerat. Quocirca hæc interpretatio huic loco vbi de felicitatis sufficientia agitur, maximè cōgruit: superior verò, quæ ab Aristotele supponitur, vera sententia est, vt ex præcedentibus patet: nam probatū est felicitatem essentialiter in vno tantū debere consistere. Perstādo igitur in hac interpretatione, secundū eā tertio loco iam docet, q̄ si felicitas cum suis instrumentis necessariis considerata, de qua statim diximus: alicuius boni accessione accipiat, vt diuitiarū, honoris, aut cæterorum, magis expetibilis facta est: ac magis splendidā, & beatiorē vitā reddit. Quod probat: nā & si suis instrumentis integra, & absoluta felicitas erat, quia tamen pedisequis bonis additio aliqua facta est, aggregatū ex præexistenti bono & accessione, excessum & supereminentiā habet ad id, quod præextiterat: quare maius bonū factū est, & ex cōsequenti expetibilis. Est igitur felicitas suis ornata ministris, quibus decēter se ipsam exercere potest: si cōnumeretur cū aliquo bono extra necessaria, quæ sibi iam habet, expetibilior reddita: nō tamen ea ratione, vt si id, quod accessit recedat, felicitas lædatur, & cōmaculetur. Ex quibus duo sequūtur. Primum q̄ id, quod potissimū & essentialiter est felicitas, vnū tantū est, vt antea dicebam⁹: quod tamen sua exigat instrumenta, quæ bona corporis & fortunæ existunt: vt se per officia debita exerere, & depromere possit. Vnde sicut artifex iis instrumentis contentus est, quibus suæ artis opera sufficienter absoluere, & præstare potest: aliorumq; nulla cupiditate premitur, & si eorum accessu, sua ars pulchrior, & ornatior euadere posset: ita & felix hac ciuili vita his fortunæ bonis contentus esse debet, quibus ad virtutis opera præstanda sufficiens redditur. Quod si horū bonorum maior copia accesserit, ornatior, & pulchrior eius felici-

felicitas apparebit: atq; expetibilior erit. Sed quia omnia, vltra ea, quæ virtus ciuilis necessariò exigat, redundant: eorum cupiditate minimè homo sollicitari, aut angustiari debet. Itaque hac ratione & si bona externa, bona ab Aristotele censentur contra Stoicos, vt statim dicemus: quia tamen ea actionis, virtutis, & felicitatis, instrumenta appellat: vt apertè secundam explicando conditionē, de diuitiis dixit: constat ipsum per felicitatis, & officiorum ciuiliū exigentiā, tanquā per mensurā quandā, immodico desiderio, & effrenatæ hominū cupiditati: qui in hæc bona toto impetu feruntur: metam & terminū statuissē: tantū vt virtutis ciuilis instrumenta appetenda esse affirmando. Secundū, quod sequitur, est, hoc loco principaliter philosophum contra Stoicos docere, ipsisq; penitus aduersari. Dicebant enim ii tantū honestū bonū esse: robur aut, valetudinem, honores, diuitias, quæ hic Aristoteles bona appellat, minimè bona existimāt: sicut nec paupertatem, morbū, & cætera, quæ prædictis opponuntur, mala. Solum enim virtutes bona cēsent, & ipsum honestū, quod omniū virtutū confusionē, seu confectum asserūt: quæ & felicitatē appellant. Quorū potissima ratio aliis nunc omiſsis, hæc est: quia felicitas, id est virtus ipsa tantum proprio genere, & nō magnitudine gaudet: atq; hac ratione sibi cōtēta est. Quare cū vi sua propria, bona & pulchra, atq; elegans habeatur, & sit: licet aliorū externorū, quæ communiter appetuntur, extrinsecus non indigeat: si eorūdem tamen ipsi accessio fiat, inquit isti: non maius bonū, aut pulchrius quid redditur. Imo quemadmodū solis luce lucerna lumen offunditur, & obscuratur: & magnitudine itē maris Oceani stilla Bæthis interiit: & vnus passus, in ea via integra, quæ hinc in Indiam est: ita splendore, & magnitudine virtutis quamcūq; accessione, rerūq; æstimationem, quæ in corpore sitæ sunt, eiūsque ornamento adsunt: penitus obscurari, obrui, & perpetuis tenebris offundi, constanter asserant. Quod etiam amplius exemplis aliis illustrent. Nam mel, dulcissimum cū sit, ita proprio saporis genere gaudet vt confusione seu comparatione cum aliis vt dulcescentiatur, non indigeat: imo aliis quodam modo desciscit. Ita nec virtutis æstimationem, nec magnitudinem, cū vi sua propria

Sola virtus bona
secūdam
Stoicos.

pria & dignitate optima sit: vt talis existat, aut appareat, minimè aliis indigere dicunt. Et quemadmodum rursus oportunitas productione temporis non fit maior. habet quippe suum modum quæcunque oportuna sunt: ita nec ipsum bonum: quod in eo positum est, vt semper naturæ rationis cõsentiat: nulla accessione vnquam crescere potest. Vnde asserunt: quod & si valere, expetendum sit, & etiam sapere: licet utrumque coniunctum magis sit expetendum, quàm sapere solum: non tamen vtrumque pluris æstimandum est, quàm sapere à bona valetudine separatũ. Hæc Stoici, quæ expressè contradicunt his, quæ de felicitatis auctione hoc loco philosophus dicit. Quæ ideo adduxi, vt mens eius clarius percipiatur, & vt Stoicorum de felicitate sententia ex parte degustaretur, quos frequenter in sequentibus incesit.

Itaq; felicitas cùm agendorum finis sit. &c.

Ex dictis conditionibus diffinitionem quandam felicitatis in genere videtur eruere, quæ eiusmodi prædicato enuntietur. Bonum agendum, siue agibile sufficiens & perfectum. Sed quia communiter omnes felicitatis nomine, bonum quoddam sufficiens, & perfectum intelligunt: adhuc tamè desiderant explicatius cognoscere, quid id sit, & cui rei coniunctum inueniatur: conandũ inquit: est id exprimere, propriamq; & euidentem felicitatis tradere diffinitionem. Quæ per singulas partes, quibus quæcunq; legitima definitio consistare debet: diligenter quærit, & colligit.

Fortasse verò hoc fieret, si hominis opus sumeretur. &c.

Primo ergo loco statuit in operatione hominis eius felicitatem collocandam esse: quare primum bonum, vt genus in definitione, operatio tenere debet. Quod ex artibus tanquam ex rebus manifestissimis sic probat: æstimatione, bonum esse, siue quod bene se habet in artifice, ex ipsius opere & operatione sanè pendet: nam quod ipsum bearet, & felicem redderet, si artifex huiusmodi nomine donandus esset, absolutio sanè, & operum elegantia esset. Hoc etenim eos opinione hominum elegantes, & æstimatione

*Felicitas
in opera-
tione.*

matione dignos facit. Solertem quippe artificem, & cæteris præstantem, eius absoluta opera indicant, & demonstrant: vt in statuario, & tibicine, & absolute in omni artifice, cuius opus aliquod ingenue elaboratum existat, clare cernere licet. Bonum igitur ipsius hominis, & quod ipsum felicem reddet, in opere siue eius operatione iure optimo collocandum est. Artes præterea rationis humanæ, effectus & generatiões sunt: & huiusmodi habitus, qui ipso homine, & hominis ratione posteriores existunt, & quorum fines hominis fini subiiciuntur: per sua opera & operationes perficiuntur, suosque autores suo genere perfectos, & æstimatione dignos, faciunt: consentaneum igitur erit, vt ratio hominis propria opera, & functione perficiatur, quæ sic perfecta, ipsum hominem perfectum, & felicem reddat. Est ergo felicitas in operatione hominis omni proculdubio constituenda. At ne aliquis diceret nulla operatione hominem gaudere: aut potius vt nihil intactum prætermittat, eiusque examen subterfugiat, quàm vt hoc probatione aliqua & examine indigere videatur: id ostensione quadam oculis subiicit. Cuiuscunque artificis inquit: siue eius ars opus aliquod habeat efficere, vt sutoris, & fabri artes sunt: siue operatione tantum contenta sit, vt tibicinis & citharedi: semper aliquod opus, quo se exercet, suamque vim, & dignitatem exeret, aut operationem habet, ad quam tanquam ad finem ordinatur: non igitur hominem, qui artium omnium autor, & inuentor est, & qui ad proprios fines, & vsus, eas destinavit: ociosum sine & opera vacantem natura ipsa produxerit, quæ nihil ociosum, nihil vnquã frustra, & absq; ordine fecit. Operationem igitur homo habet, ad operandũq; natus est. Præterea inquit: quocũq; hominis membrũ opus propriũ, & functionem habet: sustentat enim corpus pedes: cursum insuper, & deambulationẽ faciunt: tangunt, & impellunt manus: congrua etiã attrahunt, & nociua repellunt: oculus videt, atque à longe cõueniẽtia, & cõtraria discernit: ac perinde cæteræ partes suas functiones, & operationes habent: ipse igitur etiam hominis proprias operationes habebit. Habet siquidem membra, quæ ipsius organa & instrumenta sunt. Absurdum quippe est

est dicere artificis instrumenta agere, suaq; opera efficere, artificem autem ipsum otiosum esse, nec dolabram ipsam mouere. Item, quod homo ipsius ciuitatis membrum existit, vt primo Politicorum late probatur. Est igitur ipsi necessariò aliqua operatio statuenda: vt vel officium debitum suæ reipub. impendere possit.

Quid igitur hoc erit. &c.

Posito iam finitionis genere, differentias ipsum coarctantes inquirat. Et primò cum varix, & diuersa, sint hominis operationes, in quo illarum genere felicitas cèsenda sit, inuestigat. Atque primò vegetandi vitam, quæ generandi, nutriendi, & augendi operationibus constat à ratione felicitatis excludit. Vita etenim hæc, & operandi genus, herbis, & plantis cunctis commune est. Generantur namq; hæc, nutriuntur, & augentur, quemadmodum & homines. Felicitas autè in propria hominis operatione sedem habet: vegetandi igitur operationes ad hanc rem posthabendæ sunt. Ob eandem itè rationem sentiendi vitam, quæ sensuum operationibus extat, ob quod manifestior, & certior vita, quàm præcedens habetur: reiicit. Communis quippe inquit: est cum homine, equo, etiam & boue, ac ceteris brutis animalibus: est igitur ab hominis felicitate omnino aliena. Quare reliquū est, vt propria hominis operatio in tertia quadam vita reponatur, quæ ex duabus partibus constat: ex ea, quæ ratione prædita est, atque ex se, propriaq; essentia rationem habet, vt ipsamet ratio, & intellectus actiuus existit: atque ex ea, quæ ex se quidem ratione caret, habenti tamen, parere & obtemperare nata est. Quia licet ex se rationalis hæc pars non sit, vt sensus omnis, & appetitus sensitiuus existit, vt parti tamen rationem habenti obsequitur, eaq; moderatur, participatione rationem habet, atq; participatiue rationalis, vt communiter dicitur, facta est: vt latius infra suo proprio loco disputabitur. Sensitiua igitur pars vt rationi se morigeram præbet, rationalis quodammodo efficitur, quo etiam pacto particeps felicitatis est. Tertius ergo iste viuendi modus, qui vita actiua & ciuilis dicitur, semper ratione præditus est: quia ea dirigitur, & gubernatur. Atque item cum nõ solum intellectus

intellectus actiui operationibus hæc vita vacet, sed etiã sensuum, vt ab iisdem tamen rationi obtèperantibus, egrediuntur: hinc est, qd in eas potètijs, & partes, rationalem hanc vitam diuisit, quarum alteram ex se rationem habere dicit, alteram verò, quæ solum vt obedientem, obsequètemque se præbeat, eam participet. Quibus duas iam diffinitionis partes collegit. Altera est, quod felicitas sit hominis operatio, altera verò, per rationem, aut non sine ratione eandem esse. Cuius generis operationes tantum ad actiuum intellectum pertinent, & non ad speculatiuum, cuius opera non conueniunt homini, in quantum homo est, siue in quantum ab Aristotele hoc loco consideratur: vt supra etiã iam explicuimus. Sed quia vita hæc actiua, quæ cum ratione est, dupliciter considerari potest, vno modo in habitu & potentia, qua operationibus rationis fungi potest, non tamen operatur: secundo modo in actu, vt prædicto habitu & potentia vitur, operationesq; rationis exercet. atque cum hæc vita, quæ in actu est, omnem amplitudinem, & potentiam, in actum reduxerit, suamq; perfectionem eo modo adeptam fuerit, nec ampliorum exspectat: felicitas verò vltima perfectio ciuilis vitæ existat, nec aliud in ea vltra expetendum relinquatur: necessariò fit felicitatem in ea vita existere, quæ iam in actu est, & minimè in ea, quæ in potentia, & quæ ad actum tanquam ad suam perfectionem ordinatur. Est tamen aduertendum, qd eum hic intelligit philosophus in habitu, seu potètia, qui naturalem facultatem habet ad operandum secundum rationem, quia actiuum intellectum, voluntatem, & ceteras potentias naturales habet: & eum insuper, qui habitum quidè ita agendi habet, non tamen habitum, neque potentiam, operationibus deprompsit. Qui & si in potentia, & via quodammodo ad suam perfectionem acquirendam sit, nondum tamen eam est assecutus. Quare meritò in ea solū, quæ actu est, qua & superior perficitur, ciuilis felicitas collocatur.

Quod si est opus hominis animæ operatio secundum rationem. &c.

Quò igitur diffinitionis genus hæctenus inuestigauerit, statueritq; hominis felicitatem ciuilem, operationem animæ esse

Qualem
operatio-
ne felici-
tas requi-
rat.

esse secundum rationem, vel nō sine ratione eo modo, quo explicatum est: hoc posito & constituto, differētiās, quibus restringendum sit, iam inquirat. Atque prima, quam statuit, est præfatam operationem rationis ex virtute aut secundum optimam virtutem esse debere. Quam hoc pacto deducit: opus huius hominis, & huius alterius probi & studiosi hominis etiam opus, idem genere sunt: continentur enim sub hoc vniuersali, quod est secundum rationem esse, aut non sine ratione, quare sub idem etiam genus vniuersale subiiciuntur. Quemadmodum inquit: gratia exempli, vnius hominis, qui cithara canit, operatio, & alterius, qui bene & artificiosè cithara etiam psallat, quia arte peritus: ad idem sanè genus hi cantus reducētur, ad hoc videlicet, quod est modulatè cithara canere. Hoc enim ambo faciunt, & audientiū aures, suo modo vnus & alter demulcère valent: differūt tamen, quòd hic, quia ex arte operatur, omnes præceptiones, & artis musicæ obseruationes, pròptè & opportunè seruat: quam obrem suauius & elegantius auribus blanditur. Ille vero, quia arte cithara canendi caret, & si natura magistra, vocem musicæ accommodatam acceperit, eamq; aptè & sonore ad citharæ modum flectat, ob quod etiam audientes pelliceat, & nullo pacto offendat: quia tamen non ea promptitudine, opportunitate, & elegantia, qua primus: non adeò suavis & oblectamento omnibus est, neque eius operatio tanta promptitudine, & facilitate, atque certitudine non errandi, sicut alterius, elicitur: Quia principiis musicæ artis caret, vel quia adhuc ex ipsis non excesserit. Sed est aduertendum hic pro iis, quæ infra dicentur, quòd Aristoteles hoc loco non ponit differentiam inter citharædum, & probum citharædum ex operationibus ipsis, quòd alterius errore careat, alterius verò non: sed tantum ex modo operandi. Quapropter & hoc aduerbio benè vtitur, quod agendi modum solum designat. Quo posito aperte sequitur id, quod proposuimus, operationes hominis secundum rationem, aut nō sine ratione operantis, & probi & studiosi hominis, qui ex virtute agit, genere conuenire, in modo autem solum differre. Quia cum vterque bonam operationem exercent, iste tamen, qui probus & studiosus est, virtutemque iam acqui-

sitam

sitam habet, solum rectè & benè: alter autem & si bonam: non tamen bene. & hoc vniuersaliter inquit Aristoteles: in omnibus operibus, aut operationibus verum est, vt excessus operis, seu operationis, quæ ex propria virtute, & arte est, adiunctus operi, aut operationi, quæ in eadem materia, absque propria arte & virtute fit, genus non variet: sed in eodem genere opus semper, siue operationem relinquit. Quo posito philosophus suam conclusionem infert, quòd si ita (inquit) est, sequitur, vt optimo iure in operationibus probi & studiosi viri, qui benè rectèq; semper suas operationes exequitur, felicitatem, & bonum humanum tantum esse censeamus. Quæ rationis subductio dupliciter patet. Primo vt hac ratione maiorem semper perfectionem felicitati adscriberet: nam cum maximam, & summam humanam perfectionem habere debeat, eam in vita actiua constituit, quæ secundum rationem est, vel non sine ratione: & non in habitu, sed in opere & actu ipso, qui habitus, & potētie, perfectio est. Cū igitur probi & studiosi viri operationes, perfectiores sint his, quæ rectè sunt, nō tamē ab studioso egrediuntur: planè sequitur in huius studiosi viri operationibus tanquā in perfectioribus felicitatē constituendā esse. Aliās enim manca, & deficiens cōtra dicta, existeret: quapropter & minimè felicitatis nomine digna. Secundo idē probat. Nā in vniuersum in cuiuscunq; artis operibus hoc verum est, vt singula, quæ ex propria virtute, hoc est ex propria arte, & facultate, ad id genus perfectionum accommodata, egrediuntur, perfectiora sunt iis, quæ sine arte fiunt. Quare cum felicitas perfectissima inter humana bona esse debeat, ex propria virtute, & arte ipsius animæ, quæ virtus moralis existit, effici necessarium est. Vnde inquit: quòd si plures virtutes in anima sint, vt fortitudo, temperantia, iustitia ex ea, quæ omnium optima est, & quæ cunctas amplectitur qualis prudentia censeatur, quæ omnium virtutum moralium regina, oculus, & lucifer est: ob quod ars etiam vitæ merito ab omnibus rectè sentientibus nuncupatur, fieri debet. Quòd si hoc ita est, conclusio intenta euidenter sequitur, felicitatem nempe operationibus probi & studiosi viri tantum effici. Nam cum omnem perfectionem humanam habere debeat

tunc ea potieretur, cum à virtute prudentiæ, quæ optima inter virtutes morales est, egressa fuerit. Vnde hæc felicitatis definitio constructa est, quod sit operatio rationis, vel non sine ratione, & secundum optimam virtutem, aut ex optima virtute elicitæ. Atq; hæc videtur huius literæ expositio, & sententiæ Aristotelis legitima interpretatio, in qua expositores maximè variant.

Sed vt hæc clarius percipiantur, quæritur, cum differentiâ in diffinitione, genus ad speciem aliquam coarctare habeat, & insuper ab aliis ipsum differre facere: quo pacto virtus, operatio rationis, vel non sine ratione id efficiat? cum operatio rationis etiam bona sit, quemadmodum & ea, quæ à virtute egreditur. Hoc dubium exposita literæ explicatio-
ne ferè iam expeditum est. Sed quia nõ defunt, qui propter rationem hanc aliter textum hunc interpretentur: ideo eorum sententiæ hoc loco excutiendæ sunt. Dicunt ergo quidam, quod differentiâ hæc secundum virtutem, ad excludendas eas operationes ponitur, quæ licet sint secundum rationem, fortuna tamen quadam, vel coactè, aut alio impellente exercentur, vel etiam docente. Quare prædictæ operationes cum non egrediantur à propria virtute operantis vt requiruntur: merito à ratione felicitatis, licet secundum rationem fiant, excluduntur. Et rursus addunt necessarium esse, vt felix semper benè & rectè operetur, quando voluerit pro occasione occurrente. Is autem, qui virtutem operandi facilitate, & promptitudine dicta, non habet, non semper, quod oportuerit, benè operabitur: vt aliquis exempli gratia, non grammaticus poterit casu aliquo loqui secundum rationem grammaticæ, non tamen semper: vt ille, qui habet huius artis habitum. Quibus rationibus suam sententiam ii fulcire nituntur. Nullo tamen pacto difficultatem expediunt. Nam prima ratione tantum excludunt operationes non spontaneas, & violentas: quæ ex se iam reiectæ erant. Quapropter neque earum Aristoteles meminit: sed de operatione rationis libera, & spontanea, tantum erat sermo. Aliàs bruti etiã animalis ad nutum possessoris aliquando cursum agentis operatio secundum rationem hic cèferetur: quod omnino textui, & rationi, repugnat. Secunda deinde ratione tantum excluduntur

quod dicitur homo, qui habitum & promptitudinem semper benè operandi non habuerit, à numero felicium: non tamen eas operationes, quæ sunt secundum rationem in eo, qui nõdum virtutem assecutus est quod Aristoteles specialiter intendit: reiciunt. Nam de operationibus ad felicitatem non pertinentibus atq; de iis, quæ ad eam spectant, sermonem habet: vt has admittat, illas verbò reiciat. Horum igitur sententiâ menti Aristotelis minimè accommodata est. Secundò dicunt alii & elegantes quidè, quod particula hæc (secundum virtutem) ed ponitur, vt differentiâ, quæ inter operationes rationis quæ antecedunt habitum, & eas, quæ virtutem sequuntur, assignentur. Nã quæ loquuntur, semper sunt recte, atq; studiosè: quæ verbò præcedunt, & si sint cù ratione, peccata possunt esse, & omnino deficere. Quare cum operationes felicitatis nullo modo defectum aliquem patiantur, quæ tantum sunt secundum rationem, ad eam nullo modo pertinent. Atq; horum ratio est, quia anima humana, quædiu corpori alligata est, ob id, quod ab eo multa recipit impedimèta, facile in errorem labi potest. Quare vt ab eo se liberet, multa indiget exercitacione, longa experientia, longo itè tẽpore, nec nõn & assiduo labore, vt habitum benè operandi in omnibus assequatur. Quo nõ existente mirandum non est operationem cù ratione posse esse peccatam. Hæc autè sententiâ nullo pacto literæ exponit. Nã Aristotelis intentio nõ est differentiâ statuere inter operationes, quibus felicitas efficitur, & inter pravas, quæ ab ea omnino excluduntur. Quod sufficienter indicavit, cum dixit: felicitatem operationem secundum rationem, vel non sine ratione necessariò esse: sed intèdit distantiam solum signare inter operationes bonas, & eas, quæ perfectæ sunt. Nam cum felicitas perfectissimum quid inter bona humana esse debeat, in absolutis, & perfectis operationibus, quales, quæ virtutem sequuntur, existunt: constituendam esse, planum est. Siquidem quæ ante habitum & virtutem sunt, & si bonæ sint, quando rationis examen non transgrediuntur, nõ tamen perfectæ, cù à virtute non procedant: sunt tamen genere similes his, quæ virtutem sequuntur, vt expressè hinc Aristoteles asserit: & ex professo secundo libro capite quarto docet. Et hoc præfens literæ intendit, & Aristotelis ratio omnino probat, vt in

*Hominis
ratio cer-
ta regula
eius quod
iustū est.*

eius expositione late patuit, & rursus totius textus ordo, quia à minus ad magis perfectum procedit, idem manifestè postulat. Secundò hæc sententia pelsimum in se continet errorem in eo, quod dicit operationem cum ratione posse esse peccatum: non obstante quod secundum rationem sit. Quod ita esse manifestè patet. Nam in primis, id est contra Aristotelis sententiam in hoc capite: ubi operationes sensuum, rationi obtemperantium & obsequentium, à numero earum, quæ à brutis exercentur, separat, & bonas atque humanas censet, non alia de causa, sed ea tantum, quod secundum rationem sunt, id est secundum rationis commensurationem, atque ut præcipit, & exigit ratio ipsa. Itè in secundo libro capite quarto expressè rationem ipsam humanorum actuum, & eorum, qui studiosi sunt, regulam certam, & constantem affirmat, quando inquit: quod tunc quisquam rectè operatur, quando sciens, & eligens agit, & propter ipsa, id est, non propter aliquem finem extrinsecum, sed propter ipsa met opera: quia talia scilicet sunt, ut rationis examini conueniant. Quod etiam apertius asserit finitionem virtutis construendo. Poneit ergo rationem, humanorum actuum regulam, ita ut qui eius examini congruat, bonus actus sit: contra verò, si ab ea discrepet. Nequit ergo aliquis actus cum ratione, vel secundum rationem peccatum esse. Item in fine huius inquit: quod ratio ad optima quæque semper inuitat, & excitat: operatio ergo illi consona, studiosa, & nullo pacto praua erit. Et tandem totum hoc opus hac doctrina refertum est. Quare expressè hæc sententia Aristoteli repugnat: & est etiam contra omnem rationem. Nam qui fieri potest, ut ratio ipsa, quæ homini data est, uti oculus, & sol quidam ad illustrandum, & illuminandum ea, quæ agenda sunt, ut aptè inter agibilia discernere possit, atque ea ratione honesta amplectatur, & contraria continuo fugiat: media ipsa luce cæcuriat, & obscuretur? Et rursus si hoc ita esset, insufficienter hac in re naturæ humanæ prospectum fuisset, cum ea, quæ sibi, proprioque fini congruerent, certam & firmam videndi facultatem, sicut cætera animalia, non accepisset: si ita esset, quod id, quod vera ratio præscribit, & secundum rationem est, cum peccato coniunctum esse posset. Item sequeretur Deum optimum maximū huius-

huiusmodi naturam condentem, autorem posse esse peccati: quod eò manifestum est, quod peccatum naturam ipsam statim ex ipsius conditione insequens, auctori eiusdem impuratur. Propter quod eleganter quidem diuus Thomas sentit, angelum in primo instanti suæ conditionis minimè peccare poruisse: quia tunc auctoris naturæ peccatum illud cæseretur. Sed idem omnino in proposito accidit, si actus cum ratione aut secundum rationem peccatum esse posset. Nam cum huiusmodi defectus in potestate hominis non sit, quia omnè diligentiam ad ipsum cauendum adhibuit, siquidè secundum rationem est: naturam ipsam planè insequeretur, & auctori naturæ esset adscribendum, quod impiū omnino, & nefas est. Itè postremò sequeretur, quod lex naturalis propriè sumpta, non esset fixa omnino, & immobilis, neque eadè apud omnes: quod est contra omnes Theologos, & expressè contra Aristotelè quinto libro huius operis, ubi de iure disputat. Sequela ramen manifestissima est. Nam si actus cum ratione potest esse peccatum, nullam certam & stabilem regulam haberemus, metiendi id, quod legi naturali consentaneum esset. Quare quilibet, quod sibi placeret id legis naturalis esse statim assereret, quia sic sibi videretur: atque alios sibi non consentientes errare diceret, atque id pugnantissimè defenderet: & omnis item via corrigendi alios, qui contra naturam peccant, intra limites humanæ naturæ sistendo, omnino periret. Quæ omnia absurdissima sunt, & contra id, quod beatus Paulus docet ad Romanos scribens capite tertio. Gentes inquit: quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt, faciunt: habentes opus legis scriptum in cordibus eorum &c. Vbi legem naturalem sufficienter ostendentem id, quod honestū est, statuit, atque immobilem, & fixam, apud omnes insinuat. Est igitur hæc sententia omnino à veritate aliena. Quod si in eius excusationem dicatur, autorem non asserere opus secundum rationem absolutè factum esse peccatum, sed secundum eam rationem solum, vel cum ea ratione, quæ electionem immediatè præcedit, quæ potest esse erronea, & ignorantia impedita, atque ita sequatur electio, & actus, qui peccatum erit: simul cum ratione illa sic deliberante. Nam propter reliquias primi peccati, & corporis etiam impedimenta, facile ratio à sensibus pertur-

bari potest, atque ita frequenter in deliberationibus errore, & ignorantia impediri, quo minus quæ honesta sunt, talia ceseat. Quare ut ab ea liberetur, habitūq; bene operandi in omnibus paret, cōtinuō dei optimi indiget auxilio, multaq; insuper exercitatione & experiētia. Hoc quidē verissimum est, est tamē omnino diuersum ab ea sentētia, quā disputabamus. Nā expressa eius autoris hæc sunt verba. Quocirca fieri posse, ut operatio cum ratione aliquādo peccet, negandum absolūtē minimē arbitror. Et idē exponendo exēplum illud citharædi, & probi citharædi etiā asseruerat, ut legenti patebit. Itē q̄ ratio ab eo nō accipitur pro hac, vel illa ratiocinatione, electionē præcedente, hinc planū est colligere. Quia eo modo rationem accipiunt sic opinantes, quo & ipse Aristoteles: philosophus verō pro ipsa vera ratione, illustrationēq; ipsius naturæ in homine accipit, qua honesta ab inonestis valeat discernere: ergo & ipsi. Itē si loquitur de ratiocinatione & syllogismo particulari, qui cum ignorantia & errore coniunctus est, sic arguo: vel ignorantia illa inuincibilis est, aut vincibilis: si vinci non potest, operatio iam illa peccatum non erit, siquidem id genus ignorantia omnino excusat: si autem vinci & superari potest, cōstat iam eā cū ratione nō esse: imō eū iudicio tantū & approbationē sensus, & alicuius affectus, seu perturbationis, rationē ipsam impediētis. Quod si adhuc excusationē positā quispiā admittere velit: esto sanē. In nullius etenim inuidiam hæc differui, sed ut germanus literæ sensus appareret, veritasq; debito splendore non priuaretur: & ut omnes etiā scrupulos præmollerer, quibus lector offendi posset.

Et insuper in vita perfecta. &c.

Ultimā differentiā, diffinitionē claudens, hoc loco statuit, asseritq; prædictarum operationū ordinē & seriē minimē felicitatē cōstituerē, nisi absq; interruptione per admissionem alicuius sceleris, vsq; ad finē vitæ duret, & perseueret. Itaque quemadmodū celestis, & æterna illa felicitas, Christi redēptoris nostri testimonio nulli cōtingere potest, nisi in bonis operib⁹, & Deo gratis, vsq; in finē vitæ perseueret, ita inquit Aristoteles, q̄ felicitas hæc ciuilis, quæ ad illā supremā paramdam

Perseuerantia in bono necessaria.

dam exordium quoddam, prima radix, & fundamentū est, minime constat, nec felicitatis nomen aptè retinet, nisi perseuerantia quadam in bono, studiosisq; actionibus, ad finem vsq; vitæ perduret. Atq; hæc sit prima expositio huius differentia, in vita perfecta, quæ sic persuadetur ex parte ipsius felicitis. Nam ad hoc, ut hæc denominationem quispiam sortiatur, felixq; hominum iudicio habeatur, plures virtutum omnium operationes, pro oportunitatibus occurrentibus, ipsum exercuisse oportet: ut hæc aliis omnibus in ciuitate viris probis conspicua sint, atq; ob eandē habitū bene in omnibus operandi, uti naturam quandam firmum, & illustrem habeat, omnesq; talem adesse ingenuè fateantur, necessariū est. Hæc autem nimis longum tempus requirūt, totumq; vitæ spacium, ab eo tēpore, quo felicitas initium habuit, quod tempus operandi à philosophis dicitur, & virili ætati cōiunctum volunt: vsq; ad vltimū terminum, & vitæ finē, requirere videntur. Propter quod etiam eum feliciorē cōmuniter appellant, qui longiorē habuit vitam, ad maiusq; temporis spacium huiusmodi operationum genus extendere valuit, idq; optimo iure. Nam cū felicitas bonū quoddā sit, quantō magis extensum erit, tantō maius bonū: quare & is, cui longiori tempore contigit, quā is, cui breuiori, felicior meritō iudicatur. Imō id euidenter sequitur: cū felicitas summum bonum, & perfectum sit, quod maius semper, & perfectius, ex noua & noua studiosarū operationū accessione, reddatur. Quare vsq; ad finem vitæ huiusmodi actiones extendi debent, ut earum iudicio felicitis hominis status optimus, & perfectus, ab aliis censeatur. Secūddō idē duobus exēplis ostendit, prius ex iudicio communi & opinione, qua felicitatem alicui homines inesse censent: hoc pacto de fumi videtur. Quemadmodum hirundinū ad nos aduolatio ex Thracia, (ubi cauernis etiam, & locis abditis impatientes frigoris hyemē agūt) veris, temporisq; calidi, nobis indicio est: ita & operationes studiosæ hominis felicitatem velut indice cōmonstrant, operationibus etenim operandi habitum, atq; hominis statum, deprehendimus. At ita est, q̄ vnus hirundinis aduolatio tēpus vernū indicare nō valet, nisi multæ, & magna frequentia congruam iam nostræ regionis habitationem

bitationem significantes adueneriat: ergo nec vna, aut alia operatio hominis felicitatem significare valebit, nisi multæ & frequentes pro opportunitatibus occurrentibus se inuicem excipientes integro vitæ tempore durent, & perseverent: quod verum hominis tēpus appellare possumus, & quod sequitur æstiuum, iuxta Christi redemptoris nostri doctrinam, quando exactissimo Dei iudicio vti ventilabro quodā paleæ à tritico separabuntur. Quare hibernum aptè etiā appellabitur, quod ætatem studiosè operandi præcessit, quod non operandi tempus à philosophis censetur, quia nutrimentum plurimum affluit, & sensus imperium vsque ad maiore ætatem virtute nondum introducta, vigere adhuc & dominiari videtur. Posteriori exemplo ex parte ipsiusmet felicitatis idem probare nititur. Ver non vna dies tēperata, nec alia efficit, sed plures & omnes dies, quæ totum tempus quartæ vnius anni parti accommodatum, & præfixum, absoluunt: non ergo vna operatio, nec plures per breue aliquod tempus habitæ felicem aliquem reddunt: sufficiētq; vt felicitas, & beatitudo civilis, alicui iure nuncupetur, nisi per magnū tempus, & vsque ad finem vitæ, præfatæ operationes durent, & perseverent. Quibus rationibus potius videtur temporis longirudinem, & extensionem vsque ad finem vitæ, felicitatem requirere ab extrinseco, & accidētaliter ex parte ipsius felicitatis, vt talis iudicio hominum habeatur, & censeatur, quæ essentialiter ex parte ipsiusmet felicitatis. Quare quæ ipsa felicitas ab intrinseco ex parte ipsiusmet dictam tēporis extensionem requirat, etiam patet hac ratione, quæ ex modo loquendi Aristotelis præsentis loco desumitur. Nam secundum philosophum felicitas nō dicit aggregatum ex omnibus operationibus hominis felicitatis. Nā hoc pacto vt aliquis esset felix, vltima, supremaq; dies mortis expectanda esset, quæ Aristoteles infra vehementer contra Solonem arguens impugnat. Item quia hoc loco definiens felicitatem non dicit in numero multitudinis eam operationes esse, quod oporteret: sed est inquit: operatio. Est igitur apud ipsum hoc perspicuum, singulam felicitatis hominis operationem felicitatem esse, non tamen simpliciter vt in se existit: sed vt præteritas operationes respicit, quibus continuatur: & futuras etiam, qui-

Felicitatem modū seruare entis successiui.

quibus sine intermissione pro oblatiis occasionibus copulanda est. Sēper em̄ vir probus siue comedat, siue dormiat, vel quoduis aliud opus naturæ exerceat, in bono permanendi intentionem firmā, & propositū habet: quapropter vt virtutes ipsas exerat, diligētē omnes occasiones obseruat, atq; ob oculos semper sibi proponit. Qua ratione quælibet operatio secundum prædictum respectum, vt sequentiū, & præcedentiū operationū hominis felicitatis, continuatiua est, quæ admodum instans, & mutatum esse, partium tēporis & motus, felicitas est: & nuncupatur. Itaq; quemadmodum temporis & motus, & cuiuscūq; alterius rei successiuè esse & existere est fieri, ob quod in quolibet temporis instanti, quod continuatio partium temporis est: quia tunc fit, ipsum esse verè dicitur, atque eadem ratione in quolibet mutato esse motum: perinde etiam in qualibet operatione felicitatis felicitatem esse, & toto etiam tempore intermedio ab vna operatione ad aliam, optimo iure dicitur: siquidem tunc fit, & actionibus prauis non interrūpitur. Quod philosophus significans non dicit felicitatem esse, aut existere, sed tantū fieri: indicans nimirum fieri felicitatis (ad modum entis successiui) suū esse existere: nec vnquam omnes suas partes simul habere posse. Vnde quemadmodū in primo nō esse tēporis, aut motus, solū verum erit dicere totū tempus, omnēq; motum factum esse, in quolibet aut instanti intrinseco fieri, & esse: ita in qualibet parte intrinseca tēporis, quæ felix aliquis viuit, quia quælibet operatio, quæ sequentē studiosam excipit, semper durare dicitur, interim quæ praua aliqua nō interueniat: quod secundum Aristotelem impossibile est: qui frequenter & præcipuè in tertio libro docet, virum probū & studiosum, non posse prauè operari, quod intelligendū est de potentia physica, & in sensu cōposito, vt talis scilicet est: verè felicitatem fieri, & esse, dicitur. In primo autem non esse vitæ huiusmodi studiosi viri tunc primo verè dicitur totam eius felicitatem humanam factam fuisse, perinde ac de tempore ac motu dicitur. Hac igitur ratione essentialiter etiam magnam, & vsque ad finem vitæ extensionem, felicitas requirit, vt sit, & perficiatur, & iudicio etiam hominū huiusmodi status percipiatur, & cōprobetur. Secūdo

etiam modo hæc ultima definitionis differētia intelligitur, ut non solum dicat extensio nem temporis præfatam, ut studiorum operationum productione illustretur, sed simul etiam copiam, & redundantiam bonorum extemorum corporis, & fortunæ, quæ necessaria sunt ad virtutes ipsas exercendas, felicitatemque ipsam, pro oblatiis opportunitatibus continuo depromendam, amplectatur. Quod ita esse eò manifestum est, quod aliter felicitas debitis instrumentis caret: unde felix semper, quod oporteret operari non posset. Neque ex consequenti felicitas bonum esset sufficiens homini felici, eo modo, quo nuper expressit. Item quia hæc pars in vita perfecta potissimum contra Stoicos posita est, qui omnino à felicitate, eiusque comitatu, bona omnia externa reieciunt, ut latè patet apud Ciceronem tertio libro de finibus. Præsentem ergo loco vitam perfectam copiam, & ornatum bonorum extemorum etiam dicit. Quod tandem ipse met philosophus in nono & octavo libro explicat, & etiam septimo libro politicorum capite secundo. Quibus locis partem hanc definitionis in vita perfecta exponendo, eam vitam talem esse dicit, quæ rebus externis ad quamlibet virtutem exercendam, necessariis sufficienter est ornata. Nullo ergo pacto de hac re est dubitandum, imò maxime est animaduertendum, quia hoc idem sequentia quædam capita supponunt. Unde & eorum intelligentia percipietur. Quibus felicitatis finitio integra manet, quod sit operatio secundum rationem, vel non sine ratione secundum optimam virtutem in vita perfecta.

Bonum igitur ipsum ita circumscriptum sit. &c.

Ab hoc loco vsque ad finem capitis duo potissimum, quæ deinceps hoc opere tractanda sunt, docet: quæ etiam ea, quæ dicta sunt maxime concernunt. Primum est, quod posita felicitatis descriptione, uti quodam fundamentum iactum, & totius operis exordio, reliquum sit iam, ipsam in suas partes resolvere, singulasque examinare: deinde modum hoc exsequendi latius, quæ in superioribus uti viam quandam comonstrat: non secus quæ is, qui iter aliquod agit. Qui primum, locum & finem, quod iter dirigat, mente concipit, ac comitibus nuntiat: deinde rationem rectæ viæ, & itineris, ne biviiis occurrentibus erret,

ret, si eius ignarus sit, scire diligenter curat: atque ita edoctus sociis, & comitibus evulgat, ut cum finis, & metæ dulcedine, fuerint allesti, certò ad eam absque errore aliquo se peruenturos sperent. In hunc igitur modum philosophus primum scopum, & totius operis finem: deinde doctrinæ viam, quæ ad ipsum facile quis peruenire possit, discipulis, & lectoribus manifestat. Dicit ergo primo loco, quod bonum humanum hoc circumscriptum sit modo, id est, quadam breui oratione substantiam eius in genere dicente, expositum: ac veluti circulo, & delineatione quadam rudi, spatium pingendæ alicuius imaginis circumclusum. Quo posito inquit: reliquum est, ipsum bonum, & felicitatem in residuo operis depingere, hoc est, in suas partes resolvere, singulasque latius disputare: more sanè periti pictoris, qui imaginem aliquam explicaturus, prius lineis quibusdam rudibus spacium imagini consiciendæ aptum circumcludit, atque eam quoquam pacto præfigurat: ut deinde propria, & viua membra exprimendo, propriosque & aptos colores ducendo, perfectam, & absolutam imaginem tandem reddat. Ita nimirum ait in cognitione perfecta felicitatis tradenda, procedere oportuit: ut prius quid sit in genere eius substantia intra quasdam metas, & suæ naturæ limites, uti circulo quodam clauderetur, & figura quadam delinearetur, ut factum est, (quod idè dicit, quia non exactis rationibus, & demonstrationibus propter quid, sed tantum notissimis, & ab artibus petitis, totam finitionem, & singulas eius partes venatus est) deinde verò operæ pretium est ipsam resolvere, singulasque eius partes prout materia subiecta permittit, longius discutere: quibus singulatim cognitæ felicitatis humanæ perfecte arbitratur traditam fore cognitionem. Sicut viuis membris omnibus, & coloribus productis, perfectam tandem construxerit pictor imaginem. Quo apertissimè docet processum operis fore resolutivum: à toto ad partes agendo, hoc est, à definitione felicitatis, quæ totum quoddam est: ad singularum partium eius disputationem descendendo, ea ratione ut cum earum disputatio finita sit, totum etiam opus finem accipiat: ut planius primo capite ostensum est. Quem modum etiam procedendi in libro physicorum tenuit: quapropter cognitionis totius, & uniuersalis

*Resolutivus modus procedendi scientiis accommo-
datus.*

lis, in proœmio eius libri meminit. Nam constructa definitione naturæ eam toto opere resoluit: disputando de motu (qui ut potissima pars positam definitionem ingreditur) atque de singulis motum concernentibus, ut de continuo loco, vacuo, & tempore, atque tandem de principio motus. Quem modum docendi primò docuit Plato in Phædro: ubi iubet in tradenda cognitione cuiuscûque rei: definitione posita, rursus secundum species vsque ad indiuidua diuidendo, procedere: vnde præfatum procedendi modum Aristoteles mutuatus est: quem diligenter omnibus suis operibus obseruauit. Et magna quidem cum ratione. Nam modus hic docendi perspicuus admodum est, & maxime necessarius, cû semper à notioribus, & nobis manifestissimis procedat. Qua in re eleganter docet scientias omnes mirum in modum vnitatem ipsam amare, atque in ea consistere: ita ut tunc aliquis peritiam alicuius scientiæ, & facultatis, probè se tenere solum possit affirmare, quando eius vnitatem in suas partes resolvere, atque iterum eas in vnitatem colligere sciat. A deo enim noster intellectus vnitatem gaudet, & vniuscumque cognitionis semper est amator.

Videtur autem cuiuslibet esse. &c.

Gratiam sibi hoc loco philosophus conciliare videtur, quòd prius ciuilem ac humanam felicitatem explicauerit, eiusq; rationem inuenerit. Vnde ut proprium inuētum eam laudat, & commendat, quod in libris Elenchorum etiam fecit, cûm disserendi artem, & methodum, ipse primus tradidisse gloriatur. Atque proinde hic dicit, quòd hac descriptione felicitatis (quæ eius naturam & substantiam in genere circûscribit) posita, & veluti quadam degustatione tradita: eam producere, dilatare, atque distinguere, facile etiam si quid deest supplere, & addere, cuius iam peruium & perspicuum erit. Primum probat. Quia in rebus abstrusioribus, & quæ recòditam habent naturam, eam requirere, & tandem inuenire quid sint, difficile sanè est, & quæ magnum ingenium, impigrumq; laborem requirant. Ea tamen inuenta, & descriptione comprehensa, quod in ea implicitum & inuolutum est, exponere, & confusum rursus distinguere, nullius fermè negotii

Inuentis
addere facile.

negotii est. Siquidem harum rerum tempus inuentor, aut saltem optimus adiutor existit. Nam qui res examinant, clariiores, & certiores reddere cupientes, ab his, quæ tempore eueniunt, magnum huic negotio adiuuentum, & opem accipiunt. Quippe quæ temporis cursu contingunt, dictis & assertis ab antiquioribus certitudinem quandam, & claritatem afferre solent, quod in artibus inquit: planum est cernere. Ut quæ, ex paruis initiis rerum in tempore contingentium, obseruatione & experientia, magna incrementa susceperunt: quippe quæ defuerant, perfecta: quæ obscura, exposita: & quæ confusa tandem, distincta sunt. Est ergo tempus harum rerum optimus adiutor. Vnde fit, ut maior gratia primis inuentoribus, qui proprii ingenii viribus aliquid primò assecuti sunt, quam iis qui temporis cursu adiuti, idem exposuerunt, & latius in suam perfectionem produxerunt, debeatur. Atque idcirco subdit, quòd addere inuento, quod deest, non magni est ingenii, sed cuiuslibet mediocriter instituti, negotium.

Oportet autem eorum, quæ antè dicta sunt. &c.

Quia bonum humanum depingere, & definitionem positam in suas partes soluere, singulasque examinare in residuo operis pollicitus est: modum, quo id præstiturus est, præfati litera nos admonet in memoriam reuocans, quod de modo docendi in proœmio dixerat: talem nempe tractationem, & docendi modum esse futurum, qualem materia subiecta postulat. Sed statim iam quispiam vitio philosopho daret toties eadem de modo docendi repetere. Sic obiicienti, in primis responderetur, quòd antè in genere, & figura quadam, modum docendi, quem seruaturus est, tantum proposuerat: nunc autem latius eadem rem prosequitur, & declarat: ac proinde non inutili repetitione. Deinde quia ad diuersas res, dicta præfatione utitur: nam in præcedentibus modum quærendi felicitatem, bonumq; humanum (quæ res magni momenti apud antiquos erat) inò quanti erat ipsa philosophia: vnde & in ea re omnè suam operam

operam philosophi conumpserant) nō exactis rationibus, sed figura quadam, & modo, quo omnes comprehendāt, & certō id esse fateantur, etiam si literas non aded coluerint, se traditurū pollicebatur, quod & iam præstitit. Nunc verò ad id, quod inuentum est, explicandum, & declarandum, eodē modo se vsurum non ineptè proponit. Nā cū iam ad considerationem partium, quæ notiores naturā sunt, descēdat: iure quispiam hac ratione motus nouum modum procedēdi, exactum & propter quid à prioribus causis, & naturę notioribus, exigeret. Huic ergo sic opponenti, reipondens, statuit: eodem docendi genere se etiā in posterū vsurum: vel ea ratione quod materia subiecta nō aliud patiat. Quare eidem se accommodet lector, oportet: nec exactiores ratios, quàm materia permittat, conueniet petere. Est quippe docēdi modus rebus ipsis semper accomodatus, quod sequentibus rationibus probat. Primò sic ex parte artium, quarū res considerationem aliquam subeunt. Nam secundum quæ tractationes, & rerū, circa quas versantur, disputationes postulant, ipsæ res tractandæ, ac disputandæ sunt. Quod de angulo recto exemplo rem aperiendo, explicat. Nam angulus rectus inquit: Geometræ, & ædificatori subiicitur, qui licet vna, eademq; res sit, diuersa tamen ratione ab his consideratur. Nam faber, & lapicida eo vtūtur, vt ligna, & lapides, inuicem coaptent, & accommodent. Et rursus ædificator eundem considerat, atq; eius cognitionis gratia perpendicularo vtitur, (quod ad vniuersi mediū semper rectos angulos habet causare) vt hac ratione opus suū dirigat, rectosq; in neutram partem declinantes, parietes erigat: Geometra item rectum angulum cōtemplatur, ea tamē ratione vt quid sit, inquirat, & quo pacto ab obtuso, & acuto distinguatur: quę etiā ipsum passioes, & proprietates sequatur, discutit. Variatur igitur rerū tractationes nō solū pro ipsa rerū diuersitate, sed pro varietate etiam ipsarum artium, quibus subiiciuntur, vt ex exemplo adducto satis apertè constat. Quocirca inquit: idem, quod in facultatibus prædictum angulum cōsiderantibus, in omnibus aliis obseruari debere perspicuum est. Nā si in scientiis, & præcipuè actiuis, vltra exigentiam finis & operū, quæ ars ipsa docet: sermones & ratios extenderēt,

iam

iam apparatus, inquit: & ornamenta extrinsecus quæsita, plura, quàm opus ipsum euaderent, atq; ita redundarent, cū finis, & operis intēti metam excederent, imò materiam ipsam opus superaret. Vnde cū assignatam felicitatis descriptionē exprimere intendat, explicatioremq; per partes suas reddere, si exactas & propter quid rationes tradat, extrinsecū præter operis propositū, id exquisitū, & excogitatū erit, atque præter finem huius facultatis, quæ opera & actiones humanas studiosas reddere intēdit. Quapropter sermones & rationes, quæ actionibus humanis innituntur, & quæ ad eas illustrandas pertinent, tantum subiiciendę sunt. Reliqua verò philosopho naturali, qui exactè de anima tractat, à qua actiones humanæ egrediuntur: & metaphysico insuper altiores eius causas consideranti relinquuntur.

Neque simili modo in omnibus causa requirenda est. &c.

Idem secundo ex parte rerū, quę scientiis subiiciuntur, probat. Nā sunt quædā res, quæ rationes causam rei importates exigunt: quæ obrem propter quid res sint, appellatur. Aliæ verò sunt, quę rationes causam solū, nō rei importates requirunt. Vnde demonstrationes quia, vel quæ res sint probantes, dicuntur. Huiusmodi aut actiones humanas esse supra ostensum est: quia & cōtingentes sunt, & nullā certitudinem habent. Nunc idē in principiis scientiarū manifestat, quorū nullus debet querere causam, propter quid sint, sed contentus esse debet, si cognouerit, quæ sint, sensu, vel ratione alia. Principiū nāq; primū discēdi, & scientias paradi est cuiquā, cognoscere & firmum habere, quæ aliquid sit, id est, quæ in scientiis est aliquod principiū: seu aliqua, quorū nō est petēdū, cur sint: id est causa, propter quā existat. Sed quicūq; contentus esse debet, si cognoscat, quæ sint leui aliqua ratione. Quod inductione fermè in omnibus scientiarum principiis ostendit. Nam principia physica, vt motus est, corpora mobilia sunt, omnis ignis est calefactiuus &c. inductione: Mathematica, vt omne totum est maius sua parte, si ab æqualibus æqualia demas &c. sensu: moralia assuetudine cognoscuntur. Hoc enim pacto bonum esse agendum, virtutem re esse laudabilē, temperantiam

Instrumēta operi accommodanda.

Quo pacto scientiarū principia cognoscantur.

perantiam

perantiam honestam, &c. percipiuntur: sicut quædam alia experientia, vt in medicina medicamenta quædã, & alimenta corpori humano vtilia cognoscimus. Sunt ergo quædam vt scientiarum principia, quæ nullo modo causæ inquisitionem patiuntur: cuiusmodi etiam sunt aliæ res, vt operatiões humanæ, quæ huic doctrinæ subiiciuntur. Quare rationes propter quid in ipsa non erunt efflagitandæ. Atq; quia philosophus felicitatis diffinitionem vt primum principium in hoc opere constituit: eam autem non nisi rationibus quæ sit probantibus, & à sensu ductis simul cum approbatione prudentum firmavit: hinc est, quod iterum de modo procedendi hoc loco mentionem intulit, & in aliarum scientiarum principiis exempla produxit, vt prædictam obiectionem dilueret. Atque hæc sit secunda ratio, & satis apta quidem: ob quam iterum docendi modum hoc loco Aristoteles inculcauit.

Singula autem tractanda sunt. &c.

Concludit iam ex dictis singula principia tractanda esse, vt eorum natura patitur, & permittit. Et quoniam definitiones in qualibet scientia principia quædam sunt, vt illa in Mathematicis, punctum est, cuius pars non est: linea est longitudo sine latitudine. &c. in dialectica, definitio syllogismi: in physicis, definitio nature, sicut in morali hac facultate. Felicitatis: posita descriptio, & quæ etiam in sequentibus virtutis ipsius tradetur: inquit Aristoteles: maxime curandum esse, vt quam optimè definitiones tradantur. Nam & si verborum quadam breuitate concludantur: miram tamen vim & efficaciam in rationibus, & speculationibus, quibus in scientiis ipsis vtimur, habent: & plusquam dimidium totius scientiæ inquit: habere videntur. Siquidem omnes rationes principiis innituntur, à quibus suam vim & efficaciam sumunt. Quare principia singulas conclusiones saltem virtualiter continet, & probant: atq; plura ex iis, quæ in dubium in scientia ipsa reuocantur, ipsis et principiis formaliter definiuntur, ita vt ratiocinationes ipsas formaliter ingrediantur. Est igitur in definitionibus construendis magna semper adhibenda diligentia, vt in ipsius felicitatis definitione ipse adhibuit, quæ primum huius doctrine principium est. Quapropter nec rationibus propter quid ipsam collegit.

C A P.



Considerandumque est de ipsa non solum ex cōclusionione, ex quibus ijs quibus ratio constat, verum etiam ex ijs quæ de ipsa dicuntur: cum vero enim consonant omnia, quæ in re insunt: à falso autem cito dissonant ac discrepant. Cum igitur bona in tres partes distributa sint, & alia externa, alia circa animam, alia circa corpus dicantur: quæ circa animam sunt, maximè propriè, ac maximè bona appellamus: actiones autem & operationes animales circa animam statuimus. Quare ex hac opinione quæ antiqua est, & à philosophis cōcessa, rectè hoc diceretur. Rectè etiam constitutum fuit, actiones quædam & operationes finem ipsum dici: ita enim ex bonis animæ sunt, non externis. Consentit etiam cum ratione hac illud, quod aiunt, benè viuere, ac bene agere felicem. Ferè enim bona quædam vita, & bona actio, felicitas dicitur. Videntur autem omnia quæ circa felicitatem inquiruntur, inesse huic, quod à nobis dictum est. Alijs enim virtus, alijs prudentia, nonnullis sapientia, quædam esse felicitas videtur.

detur: quibusdam hæc, aut aliquid ex his cū voluptate, vel nō sine voluptate. Sunt etiam qui simul externam prosperitatem assumāt. Atque ex his alia multi & antiqui, alia pauci & illustres viri dicunt: quos sanè aberrare tota via utrosque minime: sed in vno saltem aliquo, vel in plerisque assequi veritatem verisimile est. Cum illis sanè, qui dicunt omnem virtutem, vel quandam eam esse, nostra consentit oratio: quippe cum huius sit operatio secundum virtutem. Interest tamen non parum fortasse in possessione ne an in vsu, & in habitu, item an in operatione esse optimum existimemus. Fieri enim potest, vt habitus licet adsit, nullū tamen bonū efficiat: id quod in dormiente, vel alio aliquo modo manente otioso homine euenit. Vt operatio autem nihil boni agat, non datur. Aget enim necessariorū, & benè etiam aget. Sicut autem in olympijs non pulcherrimi, & robustissimi coronantur: sed qui decertant: ex ijs enim nonnulli vincunt: sic ex honestis probisq; hominibus in vita, illi qui rectè agunt, compotes fiunt. Estque ipsorum vita suavis ac iucunda. Latari enim ex affectionibus animæ est unicuique; autem id est iucundum, ad quod spectatio talis rei studiosus

diosus quispiam dicitur: vt equus equorum, spectaculum spectaculorum studioso: eodem modo & iustitiæ amatori iusta: & in vniuersum virtutis studioso virtus. Apud plerisque verò iucunda inter se pugnant, propterea quod eiusmodi natura minime sunt: sed quæ studiosis honestatis sunt iucunda, ea natura iucunda sunt, ac voluptuosa. Tales autem sunt actiones, quæ ex virtute proueniunt. Ipsorum autem vita, voluptate quasi appendix aliqua minime indiget: sed in se eam habet. Præter ea enim, quæ dicta sunt, qui bonis actionibus non delectatur, bonus minime est. Neque enim vel iustum quempiam dixeris, qui iustè agendo non delectetur: vel liberalem, qui liberalibus actionibus non gaudeat: & in alijs simili modo. Quod si ita est: actiones secundum virtutem per se iucundæ sunt: quin etiā bonæ & honestæ: atque vnumquodq; horum maximè. si modo de ipsis probus benè iudicat: iudicat autè, vt diximus. Optima igitur, pulcherrima, & iucundissima res est felicitas: neq; distincta hæc sunt: sicut Deliacum illud epigramma præscribit.

Si valet, optima: si est iustus, pulcherrima res est:

Iucundissima si quis quod amat, potitur:

○ Omnia

Omnia enim hæc operationibus secundum virtutem insunt: has autem, aut vnam ex his, quæ optima sit, felicitatem esse affirmamus. Videtur tamen etiam ipsa externis bonis, sicut diximus, indigere. Fieri enim nõ potest, vel non facile fit: vt cui necessaria non suppetunt, is bona atque honesta agat. Multa etenim & per amicos, & diuitias, & ciuilem potentiam quasi per instrumenta quædã aguntur. Quibusdam verò priuati nonnulli, vt nobilitate, bona prole, pulchritudine, beatitudinem maculant. Non enim felicitatis admodum compos ille est, qui vel specie prorsus deformis, vel genere ignobilis, vel solitarius est, ac prole carês. Nec minus etiam fortasse, si alicui pessimi filij fuerint, aut boni mortui sint. Videtur igitur, vt diximus, tali etiã prosperitate felicitas indigere. Vnde nonnulli idem eam cum bona fortuna, alij cum virtute esse dicunt.

Necipit iam philosophus (vt pollicitus est) definitionem traditam specialius considerare, eam in suas partes resoluendo. Et cum in residuo huius libri integrè eã in genere discutiatur, id tñ principaliter, quod asseruit: felicitatem essentialiter in operatione consistere, quod tanquã proprium inuentũ extulit. Atque vt nouitatis inuidiam statim ipso initio præmolliretur, testimoniis philosophorum antiquorum definitionem

tionem traditam corroborat, eorum sententiis consonam esse ostendẽdo: imo iisdem inclusam & implicitam. Profert igitur in primis suam intentionem, felicitatem nempe id esse, quod definitum est: non solùm firmum & stabile esse ex conclusione, idest ex ipsa definitione tradita (definitio etenim quia substantiam rei concludit, terminus & conclusio solet appellari) quæ planè id docet: neque insuper ex rationibus, quibus ad eam construendam vsus est, sed etiam ex iis, quæ ab antiquis de felicitate dicta sunt, id ita esse probare nititur. Nam si his constiterit, consona quæ; inueniatur, quæ ab aliis verè asserta sunt: optimè definitione felicitatem comprehensam fuisse firmissimo argumento erit. Quippe omni viro inquit: quæ rei alicui insunt, & vera sunt, continuò consonant, & a falso cito discrepant. Quare si nostra ait: definitio aptè, quid sit felicitas, explicat, & cõprehendit, dictis antiquorum de felicitate, quæ omni proculdubio firma & vera sunt, & vt talia ab omnibus recepta, consona erit: si verò discrepat, statim eius mendacium, & falsitas deprehẽdetur. Tanta enim est veritatis vis & efficacia, vt ad se quæcunque vera sunt, attrahat, & affinitatis vinculo, veluti glutino quodam sibi coniungat. Quapropter hic arguendi locus ad confirmandam cuiuscunque rei veritatem efficacissimus est.

Quapropter in eo omnis Theologiæ scholasticæ disputatio innixa proculdubio est. Hic etenim eius scopus est, vt omnia, quæ in literis sanctis reuelata continentur, quæque Christiana religio etiam amplectitur: rationi naturali consona esse probet: nihilque eisdem proferri, quod ipsi rationi repugnet, & si super eam ea colat, quæ Christi redemptoris nostri immensa bonitate per reuelationem accepimus: quæ nullo tamen pacto contra ipsam rationem sunt, sed eidem omnino consona. Quod argumentum est Christianæ veritatis euidentissimum: atque magni roboris ad philosophos, & gentes omnes, quæ ratione ducuntur, propriamque vitam rectè instituere cupiunt, conuincendas, vt suas insanias deserentes, ad cultum veri & omnipotentis Dei se conuertant: veramque religionem Christi Iesu continuò colant. Hoc igitur loco arguendi ad probandam suam definitionem hoc loco philosophus vtitur.

Quum igitur bona in tres partes distributa sint. &c.

Restabat ex superiori argumento probandum, traditam felicitatis finitionem à sententiis & opinionibus antiquorum de ea re non abhorre, vt propositum fuit: quod ab hoc loco vsq; ad finem capituli ostendit. Atque in primis asserit positam definitionem cum ea sententia conuenire, quæ in bonis animæ felicitatem constituit: quæ apud antiquos sapientes communis fuit, & ab omnibus doctis semper recepta. Prius tamen, quàm hoc ostendat, distributionem bonorum in tria genera, in bona scilicet animæ, corporis, & fortunæ adducit: inter quæ membra animæ bona propriissima, & maxima semper habita sunt. Quod licet hoc loco Aristoteles non probet, quia ex se omnibus, vel parum aduertentibus notissimū est, & apud antiquos satis celebre: vt videre est apud Platonem in Euthydemo, & in Dialogo primo de legibus, vbi diuina bona hæc appellat: cætera verò humana, & quæ à diuinis pendent: vnde inquit: quod si qua ciuitas maiora illa bona susceperit, minora quoq; proculdubio possidebit: atque si illis careat, vtrilque eam priuari necesse sit. Eandem diuisionem cum bonorum animæ delectu, & præstantia refert Cicero academicarum quæstionum libro primo, & passim etiam in libris de finibus, & Tusculanis insuper quæstionibus: operæpretium tamen duxi eam aliquantulum hic explicare, vt fructum aliquem lector ex hac philosophi doctrina tāquam ex arbore commoda carpere possit. Principioq; est aduertendum: diuisionem hanc ortum, & originem habuisse ex studiosa & beata vita, quam in vniuersum homines ratione ducti assequi contenderunt: in eaque tranquillè atque in pace agere summis votis affectarūt. Cuius vitæ integritas his bonis animæ primo loco indigere videtur, quæ vitæ dominium, imperium & prima gubernacula tenent: quales sunt virtutes morales, fortitudo, iustitia, temperantia, & quæ harum primus dux extitit prudentia, cum omnibus virtutibus intellectualibus: inter quæ etiam dotes animæ naturales connumerari solent: vt docilitas siue mentis celeritas ad discendum, & memoria, quæ vno nomine ingenii appellantur

vnde tria
generabo
norum.

appellantur: atque cæteræ mentis, & totius animæ naturales facultates, quæ semina & igniculi quidam earum virtutum, quæ assuetudine comparantur, solent nominari. Deinde bona corporis descripta vita requirit: quæ tanquam ministri celeres imperantium, ac dominantium virtutum iussa capessant, & expedite exercere valeant: cuiusmodi sunt optima corporis valetudo, forma, seu pulchritudo corporis, vires ac cursum, cæteriq; corporis motus: integritas sensuum: celeritas in pedibus, vis in manibus: vocis claritas, in lingua etiā explanata vocum impressio, & cætera huius generis. Tandem tertio loco bona exigit fortunæ: cuius ordinis sunt, honores, opes, diuitiæ. Quæ ob id nomen adhuc id retinent, quia casu & temeritate fortunæ absque delectu aliquo & ratione impie antiqui sentiebāt hominibus elargiri. Quibus bonorum generibus cum vitam ipsam integrè, & omni apparatu sufficiente ornata, atque munita, nulliusq; rei indigam conspexissent, prædicta bonorum distributione omnia bona comprehendere voluerunt, nullum extra relinquentes. Ex qua diuisione aperte sequi videtur id, quod secundo loco Aristoteles asseruit, bona scilicet animæ omnium præstantissima esse: siquidem vitam ipsam gubernant, dirigunt, & moderantur: cætera autem vt comitantia, virtutum instrumenta, sicut membra corporis, existunt: & quæ ab illis omnino pendent, vt dicebat Plato. Magno igitur interuallo animæ bona, quæ corporis & fortunæ sunt, excedunt, & superant. Item hæc ornamenta & apparatus animæ sunt: cætera verò corpori subseruiunt, & ancillantur, ipsiq; semper culti sunt & ornamento: quanto ergo anima (quæ res diuina, & spiritalis est) corpori terrestri, & materiali præstat, tanto ipsius bona, corporis ornamenta & phaleras anteire, rationi consentaneum est. Præterea animæ bona ex nostra potestate pendent: ita vt nobis inuitis auferri minimè queant: bona autem externa non sic, sed quæ quotidie nobis repugnantibus eripiuntur: sunt ergo illa maximè bona, & nostra cæsenda: & quæ longe dignitate inter ea, quæ vitæ humanæ adiumento, atq; ornamento sunt excellent. Vnde merito Critolaus Peripateticus philosophus in sua libra censuit (vt supra etiam insinuauimus) lancem illam, quæ animi bona substi-

net, tantum altera, vbi corporis & externa bona posita sint, propendere, vt terram & maria (inquit ille) deprimat. Sunt igitur ea, quæ animæ sunt, propriissimè, & maximè bona, & quæ dignitate cætera facillè superant. Inter hæc tamen ordo quidam seruatur. Nam bona corporis bonis fortunæ præstant: hæc siquidem corporis famulæ, & instrumenta sunt: sicut vtraque ipsius animæ. Est etenim res familiaris famula corporis & ministra: quare aded hæc depressa sunt, vt humi iaceant: ea sanè ratione, quia in corporis vsum assumenda sunt: ob quem etiam solùm bona censeantur. Quo posito iam, quoddam felicitatem ipse in bonis animæ posuerit, sic probat: omnes operationes animales, siue quæ animæ sunt, inter bona animæ computantur: imo potissimum locum habere videntur, siquidem ad eas exercendas habitus, & virtutes (quæ permanentè animum ornant) ordinantur: igitur & operationes bonæ, & studiosæ, quibus felicitatem inesse supra positum est, iure optimo cum virtutis perfectiones sint, & sub operatione animæ tanquam sub genere contineantur: inter animæ bona, vt potissima connumeranda veniunt. Quare subdit, ex hac opinione, quæ bona animæ excellentiora cæteris bonis esse: & qua insuper animæ operationes eiusdem bona, asseritur: quæ opinio antiqua est, & ab omnibus concessa: quoddam rectè hoc diceretur, quod scilicet statuit: operationes nempe animæ inter ipsius bona iure optimo connumerari debere, & non solùm inquit: hoc rectè diceretur, sed operationes quasdam studiosas scilicet & ex virtute procedentes, bonum humanum & felicitatem, perinde atque positum est, iure dicitur. Hac namque ratione non in bonis externis corporis aut fortunæ (quæ tantum vtilia sunt) sed in bonis animæ felicitas collocatur, vt omnis voluit antiquitas, quare & in perfectioribus. Est igitur inquit: nostra opinio sententiæ communi omnium philosophorum (quæ apud omnes firma omnino, & vera habetur) consentanea: ob eandem igitur rationem & vera.

Consentit etiam. &c.

Secundo idem probat ex consensu communi omnium, quem

quem Aristoteles ad suas assertiones confirmandas magnificere consuevit. Et merito quidem, quoniam cum lex quædam naturalis sit: ad cuiuscunque rei fidem faciendam magnam vim, & efficaciam retinet. Ita ergo necit argumentum. Cum nostra ratione, siue definitione communis consensus, & sententia omnium planè consentit: quod ex eo patet, quoddam ab omnibus is felix asseritur, qui benè viuit, benèque agit. Omnes enim (demptis paucis, quos in diuitiis, & voluptatibus felicitatem ponere dixit) bonam vitam, bonamque actionem felicitatem esse censent, atque pro eodem hæc continuè profitentur. At bona vita, studiosaque actio, sicut benè viuere, benèque agere, operationes animæ sunt: iure igitur in operationibus animæ communi hominum consensu idem etià approbante, ciuili felicitas constituta est, ac proinde sententia posita vera. Cum vero siquidem, quæ vera sunt, consentanea semper inueniantur.

Videntur autem omnia, quæ circa felicitatem. &c.

Postquam probauit suam assertionem cum communibus dictis & sententiis, quæ absque vlla exceptione ab omnibus philosophis, & benè sanè mentis hominibus receptæ sunt: tertio iam loco ostendit diuertacula illa, inquisitiones, ac opiniones diuersæ, quibus philosophi dissentiant, & inter se discrepant, suæ etiam sententiæ inesse, atque idem consentire in eo, quoddam verum asserant. Ad quam rem exponendam tres de felicitate opiniones in medium profert: primam virtutem eam asserentem: licet huius sectatores partiti sint: nam alii in virtute simpliciter eam collocarunt: alii in prudentia, tanquam in moralium virtutum principe: postremi verò in sapientia: secunda sententia in virtute cum voluptate, aut non sine voluptate felicitatem constituit: tertia verò, simul cum virtute prosperitatem, rerumque affluentiam, & copiam assumit. Quarum opinionum autores licet numero respectu prædictarum assertionum inquit: non sint pares, viri tamen illustres, & præclari in philosophia habentur. Quare eos in eorum, quæ dicunt aliquo, vel

pluribus veritatem quoquam pacto assecutos fuisse, vetis-
mille est. Credere namq; tota via eos aberrare stultitiæ pro-
ximum est. Rationibus siquidem ad suas assertiones firman-
das nituntur, & aliquid eisdem probare necessariò faren-
dum est. Quod (quicquid illud sit) in sua descriptione in-
clusum, & implicatum esse dicit. Atque vt hoc manifestè
appareat, singulatim per omnes has opiniones discurren-
do id persuadet. Quibus tandem eius sententia perspicua
manebit.

Cùm illis sanè, qui dicunt omnem virtu-
tem. &c.

Primam opinionem cum sua oratione & definitione con-
uenire hoc loco probat, quæ felicitatem virtutè esse ponit:
quod sic arguit. Apud hos opinantes virtus est felicitas: de-
finitio autem posita eam asserit operationem animæ secun-
dum virtutem: conueniunt igitur hæ sententiæ in hoc, quòd
in virtute vel aliquo illius felicitatem, & bonum humanum
collocant. Differunt tamen in eo, in quo huius opinionis au-
tores planè defecerunt, in habitu nempe virtutis felicitatem
constituendo: quod Aristoteles omnino negat, & in eiusdè
operatione reponit. Sed quòd prædicti opinantes sic felici-
tatem asserendo defecerint, his rationibus ostendit. Atque
primò sic agit: virtus cum habitus quidam sit, maximè pos-
sessori cuiuscunque rei equiparatur: possessio autem prop-
ter vsum, & operationem tanquam propter finem est: ordi-
natur siquidem equi possessio ad ipsam equitationem, sicut
& diuitiarum ad earum studiosum & liberalem vsum: est igitur
virtus, & quicumque alius habitus propter vsum & o-
perationem tanquam propter finem. Quapropter cum bo-
num ipsum in perfectiori fine constituendum sit, in opera-
tione, & minimè in virtute, aut habitu ceseatur, oportet: aut
aliàs felicitatem deficere concedas est necesse: siquidem vir-
tus vt possessio quædam in operationem suapte natura di-
rigitur. Secundò idem sic probat, felicitas semper operatur,
bonumque prout oportunitas, & occasio se obtulerit, sem-
per habet efficere, eum quippe communiter felicem nun-
cupari diximus, qui bene viuat, rectèque semper agat: sed
virtus,

*Humanū
bonū mi-
nimè in
habitu
collocari.*

virtus, & quicumque alius habitus otiosus esse potest, & nul-
lum opus efficere: vt in homine dormiente, vel morbo ali-
quò impedito, vel ita calamitatibus oppresso, vt nullo pac-
to possit habitum exercere. Operatio autem, cum sit actus,
bonum quoddam est, & bonum habet efficere, ad simile sem-
per inuiando, secundum quòd exigit, & postulat habitus,
cuius functio, & perfectio est: ea igitur semper bona & stu-
diola erit, ex arbore siquidem bona bonus, & conueniens
fructus semper expectandus est. Nullo ergo modo felicitas,
quæ ad operationem viger: in habitu, sed in ipsamet actio-
ne seu operatione necessariò existimanda est. Proprium si-
quidem eius est continuò bonum efficere, & conuenienter
habitu recto semper agere. Tertio ab exemplo eleganter
idem persuadet. In Olympicis, inquit, ludis, non spectato-
res & elegantes coronantur, præmiisque afficiuntur, sed qui
legitimè certant, aliisque se viribus superiores ostendunt: er-
go neque qui in stadio & cursu huius vitæ habitibus virtu-
tum ornatos, & elegantes sese exhibent, sed qui operatio-
nibus, & virtutum vsu longè alios superant, ingenuèque
se ipsos exercent. Ita quippe natura comparatum videtur,
vt quouis in genere præmium, & corona operanti atque cer-
tanti debeatur: non autem ei, qui ad agendum præcinctum,
& necessariis munitum se offert: felicitas autem præmium,
& corona in ciuili vita censetur: est igitur necessariò in ope-
rationibus statuenda. Ex quibus pater id, quòd huius opi-
nionis verum est, à falso ipso sequestratum: cum præfara
sententia de felicitate omnino conuenire. Nam definito
contra hos: quòd in virtute non consistit: necessariò se-
quitur, in ipsis operationibus bonum humanum esse e-
xistimandum, propter quas in virtute isti ipsum repon-
bant.

Estque ipsorum vita suauius & iucunda. &c.

Conferit hoc loco sermonem cum iis, qui secundo loco o-
pinabantur: & virtuti voluptatem coniungebant: suam-
que assertionem cum horum opinione conuenire dicit in
eo, quòd de voluptate, & iucunditate affirmant. Nam
quòd dicunt de virtute, iam explosum superius est. Vnde

quoddam suorum felicium vita suaui & iucunda sit, sibi probandum incumbere dicit: atque id sic ostendit. Lætitia siue gaudium inter affectiones animi computatur: nam exhilaratio quædam animæ est, continuè desiderium, & appetitum sequens: quare quasi elatione quadam, à qua lætitia dici videtur: animus quodammodo ea erigitur, & exhilaratur. Quemadmodum ergo qui equorum, aut spectaculorum, aut canum cupidus est, hæc ipsa, & ipsorum usus iucundissima sunt: nam vnusquisque maxima iucunditate afficitur ad id spectando, cuius desiderio premitur: ita & iustorum operum studiosus, & virtutis iustis operibus & actionibus maximè lætabitur, iucunditatèque, & gaudio afficietur: est ergo felix vita per se suaui, & iucunda. Quare quod ii opinantes verè asserunt, in præfata felicitatis descriptione continetur, quod autem perperam & falsè, statim reiicit, inquiens.

Apud plerosque verò iocunda inter se pugnant. &c.

Ostendit ergo suauiatè & iucunditatè, quibus felix hominis vita maxime gaudet, nò esse rem extrinsecam, in quo asserti opinantes errarunt: sed ipsis operationibus virtutis insitam, intraque illarum naturam omnino positam: cum hoc suapte natura studiosæ operationes ex virtute procedentes habeant, vt iocundæ, & oblectamèto maximo semper habenti sint. Quod ita esse sic ostendit: iudicio studiosorum hominum, qui semper secundum rationem viuunt, tales huiusmodi operationes discernuntur: similiter ergo se habere, vt diximus, censendæ sunt. Viuunt quippe hi secundum rationem, quæ non quod affectui, perturbationisve videtur, à qua omnino liberi sunt, iudicant: sed quod in re verè existit, integroque rationis examini se explorandum offert, id dicunt, atque vt verum approbant: cuius mensura & regula existunt. Ad quam rem omnino firmandam irrefragabili inquit: argumèto est, quodd studiosi & sani viri, qui virtute præditi sunt, inter se consentientes: & còcordes hac in re, veluti naturæ ipsi obedientes, & obsequentes semper inueniuntur: prauis verò, & vitiosis homines còtinuò dissentientes,

tientes, & repugnantes: perspicuum igitur est operationes studiosas atque à virtute egredientes natura ipsa iucundas, & delectabiles esse. Ex quo iam eleganter infert, vulgus & plerosque homines, quia ea, quæ natura sua iucunda minime sunt, persequuntur, semper sibi appetitionibus aduersari, còtinuòque ipsismet dissentientes, & repugnantes deprehendit: dū alii dulcia, alii falsa pro varietate appetitus, vehementer amant: & ita alii equorū, alii canum cupidi existūt: alii otio, alii labore delectantur, & diuersis denique voluptatum generibus diuisi semper, contrariisque deprehenduntur. Quæ varietas, & tanta delectationis instabilitas, irrefragabili argumento est: hæc suapte natura iucunda minimè esse: sed quoddam appetentium cupiditate, veluti fucò quodam extrinsecus delinita, suaui & pulchra iudicentur. Vnde & facile ab eo homines vulgares capiuntur: in laqueum sanè, què propriis manibus ipsi pararunt incidentes, dum propriis cupiditatibus sensuum semper indulgère student. Sensu etenim si tantum iudicant, & quadam irrationali imagine, ex irrationali etiam appetitione concepta, in irrationabiles voluptates ita præcipientes delabuntur. Nam ex his fontibus quædam falsæ opiniones, & voluntariæ quidem, continuo assumuntur: quæ iudicia quædam leuitatis ex errore, & ignorantia quadam volita, originem ducentia, à doctis hominibus proferuntur. Quum enim aliquid præter corporis voluptatem alicui contigerit, aut molestum aliquid corpori, aut non ex eius votis instare, & imminere videatur: statim in hoc iudicium, & falsam opinionem prorumpit: illud magnum, ac ingens malum esse, quare & ægreferendum: vnde statim & corpori consentaneè operatur ex falsa opinione, quam concepit. Atque in hunc modum omnia mala, & vitia tanquam ex perpetuo fonte, ex falsis opinionibus emanant. Hinc iam quidam ita animo deiiciuntur, vt dolori & tristitiæ ex aduersis rebus penitus succumbant. Quidam alii iniuriæ cruento animo, quia in opinionem hanc incidunt, se scilicet paruipensos esse: quam paruipensionem, vt notam maximam, semper ægreferendam iudicant, donec vlciscantur: continuis cruciatibus torquentur, neque iracundiæ ola antè efferuescit: vnde totius superbiæ fons perpetuò manat:

alii

Vir prudens studiosarum actionum regula.

alii hac opinione ducti, quod miseri, & abiecti sint, si ab aliis fortunis, & potentia superentur, liuore & inuidia contiaud exeduntur. Atque hinc tandem omnium corruptum genera nascuntur: quia corpori non indulgere, eiusque voluntatem non sequi, cōtinua tristitia, & mœrore confici stulti homines existimant: imo naturæ ipsi vim quandam sic inferre: & misero in statu constitutos semper esse, se ipsi fallentes ar bitrantur. Quoniam igitur minimis & tantillis excitis corporis appetitionibus, homines desides non occurrunt, eas conualefcere & augeri sinentes, in falsas quasdam de rebus ipsis opiniones incidunt, quibus vitia in ciuitatibus grassantur, & tota vitæ perturbata redditur. Quare operæpretium est, has nascentes euellere. Nam iudicia quædam voluntaria existunt iis, qui propriis appetitionibus ratione non occurrunt: sed affectum, & passionem excitatam valere permittunt, & tyrannum impudentissimum imperium ipsius animæ penitus euertere conantem eam esse non aduertunt. Expedit ergo quamprimum ipsum recenter natum, comprimere, eiusque excitationem omni diligentia (occasione, quibus expergiscitur, & experrectus nutritur, fugiendo, omnino vitare. Astute siquidem ille omnes occasiones, animæ imperium inuadendi vt ad indulgentiam corporis ipsam trahat, semper obseruat. Sunt igitur voluntariæ huiusmodi falsæ opiniones. Quare merito à philosophis & iudicia leuitatis solent appellari. Ex quo iterum cum inuitus nemo iudicet apertissime constat hæc in nostra potestate esse constituta. Quapropter pro viribus enitendum est, iis impellentibus ad agendum omnino considerare, & diligenter perpendere: cuius rei appetitio vehemens in nobis excitata fuerit, qua actionem aliquam nobis persuadeamus: vt hoc consilio adhibito, vitæ propriæ consulamus, & ad agendum accingamur, aut cōtrā abstinemus. Hoc enim discerniculum vitæ vitis sanctis extitit ad ingenuas actiones prosequendas, contrarias verò, & ex voluntate corporis nascentes vitandas. Planum igitur est varias & diuersas esse huiusmodi falsas opiniones, quæ vulgus ipsū, & plerosque hoīes p̄ earū varietate, & diuersitate dissimiliter occupat. Variatur namque apud hos suauia, & iucunda semper, falsa iudicia ex inordinatis appetitionibus

Falsæ opiniones scelerum causa.

tionibus ducentes. Est igitur Aristotelis conclusio omnino vera: honestas actiones, quæ à virtute egrediuntur, suapte natura iucundas esse, atque ob id à viris prudentibus, & sapiētibus tales semper iudicari.

Ipsorum autem voluptate quasi. &c.

Ex dictis hoc loco infert cōtra assertores huius secundæ sententiæ vitam felicium hominum voluptate tanquam appendice, & extrinseco accidenti minime indigere, est enim seipsa cōtenta, vt supra probatum est: & hac itē ratione ex communi consensu hominum petita, etiam constat. Nam si aliqua indigeret, maximè corporis voluptate, quæ vehemēter afficere, & animam irritare uideretur: sed hac non: quod ex eo manifestum est, quod corporea voluptas minimè ad felicitatem necessaria est: imò si præter rationis ordinem aliquādo egrediatur, felicitatis hominis vitæ maximè perturbatiua est. Nemo siquidem, (modò sanè mentis sit) eum bonum cēset, qui bonis actionibus non delectatur: neque iustum, qui à iustis abhorret: neque eum qui liberalibus actionibus fastiditur liberalem vnquam aliquis appellabit: sed eum tantū, qui huiusmodi studiosis actionibus vehemēti iucunditate afficitur: maximaque oblectatione eas procurat, & sequitur, atque lætus semper ad sic operandum accingitur. Communis ergo hominum consensus actiones studiosas suapte natura iucundas maximè cēset, ita vt extrinseca voluptate nulla ratione eas perfici dicat. Quod etiā sequētibus rationibus, quæ ex litera ipsa eruuntur, itē apertè constat. Est quippe vera voluptas & lætitia vt philosophus inquit: quædam animæ affectio, ita ipsi propria, quæ nullo pacto inanimi cōuenire possit. Nā si aliquando corpori oblectamentū aliquod accedit, id ratione animæ prorsus contingit. Est igitur perspicuum, gaudium, veramque voluptatē, & lætitiā in iis operationibus potius inueniri, quæ magis ipsius animæ sunt, & à corpore expeditiores existunt. Huiusmodi autem operationes studiosæ, quæ à virtute egrediuntur, sese exhibent: maximè siquidem animales sunt: sunt ergo per se maximè iucundæ, & corporis voluptatibus multò iucundiores, magis siquidem ipsius animæ sunt. Imò corporeæ & sensuales voluptates veram iucunditatem

Virtutis operationes infinita voluptate gaudent.

ditatem non habent, neque ex se vero oblectamento aliquē possunt afficere, nisi extrinsecus aliquid accedat, quo cōtingente, ratione illius quædam delectatio nascitur, vt ostensiuē in omnibus facile est videre. Nam (præsupposita immoderata appetentium intemperantia) oblectamenti tactus iocundi sunt, esculentorum item, & poculentorum vsus ideō iocundi existunt, quia in defectu, & indigentia natura ipsa famem aut sitim patiēdo, constituta est. Vnde qui ex prædicta indigentia non procedunt, statim fastidiunt, & tædio ipsis ventibus sunt. Non igitur ex se suaues existunt. Suauitatem siquidem minimè præstare valent, nisi nimia corporis indulgentia, aut corporis defectu præsupposito. Quare semper à natura deficiente aut perturbata egrediuntur. Quamobrem non sunt veræ delectationes, imò nec omnino homini naturales, siquidem id maxime naturale alicui est, quod perfecta eius generatione & natura ipsi conuenit, vt primo politicorum Aristoteles est autor. Quare cum honestæ & studiosæ actiones à natura ipsa integra, & virtutibus perfecta omnino egrediantur, maximè iucundæ suapte natura sunt, & etiam naturales: vnde & veram voluptatē cōtinent: ceteræ aut quæ rationis examen trāsgrediūtur, falsam & ementitam, cum ipsius concupiscētiz termini sint, qui statim prætereunt, & vehementiores cupiditates excitant, quæ vitam perturbant, & omnino anxiam, & inquietam reddunt. Sūt ergo virtutis actiones ita ex se propriaq; natura iucundæ, vt si alterius generis voluptates contingant, cursus vitæ iucunditatem, & suauitatem perturbent. Ex quo etiam secūdo loco alia ratio ad idem firmandum deducitur, quæ etiam præsentī textui satis consona est: atque sic habet. Felicitium vita per se iucunda, quieta & trāquilla est: at voluptatibus extrinsecus petitis inquieta & perturbata redditur: corporeæ nāq; voluptatis quæ propriè voluptas dicitur, & semper pro praua delectatione accipitur: saltem ex sententia Stoicorum asserentium voluptatem esse animi sublationem sine ratione magno aliquo bono se opinantis perfrui, fructus est vita quædā timoris & metus plena. Ex ea etenim Dei timor, qui offensus est, statim nascitur, qui grauiter animum pungit: mortis etiam & corporis dolor instat, quorum hiatibus, & faucibus

faucibus cum magno periculo praua voluptas corpus, & quæ amplius est, ipsum hominem exponit. Huiusmodi autē motus & timores sollicitam, & inquietam vitā penitus reddunt. Respuit igitur omnino felicitis hominis vitæ voluptates omnes extrinsecus petitas: atque honestarum actionum iucunditate solūm gaudet, cuius fructus est, conscientiz quietudo, maxima pax, & vitæ indiuidua trāquillitas. Vt ergo studiosi viri vitā trāquilla & quieta sit, & quæ sine perturbationibus agatur, operæpretium est virtutum splendore, atque intrinseca iucunditate earum actionum, quæ à virtute egrediūtur, felicitatem omnino contentam esse. Quia dulcedine ita vir studiosus perfunditur, vt quando sensuum oblectamenti iuxta præscriptum rationis indulget, potissimum ea ratione, delectatione afficiatur, quod operatio ea cum ratione commensurationē habeat, quam semper studiosè sectatur. Atq; hac sanè ratione maximè voluptates amplectendæ sunt. Nā quando præter hunc ordinem blandissimæ dominæ, voluptates cum suis lenociniis lenius blandiūtur, hostes immanes censendæ sunt. De quibus latius in septimo & decimo libro philosophus disputat.

Quòd si ita est actiones secundum virtutem per se iucundæ sunt. &c.

Ex superiori disputatione hoc loco philosophus infert virtutum actiones suapte natura non solūm iucundas esse, sed optimas simul, & honestas: ita vt bonum, & honestum, pariter & iucundum, earum naturam expleant, & perficiant. Vnde rursus colligit viri studiosi vitam simul optimam, iucundam, & honestam esse. Quod sic ostendit. Vir probus & studiosus eam vitam talem iudicat, meritò ergo talis censenda est. Moralium quippe actuum vir prudens regula & norma est. Ex quo iterum infert, simul cum positis epithetis, felicitatem rem item pulcherrimam censendam esse, contra epigramma illud, quod in tēplo Apollinis pro foribus fixū erat.

Si valet, optima: si est iustus, pulcherrima res est:

Iucundissima, si quis quod amat, potitur:

Vbi hæc separabantur, & optimum ad valetudinem, bonaq; corporis.

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

corporis referebat: pulchrum ad operationes iustas: iucundum tandem ad expetitas voluptates. Quum ergo actionibus studiosis hæc omnia suapte natura cōiuncta esse probatum sit: & in iis rursus, vel harum optima, felicitas constituitur, planè sequitur prædicta omnia felicitati etiam inesse. Quo loco aperte philosophus felicitatem operationem esse dicit, aliorum bonorum nullam mentionem faciendo, quæ ut instrumenta requirit. Ut ex hoc loco omnino confirmetur id, quod nos supra explicuimus: felicitatem non in pluribus, sed in vna tantum re solùm constitui.

Videtur tñ etiam ipsa ex externis bonis. &c.

Postremò iam vltimam opinionem disputat: id in quo cum sua assertione conueniat, & in quo etiam differat, discernendo. Conuenire igitur cum eius sententia hæc opinionem in hoc dicit, quoddam felicitatem bonis indigere externis ponit quod & ipse docuit. Sed tamen ut clarius percipiatur felicitati hæc bona adminicula esse, ea in duplicem ordinem distribuit. Primum constituit ex iis rebus, quæ instrumenta felicitatis sunt, & quibus operatur, suasque actiones exercet: ut sunt diuitiæ, amici, & ciuili potentia: cuius nomine honores, magnæ administrationes, & ciuium beneuolentia indicantur. His enim præclara hominum potentia ad res illustres agendas conualescere solet. Quapropter viro studioso hæc ciuili potentia maximè necessaria est, quæ actionibus virtutum potissimum paratur. Sunt ergo primo loco hæc instrumenta necessaria: quibus corporis valetudo, & sanitas in primis annumerantur. Alterum ordinem constituit eorum bonorum: quæ non sunt instrumenta quidem necessaria ad operandum: ea tamen ratione ad eam spectant, ut si abfuerint quoquam pacto hominum opinione eam commaculare videantur: qualia sunt deformitas in corpore, ignobilitas, oratio prolis, filiorum prauitas, ac studiosorum natorum immatura mors, & similia. Primum sic ostendit. Quia felicitas virtutis operatio est, eiusque propriis functionibus absoluitur, & perficitur, ut ex superioribus constat: sed ille, cui facultates, & cætera bona necessaria desunt, virtutis operationes pro occurrentibus occasionibus exercere non valet, aut nõ facile;

Gemina
humane
felicitatis
instrumenta.

COMMENT. CAP. VIII.

facile, quod felicitatem requiritur, si illi inueniatur. Felices homines prædicta bona abesse debent. Aristoteles enim, si arte habent, & ad iustas opera apti, & dispositi in rebus, et tñ exercere nihil potest valere. Si autem in rebus careant ad hoc operandum accommodata. Primum igitur nec vi studiosus, qui voluptatibus est solutus, & sanitate vigeat, operabitur, actionesque ciuiles exercet, si facultatibus, & instrumentis necessariis ad eam exercendam careat. Prædicta igitur bona necessaria sunt instrumenta ipsi felici, & ipsi insuper felicitati non tñ intrinsecus ratione sui, quæ propria bono, propriaque voluptate ut nuper probatum est: contracta existit, sed ratione materiz, in qua versatur, quæ ut exercetur, in usumque, & ad usum veniat, prædicta bona ut instrumenta requirit. Bellum namque ad sui expeditionem fortibus maximè indiget, & portoria, atque beneuolentia ciuium. Præterea triplis societatis in pace, & virtute contineri non potest, nisi bene in de hac, quæ diximus, bona cōtinuò bonis actionibus perueniant, quæ ratione virtutes ipsæ depromatur, & virtutibus beneficiis & largitionibus in ciues exercetur. Quod de aliis bonis secundo loco dixit, ita probat. Nam qui bonis illis enumeratis carent, nõ admodum inquir: felicitatis cōpotes esse possunt: quoniam nõ ingenuè & liberaliter pro occurrente materia, virtutis operationes omnes ut decet, exercere valeat. Nam deformitas, & vultus offensio, oratio eorum filiorum, ac quorundam prauitate, bonorum verò acerbis & immatura morte, extensio & propagatio ipsius felicitatis procul dubio impeditur. Non enim tot actionibus augetur, & cōdecoratur, quibus splendesceret, si opposita eorum, quæ diximus, adesset. Inueniunt pulchritudine, & corporis elegantiâ ciuium amicitia & beneuolentiâ sepe homines conciliant, atque ite generis claritas, & studiosa proles idè pluries efficere videtur. Ita enim natura comparatū apparet, ut speciosos & pulchros homines occurrentes alii ipsa specie pulchritudinis capti (quæ virtutis interne indicium est) amore persequantur atque statim ad oem operam si qua forsitan sic elegantes indigerent, in eorum gratiam impendendam ipsi propensius sunt: verò deformes & turpes in faustos illi habet, ipsaque aspectu statim dissociantur. In eundem tñ modum generantur, & illustres viros reuerentur alii, & studio colunt. Satis quippe in ipsis magna quedam, & illustrix opera si-

IN PRIMUM ETHIC. ARIST.

malis consiliorum quodam agnoscunt, ne à maioribus dege-
nerent: in periculis rebus pro republica gestis præciosa st-
mista, quibus à ceteris segregarentur, meriti sunt: & tandem
parentes ab optimam prolem semper alii laudare, & com-
mendari solent: quapropter & in illos propensum sunt, à mi-
dorum diuine copis existente, multa opera viri studiosi &
xortes, quibus alias omnino priuaretur. Atque eodem mo-
do de studiosa prole censendum est. Eius enim studiosæ ac-
tiones parentis etiam felicitati cumulantur. Ex quibus om-
nibus perspicuum est studiosi viri in societate hominū agen-
tis, felicitatem prædicta ratione extēdi & propagari: pro cu-
iuscunque siquidem virtutis materia currente instrumentis,
quibus operari possit, & suam felicitatem exinde maxi-
mè est præditus. Sunt igitur huiusmodi bona necessaria, ita
ut horum opposita felicitatem alicuius aliqua ratione eius
propagationem impediendo: ledere videantur. Accedit præ-
terea, quod huiusmodi bona voluptatem ipsam, quæ ex vir-
tutum actionibus nasci est prouenire: suo modo augēt, sicut
opposita mala interturbant: quare iure quodam felicitatem
ipsam obscurata dicuntur. Cum igitur his bonis, & aliis, que
necessaria instrumenta ad hanc: felicitas indigeat: iure sanè
fortuna & prosperitatis indiga dicitur. Quapropter quidam
eam in fortuna & prosperitate constituerunt: quia ad actiones
ciuiles magni illi adminiculo sint: alii in virtute, quia sine ea
probè præstare operationes exerceri non possunt. Hos tamē
omnes grauitè exasse iam philosophus probauit, quia in-
ter finem ipsum, & media, atque instrumenta ad ipsum con-
sequendum nullam distinctionem fecerūt: ut ipse fecit. Vn-
de in hoc solent huius vltimæ opinionis assertores ab eo dis-
ferunt: quod prosperitatem cum felicitate ipsa aggregarunt,
quod & perperam fecerunt, cum instrumentum solam felici-
tatis sit. Quod si ex omnibus, que diximus, constar prædic-
tam de felicitate assertionem sententis antiquorum de eadē
re consonam esse, & quicquid insuper celebriores opinio-
nes veri consilio est, in se includere, & implicare: aperit
inquit, sequitur prædicta descriptione felicitatem probè cō-
prehensam fuisse, atque verè nos de ea disseruisse: per regu-
lam positam, qua asseritur verum vno semper consonare, &

CAP.



DE CAPITE NONUM: P ij

Unde etiam dubitatur, vtram
disciplina, an assuetudine, an
alia quapiam exercitatioe ac-
quiri possit: an ex aliqua diu-
na forte, an ex fortuna proue-
niat. Si tamen aliquod aliud est à Dijs homi-
nibus exhibitum donum, verisimile est, feli-
citate quoque à Dijs exhiberi: ac tātò magis,
quanta ipsa omnium humanarū rerum opti-
ma est. Sed hoc fortasse ad aliam magis discip-
tationem spectat. Videtur tamen, licet à Dijs
non mittatur, sed vel ex virtute, vel discipli-
na aliqua, vel exercitatioe accedat: ex diui-
nissimis rebus felicitas esse: quippe cum præ-
mium virtutis & finis optimum quoddam ac
diuinum, beatumque esse videatur. Estque præ-
terea quoddam longè commune. Disciplina
enim quadam ac diligētia acquiri ab omni-
bus potest, modò ad virtutem consequendā
laxi ac manci non fuerint. Quod si melius est
hoc modo, quam ob fortunā felicem vnui-
quemque esse: rem ita se habere consentaneum
est. Siquidem & ea, que secundum naturam
sunt, & ea similiter, que aut ex arte, aut qua-

P ij
piam

piam alia causa & precipue optima proueniunt: sicut quam pulcherrime fieri potest, ita suapte natura se habent. Quod vero maximum ac pulcherrimum est, id fortunæ committere, valde prauum est. Imo ex ratione ipsa patet, id quod quaeritur. Esse enim eam animi quandam operationem secundum virtutem definitum est. Ex reliquis vero bonis alia inesse ipsi necesse est: alia adiutricia atq; vtilia instrumentaria natura sunt. Atque hæc cum ijs, quæ in principio diximus, contentirent. Finem enim ciuilibus facultatis optimi esse staturabamus. At hæc magnam diligentiam adhibet, vt ciues quodam modo afficiat, bonosq; & ad honesta agenda idoneos reddat. Merito igitur neq; bouem, neq; equum, aut quippiam aliud animal felix appellamus: quippe cum nullum ex ipsis talis operationis esse particeps possit. Eadem etiã de causa neq; puer felix est: nondum enim est ad tales res agendas per ætatem idoneus. Qui verò dicuntur felices, spe dicuntur. Nam, sicut diximus, & perfecta virtute, & vita perfecta opus est. Multæ enim mutationes, & variæ fortunæ in vita contingunt: & fieri potest, vt qui maxime prosperitate floruerit, is in senectute in magnas calamitates incidat.

calamitates incidat. Sicut in heroicis de Priamio fabulis proditum est. At eum, qui talibus fortunis vsus, miserabiliterq; mortuus fuerit, felicem profecto dicet nemo.

Postquam in superioribus quid sit felicitas, quaq; in re querenda sit, copiose philosophus disputauit: ea iam inuestigat, quæ felicitatem circūstant, ipsiq; inesse videntur: vt quæ sit eius potissima causa, & quæ rursus sint illa, quæ illi adiacent: & propter quid sit. Quæ omnia semper huc tendunt, vt felicitatem operationem esse, vt positum est, continuo demonstraret: occasione igitur illorum, quos in calce superioris capituli in bona fortuna, felicitatem ponere recensuit: presenti loco de felicitatis causa quaerit, an ea in nobis, an extra posita sit. Atq; in hunc modum quaestionem proponit. Felicitas ne disciplina, aut assuetudine & exercitatione in nobis pareatur, an sorte: id est, diuina aliqua largitione & dono, an casu & fortuna eam sortiamur? Quæ quaestio tati momenti ad vitæ institutionem est, quanti ad omnem actionem liberum esse hominem, liberoq; pollere arbitrio exploratum habere conuenit. Nam si primum detur, liber, & felicitatis ciuilibus dominus homo quilibet euadit: si secundum, omni libertate ad statum hunc consequendum destitutus iacet: quod tantum ipsi fors diuina, bonaq; fortuna expectanda relinquatur. Merito igitur quaestionem hanc philosophus mouet, qua tacite contra Platonem agit: qui in Mænone & Protagora, & aliis multis locis, vbi quaestionem de statu hoc felici hominis in re publica discutit, more illius temporis eam non definit, & si aperte recte de ea senserit, eam appellando rem diuinissimam, & quæ numinis beneficio contingat: & contra omnes insuper philosophos antiquos, qui fato, & necessitate res oes contingere dixerunt: vt fuerunt Chrysippus & Democritus: & tandem contra eos omnes, qui statum felici hominis in re publica in arbitrio ipsius fortunæ constituebant. Quæ sententia prauorum hominum auctoritate maxime fulcitur: qui cum se, ceterosq; vitiorum assecras cæno iacere, & semper voluari conspiceret, oesq; studiosos viros magnis honoribus in re publica

cumulator: ut sua vitia, propriamque in certiam defenderent, virtutis principium, felicitatisque status in republica in causam omnino extrinsecam, & occultam ut in fortunam ipsam relegarunt. Quapropter si studiosi, & felices in republica non essent, hoc pacto se excusare nitentur: quod minime in eorum potestate positum esset. Quae ratio est & eorum, qui tales haberentur, admirationem ingentem, quae tota plebs tenebatur, demoliri curabant: quod ad tantum fastigium non virtute, neque industria propria, sed diuinæ sortis, aut fortunæ imperu ad eum honorem ascendissent. Unde & Manicheorum hæresis, negatum liberum arbitrium ad bonum hominem habere, dimanauit: primamque originem ex his erroribus duxit. Contra hos duos igitur errores propria philosophus statuit sententiam: civilem nempe felicitatem, statumque civilem studiosum in republica, de quo hic sermo est: virtute, disciplina, atque exercitio parari. Quae conclusio primò explicatur. Et est in primis notandum, quod sub disiunctione parandæ felicitatis tres recensuit causas: quia non omnibus eadem facultas, & via ad eam acquirendam peruia est. Siquidem disciplina, ut moralis philosophiæ particulari cognitione, agibilibusque rerum exhortatione, quae ad hanc rem magnum habet momentum, magnosque ingerit stimulos, non omnes eam parare valent: cum nec huiusmodi otium omnibus concedatur. Alia verò duo, virtus, & exercitatio necessaria omnino sunt. A virtute etenim moralis felicitatis actiones iugiter egrediuntur, consimilibusque virtus ipsa paratur: quarum repetitione, & frequentia interimque genita non est, sed tantum inchoata, assuetudo & quedam ad virtutem progressio solet appellari: quae assiduitate tandem generatur, & omnino exercitatio perficitur. Nam oportet eum, qui plene virtutem parauerit, statumque felicem huc adeptus fuerit, in omnibus operationibus studiosis erga ciues, & rempublicam ipsam strenue gestis, omnem laborem, & corporis afflictionem superando, diuile exercuisse, continuoque studio in eisdem perseverasse. Hoc enim dicit exercitatio, operationem scilicet cum labore, quae & corporis instrumentis continuo repetatur: ob quam causam ad artium humilium acquisitionem accommodatus refertur: quapropter cum felicitas ad sui generationem

generationem virtutisque requiritur. A sua autem omni & exercitium simul philosophus copulauit. Secundo dico, quod quoniam assuetudine virtus paratur, et late secundo libro docetur, & hic aperte insinuat, dum in definitione controuersæ virtutem pro consuetudine, quae in questione vltis sperat: commutat, viam & generationem in eius terminum commutando: exercitatio vero proprie parantur artes, ut militaris, & ceteræ huiusmodi: & quoniam insuper in definitione posita, felicitatem virtutis operationem statuit: & in initio libri supradictæ artis opus eandem posuerat, atque ad utrumque respiciens, cum non de proxima: quae virtus est: sed de prima & potissima eius causa disputat, nunc assuetudinem, nunc exercitatioem eam dicit. Atque hæc quædam ad explanationem terminorum attrahet, sicut dicta. Iam suam sententiam philosophus probat, primò respondendo ad rationes aliorum, atque ratio Platónis, quam statim in principio capitis refert, huiusmodi erat: Si aliquod munus à Deo manente in media re hominibus impartitur, aut ab angelis bonis, substantiisque separatis ipsius dispensatione, eo magis felicitas, quæ eorum humanis bonis præstabilis est, longoque intervallo cuncta illa excodat: sedita est, quod plura nobis à Deo omnino donantur, ut monari, esse, & viuere iuxta illud beati Pauli, in quo volumus, mouemur, & sumus. Nam ut cognitione naturalis id perspicuum eo loco produxit: fortiori ergo bene esse, & optime viuere longe maiori ratione acceptum Deo referendum. In absolutissimam siquidem causam absolutissimam, & hanc humanam bonam perfectissimam effectus redacendas est. Prefertim qui minus donat ut esse & viuere, eadem semper perficere proprio effectui prospiciendo, nunquam prætermitteret. Felicitas igitur humana, quæ in hoc, quod est bene viuere, posita est, effectus est ipsius Dei. Quare quid optatum diuinum, & beatum, utpote effectus, qui talē causam deceat. Quæ etiam ratione moti Manichei (ut supradiximus) usque ad eod hominis arbitrium deprefferunt, ut ad bonum agendum nullas vires habere dixerint: & bonum omnino dono Dei in hominibus contingere, quos ipse elegit, atque amari. Concedit ergo philosophus totum argumentum, & conclusionem: imo eam hac ratione corroborat. Quia cum in uleto

Vita omnis studio
sa à Deo.

Actiones
inpranas
quæ studiosas
in nostras
esse
potestate

laboris & studio homo virtutem adeptus fuerit, eam ut præ-
mium sequatur felicitas: præmium autem, & coronam ma-
ximè suam largiri decet, qui omnium bonorum distribu-
tor est, & à quo cuncta alia bona accepimus: est igitur diui-
nitatum quid felicitas: imò tale, ut magnam eius ratione,
& curam bonitas diuina gerat. Sui tamen sententiæ hoc nõ
obstare suppressè dicit, q̄ disciplina, assuetudine, & exerci-
tatione felicitas paratur: quoniam quas Deus naturales vi-
res conditione ipsa homini concessit, propterea quòd eum
suo sine naturali eas coniungat, atque in hoc peculiariter
homini prospiciat, vires proprias auferre minime est dicen-
dum. Est ergo diuinus effectus, & propria etiam hominis
assuetudine, & exercitio paratur. Quòd maximè miran-
dum est, quòd cum Deum peculiariter studiosas hominum
actiones aduertete cognouerint, earumq; specialem cu-
ram, & prouidentiam gerere: vnde pro eisdem rectè agen-
dis, & eo modo, quo ipsi placeant, continuis precibus &
supplicationibus Deum ipsum non inuocant, qui sui vi-
tes, & salutis rationem dirigeret, de ea re nos peculiariter il-
luminando: quin potius impie, & impudenter virtutis bo-
na sibi ipsis, propriisq; virtutibus omnino adscribentes, debito
honore, & gloria Deum ipsam omnium bonorum auto-
rem priuarunt: ut supra latius discussum est. Ex eadem etiam
radice aliorum rationem, felicitatis dominam fortunam fa-
ciantium soluit, suamq; sententiam firmare studet. Dicebat
ergo illi, quòd propterea q̄ fortuna arbitrio felicitas distri-
buitur, ideo hi ea gloriantur, alii vero humi iacentes, pro-
ea suspicent, cum ad tantæ propriæ vites nulla ratione va-
leat: quinimo inquit philosophus: quia felicitas virtutis præ-
mium est, quam diligentis studio, magnæq; labore homines
consequuntur: omnibus certantibus, propriasq; nature vi-
res ad bonum destinatum exercentibus proposita esse de-
bet, ut in vniuersum omnes, qui lazi, aut manci non sint, id
est, dummodo sane sint mentes, qui ex coniunctione cum
materia & corpore, lesionem aliquam in anima, ut furorem
& insaniam, quos mancos & orbecos appellat: sumpta à clau-
dicantibus metaphora, non acceperint, ad eam tãquam ad
proprium finem, & scopum vestibus præcinctis properent: nul-
liq; ad

liq; ad eam consequendã (si modo velit) iter præclusum sit.
Est igitur felicitas propria industria, & diligentia parabilis,
neo a fortunæ statibus, ut isti dicebant, expectanda.

Quòd si melius est hoc modo, quàm &c.

Ad eandem conclusionem specialiter iam arguit posito ex
dictis, quòd diligentia humana felicitas hæc acquiri possit.
Atq; ita agit: melius est, assuetudine, & hominum diligenti
exercitio, studiosis operationibus felicitatem parari, quàm
fortuna: ita igitur rem se habere rationi consentaneum est,
ut proinde necessarium, in rebus etenim magni momenti,
& ponderis, cum natura optimum secundum suum genus
semper intendat: quæ aliqua ratione melius fieri possunt,
completa earum generatione & perfecta, eo pacto debere
fieri à natura ordinatum esse necesse est. Iuxta regulam illã
primi Politicorum, Qualis quæq; res est generatione perfo-
cta, talis eius natura est existimanda: & secundum ite illud,
quòd in libris de cælo docet: in necessariis nempe, à posse
ad esse firmam esse consequentiam. Vnde etiam sequitur;
ut in rebus magni momenti vitam ipsam concernentibus, à
meliori etiam & optimo esse ad sic esse irrefragabile cõstet
argumentum. Præterea eadem connexio siue illatio tertio
loco confirmatur, quia felicitas non à natura immediatè,
sed ab arte, quæ in rebus coniectura constantibus certior
dux existit: efficitur, quia sic optimè, inquit: & melius alia
causa, quàm à fortuna fit, ut virtute: sic ergo fieri necessa-
rium est. Ars quippe pulcherrimum intendit efficere opus,
ut quæuis optima causa optimum effectum: alias nec artis
nomen retineret, neque virtus optima causa diceretur,
quas felicitatis causas proximas ponit, ut paulò antè expli-
cuimus. Optimè igitur felicitas hac ratione paratur. Qua-
re sic eam fieri, ratum ac firmum esse debet, ut conclusio af-
ferat.

Quòd verò maximum &c.

Alia ratione idem probat ad inconueniens ducendo: quia
valde præuam & magnum peccatum, inquit, esset, rem pul-
cherrimam & optimam, qualis felicitas habetur, in causam
per accidens & non propriam cuiusmodi fortuna, & casus

Quo tem-
pore cui-
uscunq;
rei natu-
ra & per
fectio at-
tendenda.

Sunt: redacore. Fortuna enim, vt ex secūdo Physicorū planè colligitur, nullibi in esse habet: quare nec verè causa dicitur: cū solū sequatur agens secundum propositum & rationem, quando aliquid præter eius intentionem accidit: felicitas autem res optima censetur: debet igitur per se existentē, & propriam causam habere, ita vt oppositū a fierere sit valde prauum, id est, prauorum hominum propriam prauitatē prauè & inaniter excusantium.

Immo ex ratione. &c.

Præterea eandem cōclusionem suadet: felicitatis rationem ab eo traditam confirmando. Nam in ea positum est: felicitatem operationem quandam animæ esse, & secundum virtutem: vbi dicitur felicitatis causæ indicantur, altera rationalis anima, quæ operatur: altera verò virtus, secundum quam ad opus accingitur. Qui ergo fieri potest, vt iis causis per se existentibus, causa per accidens, qualis fortuna est: item inducatur? igitur felicitatis proxima causa virtus, ad quam homines assuetudine, & exercitio contendunt. Ac proinde rectè tradita est definitio, quæ virtutem, & animam studiosè operantem felicitatis causas continet. Vbi est aduertendū quod articulus ille quandam emphasim dicit: quia felicitas res optima est, iuxta ea quæ in initio. i. cap. sunt exposita.

Ex reliquis verò bonis. &c.

Quia suam definitionem in confirmationem adductæ sententiæ, quod scilicet virtus, & operationes humanæ felicitatis sint causæ, adduxerat: & in superioribus etiam bonis externis, quæ fortunæ bona dicuntur: eam maximè indigere staterat: iure fortasse aliquis vrgeret dicēdo, pendet igitur ab ipsa fortuna, vt isti dicunt: quare conclusio non omnino constabit. Huic igitur obiectioni respondendo, ea quæ antè dixerat, circa felicitatem explicat. Atque supponit, felicitatē quæ bonum humanum dicitur: in ipsis operationibus, quæ à virtute egrediuntur, consistere: in aliis autem externis bonis nullo modo potest esse: & si ipsa diuersa ratione indigeat. Nam ea bona, quæ supra commaculatē felicitatē dixit: si absint: cū veluti famuli & ministri eam committunt: bona adiutricia, & cū in primis eam adiuent, censet. *Cetera verò fortunæ*

fortunæ bona solū modo vt instrumenta quædam necessaria, ad esse optimum felicitatis: quare neutra felicitatis rationem, vt eam essentialiter constituentia, vt inde verè ea à fortuna pendere dicatur, ingrediuntur: vt obiectator opponit. At quod hæc explicatio rationis, qua circūscripta est felicitas, vera sit, vereq; ab eius ratione excludatur fortuna, aperte probat, cum dicit:

Atque hæc cum his, quæ à principio diximus. &c.

Dicit ergo maximè hæc consentire cum eo, quod de felicitate in proemio dixit: vbi bonum optimum, & ciuile facultatis finem eam statuit. Cuius finis sanè est, ciues studiosos reddere, ad bonumq; eos prouocare: nunc malefactores puniendo, nunc se optimè in rem publicā gerentes premiis afficiendo: & denique ad virtutem inuitando: vt tota ciuitas, omnesq; ciues ad virtutis culmen ascendentes, felices euadant. Optimè ergo huius facultatis finis (quem felicitatem appellamus) in operationibus à virtute egredientibus, quæ non nisi industria, & diligentia adhibita humana acquiruntur, positus est: atque idè maximè conueniēter cum his, quæ à principio dicta sunt. Quare rectè dictum est in definitione, vt nūc etiam explicatum est, felicitatem virtutis operationem esse: ad quam fortuna ipsa nullam causæ rationē habeat. Ex quibus corollarè infer: primum, bruta animalia felicitia minimè esse censenda, neque iustè tali appellatione posse nuncupari cū anima rationali careant, quæ primum principium felicitatis existit. Ab ea quippe operationes solū egrediuntur quæ ad ipsam virtutem viam parant: à qua proximè felicitas procedit. Perinde etiam secundò infer: pueros ob defectū alterius principii proximi, quod virtus est, nulla ratione felices esse appellandos, nisi forsā aliquando improprie, ratione spei, quam de aliquo cōcipimus, ratione optimè indolis, & docilis naturæ, quæ in tenera ætate sese exerit: secundū quam speramus talem se in posterum præstiturum, vt ad virtutis fastigium ascendat, & felix appelletur. Quare eandem appellationem præuenientes non id quod est, sed quod futurum ostenditur, nuncupamus. Verè tamē in hac ætate nul-

*Sicut nec
belua ita
nec pueri
felices ap-
pellantur.*

lus censendus est felix: cum ob defectum ætatis, ob quem neque virtutem perfectam adeptus sit, à qua proximè felicitas nascitur: quæ viris solùmmodo cõtingit: tum quod neque perfecta vita fruuntur, in imbecilla ætate, quæ ob firmitudinem, & felicitatis stabilitatem necessariò inesse debet, vt ex vltima definitionis particula satis apertè colligitur. Ex quo vltimò infert, Neque etiam viros, quantumuis virtute, sanitate, & bonis externis polleant & redundant, felices esse appellandos, nisi tales in finem vsque perseuerauerint: sufficienter continuò adiuti ad ciuiles actiones præstandas. Nam cum fortunæ status nulla ratione firmus, sed omnino instabilis sit: ita vt cum maximè propicia fortuna videatur, toto impetu restare sæpe contingat, bona autem, quæ felicitatis ad iutricia, & instrumenta paulò antè appellauit, in eodem statu consistere nequeunt, sed continuo cursu mutationibus sunt obnoxia: fit vt horum bonorum abcessu felicitas necessariò maculetur, quare huiusmodi sic bonis externis priuatum, nemo felicem appellabit, vt gratia exempli de Priamo Troianorum rege asserit. Qui cum virili ætate liberis optimis, omniq; bonorum affluentia excelluisset: in senectute his omnibus cum regno calamitosè fuit spoliatus, & tandem morti addictus: vt inter præclaros & illustres viros (qui heroes dicebantur) suis carminibus Homerus refert. Hunc igitur, inquit philosophus, sic miserè afflictum nemo felicem appellabit.

Est ergo corollarium verum, Non omnes viros felices esse appellandos, quantumuis virtute, & bonis externis polleant, nisi ad finem vsque vitæ talem statum perduxerint, quibus huius capitæ sententia satis exposita manet.

Caput

CAPVT DECIMVM.



Unquid igitur, neque alius quispian homo quòaduiuit, felix dicendus est: sed ex sententiâ Solonis finè spectare oportet? Siq; ita statuendum est, felix ne tunc erit aliquis, vbi mortuus fuerit? An hoc absurdum penitus est, præsertim apud nos, qui felicitatem operationem quandam esse dicimus. Quòd si mortuum esse felicem non dicimus, neque Solò id voluit: sed solùmmodo hominem dixit tunc beatum appellari tunc posse, quippe qui extra omnia mala & infortunia iam collocatus sit: hoc quoque dubitationem quandam habet. Videtur enim mortuo bonum & malum adesse, perinde ac viuenti & non sentienti, vt honores, & infamix: filiorum & omnino posterorum prosperæ, & aduersæ fortunæ. Dubitationem etiam hæc afferunt. Fieri enim potest, vt ei qui vsque ad senectutem beatè vixerit, secundumque rationem mortuus sit: multæ mutationes in posteris ac nepotibus cõtingant: vt alij boni sint, vitæq; p dignitate cõsequatur, alii contrà, qui sanè in distatijs erga parentes multis

multis modis sese habere possunt. Absurdū igitur esset, si mortuus simul etiam mutaretur: & modò felix, modò miser efficeretur. Absurdum quoq; est, si nihil neq; ad aliquod tempus posteriorum res ad parētes pertineāt. Sed redeundum ad id de quo prius dubitabamus: ex illo enim fortasse etiam id, quod nūc queritur, considerabitur. Si igitur finē spectare oportet: & tunc beatum vnumquemque dicere, non quòd sit, sed quòd prius erat beatus: quomodo absurdum non est, si quando est felix, non verè dici potest de ipso id, quod ei inest: iccirco quia eos qui adhuc viuūt, obmutationes appellare felices nolumus: felicitatēque stabile quid esse, ac minimè mutabile: fortunas verò sæpe circa eosdem reuolui existimamus? Perspicuū enim est, si sequi fortunas velimus, nos eundem felicem, & rursus miserum sæpe esse dicturos: chamæleontem quendam imbecilliterq; stabilitum felicē facientes. An sequi fortunas minimè rectū est: quippe cum in ipsis, vt benè vel malè viuamus, nequaquam situm sit: sed ipsis humana vita, sicut diximus, solūmodo indigeat. Sed in operationibus secundum virtutem felicitatis in contrarijs, contrarij præcipua vis collocata

locata est, attestatur autem huic sententiæ, & id, de quo nunc dubitauimus. In nullo enim, ex operibus humanis, sicut in operationibus secundū virtutē firmitas est. Hæc siquidē stabiliores etiam scientijs vidētur: atq; ex his ipsis stabiliores, quæ præstantiores: eò quòd beati in his maximè & assiduè viuere cōsueuerūt. Hoc enim simile causæ est, quòd in ipsis obliuio nulla cōtingit. Inerit igitur id quòd queritur, ipsi felici: eritq; per totam vitam talis. Semper enim vel maximè omniū ea aget & contemplabitur, quæ sunt secundum virtutem: fortunasq; pulcherrimè feret, atq; omni ex parte prorsus accuratè atque aptè: quippe qui verè bonus & quadratus absque vituperatione sit. Cum multa autem sint, quæ à fortuna eueniunt, quæ & magnitudine & paruitate inter se differūt, parua tam secunda, quæ aduersa, vitæ nullum momētum afferre perspicuū est: magna verò & multa si bona sint, beatiorē vitam reddēt: nam & ipsa sunt ad augendum ornatum idonea, & vsus ipsorum pulcher honestusq; est. Si cōtrā eueniāt, premunt, ac ledunt beatitudinem: quippe cum & molestias afferāt, & multis operationibus impedimento sint. Quòd si operationes vitæ domi-

dominæ sunt, quemadmodum diximus: nullus ex beatis miser efficeretur. Nunquã enim odiosum quippiam, ac prauum aget. Nam cum, qui re vera bonus est, ac prudens, decorè omnem fortunam perferre, & pro facultatibus semper pulcherrima quæque atq; optima agere existimamus. Perinde ac ducem bonum præsentis exercitus maxime bellicè uti: & futorem ex datis corijs pulcherrimum calceũ facere: atque eodem modo reliquos artifices putamus. Quod si ita est, felix quidem miserum quã efficitur: beatus tamen non erit, si in priami calamitates inciderit. Neque etiã varius quidã erit, ac mutabilis. Neque enim vel facile, vel à quibuslibet infortunijs, sed à multis & ingētibus à felicitate dimouebitur. Atque ex talibus effici rursus felix in paruo tempore non poterit: sed si modo id licet, in multo quodam ac perfecto tempore continget, si in eo magnas aliquas ac præclaras res fuerit consecutus. Quid igitur vetat, quò minus eũ felicem dicamus, qui ex perfecta virtute operatur: externisq; bonis abundè fuerit instructus, non quolibet tempore, sed perfecto: an addendum, qui & victurus ita est, & secundũ rationem vita defuncturus: nam futurum in

certum

certum nobis est, felicitatem verò finem, ac perfectum quid omnino, & prorsus constituimus. Si verò ita est: ex iis qui viuunt, beatos eos dicemus, quibus hæc quæ dicta sunt, & adsunt, & aderunt. Ac beatos quidem, vt homines.

Sumpta occasione ex adducto Priami exemplo, postquã de felicitatis causa disputauit, hic de tempore, quo aliquis felix appellandus sit, deque firmitudine & felicitatis stabilitate disserit, præcipueq; cum Solone ex septem Græciæ sapientibus primario, ac Atheniensi legillatore sermonem cõserit. Qui suis carminibus edidit: Ante obitum, vltimèq; lucis functionem neminem felicem ob fortunæ mutationes, quibus quilibet, dum viuunt, obnoxius est, iure posse nũcupari. At postquam supremo die luce orbarus, ac fortunæ mutationibus exemptus fuisset, si absq; fortunæ reflatu vitam cum ratione, ac studiosis actionibus ingenuè splendentem finiuiisset, felicitatis titulo meritò à quopiam posse cohonestari: quando quidem securè de eius vita censuram quilibet prudens eo tempore proferre potest. Cui sententiæ maximè arridet: illa sapientis Ecclesiastici. 2. cap. cum inquit: Ante mortem ne laudes hominem, quoniam in filiis suis agnoscitur vir. Atq; hanc sententiam tractando, hunc ordinem seruat: quòd contra eam primò vehementer arguit, deinde verò eius fundamentum in medium producit, idq; examinat: & tandem propriam dicit sententiam, & oppositis rationibus responderet. Primo ergo loco proposita quæstione, absurdum quoddam Solonis sententiam implicare, dicit: & præcipue contra ipsum philosophum, qui paulò antè felicitatem in operatione virtutis constituit: quippe cum post mortem nulla contingat operatio humana, aperte sequitur, felicitate humana, & ciuili neminem tum temporis verè felicem posse nuncupari. Sed tamè quia Solon homo frugalissimus fuit, & qui in operationibus virtutis bonum humanum etiam censuerit: ob quod cætera fortu-

Si ante obitum qui spiam appellandus sit felix.

Q nã

na bona à se ablegauit, oleribus, & tenui victu contentus, vt in decimo libro philosophus testatur: hinc subiicit, Quod si hoc contra definitionem positam est, minimè hoc Solonem sentire: operationum siquidem studiosarum vsq; adeò extitit amator. Quare solutionem adhibet, pro eo dicendo: non intendere hunc philosophum verè aliquem hominem post mortem esse, aut appellari felicem, sed quòd tunc huiusmodi appellatio securè ipsi poterit adiudicari, quia extra fortunæ rotam, & ambitum constitutus sit: cuius mutationibus felicitas hæc ciuili subiecta existit. Sed hanc item solutionem statim excludit, dicendo: quòd nec tunc homo ita extra fortunæ imperium positus sit, vt ad ipsum eius ludibrium pertingere non valeat. Quod sic probat: ad hominem viuentem, non tamen sentientem, idest, suorum calamitates, & infortunia non patientem, neque item res secundas experientem, ipsorum prosperæ & aduersæ fortunæ pertingunt, eumq; in cœrore conficiunt, aut statu prospero delectant, ergo & ad ipsos mortuos: cura si quidem, & cognitione eorum, quæ affinis, & aliqua ratione coniunctis accidere possunt, vtriq; æqualiter se habent. Itaque per non sentientem Philosophus hoc loco non intelligit hominem à suis absentem variisque distantum negotiis, qui bona & mala suorum propter distantiam non cognoscat, vt omnes qui hætenus hunc locum interpretati sunt, voluerunt: sed minus aptè, vt latius in sequenti capite videbitur. Sed intelligit (vt diximus) eum hominem, qui suorum calamitatibus, aut prosperis fortunis non afficiatur actu, quia impetum fortunæ in se non experitur, & si eam in suos affines, & coniunctos se reuoluentem videat: & cognoscat. Quare si quemadmodum hic: ad posteros & affines se habent mortui, apertè sequitur extra fortunæ aleam eos omnino positos non esse, quemadmodum nec viuentes, qui suorum prospera, & aduersa cognoscunt. Sed quoniam hanc rationem aliquis hoc inconuenienti labefactare niti posset: quòd post mortem millies aliquis felix & miser efficeretur propter prosperas, & aduersas posterorum fortunas, cum extra fortunæ dominium positus non

tus non sit: eandem difficultatem præueniendo: inquit, quandam dubitationem, & controuersiam hoc afferre, si ita sit, quòd postquam aliquis lucem hanc reliquerit, fortunæ subiectus sit. Nam cum filii, nepotes, & cæteri propinqui, boni, & prauis esse possint, calamitosi insuper, & multis etiam fortunis cumulati, & variis denique distantis, & discriminibus à mortuis distare: absurdum maximè est, dicere, perinde ac viuos millies mortuos, miseros & felices effici. Absurdum item esset, asserere, nec minimum eorum, quæ posteris succedunt, ad defunctum attinere: neq; etiam ad tempus. Quare hoc controuersiam, inquit: habet, & questionem: quia tamen eius solutio ex priori difficultate pendet, eam in sequens caput reiiicit, & ad suum institutum recundo, post digressionem hanc inquit:

Sed redeundum ad id, de quo prius dubitabamus &c.

Quo loco vehementius, contra eandem sententiam sic arguit. Si post mortem aliquis verè dicendus esset felix, hoc ideo esset, quia dum vixit, fuit felix & beatus: at propositio hæc nunquam habuit aliquam de præsentis veram, hanc scilicet hic est felix, ex Solonis sententia: ergo neque post mortem hæc de præterito poterit esse vera, hic fuit felix. Quare absurdum, inquit, maximè est, quòd post mortem aliquis dicatur felix, aut quòd fuerit felix, & quòd, dum vixit, de ipso non verè dicatur, id quod inest. Imò repugnantiam quandam hæc implicare videntur: quare minus sibi constat hæc sententia: cuius fundamentum statim subiicit, dicendo: idcirco eam in has angustias incidere.

Quia eos, qui adhuc viuunt, ob mutationes fortunæ appellare felices nolumus.

Ponit ergo hoc loco Solonis sententiæ fundamentum. Hoc tñ quasi autor eiusdè sententiæ noie pprio pducit: q̄ ideo facit, quòd maximè Solò cū ipso in asserenda felicitate cōueniat, vt supra diximus: & quia ipse etiā statuit supra, totū splendorē, & apparatus felicitatis à prosperitate fortunæ pendere: ita vt ab eius impetu aliquando commaculetur. Aut quia ex

communi opinione omnium loquitur, qua receptum erat: Neminem felicē appellare: cui fortuna ipsa affatim nō aspi-
rauerit: vt superiore capite exprimere vilis est, cum nemi-
nem, Priamum sic calamitosum felicem appellare dixit: vt-
cunq; tamen res se habeat, ratio, cui prædicta sententia initi-
tur huiusmodi est. Felicitas est quoddam bonum firmum,
& stabile, ac omnino securum: homines autem dum viuūt,
mutationibus fortunæ obnoxii sunt propter ipsius bona,
quæ in actionum ciuiliū vsum à natura sunt destinata, at-
que cum ea larga manu aliquando pollicita est, fidem mini-
mè seruat: quippe in eos, quibus largior aliquando visa est,
sæpe reuoluitur: ipsorumq; statum facillè mutat. Non ergo
homines vllō pacto dum viuunt in tanta instabilitate con-
stituti, felices appellari poterunt. Quam sententiā ipse phi-
losophus nomine proprio propter rationes quas diximus
confirmat. Nā perspicuè, inquit: sequitur, si fortunas sequi
velimus: id est, si felicitatem ita ex ipsa fortuna pendere di-
xerimus, vt discerniculum statuatur: sit ne aliquis felix an
non? quod cum prosperæ, & aduersæ res in eius reuolutio-
ne se mutuo excipiant, neq; aliquando quiescant: eundem
hominem millies felicem, & miserum pro statu, & restatu
fortunæ, nos esse dicturos. Ac perinde deniq; felix esset mu-
rabilis, atq; Camæleo, qui vicinis coloribus semper affici-
tur: qua ratione intuentium oculos facillè fugit. Sic nimirū
& ipse felix fortunæ tactu modo splendet, & densissi-
mis tenebris statim offunderetur: & infirmo deinde fortu-
næ fundamento stabilitus, & collocatus, inquit: esset, quare
casui & ruine semper esset obnoxius, vt domus ea cuius ba-
sis firma, & constans non fuerit. Quare si hac ratione felici-
tas omnino à fortuna pendeat, felicitis appellatione nullus
ante mortem dignus erit, vt prædicta sententia asserit.

An sequi fortunas minime rectum est? &c.

Vt principalem quæstionem definiat, si in vitâ aliquis felix
appellandus sit? ab eo, quod nuper de fortunæ, & felicitatis
connexionē disputabat, Solonis fundamentum statuendo,
exorditur, atque de ea re & si interrogatione, more suo, vt
suprà diximus, hanc sententiā profert: sequi fortunas mi-
nimè

nimè rectum est: id est, felicitas non ita cum fortuna con-
sentit, vt ab ea suam esse, & essentia pendeat, eiusq; muta-
tionibus omnino sit subiecta. Quam sententiā primo
sic firmat: in nostra potestate situm est, benè & malè viuere:
ac proinde tota vita nostra est, in nostraq; potestate,
& non in temeritate fortunæ constituta, & si ipsius bonis
ad vsum rerum, quibus actiones ciuiles versantur, indi-
geat. Contrario etenim posito, præmia & laudes ob be-
nè acta homines non mererentur, neque ob præuè, pœnas
& supplicia: in causam si quidem externam peccata, & me-
rita omnia reuicerentur. Est igitur rectè & probè operari,
totaq; ipsa vita in nostra potestate, proprioq; arbitrio con-
stituta. Sed ita est quod in operationibus studiosis, & se-
cundum virtutem, felicitatis vis, imperium, & dominium
collocatum est: vt in prauis vitium, & miseria, virtuti &
felicitati contraria: nam vitium, habitus prauus in quauis
agibilibus materia est, miseria verò totius vitii profun-
dum; & extremum: est igitur felicitas in nostra potesta-
te, sicut ipsæ operationes studiosæ, omnino posita. Quo-
niam nec aliter bonum nostrum esset, sed alienum: siqui-
dem nobis inuitis auferri posset, ab ipsa fortuna repu-
gnante. Vnde nec bonum esset homini, in tam incerta &
instabili causa fulcitum, nec firmam, & certam, in quam
refereretur, haberet. Quod humanum bonum omnino
requirit: quippe aliàs continuo metus, ne fortuna lacefferet,
adesset, quo semel recepto, solida felicitas esse non posset.
Bonum ergo humanum nostrum est, proprioque arbitrio
constitutum, cui minimè fortuna ipsa præsideat, aut domi-
netur: vt ratio Solonis intendere videbatur.

Attestatur autem huic sententiæ. &c.

Postquam superiori ratione ex parte illius, quod verè
causa, & principium felicitatis existit, ab eius imperio, &
dominio fortunam eiecit: eandem omnino à dicta præsi-
dentia alia rursus ratione, à firmitudine & stabilitate felici-
tatis sumpta, eleganter excludit. Quapropter, inquit: quod

attestatur huic sententiæ id, de quo nunc dubitamus. Quasi diceret stabilitas, & felicitatis firmitudo (propter quam an fortunæ iurisdictioni felicitas subiiceretur, paulò antè dubitabamus) firmissimum huic rei testimonium præbet. Vnde ratio sic formatur: felicitas (quia securitate potissimum gaudet) maximè stabilis & firma esse debet. Non ergo in dominio fortunæ sed in hominis potestate, ipsi quæque virtutibus tanquam in causis à quibus profluat, ponenda est. Ex operibus nanque humanis operationes quæ secundum virtutem existunt, maximè permanentiæ & firmitatis sunt. Quandoquidem ipsa virtus respectu agendorum (vt supra etiam diximus) natura ipsa multò certior, & firmitior sit. Siquidem per virtutem natura hominis ad agendum regulata, & instructa, veluti in itinere ponitur: vt tantum gradum facere queat, quòd suum finem assequatur, & rectè omnino ad eum properare valeat: imò hæc præstare ipsi virtuti, indiuiduum est. Sunt igitur virtutis operationes ipsius naturæ operibus hac in re certiores. Sed quòd etiam aliarum artium, & scientiarum functionibus firmitate antecedat, sic item probat: Quoniam virtutes scientiis firmitiores, inquit, sunt, & ex virtutibus hæ, quæ aliis præstantiores existunt: nam cum virtutum exercitium viris studiosis assiduum semper, & nunquam interruptum sit: atque felices insuper, & excellentes viri in præstantissimis virtutibus, vt iustitia, & fortitudine, quæ maximè ciuiles sunt: assidue se exercent, ex eisdem quæque maximè vitam tradere cõsueuerint: sit, vt huiusmodi virtutum actuum frequentia quid simile causæ effectiuæ (cui effectum conseruare annexum est) sit, quominus earum virtutum accideret possit obliuio. Atque cum aliarum artium & scientiarum actuum, & operationum, non tam frequens vsus & exercitatio sit, vt facilius excidant, & earum accidat obliuio in causa existit. Quare vel hac de causa virtutes omnibus aliis habitibus firmitiores erunt: vt merito instabilibus ipsarum operationibus felicitas collocetur, quæ omnium humanarum rerum firmissima extat. Non igitur felicitatis dominium fortunæ, sed ipsi virtutum operationibus tribuendum

*Virtutes
scientiis
firmitiores*

tribuendum est. In qua ratione aduertendum est: duplicem causam corruptionis habituum insinuari: alteram defectum causæ conseruantis, qualis demonstratio, & ratio ex qua aliqua scientia, & habitus pendeat, existit: nam cum hæc exciderit, nisi aliunde sustentetur, statim scientiam, & habitum excidere necesse est. Alteram vero, actuum interruptionem, & cessationem: nam actibus ipsi repetitis scientia, & habitus sustentari, & augeri solent: secundum quam rationem præsens philosophi sententia constat, omnibus aliis habitibus actiuis virtutes stabiliiores, & firmitiores esse. Quippe quæ propriis actionibus fulciri, ornari, & augeri nunquam desinant. Nam agibilia, in quæ virtutes feruntur, vitæ obiecta sunt: vnde vir prudens & studiosus, virtutes ipsas & habitus bene operandi, ex vita, quam proficitur ab ignorantia, & errore agibilium libera (nam hoc potissimum virtutes præstant) necessariò exercitationis assiduitate perficiet, & ornabit: vt ipsarum virtutum nunquam contingat obliuio. Quare merito proinde aliis habitibus certiores ponuntur, vt posita ratio intendit.

Inerit igitur id, quod quæritur ipsi felici &c.

Concludit iam ex dictis, omni proculdubio id quod quæritur, firmitatem nempe, & stabilitatem inesse felici, quem ipse depinxit: ac omnino ipsum immobilem esse. Cuius duas subiicit rationes. Prima est: quia cum actionum moralium duo sint principia, appetitus scilicet, & actiuus intellectus siue ratio: & appetitus virtutibus moralibus optimè in felici homine, ad ingenuas, & elegantes electiones peragendas probè exercitatus, ac proinde munitus sit: & ratio rursus ad expendenda ea, quæ secundum ipsius regulam, & normam agenda sunt, prudentia omnium virtutum duce, tanquam totius vitæ exactissima arte, sit instructa: ab omni que errore, & ignorantia agibilium libera: præfatus felix quæ pulcherrima sunt, semper eligit. Atque sic electa ingenuè, & accuratè aget, & circa præclaras & illustres actiones semper versabitur: inerit igitur huic felici

*Felicitas
semper
stabilis
re conueniens
ita.*

lici magna semper stabilitas. Præterea eam non auferet fortuna: quare semper perstabit immobilis. Illationem hanc ita probat: nam fortunas, inquit: pulcherrimè feret, id est, cōcinnitate quadam, & animi æquabilitate, atque dignitate in omnibus seruata: ita quòd rebus prosperis nunquam efferetur, nec insolescet, neque tantundem aduersis & calamitosus consterneretur, animuq; despondebit. Cuius causas subiiciens, inquit: Quia verè bonus, & quadratus, & absque vituperatione sit. Atque hinc quia bonus vir est, ea quæ verè bona sunt, cæterisque bonis longè præstantiora, semper anteponat: quia hæc magna, & ampla in aliorum bonorum obrutu continuò iudicabit. Quocirca pro sui animi candore, dignitate, & magnitudine, quæcunque alia, parua & exigua existimabit: & tantum prospera ad vsum solum, & sui animi maiorem illustrationem apta discernet. Aduersa verò non tanta, vt vel in calcaneo animi magnitudinem, & dignitatem lædere possint, nedum sibi eam subiicere: vt iis animus contractus, illustres & præclaras actiones, quibus antea vacabat, deserat: quod consterni & frangi esset. Quin potius quæcunque fortuna obiecerit calcando, ad eandem virtutis operationes exercendas alacrius se accinget. Nam fortunæ succumbere, & animo deici, aut ipsius bonis efferri, illius profectò est: qui nunquam sui animi magnos, & diuinos spiritus concepit: cum terrenis rebus statim eum captiuare sinat: imò tanti se æstimat: quanti res prosperæ, & aduersæ, quibus semper ducitur, ipsum faciunt. Bonus igitur vir sui, ac bonorum animi & spiritus memor, prospera & aduersa calcabit, vnde & eorum dominus constituetur: iuxta illud domini, Terra, quam pertrans calcauerit, tua est. Nam quæ semel contempseris, & viliponderis, tua statim fiunt. Terrena quippe bona non aliud esse habent in ratione finis, & boni, quam id, quod cupientis animus præstiterit. Quia igitur vir iste felix bonus est, omnia pulcherrimè feret. Et quia deinde quadratus, maxima stabilitate, & firmitudine in bono rationis & virtutis perseuerabit, neque tactu aliquo fortunæ in hanc, aut illam partem facillè flectetur, aut inclinabitur. Quinimo:

Memor
quadra-
tus.

vtcunq;

vtcunq; fortuna pepulerit, firmus, & erectus perstabit. Quemadmodum corpus, quod quadrata figura distinctum est, in quacunque enim partem proiectum ceciderit, semper plana, & æquali superficie innititur. & rectum manet, æqualiter semper à humo distans, eandem semper habitudinem seruando. Perinde igitur vir studiosus, qui virtutibus quadratus sit, quocunque fortuna nitatur ipsum proiicere, æquanimitem seruabit: id est virtutibus veluti æqualibus superficiebus subnixus, stabilem & planam sedem seruabit, pristinam animi stationem in sua dignitate, & magnitudine retinendo: vnde eodem modo semper se habens, æqualiter à fortunæ vndis distabit. Quæ propter antiqui philosophi virum studiosum ante oculos habere præceptum illud sapientum iuebant: Nihil nimis: id est, quòd ita iudicet, nihil tam amplum & magnum fortunam offerre posse, quòd nimium ab eo æstimetur, vt inde animus efferatur: neque tam aduersum & calamitosum: vt animum frangere sufficiat, ipsumq; à sua dignitate deiicere. Quia igitur felix vir quadratus est, immobilem, firmum & fixum contra quemcunque fortunæ flatum se semper præstabit. Atque hac ratione scuto patientiæ (quæ mater, & custos omnium virtutum est) optimè munitus, cuncta, quæ ad animum, eiusq; illustrationem & vitam non pertinent, illico contemnet: quadratum quippe animum habet. Vnde & quadratorum pileorum habitus forsàn clericis contigit: vt vel ipso indumenti genere continuò stabilitatis, & firmitudinis in bono virtutis admoneantur, & tales semper se præbeant, quales tantum ministerium exigit: nec huius rei cōsideratio vnquam è memoria excidat. Hæc igitur christianus lector meditari, & considerare debet: continuò ad hæc opere præstanda, diuinum fauorem & auxilium, humilibus orationibus implorando, sine quo talem, vt depinximus, virum minimè se præstare poterit: sed inflatus, & virtute vacuus iacebit. Perinde ac philosophi hæc docentes, qui omnia suis viribus adscripserunt, dei omnipotentis, à quo omnia bona descendunt: ponitur immemoros, vt supra latius discussimus. Oportebat namque sub

Q s omni

omnipotenti manu domini seiplos humiliare, vt totam vires sic ad bona virtutum præstanda, ab ipso domino specialiter corroborarentur, & adiunarentur: qua ratione quadratum potissimum virum felix iste se poterit præstare. Tandem, inquit: & quodd sine vituperatione sit: quod ad bonum nomen, & famam sanè pertinet, vir enim studiosus ita vitæ rationem statuit, vt nihil vituperio, reprehensionèue dignum admittat, sed maculam omnem & notam, quam illi populus inurere potest, omni cura, & diligentia fugere nititur. Bonum etenim nomen virtutis animæ signum, & apertum indicium est, quo cæteri ciues ad iter virtutis sectandum maximè prouocantur. Quia igitur vir probus, & studiosus hoc vitæ institutum colit, omnino malè audire ob quemcunque fortunæ impulsu prosperum, siue aduersum fugiet: constantemq; in virtute se semper exhibebit, nihil reprehendendum, vt temeritati fortunæ subiectus, admittendo. Pulcherrimè igitur omnia feret quia vir probus, quadratus, & absque vituperatione sit.

Cum multa autem sint, quæ à fortuna &c.

Postquam superiori textu explicuit, qualem aduersus fortunam se felix exhibebit: nunc quid contra eum vires fortunæ valeant, ostendit. Atque hac distinctione vtitur: ea quæ à fortuna eueniunt, cum multa & varia sint, calamitosa item, & prospera: hac tamen partitione comprehenduntur, quod ea parua, aut magna sint. Et si parua, inquit: sint, siue secunda & prospera aduentent, ex communi omnium sententia (cui nec repugnat Solon) perspicuum est: vitæ momentum non afferte: id est, nullam mutationem, neque vitæ variationem valere efficere, aut quoquam versus eam posse inclinare. Cum tanta magnitudine felicitatis, omnino obruantur, & obfuscentur: atque insensibilia fermè reddantur: vt diuitiis cræsi, aut alterius ita copiosi viri, pauperis cuiusdam tenuis accessio. Si verò magna sint & secunda, felicitatem quidem ipsam augent, & condecorant: si autem aduersa, premuat, inquit: & lædunt: ipsam tamen felicitatem deicere, & mutare non valent: quod

quod Soloni magnam ingerebat difficultatem. Priorem partem huius enuntiati probat: qui hæc bona externa, ornamenta quædam & instrumenta felicitatis sunt: quæ eius pulchritudinem, & elegantiam exerceat, & omnibus conspicuam reddere valent: atque ita ornata maximo cum decore incedit. Perinde ac elegans puella quæ magno ornamentorum apparatu composita, se videntem præbeat. Et non solum hoc: sed ipsorum etiam bonorum vsus pulcher, & omnino studiosus redditur: ea nimirum pulchritudine, & elegantia, quæ ab ipsa felicitate virtutisq; operationibus, huiusmodi bonis communicatur: perinde ac optimi artificis elegantia: instrumentis quibus vtitur. Est igitur magno ornamento ipsi felici ampla fortunæ accessio: quia præter hoc, quod vitam beatiorum reddit: vsus etiam ipsorum bonorum pulcher & studiosus pro virtutum opportunitate, semper depromitur. Posteriores partem quæ ad id, quod asserit, calamitates magnas aduenientes felicem premere, & lædere, sic suadet. Nam voluptatem eam quæ felicitati quodammodo insita est, hæc aduersa perturbant: tristitias plures & dolores afferendo, & multas insuper præclaras & illustres actiones, ob defectum virium & facultatum impediendo, quibus non accedentibus, exercebantur, & in dies magis felicitas splendisset. Nam propriis ornamentis composita, continuè extenditur, & propagatur, nouum & nouum augmentum suscipiendo: contrariis verò vsu ciuilem extrinsecum impediens, aut minuentibus, coarctatur, & premitur: in magnasq; angustias redigitur. Sed quod hac ratione eius essentiam fortuna immutare non valeat, sic probat: quia in his ipsis malis, inquit: honestas ipsa maximè splendet, atque fulget. Quippe virtutes semper integræ in animo manent, quæ pro opportunitatibus occurrentibus in suas prorumpent electiones, & actiones internas: in quibus felicitatis essentia primò consistit: & in externas etiam, eo modo quo fieri possit. Quod si in omnem vsu exteriorum virtutis felicitas seipsam commodè, & pro omni occasione

*Felicitas
magnis
aduersis
macula-
tur.*

ferre non possit, hoc coarctatio & læsio sanè felicitatis est: vt paulò antè dixit, non autem immutatio, & commotio. Quacunque igitur instante aduersa fortuna, felicitas in sua essentia constans, & integra semper manet. Quippe quæ internis virtutum moralium actibus potissimum gaudeat, & si vsibus externis exeratur, condecorerur, & pulchrior reddatur. Qui omnem bonitatem, & pulchritudinem, ab interna felicitatis pulchritudine, & bonitate sortiuntur: iuxta sententiam communem de bonitate actuum moralium. Quòd verò felix iste in virtutibus, & earum operationibus integer maneat, hinc suadet. Quia magnas perferet aduersitates, non, inquit: quòd eas non sentiat, sed quia generosus, & magnanimus est, eisdem nunquam consentiet: in quo miseriam, & peccatum constituta esse, superius dixit. Perstat ergo stabilis felicitas, quibuscunque fortunæ incursum receptis. Item nullus artifex per amissionem suorum instrumentorum, quibus opera conficit, artem eiusve actiones, quibus in vsum exiret, si instrumenta adessent, amittit: ergo nec felix suam felicitatem, quia fortuna in ipsum impetum fecerit, eius bona, & instrumenta deripiendo. Neque insuper honesta & elegans puella suam amittit venustatem, formeq; elegantiam, & pulchritudinem, si monilibus, & pretiosis omnibus ornamentis spoliatur: licet ita sit, quòd ipsis priuata, decorum erga ciues integrum non maneat: perinde ergo felicitas suam pulchritudinem, & natium splendorem semper seruat, quamuis à piratis, fortunæ externis ornamentis, & pretiosis, quibus antea condecorata inceserat, spoliatur: & si decorum ipsum quantum ad ciuiles actiones suo modo lædatur. Præterea ipsa patientia, & tolerantia malorum, velut igne animus examinatus, ab omni fæce terrestrium bonorum defæcatur, & purior redditur: atq; inde bonis spiritus magis auctus. Nam id quod sui ipsius cum externis bonis antea deciderat, totum iam sibi, & spiritualibus bonis (examinatione, & probatione aduersæ fortunæ explorantibus) tribuit: quo tempore maximè bona animæ cæ-

teris bonis in bilance constitutis propendere dignoscuntur. Quippe tum potissimum horum bonorum libratio fit, quòd aduersa fortuna impetum in aliquem facit. Atq; tum temporis propterea quòd communiter inertes, & desides homines illi spontanei succumbunt: mendacii arguuntur à domino, per prophetam dicentem: Mendaces filii hominum in stateris suis. Nam cum spiritualia bona in ipsis præponderare dicerent, maioremq; animi partem, quàm cætera bona occupare: resstante fortuna statim in mendacio deprehenduntur. Quæ maximè notanda sunt: pro intelligentia plurimum locorum quibus de hac re in literis sanctis disseritur. Ex quibus patet, quòd si bona animæ aduersa fortuna probante, maiora & auctiora redduntur: maximè tum temporis vt inquit Philosophus, felicitatem pellucere. Quare nulla ratione mutatur, neq; in essentia minuitur, quòd intendebamus. Quo posito iam planum est, fortunæ mutationes non obesse, quin aliquis in vita felix dici possit: atq; de eo dicatur, quòd inest. Siquidem hæc quatuor per ordinem probauit. Primum, quòd virtus, & eius operationes præsentent felicitati & non fortuna. Deinde, quòd ob id felicitas est maxime stabilis: & tertio loco, quòd ad fortunæ quemcunque impetum pulcherrimè se habebit felix: & tandem, felicitatem ipsam fortuna aduersa minimè immutari, & essentialiter commoueri posse.

Quòd si operationes vitæ dominæ sunt &c.

Primam rationem qua Solon nitebatur, Neminem inuita ob mutationes fortunæ esse appellandum felicem, hætenus soluit, ipsam fortunam ab imperio, & dominio vitæ atque felicitatis relegando, nunciam eam rationem soluit, quæ ad hoc inconueniens ducere conabatur, vt millies aliquis miser, & felix ex opposito diceretur. Quæ sanè eò vrgere videtur, quia & philosophus concessit, Aduersam fortunam felicitatem lædere posse, & si eam non immutare. Sed pro eius solutione hanc primùm statuit conclusionem. Qui felix est, felicitatem quàm optimis actionibus erga ciues semel comparauit, vtcunq; calamitatibus, & aduersitatibus ipsum fortuna premat, nõ pdit, nec propterea miser efficitur

*Aduersa
fortuna
animus
hominis
probatur.*

efficitur: statimq; felicitatis nomē amittit. Quam sic probat, nā si non postrema contigerint infortunia, sed ea quæ ut plurimum accidunt, semper felix perstabit: & tali appellatione dignus censebitur. Etenim propterea quod vir probus & prudens est, nunquam quippiam odiosum, aut prauum contra suum habitum aget: vnde neque efficietur miser. Miseria quippe non existente, in quam propter peccatum, & delictum solum incurritur: nunquam miser nominabitur. Et pro facultatibus deinde quæ restant, semper pulcherrimè, & pro virtutum exigentia & opportunitatibus operabitur: perstabit igitur semper felix. Dux quippe optimus, inquit: optimi ducatus habitum non amittit, neq; notam aliquam in eo contrahit: si præsentibus vtatur castris, atque eo modo, quem ars militaris in optimo duce requirit: & si non adsit ea copia militum, qua hostes superare, & vincere valeat, dummodo .n. ita se gerat ut nihil eorum quæ ars imperatoria exigit, omittat, qualia sunt optimè disponere exercitum, modum, & locum pugnae, & similia, quæ ad victoriam conducunt, prouidere: semper dux optimus habetur. Neque rursus suam artem sutor amittit, aut minuit, si copia optimarum pellium desit: quia optimi sutoris tantum est, ex datis pellibus pulcherrimum conficere calceum. Eadem ergo opera nullo pacto felicitatem amittet, aut eam essentialiter minuet: qui bona externa in magna, & ampla copia non habeat. Felici si quidem tantum incumbit, præsentibus bonis optimè uti: atque ex ipsis pulcherrima, & optima exercere opera, vnde si instrumenta maiori copia affluerent, plura & ampliora sanè efficerentur: secundum exigentiam virtutum, & felicitatis quam maximè gaudet. Perstabit igitur vir iste prudens sic à fortuna læsus adhuc felix. Quod si aduersa quæ contigerint, postrema fuerint, ut si quis in Priami calamitates inciderit, hinc item nullo pacto efficietur miser. Aduersa quippe fortuna præmi, non est aliquod delictum, aut flagitium committere: in quo solum miseria consistit. Qui igitur in bono rationis perseverat, neque à virtutis honestate, nec villo (vt aiunt) recedit, miser profecto non erit: neque talis censebitur, aut dicetur: non tamen felicitate
 civili

ciuili (de qua sermo est) felix appellabitur. Hinc patet quod eum in huiusmodi postrema infortunia, quæ vltimum exitium parant: felix iste ciuilis inciderit, instrumentis omnibus caret: quibus operationes liberè, & ingenuè in societate hominum, ut virtutes internæ requirunt: exercere possit. Quibus sublati nullo pacto virtutum habitus exercere, aut depromere potest: quod necessarium est: iuxta ea quæ superius contra stoicos, & eos qui felicitatem in virtutibus constituebant, docuit. Nam sic necessariis orbatus, neque sibi neque familiarum neq; cæteris ratione aliqua sibi coniunctis sufficit: quod vna ex conditionibus quæ necessario felicitati in sunt, positum est. Quare talis nullo modo felix extrinsecus censebitur, aut dicetur: cum ciuilis felicitas non insit: eam quandoquidem non sentiunt, neque experiuntur, qui debuissent: ut parentes, vxor, liberi, cæteri; affines, & socii, neque alii rursus eius splendorem, & lucem micantem cernent, aut eorum oculis clara, & perspicua subiicietur. Ut densioribus ergo tenebris circumfusus vir huiusmodi, felix non censebitur neque beatus dicetur. Sed contra hoc, argumentum vrgere videtur. Quia vir iste probus seruat animum integrum sua dignitate, & magnitudine, sicut antea quam à fortuna pungeretur, aut extrinsecus dilaceraretur. Quare cum eius animus suis virtutibus præstet ornatus, ita ut pro opportunitatibus (quibus virtutes maximè gaudent) in actus internos prorumpet, quando defectu instrumentorum extra prodire non dabitur, manebit ergo adhuc felix, talisque erit semper appellandus: fortunæ oppressione non obstante. Queinadmodum perfectiore felicitate felix ab Aristotele dicitur in .10. libr. Sapiens qui habitibus sapientiæ, & eius speculationibus ornatus est. Vbi non est aliud, quam perfectio, & animi quietus, & tranquillitas status. Sed idem suo ordine, huic de quo disputamus, contingit: manebit ergo iste felix, talisque appellabitur. Premere sanè hoc argumentum videtur: sed luculenter meo iudicio his duobus diluitur. Primum est, virtutum moralium actiones internas, animoque latentes,
 tunc

tunc suam perfectionem naturalem, & sibi necessariò inesse debitam, consequi, quando propriis obiectis, tanquam propriis locis & finibus per operationem externam copulantur. Diximus enim suprà, obiecta loca quædam esse naturalia habituum, & inferiorum facultatum animæ: quare cum eam suis operationibus adipiscuntur, uti in proprio loco naturali conquiescent: ibique perficientur, & rursus dictum est (atque ex se est manifestum) actiones exteriores, latentium electionum, & actuum fines esse. Ut apertè in secundo libro philosophus docet, perficientur igitur prædictæ electiones, cum exercitio foras prodierint: atque obiectis in quæ naturaliter tendunt, coniunguntur: iisdemque, ut finibus copulabuntur. Perficientur inquam, ea saltem perfectione, quæ ex obiecto actibus accedit: est enim ita natura constitutum: ut finis medium ad se ordinatum absoluat, & perficiat. Quocirca cum felicitas in virtutum operationibus absolutis, & perfectis consistat: planè sequitur prædictas operationes continuum motum quendam dicere, qui partim lateat, partim appareat, usque ad consequitionem, & adeptionem proprii obiecti. Vnde internæ electiones medio ipso itinere deficiunt: & quasi de fatigatæ iacent: cum foras non exeunt, quamobrem ne interruptionem hanc morus faciamus: quæ violentiam quandam incitationi animi, & spiritus, atque rei naturæ inferre videtur: continuò in sacris literis; bonis motibus, sanctisq; diuini spiritus illuminationibus, & inspirationibus admonemur. Quare cum externis operationibus vir iste probus tot calamitatibus oppressus, careat & si miser non sit: minimè tamen felix, & beatus erit. Secundo loco aduertendum est: eam differentiam, & discrimen existere inter moralium virtutum, & sapientiæ actus internos, quòd sapientiæ actus & speculationes cum ad veritatis contemplationem, & indagacionem ordinentur, sibi ipsis contentæ sunt. Nam ita suo fini copulantur, & suam naturalem perfectionem consequuntur: sed virtutum moralium actus interni, cum ad obiecta, extrinse cumque; exercitium suapte natura dirigantur: interim naturali, & integra perfectione carent, quòd extrà non prodeunt, externisque obiectis coniunguntur. Ex quibus cuique; hæc consideranti

Actus interior & exterior. Vnus motus.

consideranti (quæ animo valde commendanda sunt) difficultatis clara, & perspicua solutio elicitur: concedendo nempe totum assumptum: & negando illationem, ex discrimine inter sapientem, & ciuem probum assignato. Vnde tantum infertur quod huiusmodi vir non est felix. Quod & philosophi conclusio asserit.

Neque etiam varius quidam erit, ac mutabilis &c.

Cum ex superiori textu hoc habeamus. Felicem ob nullum fortunæ impetum miserum effici: & si per extremum infortunium felicitatem atque felicitis nomen amittere possit: hoc amplius examinando, rationem quæ Solon insurgere posset, hic producit. Atque, inquit: iam ex positis ad minus sequi, quòd felix in vita varius & mutabilis erit, & si non efficiatur miser: si quidem nunc gaudet felicitis appellatione, nunc eam amittit, quòd maximum inconueniens videtur. Huic igitur rationi occurrendo philosophus, inquit: quòd neque hinc sequitur felicem varium, & mutabilem esse ut antea arguebatur, quòd sic ostendit. Quoniam qui semel felix est nunquam ab eo statu, & appellatione dimouebitur, nisi multis, & variis, atque ingentibus infortuniis & calamitatibus, quæ postremum exitum parare videantur, cuius generis mala, rara in vita sunt, atque extra communis vitæ cursum sic accumulata contingunt. Non ergo frequenter à felicitate, atque felicitis nomine cadet. Sed aduerte, quòd quando hic dicitur: ob ingentia mala virum hunc probum à felicitate cadere, non intelligitur omnino: sed quantum ad splendorem, & micacionem illam actionum externarum, quibus virtus moralis vim suam respiciendi foras exercit: iuxta ea quæ superius explicuimus. Atque hoc pacto raro sanè à felicitate dilabatur. Vnde rursus est notandum. Quòd si premedii, & lædendi de fatigata fortuna, iterum faciem conuerterit, bona sua cum viro isto felice decidendo, propitiisque se insinuando, non in paruo quidem tempore, sed magno & perfecto felicitatem secundo reparabit: nomenque felicitis resumet. Quare non sæpe, & frequenter felix varius erit, nunc felix apparendo, & iterum felicitatem felicitisque nomen amittendo:

R tendo:

rethdo: quod repleta Solonis videbatur intendere. Assumptum tamen ex eo primò patet, quòd interstitium hoc temporis sub silentio actum, quòd felicitatis casu pressus vir probus iste est: magnitudine, & claritate sequentis obrui, & obscurari penitus debet: quapropter necessario magnum, & perfectum erit, vt excellentia, & ciuiliùm actionum frequentia omnino illustrari queat. Ita sanè vt huic rei præstandæ residuum vitæ tempus vix forsan sufficiat: quare nõ varius & mutabilis hæc re, ipsa continuò erit. Deinde, quòd hæc perfectio & absolutio temporis requiratur, ad felicitatem, eo modo quòd dictum est, iterum resumendam: sic patet. Quoniam præterito otio & silentio virtutes morales obtulæ, & quòdammodo hebetes, defectu exercitationis factæ sunt: vt ergo priorum obiectorum exercitio, veluti core acuantur, magnisq; & plurimis actionibus, clarisq; facinoribus exerantur, aliisq; manifestentur: magnum, & perfectum tempus proculdubio requiritur. Quippe quòd virtutes occasionibus, & opportunitatibus gaudeant: quæ non semper offeruntur: vt maximè præclaras, & splendidas res quis pro re publica, & suis ciuibus exerceat, quòd necessarium est: vt magna varietate, & ciuiliùm actionum frequentia exigente, felicitatem alicui ciues inesse sentiant, & iudicent, erit igitur magnum tempus hoc resumendæ felicitatis. Siquidem tantum esse oporteat, quantum requisitum est & sufficiens, ad prædicta munera præstanda. Quòd tempus perfectum & integrum philosophus appellat. Atq; hac ratione hic interpretari videtur vltimam partem definitionis positæ, inuita perfectæ, idest tempore integro & perfecto, quòd ad tot, & tantas operationes ciuiles ex virtute exercendas sufficiat, vt sufficienter vitam absolutam, felicem, & perfectam prædictæ operationes indicare valeant. Quòd si hoc ita est, nunquam ea variâ, & frequens mutatio felici cõtinget, quam dicebat Solon. Sua ergo ratione non obstante inuita felix appellari poterit.

Quid igitur quòminus eum felicem dicamus &c.

Concludit hoc loco philosophus eum, qui ex virtute dicto modo

*Viru su
diosum,
fortuna
nõ in
stabilem.*

modo operatur, bonisq; externis abundè fuerit strutus, atq; non in quouis tempore sed perfectò, vt sufficienter suam deponat felicitatem: optimo iure felicem posse appellari: non obstante quòd antea beatitudine priuatus iacuerit. Nã ei, inquit: competit felicitatis definitio positæ: cum vita perfectæ secundum rationem operetur. Vbi per vitam perfectam debitum tempus, & perfectum ad bonorum externorum vsum erga ciues, virtutesq; ingenuè exercendas explicare videtur. Ita vt vita perfectæ non dicat extensionem vsq; ad finem vitæ, sed id tempus quo felicitatis officia quis in societate hominum sufficienter exercere possit, vt inde felix appellationem nanciscatur. Quòd sanè non obiat iis quæ cap. 7. dicta sunt, circa huius particulæ explicationem. Nam ibi quid felicitas essentialiter exigat, & quantopere miseriam fugiat, explicuimus: nunc vero quid eius emicatio & splendor apud ciues quatum ad eius appellationem, & vim respiciendi foras, vt propria nominatione digna censeatur, & aliquis felix appelletur, philosophus discutit: & nos secundum eum exponimus. Ad quòd, statutum tempus definit: & non integrum spatium vitæ: quòd felicitas exigit, vt à miseria maneat libera.

An addendum est &c.

Quia forsan negaret Solon virum istum, cui aliquo tempore impedita est felicitas, & felix nomen interdictum, iterum resumptis viribus, & fortunis felicem posse appellari. Felicitatis definitionem vt ipsa conuincantur, adducit, subiiciens:

An addendum est: &c.

Quasi diceret, vel non concedis integrè traditam esse definitionem, sed addendum esse quòd tam gratis asseris (vt probatum est) quòd ita est victurus, & secundum rationem vita defuncturus seu moriturus? quia futurum nobis incertum sit: & felicitas quid firmum, & stabile ponatur. Et quòd hæc sit mens philosophi, neque intelligendus sit locus hic, ita vt sit interpretatio illius quòd dixerat in tempore perfectò: ea ratione vt idem sit dicere in tempore perfectò secundum rationem viuere, quòd ille ita victurus & moriturus: vt

omnes sequentes eustratum interpretantur, hinc manifestum est. Quotiam aliter sibi philosophus repugnaret, atque finem vite expectandum teneret: ut aliquis felix appellaretur, cuius oppositum hactenus probavit. Et formaliter statim subiicit: viuentes felices esse nuncupandos asserendo. Quare legitimam existimo huius loci interpretationem quam adduximus. Secundum quam statim infert: ex viuentibus eos quibus ea, quae praedicta sunt inerunt, nihil prohibere quominus felices appellentur: felices tamen, inquit: ut homines. Quia enim positum est felicitatem, ex communi omnium consensu quid firmum, & stabile esse debere, subdit: quod ex stabilitate, & firmitudo in felicitate requirenda est, quae homini contingere potest: qui continuis mutationibus fortunae subiectus est, continuoque corporis fluxu labitur. Et non ea quam petebat Solon, quam omnino immutabilem exigebat, ut aliqui felices appellarentur. Quod excludit dicendo: hanc omnimodam immutabilitatem propriam esse angelorum, substantiarumque separatarum, quae simplices sunt substantiae nullis mutationibus fortunae obnoxiae. In quo deceptus fuit ipse Solon: quare nullum in vita felicem voluit appellare. Quibus tota sententia capitae perspicua manet. Sed ut veritas tandem elucescat, aduertendum est: quod nec inuita ut Aristoteles dicit, neque post mortem ea ratione qua Solon censuit, hominem felicem esse appellandum. Quonia omnes his titulis gloriosis nitebantur: qui humani fastus & arrogantiae inuentiones existunt: qui a corde christiano penitus est excutiendus, ut maxime vitae christianae contrarius. Nam superbia haec, & animi inflatio insolenter omnia sibi bona arrogat, atque in primis se autorem & causam omnium secundarum rerum asserit. Vnde & quemcumque fortunae impetum, prauorumque hominum incursum propriis viribus vincere, & superare posse, illisque dominari, ac proprio imperio, & robore valere compescere, continuo iactat. Ac denique ad culmen fastigiumque virtutum omnium sua dignitate, & magnitudine ascendere posset, ibique propriam solium ponere, vento sane subnixae, absque dei optimi maximi, gratia & auxilio, impie & arroganter gloriatur. Vnde virtutum coronam, & lauream philosophi

*Superbia
ingenium.*

sibi

sibi vendicant, gloriati sunt, & amplius felicitatis titulos sibi ipse tanquam totius virtutis, & boni, quod ciuitatibus contingere, propriis auroribus decreuerunt. Quippe omnia quae immediate recamus, & rursus in bonis animae pericuerantia (datus ipsum omnium bonorum auctorem, & parentem quasi harum rerum inmemorem excludentes) suos felices non sane quoniam a deo adiuuantur, sed quod generosi, magnanimi, & viri quadrati essent, praesare posse constanter affirmabant. Est namque superbia, vitium omnium impudentissimum: & quod cum ipso omnipotentis domino vestigia sui patris diaboli insequens, aequa lance contendere audeat. Quare maxime fugiendum est. Atque considerandum: quod quanto altius cristas erigit, maioraque bona suis affectis pollicetur, tanto in profundiore mala, & supplicia demergit, atque deturbat. Vnde & benignissimus magister, & christus redemptor noster omnem eius inflatum, & sarcinatum nos omni cura effugere docuit: cum aliquando dixit: Cum feceritis omnia, quae debemus facere, dicite: serui inuites sumus quae debemus facere fecimus. Et iterum specialiter has philosophorum inflationes amplissimosque felicitatis, & beatitudinis titulos, & vltimas salutationes quasi in omni bono iam firmati essent, & libere euulgatoribus euangelii cum ad suas functiones mitteret, dixit: Neminem in via salutem. Nam praeter hoc quod strictiorem, & familiarem consuetudinem cum aliis prohibuit, quae euulgandi euangelii negotium sic retardari, & impediti posset: quod ad ipsorum vitae institutionem stans spectat. Proculdubio quantum ad instructionem eorum ad quae enuntianda mitterentur, ut neminem sua salutis praesenti vita certum faceret, ut iam felicitatis, & beatitudinis nuncupationibus fungi se posse existimaret, ad quae assumendas vehementer gentes propense erant: coelestis ille spiritus instruxit. Coelestis igitur hac doctrina nos edocti viros virtutum cultores non felices aut beatos, quae vltima saluatio est, & quae sit tantum qui in coelesti patria deo ipso potuerunt conuenire, appellabimur: sed probos viros, & studiosos. A quibus iam optatis fieri, praedicta virtutum opera sequenda, quae in hoc libro explicantur, & ad ea

R 3 prestanda

præstanda diuinum auxilium, & præsidium assidue implo-
rando, quod nostras vires corroboraret, atque ita, det velle,
& perficere bonum pro bona sua voluntate, totis viribus
procurandum erit. Vt vel hac ratione quibus philosophi
bonis abusi fuerunt, eos spoliantes, deo optimo maximo
cum ipsius gratia, & fauore tandem placere valeamus. Sed
quonia diximus appellatiões has felicitatis, & beatitudinis,
aut felicium hominum in hac vita diuino elogio prohiberi:
cum in sacris literis viri iusti sæpe beati appellantur, est ad
vertendum: non ita nuncupantur, vt his appellationi-
bus gaudere debeant, aut quod tales sint, sed quod si in eo ge-
nere vitæ permanerint, tales futuri euadent. Quemadmo-
dum arbor illa in Paradiso lignum scientiæ boni, & mali ap-
pellatur, antequam homo transgressione cognosceret, quid
inter bonum quod amisit interesset & malum quod com-
misit, vt, inquit, diuus Augustinus. Et Iudas insuper in ini-
tio ferè suæ vocationis proditor vocatur, non sanè id quod
esset: sed quod certò futurus erat. Cuius rei innumera alia
in sacris literis sunt exempla atq; de his hætenus.

CAPVT VNDECIMVM.



Ed de his quidem hætenus de-
finitum sit. Fortunas verò po-
sterorum atque amicorum om-
nium dicere nihil conferre,
lògè esse ab amicitia alienum,
quinetiam opinionibus cõtrarium videtur.
Cum tamen multa sint ea quæ eueniunt, va-
riasq; habeant differentias: & alia magis, alia
minus pertineant: sigillatim omnia distin-
guere prolixum atque infinitum videtur: si au-

tem

tem vniuersaliter ac figura dixerimus, satis
fortasse erit. Si videlicet quemadmodum, &
ex eius calamitatibus, aliæ pondus, ac momẽ-
tum quoddam ad vitam afferunt, aliæ leuio-
res videntur: sic quoque ea, quæ amicis simi-
liter omnibus accidunt. In singulis verò cala-
mitatibus differentia ea est, viuẽtibus ne, an
mortuis contingant. Quæ sanè multò maior
est, quàm si nefariæ res ac diræ in Tragœdijs
præexistant, an agantur. Magis autem fortas-
se dubitandum de vita defunctis, an boni ali-
cuius vel contrarij possint esse participes. Vi-
detur enim ex his etiam si pertingat ad ipsos
quippiam, siue bonum siue contrarium: exi-
le quoddam ac paruum id esse, vel absolutè
& simpliciter, vel ipsis. Sin minus, tatum sal-
tem ac tale: vt neque felices eos, qui nõ sunt,
facere: neque eos, qui sunt, priuare felicitate
possit. Conferre igitur quid defunctis prospe-
ri amicorum successus videntur: simili modo
etiam in fortuna: ita tamè ac tantum, vt neq;
felices reddere infelices, neque quippiam ta-
le efficere valeant.

Postquam in superiori capite de felicibus ipsis latius dis-
putauit, vbi qua ratione vir prudens contra fortunæ im-
petus se præmunire debeat, quidq; contra virtutem for-
tuna possit, & quam tandem mutationem ab ipsa recipiat,

R. 4. luculen-

luculenter explicuit: in hoc capite questionem eam superius intermissam, posterorum ne fortunæ ad defunctos ita pertineat, ut eorum felicitatem augere, aut imminuere possint, restat discutiendum: cum ut huius questionis definitionem quam supra pollicitus est, exhibeat: tum ut de stabilitate, & firmitudine felicitatis disputatio sufficienter absoluat. Vnde cōtinuando literā, inquit: postquam de stabilitate, mutatione felicitatis quantum ad ea, quæ ipsismet felicibus, ac iisdem sentientibus, possunt contingere satis diffinitū est, reliquum est discernere, si ex mutationibus amicorum, & posterorum secunda & aduersa fortuna felices defuncti: & qui postrema luce in beato statu discesserunt, mutationē aliquam, quæ eos augeat, aut à felicitate deturbet, recipere possint. Quæ questio celebris satis apud antiquos philosophos habita est: ut videre est apud Platonem in ea oratione funebri, quam Aspasia doctissima forma habuit, cuius etiam sit prænonnullam fecimus mentionem. Proposita ergo questione hunc ordinem seruat, quod primū, quid in ea certū sit, statuit: deinde quomodo ad eos pertineant aduersa, aut prospera, quæ posteris contingunt (in quo maior difficultas est) differit. Primo ergo loco hanc conclusionem ponit: fortunæ posterorum & amicorum aliqua ratione ad defunctos pertinent. Quam quia ut notissimam supponit, leuiter, & facile probat. Primū quia contrarium asserere à legibus amicitie longe videtur alienum. Leges quippe amicitie (quæ vinculum quoddam naturale est) id postulant, ut mutuo secundarum, & aduersarum rerum amici participes fiant, ita ut gaudia, simul & luctus ipsis sint communes, ad quod natura ipsa humana homines inclinare videtur, quando quidē sociales maxime sint, ut aliorum casus doleant, & prosperos etiam successus gaudeant, & gratulēter. Quare strictius hoc quidem munus exigit ipsa amicitia. Felices igitur mortuos cum posteris amicis nullam communionem habere (qui, si dum viuerent, eam non haberent: maculam, & notam maximam incurtissent) longe est ab amicitia alienum. Præterea inquit, id est opinionibus omnium maxime cōtrarium, quibus asseritur amicorum omnia communia esse: siue bona, siue mala sint. Cū aut defuncti ob id, quod luce hac orbari sint, à

legi-

legibus amicitie & propinquitatis nō debeant alieni cēseri, erunt igitur & ipsis cōmunes posterorum casus, & fortunæ.

Quum tamē multa sint ea, quæ eueniūt. &c.

Hoc loco ad definitionem secundi, in quo maior difficultas posita videtur, philosophus se præparat, asseritq; quod cum ea, quæ posteris & amicis in vita contingere possunt, multa ac varia sint, magnitudineq; & breuitate differant, non oportere omnia hæc recensere, ac de singulis quam communionē cum defunctis habere possint, statuere: sed sufficere (inquit) vniuersaliter & figura quadam, id est implicite & sub toto vniuersali de singulis definire. Quo posito secundam statuit conclusionem. Non omnia posterorum, sed ea tantum, quæ magni ponderis & momenti sunt, ad defunctos pertinent, Quæ sic probat. in ipsomet felice, qui fortunæ casus, & prosperitates in se recipit, non omnia, quæ contingunt, vite momentum, & mutationem faciunt (ut supra ostensum est) sed ea tantum, quæ magna & graua sunt, imò cætera ut insensibilia ferè iudicantur: maiori ergo cum ratione ipsi defuncto, qui extra corpus est, parua nihil erunt ipsorum amicorum, aut posterorum: sed ea solum quæ maximè in excellentia contigerint: manet igitur vera conclusio posita, ut ad defunctos, quæ magni ponderis sunt, aliqua ratione pertineat, leuia quidem ab ipsis ne considerentur quidem.

In singulis verò calamitatibus differentia ea est. &c.

Explicat iam modum, quo hæc magna, quæ dixit, ad defunctos spectent, atque tertiam conclusionem statuit, multo leuius, longeque differentius, casus & fortunæ amicorum, & posterorum felici defuncto accedunt, quam dum viueret, præsentiq; aura frueretur. quam hoc simili manifestat. Perinde se habent ad prospera, & aduersa posterorum, & amicorum felices dum viuunt, & postquā vita excesserint, sicut in teatro spectatores ad ea atrociora & horrenda, quæ imitantur, antea verò re ipsa præextiterunt, & gesta fuerūt, vel ad ea, quæ cum imitantur, gerūtur, simul & re ipsa contingūt: sed spectatores hoc secundo genere imitationis, multo magis per-

R 5 mo-

mouentur, & irritantur, quàm priori, vbi solùm imitatio & representatio est: ergo felices viuentes multo magis permouentur amicorù, & posterorum rebus (quia tunc realiter contingunt) quàm his, quæ postquàm humanum habitum iidem exuti sunt, eueniunt: habent enim se sicut spectatores primi generis, qui leuius excitantur: minus ergo felices mortui fortunis & infortunis suorum tanguntur, quàm iidem, dùm viuerent. Pro cuius rationis maiori explicatione duo animaduertenda sunt: primùm quod vsus est exemplo Tragœdiæ seu comœdiæ, quæ agitur: quia antiquum est apud Platonem vitam humanam cuiusdam actionis siue representationis instar & similitudinem habere. Vnde mundum hunc theatrum quoddam esse asserit, in quo homines diuersa imitentur, & representent, prout cuique lögum, aut breue huius, aut illius generis dictum, & enuntiatum commissum est. Spectatores autem facit Deum immortalem optimum, maximum, angelos item & mortuos omnes, quos felices illi appellabât. Plato namque (vt patet ex vndecimo Dialogo de legibus) asserit post discessum à corporibus animas sentire, viuere, atque vigere, atque id longe antiquissima fama acceptum esse, atque rerù humanarù ipsas curâ habere, secundùm quod diues ille euangelicus suorum fratrum curam habere indicauit, iuxta ea quæ de eorum vita in discessu cognouerat, cum obnixè ab Abraham peteret, vt ipsis doctorem aliquem mitteret ex mortuis, ne & ipsi in eundem locum tormentorum veniret. Ponebantur igitur à Platone mortui prædictæ fabulæ etiã spectatores, atque earum rerum contemplatores, quæ ad se attineret. Quod exemplum desumpsisse antiquos existimo ex sapiente Ecclesiastes primo, vbi plane sub actione, & cuiusdam comœdiæ representatione tota hæc vita inducitur. Secundò est etiam adnotandum, quod simul hic probando suam conclusionem, adducto exemplo eam rationem soluit, quæ supra arguendo contra Solonem posuerat: vbi visus est respectu eorum, quæ posteris contingunt, defunctum conferre cum homine viuo, cuius posteris aduersa contingant: eam (inquam) soluit, quia & si huiusmodi res ad defunctos pertineant, multo tamen minus, & leuius, vt dictum est. Vnde mira breuitate magna, & notatu digna hæc est amplexus:

Magis

Magis autem fortasse dubitandum. &c.

Cùm statuerit posterorum res ad defunctos pertinere, leuiter tamen, vt atrociora, quæ in tragœdia aliqua solùm imitantur, & representantur ad spectatores: idem adhuc innuēs inquit, ad eò leue id esse, vt magis conueniens sit dubitare, & considerare, an defuncti aliquo modo horù sint participes, quàm affirmatiue asserere huiusmodi res ad eos conferre. Sed perstando in cõclusionem immediate anteposita inquit: hæc ad eos conferre, ita tamen leuiter vt illud in se minimùm sit, & exile, vel saltem ipsis defunctis, licet in se esset magnùm: vt patet ex iis, quæ dixit, idest ex exẽplo adducto de imitatione tragœdiæ, in quo explicatum est, quàm minimùm id sit, quod ad defunctos pertingit.

Sin minus,

Inquit, idest, si aliquis contenderit non ita leue & exile esse, vt dictum est: subdit, quod quantumcumque illud sit, absque omni dubio illud non potest tantum esse, vt si sit bonum, miseris valeat felices efficere, neque si malum tantum, vt à sua felicitate, & beatitudine felices possit deturbare, neque quoquã pacto eam augere, aut commouere. Quibus patet tota sententia capitis, qua continetur defunctos ita extra fortunę ludum positos esse, vt eorum felicitas nullo pacto ipsi subiiciatur, quod in dubium erat reuocatum.

Circa quem textum obiter, & quantum ad disputationem præsentem solum spectat, quid de animorum immortalitate philosophus senserit, in medium libuit producere. Nam cum ex hoc loco ad eam rem firmandam apertissima adducantur testimonia, & alia loca ab Aristotelis expositoribus diligenter discussa sint, nescio, qua ratione is prætermittitur. De hac ergo re connectetur disputatio, cum tempore subiectæ rei limites omnino non prætergrediatur: quinimo hoc exploratum habere doctrina hæc morum summopere desideret: tum vt quæ ab aliis prætermittitur, in medium proferatur, ne debito honore & nitore diutius eadem orbara iaceat. Ex litera ergo huius capitis hæc conclusio clare elicitur, animos humanos immortales esse, atque post huius vitæ exitum manere, per seque subsistere. Quæ primò ex controuersia ipsa mo-

*Animos
immortales
esse.*

ta

*Hominum
vita comœdiæ
imitatio.*

ta, firma videtur. Nam qui in dubium vocat, an posteriorum fortunæ ad ipsos defunctos ita pertineant, vt eorum felicitatem augere, aut imminuere valeant? mortuos ipsos durare adhuc, & persistere proculdubio supponit. Alias em̄ questio facilis omnino & vana esset. Existunt igitur post mortem defuncti, non tamen secundum corpus quia id morte solum est: restant igitur secundum animam. Ex sententia ergo Aristotelis hominum animi à legibus mortis cum corpore ipso, eundemq; mortis iurisdictione excepti penitus, & liberi manent. At sunt quidam, qui hanc rationem enervare conentur asserentes, questionem propositam intellectum suum habere in opinione, atq; communi hominum estimatione tantum. Itaq; sensus erit, vtrum bona, aut mala posteriorum defunctorum felicitatem augeant, aut minuant, nō in se, sed prout in hominum opinione, & estimatione vigere videtur. Quapropter inquirunt: ex argumēto posito tantum colligi, post profectioem à corporibus in memoriis hominū defunctos vivere, non autem in seipsis, vt intendit argumentum. Sed quod hæc ratio nullius momenti sit, sed mera fictio potius, quam argumenti solutio, hinc constat: q̄ qui hoc affirmant, falsum crimen philosopho apertissime inurunt. Quippe statim sequitur in fama, & gloria, atq; hominū opinione felicitatem ipsum asseruisse, atque omnino ab ea dependere: quo ab eius mente nihil alienius excogitari potest, cum superius vehementer eos impugnaverit, & grauitè reprehenderit, qui in honore, aut fama hominum felicitatem & beatitudinem constituisent, vt visum est capite quinto, & rursus in septimo, & etiam in sequentibus apertissime operationem virtutis felicitatē asseruit, & defendit: imò tantam abest, vt felicitatem in honore, & clara hominum opinione esse censeat, q̄ planè in quarto libro omnes actiones, quæ ob honorem, aut magnas laudationes, clarasq; in memoriis hominum notitiā exercentur (ceteris omnibus congrue outo ratione se habentibus) à ratione officii, & felicitatis ob id ipsum solum penitus excludit. Non ergo propter hoc, quod aliqui in memoria hominum quoquā pacto splendiant, aut vivere videantur, eorum felicitas augetur, neque contrariò minuitur: siue inter viuos agant, siue rebus huma-

nis

nis exempti fuerint. Vniuocè siquidē, eodemq; tenore nūc de felicitate, eiusq; auctione ac diminutiōe habetur sermo, quo antea: at supra operationibus tantum virtutum eam locupletari: & condecorari docuit, & earum item cessatione solum comaculari: inaniter ergo nunc quæreret, si per hoc q̄ eorum memoria claris posteriorū rebus illustraretur, aut contrariis, & abiectis offuscaretur, in mortuorum felicitas sic mutationem acciperet. Questio igitur est, si obscuris aut claris posteriorum rebus qui felices vita cesserunt, earūdem rerum cognitione, & apprehensione eorum status augeatur, aut obscuretur? At, quod apertè ex opposito sequatur in honore, & fama felicitatem philosophum constituere, omninoq; ab ea dependere, manifestissimè patet: cum ab obscura & clara viuientium notitia defunctorum felicitatem omnino pendere sic assereret. Manet igitur ad conclusionem positam firmum & constans argumentum. Idem secundò ex discussione questionis planè eruitur. Nam huius comœdiæ siue representationis, quæ vita hominum agitur felices defunctos cū Deo optimo maximo, omnibusq; angelis (quos philosophi Deos appellabant) spectatores atque speculatores facit: existunt igitur: operari siquidem esse supponit, ab eoq; oritur, & manat. Nam absurdū sanè esset, intellectusq; implicatiuum: posterius alicui concedere, id autem, quod prius est, & à quo hoc, essentialiter dependet, denegare. Si igitur felices, postquam corpore exuti sunt, huius vitæ vti comœdiæ cuiusdam ac fabulæ (vt philosophorum verbis utar) spectatores existunt: apertè sequitur eos esse, atq; oculis mentis, quæ inferius hic aguntur, & representantur, cernere: ac inde prospicere. Quo apertè satis manifestat tempus id, quo omnino liberè speculatio, seu intellectio homini cōueniat: quam propriam animæ operationem primo libro de anima constituit: vt latius infra patebit. Quod vt ab omnibus concessum præsentiloco supponit. Præterea tertio idem constat ex eo, quod in calce capitis attenuādo (vt diximus) id, quod ex fortunis, & infortunis viuētiū defunctis accedere potest, dubitat sub his verbis: an cuiuspiam boni aut mali viuētium, defuncti sint participes? Quod dubiū soluit affirmādo talium rerum participes esse mortuos (vt immediatè an-

te

te cōstituerat. Nam particula illa, si, qua hoc loeb. vtitur, ad peculiarē philosophi phrasim spectat: inquit tamē id, quod ad ipsos defunctos perueniat, aut pertingat (bonum siue malum sit) exile quidem & paruum esse. Rogo igitur iam, quis ad eō uxor, & ab humano sermone, menteq; alienus esset, qui hunc loquendi modum admitteret: aliquem alicuius boni, aut mali participem esse, partem q; illius sentire, ita ut bonum, aut malum, quod postetis accidat, ad ipsum pertingat, & perueniat: per hoc, q; huius memoria apud alios splēdeat aut obscura iaceat huiusmodi bonorum, aut malorum accessione? Cerrē nemo. Nam nullis aliis verbis aptius quenquā re ipsa tangi & affici exprimere possumus (verbi gratia) Petrum, quā asserendo huius boni, aut calamitatis ipsum esse participem, atque huiusmodi bonum & malum ad ipsum peruenire & pertingere: præsertim q; pronomen ipsum est phasim dicit: huiusmodi autem locutionibus hoc loco philosophus est usus: planē igitur sentit re ipsa bonis, & malis uiuentium defunctos tangi, ac post mortem proinde extare, & permanere. Accedit præterea (quod paulo inferius subdit) quantumcunq; id sit, quod ad defunctos perueniat, siue bonum, siue malum; non tantum id esse, ut eorum statū immutare valeat, beatos ipsos efficiendo, aut miserōs. Qui autem statuit neq; uiuentium fortunas secundas, neque aduersas mortuorum statum mutare posse, pleno ore fatetur: imo ut indubitatum supponit eos quoquam pacto uerē & realiter huiusmodi prosperis, & aduersis uiuentium fortunis affici: perstant igitur ex mente philosophi post exitum à corporibus humanę anime. Eandem etiā sententiā lib. economicorum. 2. cap. 4. asserit. Vbi postquam uirum & uxore eam curam domus debere habere admonuit, ut seipos studio, & diligentia superare studeant, inquit: Qui superauerit maximum præmiū à diis consequitur: ut Pindarus ait. Dulce enim sibi cor & spes mortalium multiplicem alit uoluptatem. Quo loco duo consideranda ueniunt: alterū quod in senectū constitutus maximum præmiū sibi uenē uixit, à Deo consequitur & loquitur sanē de præmio alterius uitę: nam quod maximum præmiū hic consequi à Deo is possit, cum propter debilitatem senectutis, & quis morti propinquior

pinquior est, uitam antea actam & præsentis exitū acutus inspiciebat, solitudinis & timoris plenus sit. Loquitur ergo de præmio, futura uita accipiendo. Alterum est, quod in præfata sententię confirmationem Pindari dictum adducit, quæ præcipuus animorum immortalitatis assertor extitit. Quæ obrem uitam quā sanctissimē agere monebati ut Aristoteles præsentis loco, eius doctrinā sequendo. Quod primō constare poterit ex Platone in Menone, ubi Pindariū immortalitatis animorum autorem cum aliis producit: deinde, in Dialogo primo de repub. ubi inductam sententiā Pindari exponit, dicendo: quicumq; uidelicet iuste sancteq; uitā exigit, dulcis & iucunda spes etiam comitatur, cor nutritiōs se necitatemq; fouens, quæ maxime hominum uolubilem, gubernat animum. Bene igitur & apprimē mirandū dicit. Hęc Plato. Ex quibus omnibus conclusio posita satis apertē colligitur. Quam etiā sententiā apertē protulit in libro de mundo ad Alexandrum, ubi quæ futurę felicitatis particeps esse uolunt, hęc alumnos esse iustitię oportere admonet, ut supra latius produximus. Quod si felicitatem futuram asserit, necessario etiam & eos existere: qui ea donandi sunt. Manent igitur post mortem rationales animi, ut positum est. Atque insuper cum hæc sententiā expressa sit Platonis ferme omnibus suis Dialogis (ut supra etiam retulimus) & omnium etiam antiquorum, apertissimū argumētum est, si id Aristotelem sensisset. Nam cum semper quod aliqua sese offerat occasio, Platonem impugnare nunquam cesset, in re ad eō graui, & in qua tam apertē Plato loquutus est, si aliud Aristoteles sensisset, ipsum laceffere sanē non desuisset. Sed forsā aliqui huic sententię semper repugnabunt, si demq; adhibere semper renuent, quia expressam hanc Aristotelis sententiā nō legerint, animi hominum immortales sunt: qui in septimo libro huius operis sic disputantem audiant, oportet: qui locus nescio qua ratione hactenus ferme delituit: Vnde, inquit: est quod nulla res nos semper delectat, ex eo nimirum, ait, quia non est simplex nostra natura, sed inest & aliquid aliud, quo corruptibiles sumus. Hęc sunt Philosophi uerba, quibus planē dicit in nostra natura aliquid aliud esse, quo corruptibiles sumus, nempe corpus. Nostra ergo

*Iucunda
spes senectutis
optima nutritrix.*

ergo natura immortalis, & incorruptibilis existit. Ea autem est nostra anima, ut in decimo libro ex professo disputat. Quo loco docet: secundum quod Plato in Alcibiade desiderat, hominem tantum animum ipsum esse, neque corpus, neque totum compositum, imo sententiam hanc corrigendo, asserit: id quod verè homo est, esse animum humanum, ac proinde curare ipsum summo opere oportere. Manet igitur indubitata hæc philosophi sententia.

Atque rursus in huius rei confirmationem ex hac doctrina motum firmisimum ducitur argumentum. Nam cum vitam humanam hæc facultas componere, eiusque integritati, & perfectioni prospicere studeat, vehementem quandam cogitationem, animique considerationem, ut debito fructu non careat (qui exercitatione paratur) exigere videtur. Vehemens autem hæc cogitatio & consideratio absque reflexione, & motu in seipsum recurrenti, ac eiusdem anime in se ipsam, atque in virtutis præceptiones (quæ humanæ vitæ leges firmissimæ sunt) ut opere eadem præstentur, existere non valet. Huius autem generis motus, ita proprius ipsius animi est, ut corporis functione nullo modo indigeat, imo quod, corpus ipsum obstaculo & impedimento sit, ut dicta operatio quam optime fiat. Est namque peculiare humani animi in orbem se gyRANDO res, quas semel apprehendit, perfecte, & exacte cognoscere. Quare sensus ob id, quod corporeus, & materialis est, huiusmodi motum & reflexionem facere non valet, neque se ipsum cognoscere: ut apud omnes in confesso est. Quod si humanus animus se ipsum cognoscere potest, motusque reflexionis, atque in seipsum circumuertentis est capax: evidenti id nobis argumento est, talem operationem ipsi animo eo contingere, quod incorporeus atque immaterialis sit: ac proinde ita propriam animi considerationem esse, ut ad sui exercitium corporis functione, & ministerio minime ipse indigere videatur: imo usque ad talem operationem ipsum corpus fugere, ut eius pondus, & ineptitudo quam maximo illi impedimento sit. Est igitur huiusmodi operatio propria ipsius animi, ex quo tandem positam conclusionem deducemus. Sed interim alio medio assumptum probatur. Negotio & usu considerationis, atque præfati reflexivi motus, animus

Quando intellectus exactè rē aliquā cognoscit.

animus hominis universas scientias negotiatur, acquirit, & parat, atque earum perfectiones adipiscitur: per hoc enim quod intellectus circa id, quod semel apprehendit, circumvertitur, pluriesque eum motum reuoluit, purius magis semper veritatem assequitur, novamque rei cognitionem tali opera venatur, & in aliarum insuper rerum adiacentium veluti per antegressiones quasdam, cognitionem facile decurrit, atque scientiam veram & perfectam ea ratione parat. Id autem, circa quod huiusmodi consideratio & scientia sic acquisita versatur, quid intelligibile ab omni materia, seceque corporis secretum, & defecatum est: ergo & scientia, siue actus iste reflexus, quo animus in huiusmodi obiectum fertur, à corpore expeditus erit: ita, ut ex vi propria pro illo tunc, corpoream molem excutiat, atque suapte natura corporis ministerio minime indigeat. Nam ratione & qualitate obiecti semper uti propriam differentiam, perquam in specie reponitur, actus sequitur: ut mensurabile mensuram ipsam, qua eius perfectio taxanda venit. Indicat præterea præfatus actus, quandam animi in se ipso libertatem, qua se à corpore, eiusque affectibus subducit, & quasi quicquam aliud ipsummet imperio, & dominio parens, quod corporis variis negotiis, diuersisque functionibus sit impeditum & occupatum, ac veluti in regione, & loco corporeo agens, cuius mole & gravitate constringatur: sed dico: in seipsum conuertit, in locumque, & regionem spiritalem erigit, sursumque attollit: quod quasi à loco corporeo & materiali ad incorporeum & spiritalem videtur commigrare. Diximus enim supra obiecta, circa quæ anime facultates, & ipse animus versentur: veluti loca naturalia, quibus coquiescant, gaudeant, & oblectentur, existere: atque cum varia, & diuersa loca varia & diuersa postulerent, hinc probè dictum est animum, cum semper idem, & ubique sui similis sit: quando corporis operationes & munera exercet, quasi aliud, & diuersum à se ipso æstimari. Quæ ratione motus Plato eleganter aliquando protulit, humanum animum numerum seipsum mouentem existere: ipsum nepe animum quasi aliud, atque aliud considerans, cum corpus vegetans, corporis negotia tractet: & rursus cum ad se conuersus, in seipsum ascendit, ubi intelligibiles res disquirendo;

Animum numerum seipsum mouentem esse.

& contemplando, spiritalia semper officia exercet. Constat igitur ex his animum se ipsum mouere, ita vt se regere, sibi etiam iubere & resistere valeat. Habet ergo supra se dominium & imperium, quo sibi omnino secundum liberam à corpore, & propriam operationem dominatur. Vnde etiã potiori ratione corpori rursus, eiusq; cupiditatibus & motibus libero dominio imperabit, propriamq; libertatem supra ipsum exercebit. Quod hinc etiam manifestum est: q̄ si appetitiones & cupiditates eas attēdas, quæ ex corporis harmonia, & contemperatione secundum vim vegetandi oriri solent, penitus illis aduersatur: & contrarium sæpe motum solet exercere. Vrgente siquidem siti, æstuq; in contrarium nonnunquam tendit: bibere recusans: premēte etiam fame, non vult aliquādo comedere. Atque si sese corpus exercere recuset, vsūme medicinæ ad recuperandam sanitatem renuat, ipsum impellit, & medicinam sumere iubet, cæterosq; labores, asperius modò ipsum tractando, modò mitius. Perspicuum igitur est hac ratione animum corpori dominari. Verum eidem etiam imperat secundum q̄ affectus, omnesq; cupiditates, quæ ex vi sensitua originem ducunt, cohibet, & moderatur, illisq; frenum adhibet. Nūc dolore, & minis comprimendo, nunc admonitionibus seipsum alloquēdo, & exhortando: qua ratione ab imperū cupiditatum se eximit, ipsarum subiectionibus nullo pacto acquiescendo. Ex quibus manifestè constat seiunctum à natura corporis animum esse, omninoq; ei dissimilem, tanquam ipsius imperatorem, & dominum, cui nulla cum corporis cupiditatibus, & eiusdem proprio actu, sit societas. Sed cum animus corporis consilio, & arbitrio (vt dictum est) semper aduersetur: vt eius impetum, tyranicamq; voluntatem coerceat, contrariumq; propriæ voluntati motum cogat exercere, hominē seipsum exhortari, & alloqui (quod vltimo loco inter remedia ad cupiditates cohibendas statim prouulimus) plurimum valet. Nam cum animum ipsum rationis atq; virtutis præceptionum (quæ humanæ vitæ tum monitores assidui, tum leges firmissime existunt) vera cogitatio, atque ex imo pectore consideratio iteratò subit, prædictam vim, potentiam & dominium contra omnes corporis insultus maximè exerce-

re.

re valet. Etenim cum corpus altera pars nostri sit, semperq; nobis id coniunctum habeamus: & si vt acerrimus hostis insidias molitur, fraudesq; & dolos continuò machinetur: eius tamen suggestiones, consilia, & bene placita, tanquam à familiari amico propter dictam coniunctionem audientes, vt nostra excipimus, & tanquam vera iudicamus. Vnde facile ab his quisq; rapitur, totumq; vitiorum campum tanquã per proprium fundum diuagās excurrit, quod inde accidit: quoniam cum his, quæ rationis & virtutis sunt, minimè assueuerit, illico ea tanquam aspera & peregrina, omninoque aliena negligit, & vilipendit. Quamobrem vt corporis impetū superare, ipsumq; rationis obsequiis deuincire valeat, operæpretium est: dictum ordinem inuertere, atque cōtra, quæ rationis & virtutis sunt, nostra (vt verè res se habet) iudicet: quæ verò ad corpus spectant, eiusq; volūtatem sapiūt, vt aliena prorsus, atq; vt res hostiles à se seper abigat. Quod eo actu considerationis potissimum fit: quo quæ semel virtutum præcepta quis cognouerit, & apprehenderit, eadem semper ruminans continuò mente agitet, & reuoluat. Quæ potissimum ratione ea sibi amica & familiaria faciet, quæ verè naturæ consentiunt, vereq; ipsius sunt, atq; vt talia ea deprehēdet: quæ verò carnis & corporis clamoribus arriserint, vt aliena prorsus iudicabit, eaq; contemnenda esse fixo pede decernet: & tanquam ementita & fucosa bona, vt nostrā ruinam machinentur blandientia, cōtinuò calcabit: ea, quæ verè bona sunt, libenter amplectens, quibus tandem assuefcens, spontaneum ad ea opere præstanda se accinget. Est ergo vera consideratio, conuersiuusq; iste motus in ea, quæ agenda aliquando didiscimus, ad propriam animæ libertatē contra corpus, eiusq; factionem depromendā maximi ponderis & momēti atque rursus ad corpus ipsum propriis obsequiis, & rationis arbitrio, astringendum, & temperādum, vique ad eò vt hac ratione motus eleganter cum Socrate, & Aristotele, proferat diuus Thomas: hominem cōsideratione honesti, & quod verè bonum est, actu existēte, neutiquā posse peccare, nisi veri consideratione remota, aut impedita, et hoc subingrediatur: de quo latius septimo libro disputat philosophus. Quod si prædictam considerationem & li-

S 2 bertatem

bertatem animi in se, atque in corpus ipso renuente, exercere potest: propriam aliquam, & omnino à corpore immunem operationem habeat oportet: qua etiam gaudeat, & potiatur.

Et tandem iam cum homo solus agens, seipsum alloquitur, & exhortatur, animusque in seipsum, & in ea, quæ honesta cognouit, actu reflexu circumuertitur, seipsum mouere, (qua ratione, morbo prauæ cogitationis circa ea, quæ corporis sunt, medetur Plato nono libro de legibus) absque corporis vilo adminiculo, cui sic repugnat: manifesto argumento deprehenditur. Nam huiusmodi actus, qui circulo semper agitur, & in seipsum cõtinuè recurrit, licet à sensibus & phantasiis (ut inquit Aristoteles) mouendi occasione inde accepta, exciteretur: à nullo tamen extrinsecus inchoatur. Agitur ergo vi solùm, & imperio ipsius animæ, quinimo vt se ipsum circulo excipit, à nullo est, cum circulus suapte natura principio simul, & sine careat. Mouet ergo seipsum animus, propriumque motum, & operationem, qua propriam in se, & in corpus libertatem indicat, absque eiusdem functione & opere habet, vt satis ex superioribus rationibus, & apertissimè constat. Permanebit igitur perpetuus & immortalis. Quæ consequentia primò manifesta est ex philosopho primo libro de anima, cum de operationibus tam propriis, quàm communibus differens, dixit: Maxime autem ipsum intelligere proprio simile est respectu ipsius animæ. Quod si ita est (inquit) separabile est, id est per se subsistens post exitum à corpore futura est ipsa anima, cum propriam operationem habeat, quæ est intelligere. Nam cum dicit intelligere simile proprium esse animæ, affirmatio sanè est: sed sub genere quodam modestiæ in re præcipuè tam graui, vt aliorum philosophorum animos sibi conciliaret, aut saltem aperta affirmatione non irritaret: secundum suam phrasin nomè illud addidit (simile) ne apertè diceret proprium est ipsius animæ intelligere. Quod etiam patet ex mente eiusdem philosophi quarto libro de partibus animalium capite decimo, vbi inquit: solus homo animalium omnium erectus est, quoniam eius natura, atque substantia diuina est: officium autem diuini est intelligere & sapere, quod non facile esset, si vasta corporis moles assideret

ret. &c. vbi aperte dicit animi operationem propriam esse sapere & intelligere, & corporis mole etiam impediri. Item Plato in Phædro hac ratione motus eiusdem sententiæ multo ante assertor extitit, inquit enim. Quod se mouet, nunquam seipsum deseret: semper ergo mouebitur: semper igitur erit. Hæc Plato. Vbi clare docet rem aliquam seipsam mouere, propriasque operationes sine corporis dependentia posse exercere, firmissimum argumentum esse ad eius perpetuam permanentiam, & stabilitatem comprobendam: quod animæ humanæ conuenire eodem loco ex propria sententiâ ipse asserit. Est ergo firma & stabilis illatio posita, si aliqua operatio propria animæ est, ipsa immortalis & perpetua erit. Accedit præterea ad idem, quod Aristoteles docet septimo libro physicorum, quo loco ex hoc, quod nullum compositum naturale seipsum mouere valeat, sed necessario semper ab alio moueatur: à corporibus aliis continuè occidètibus, & orientibus, à quibus mouetur, pendere docuit, ac proinde cõsimilia entia caduca semper, & corruptibilia esse. Deum autem optimum maximum, qui seipsum moueat, à nulloque moueri possit, sed cuncta alia agitet, immortalem & perpetuum, æternumque rerum omnium principium libenter asseuerauit. Est siquidem sic natura constitutum, vt vnumquodque, à quo originem, & esse ducat, ab eodem suis motibus, & operationibus pendeat. Vnde apertè colligitur, quod etsi rationalis anima quantum ad initium, & sui esse primordia ab omnipotenti domino mota fuerit, ab eo per creationem esse accipiens: quia tamen post acceptam semel naturam nullius adminiculi corporei à naturali agente mutuati indiga, seipsam mouere valet: euidenti argumenro ex Aristotelis sententiâ conuincitur ipsam immortalem, semperque futuram esse.

Postremò hanc eandem rationem, quod animus nempe humanus propriam operationem habeat, quam absque vfu, & ope corporis omnino ad eam necessaria, exercere possit: alta mente philosophus perpendens, secundo libro de generatione animalium, cum de origine, & ortu animarum sermonem faceret, coactus est asserere solam animam rationalem extrinsecus ingredi: corporique aduenire: quasi apertè diceret esto ita sit, quod ceteræ animæ ab elementis, corporumque mista

Anima
seipsum
mouet.

Rationalis anima
à Deo creatur.

contemperatione, ortum habeant, ipsa tamen anima rationalis ab huiusmodi corporea propagatione solum est libera: ex eo, & ab omnipotenti domino ortu & originem immediate ducat. Et pulchre hoc quidem asseruit: siquidem perspicue nouit animam rationalem exemptam à corporis mole operationem habere: ceteras verò omnino à corpore suis motibus, & operationibus pendere: & vnumquodque ab eo originem trahere natura ipsa docet, à quo suis motibus, & actionibus pendere cernatur. Humanus igitur animus non corpoream, sed diuinam originem ducit, à Deoq; immediate existit. Sed quòd eo loco supra dicta fuerit Aristotelis sententia & mens, vel ex ipso literè ordine statim colligitur: vbi de animarum origine erat sanè disputatio, atq; per hoc rationalem animam ab aliis distare affirmat, quòd cum cetera ab elementis, eorumque mistione excidantur: sola rationalis anima extrinsecus accedat, hoc est non à corpore, neque ab agente corporeo: ergo à Deo ipso optimo maximo: vnde & sæpe eius operationem diuinam appellat. Perspicuum etiam idem est ex sententia Platonis in Timeo, qui optimus est Aristotelis interpres: cum ex ipso cuncta desumpserit, quæ pulchre & eleganter dixit, dixit autem omnia. Afferit igitur eo loco animum hominis à Deo summo omnium Deorum patre (vt inquit ipse) factum fuisse: ad corpus autem propter eius imbecillitatem, & fœditatē manus admouisse negat, sed minoribus Diis tradidisse formandum, & si in hoc pœtice loquatur. Afferit ergo animum hominis à Deo immediate esse creatum: est igitur rationi consensaneum hoc idem superioribus verbis Aristotelem expressisse. Confirmatur præterea hæc eadē sententia (omissis pro nunc aliis antiquioribus philosophis) ex sententia Ciceronis, qui primo libro Tusculanarum questionum de hac eadem re edisserens, luculenter hunc Aristotelis locum iuxta sensum præhabitu explicuisse mihi visus est, cum inquit: Animorum in terris nulla origo inueniri potest. Nihil est (inquit) animæ mistum, atque concretum, quod ex terranatum atque factum esse videatur, nihilq; humidum, aut stabile, aut igneum. His enim innatum nihil inest (ait) quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quo & præ-

præterita teneat, & futura prouideat, & amplecti possit præsentia, quæ sola diuina sunt. Hæc Cicero: quibus expresse Latine declarat, quod concisè Græcorum, atque philosophorum more Aristoteles extrinsecus contingere, seu accedere dixit. Atque idem apertius primo libro de diuinatione ex mente Cratippi exponit, eadem ferme verba proferendo: animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos, & haustos ob hæc præcipue (inquit) causam, quòd in somno saltem propriam quandam animi operationem cerneret à societate & contagione corporis seiunctam. Quæ ratione potissimum eo tempore dicit: præteritorum aliquando meminisse, præsentia cernere, & futura prouidere, cuius rationem subiicit, quòd corpus dormientis vt mortui, tunc iaceat, vigeat autem, & viuat animus. Ex quibus statim Cicero colligit esse extra diuinum animum, vnde humanus dicitur. Nam humani animi ea pars (inquit) quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non est ab actione corporis seiuncta: quæ autem pars animi, rationis, atque intelligentiæ sit particeps, tunc eam maxime asserit vigere, cum plurimum absit à corpore. Quibus expresse posita Aristotelis sententia videtur exprimi: & ea deinde ratio, qua in hanc sententiam potissimum proruperit: imo hæc omnia ex loco citato philosophi desumpta videntur, & etiam ex Platone in libris de republica, vbi de somno liberi hominis eleganter disputat.

Et confirmatur tandem omnium Latinorum auctoritate, qui humanam animam extrinsecus accedere per hoc, quod est non educi de potentia materiæ, explicant, quod idem est, quòd à corpore, & materia ortum non ducere, vt cetera formæ, sed diuinam rem penitus esse, atque à Deo ipso omnino constare, licet cum materiæ & corpus informare habeat, vt diuersorium tanto hospite dignum disponi, præparari, & coaptari exigat. Circa quod duplici peccato Neothericos philosophos (ni fallor) irretitos video: primo, quòd cum circa loci Aristotelis interpretationem solliciti esse debuissent, in declaranda eorū explicatione, & inuento circa hunc locum, tempus omne & operam consumunt:

nec alia disputatione plenos libros omnes videas, quã quid sit educi de potetia materię: deinde in ipsamet explicatione, cum non causam pro causa accipiant. Nam ratio, quare animus noster separatus à corpore existere possit, atq; esse habere ab eo non dependens, sic vt cum eo non occidat, ea nimirum est: quoniam ortum & originem à corpore & materia non trahit: per regulam superius positam, quæ asserit: ab eo vnumquodque ens in suo esse, & cõseruatione pendere, à quo per ortum & originem profectũ fuerit. Causa igitur, quare animus post exitum à corpore per se existere possit, est, quod non sit eductus de potentia materię, idest, quia à corpore esse & originem non acceperit, non autem econtra vt communiter dicitur. Hoc autem ex eo colligitur, quia ita propriam operationem habet, vt cum ea nullo pacto actio corporalis communicet, vt Aristoteles est autor secundo libro de generatione animalium capite tertio, & multis etiam rationibus supra probatum est, quibus & Aristoteles motus extrinsecus eum accedere dixit, vt rem quandam diuinam, & quæ ab ipso Deo immediate dimanet. Quare & post interitum corporis permanere statuit: quia ab eo non educitur, neque in suo esse dependet. Sed obiiceret iam aliquis: si ita est, quod de origine rationalis animæ prædicto loco agebatur, quare Aristoteles non dixit eam peculiari ratione cõtra aliarum animarum ortum extrinsecus generari? Sed accedit seu contingit. Primùm respondetur, quod verbum illud cõtingit eo loco idem valet, quod generari. Nam paulò antè dixerat omnes animas corpori contingere, quas tunc constat generari, cum corpori copulaatur, vt ipse statim docet. Deinde animaduertendum est cum errorem Aristotelem hoc loco supposuisse, in quo Plato passim deprehenditur, sed præcipuè in Timæo, & decimo etiã dialogo de legibus, quem præcorum philosophorũ rumor, & fama per manus ad eos vsque deduxerat: animos scilicet humanos multo ante tempore creatos esse, quàm in corpora ipsa descēderent, materięq; copularentur. Quod ita esse, argumētum, quo ad dictam propositionem asserendam vtitur conuincere videtur. Nam cum posuisset omnes animas corpori contingere: in hunc modum arguit. Aut contingere (inquit) necesse est, cum

*Animam
rationalē
non educi
de poten-
tia mate-
riæ.*

cum antea non fuerint, aut cum omnes antefuerint, aut partim cum antea fuerint, partim cum antea non fuerint. Ceterum omnes antea fuisse impossibile rationibus his esse ostenditur, quas statim subiicit: & tandem concludit: restat igitur vt mens sola extrinsecus accedat. Quam propositionem ex ratione, quam præmiserat, infert, quod ea nepe sola sit, quæ corpori contingere potest, postquam antea fuisset, cuius præexistentiæ, simul & aduentus extrinseci rationem subiicit: quia nihil (inquit) cum eius actione communicat actio corporalis. Ob quam causam statim posuerat, alias animas à corpore inseparabiles esse, ab ipso que originem habere, quia earum scilicet actiones ita corporales sint, vt sine actione corporis existere nequeant, vt neque ambulatio sine pedibus, &c. Est igitur apertissima Aristotelis sententia humanum animum propriam operationem, à corporeq; sciũctam habere, quapropter & separabilis sit, idest immortalis, & multo etiã ante, quàm corpori contigisset, is sit ortus, & separatus per se extiterit. Vnde intellectum agentem, siue humanum in seipsum conuersum, in locoq; & regione intelligibilium iuxta ea, quæ superius diximus, operantem, passim in libris de anima separatum philosophus appellat: præcipuè tamen quinto capite tertii libri, vbi postquam separatum, hoc est ante corpus fuisse ex antiqua, & communi philosophorum fama posuisset, ob id statim immortalem, perpetuum, semperque futurum asseuerat, quasi in hunc modum inferens: si separatus animus per seipsum ante corpus extitit: neque cum corpore, postquam ipsi per informationem fuerit copulatus, interitum ibit. Sed quoniam contra id, quod supposuerat de separatione, & præexistentia animi ante corpus, quis vrgere posset dicendo: vnde igitur est, quod non reminiscimur eorum, quæ animus noster ante natiuitatem, & generationem nostram comprehendit? Respondet non recordamur autem, quia hoc quidem passionis expers est, intellectus verò passiuus extingitur, & sine hoc nihil intelligit. quasi diceret, quia animus noster separatus immediatum ordinem habet ad res percipiendas, neque passione corporis ad id indiget, imò omnino (vt inquit) eius expers est, quare sine ea res antea perciperat: intellectus autem passiuus, idest phantasia cum corpore

extinguitur. Quare dum est in corpore, eius passionis particeps est, imo ea media res percipit, & sine intellectu hoc & phantasia animus noster nihil intelligit, quoniam immediatum ordinem ad res percipiendas iam non habet, sed medio corpore. Vnde euenit, vt immediate quod ipsi vnitus sit, ea quæ ante cognouerat, non recordetur, quia recordari passio corporis est, cui accommodatè nunc cuncta percipit: sed ea penitus obliuiscitur animus in corpus descendens, vt passim inculcat Plato. Creatio igitur ipsius animi longo tempore corporis informatione præcessit, quod vt celebre ab omnibus philosophis traditum supponit, quare id nõ disputat: atque hinc toties de intellectu separato sermonem inducit. Vnde patet ratio, quare in re tam graui ita concisè Aristoteles prædictis locis agat, quia id in vulgatum omnibus ex tota antiquitate supponebat.

At duo dubia circa ea, quæ nuper diximus, aliquem premere possunt, quæ breuiter perstringenda sunt: primū, quæ ratione animos multo tempore ante corpora creatos, errorem esse comprobetur: deinde quo pacto consent, quæ de animis immortalibus diximus, eorumq; à materia, & corpore separatione, cum intellectum illum agentem, separatum, materiæ immixtum, & impassibilem, immortalem, & perpetuum, quem toties in secundo & tertio libris de anima philosophus exulit: A lexāder Aphrodisæus, Deum ipsum appelleret, primamq; omnium causam. Themistius verò, atque eum secutus commentator vnum omnibus hominibus comunicabilem efficiat, cui omnia, quæ de immortalitate diximus, accommodari possunt. &c. Primum facillimis rationibus ex Aristotelis, & aliorum philosophorum sententia ductis apertè excluditur: quare non ex propria sententiā, sed tantum vt ex veteri fama receptum id dixit. Nam humanus animus, cum ad officium & munus aliquod exercendum sua conditione destinetur, (quia nihil vanum, & otiosum natura admittit, id autem non sit, cœlum motibus agitare, continuoq; ipsum circulo vertere: quoniam hoc munus angelis, substantiisq; separatis demandatum sit, qui ab humanis animis genere maximè distant: neq; rursus vt singulis astris, & stellis inclusi vel cõiuncti lateant, vt in Timæo sentire vide-

tyr

tur Plato. Nā cum astra ipsa integra perfectione, suæq; naturæ debita, absoluta sint, propriis actionibus suapte natura sufficient, sicut sufficere fateri coguntur aduersarii, postquā per migrationem in corpora, animæ ipsæ ab astris discesserint. Quare frustra & ociosa in astris conditæ delitescerēt, à quo natura maximè abhorret. A pertissimè igitur constat eorum munus, & officiū in corporibus ipsis positū esse: nõ ergo antea extāt, neq; esse antea in tempore accipiūt, q̄ ipsis vniantur & copulentur. Falsum igitur est prius animas in cœlo collocare. Item cœlū aduersariis attestantibus, vt videre est apud Platonem locis citatis, locus sacer est, qui nihil conquinatū; immundū; & sordibus affectum recipit: eadē igitur ratione neq; id, quod ad malum anceps, imo quod in ipsum propensum est: cuius generis animæ omnes ibi creatæ extitissent. Et locus item, qui bonis & studiosis hominibus in præmium post tot superatos labores (vt ipsi philosophi docebat) destinatus esset, prauos & sceleratissimos homines, qni ob sua extrema flagitia in inferorū cercerē derruderentur, & eos insuper qui vt ancipites, in carcere subterraneo ad tēpus detinererentur, qui aliquādo in brutorū corpora essent redituri (vt Plato asserit) aliquādo in se excepisset. Vnde naturæ leges cõfundererentur, & iura locorū penitus soluererentur, neq; discrimē aliquod inter cœlū & terrā (vt loca sunt) poneretur: cū boni ad sua astra redeūtes (vt inquit Plato) ibi essent, vbi scelerati in brutorū formas trāsformati, & postremè nefandi, in tartara præcipites acti, aliquādo vitā traduxissent. Vnde & timor, quo maximè conabatur Plato ad virtutē, & honestatē homines prouocare, omnino cessaret, atq; nulla ratione homines eo a peccatis, & sceleribus abstinerēt, cū compertū illis esset sceleratos & medios illos homines, qui nõ in infernū perpetuò detrudebantur, sed ad tēpus, in formas bestiarū aliquādo inde exitu ros, & ad cœlū, suæq; astra tandē cõmigraturos. Languesceret præterea bonorū animus & virtus: cū eundem locū ipsis, & sceleratis hominibus post expletas suas cupiditates, & libidines in corporibus brutorum, primū esse cognouissent: imo mutationē quandā hoc in deo argueret, cū è cœlo in terrā, nulla interueniente causā, animos deiceret, veluti dominus aliquis, qui seruis beneficia ampla largitus

largitus sit, & post mutata sententia, eadem reuocet. Asserere igitur animos, antequam corporibus vniantur, in cœlo, aut astris primò conditos esse error est temerariè assertus, & ipsorum philosophorum sententiis cōtrarius, vt planè probatum est. Et Cicero insuper proprio iudicio innixus, rationemque ipsam cōsulens, in loco iam citato apertè dicit: nullam animorum originem in terris inueniri, sed neque inuenietur (ait) vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo: loquitur autem de aduētū animorum in corpora singulis diebus: proficiscuntur igitur immediatè ab ipso Deo. Eundem etiam sensum explicuit Plutarchus, cum de iis, qui à Deo serò puniuntur, orationem habens inquit: differt castigare Deus sciens, quantum virtutis insit animis veniētibus ab eo in hunc mundum. Cōtrarium igitur asserere error est cum ratione ipsa omnino pugnans, fuit tamen à philosophis receptus, non ratione ipsa conuincente, sed vt fama quadam, & rumore antiquorum deductus.

*Minimè
vñū intel
lectum in
omnibus
hominibus
esse.*

Secundum præterea dubiū, quod vsque ad omnes ad huc philosophos torquet, sequentibus rationibus facile expeditum manebit, iis qui rationi obsequi velint, nullòq; pacto propriæ naturæ repugnare. Atq; prima ratio huiusmodi est. Si vnus intellectus poneretur in omnibus hominibus, statim sequitur eundem Deum asserere, vt voluit Alexander quod ex eo est manifestum, quòd secundum sic imaginātes talis intellectus seipsum, & cætera mouens, quadam vniuersali præsentia omnibus hominibus assisteret, vniuersalisque omnium esset illuminator, vbique præsens, toto orbe terrarum omnibus hominibus prospiciens: qui vbique luceret, omnem veritatem subministraret: scientiamq; omnem, & cognitionem erueret. Esset igitur primus, purissimúsq; intellectus semper in actu, ac ex consequēti prima causa, Deusq; ipse. Præfatæ namque conditiones ipsius Dei propriæ & peculiare existunt. Quare qui eas alicui intellectui concesserit, eundem esse Deum fateri necessario cogitur: perinde, vt qui admiserit aliquod animal existere intelligens, sagax, solers, loquens, bipes, atque erectæ cervicis, idem hominem esse fateatur, oportet. Præterea fac talem intellectum esse, longo iam interuallo omnem perfectionem, vim, & efficaciam angelicæ

angelicæ naturæ superaret ex perfectionibus positis: cū omnibus prospiceret, omnia, prouideret, omnem veritatem & scientiam suggereret: omnia permeans, atque penetrans. Esset igitur Deus ipse. Quippe non alia ratione philosophi antiqui Deum cognouerunt, & super omnem creaturam esse significarūt. Absq; dubio ergo huiusmodi intellectus Deus esset, primaq; omnium causa, vt dixit Alexander. Est tamen aduertendum, qd Alexander nō asseruit intellectum nostrū esse primam causam: quem Aristoteles semper in actu cognitionis, separatim, impalsibilem, & incorruptibilem ponit. Sed quod docet huiusmodi est: intellectum agentem siue operantem primò & principaliter de intellectu diuino, primaq; omnium causa, vt de primo fonte, & origine omnium dici, deinde verò de intellectu hoc nostro agente, quem incorruptibilem, & immortalem, quia extrinsecus adueniat, posuit Aristoteles. Atque huius assertionis ratio est, quoniam cōditiones positas primò & principaliter in intellectu diuino reperiri vidit: secundò verò, & dependenter in mente, atque animo humano. Præterea huius intellectus à similitudine in natura ipsorum animorum, qua similia agnoscūt, & cogitant eademq; consilia, & vniuersales notiones semper incurserunt: & quod sequestrati insuper à materia essent, quæ principium diuisionis existit, moti sic asserentes: vnum hūc intellectum in omnibus hominibus fecerunt. Quæ ratio si aliquid probaret, suaderet vtique: vnam & eādem animam in omni genere brutorum esse ponendam. Et mirandum sane est, quo pacto in propriam naturam aded fuerint restricti vnum intellectum sibi ipsis concedentes, atq; in extraneam laxi habitis, admodum liberales: singulis animalibus brutis singulas animas statuerunt. Nā quid rogo, obstabat, quominus vnam animam omnium ouium facerent, luporum insuper, equorum, & cæterorum huiusmodi? Erga singula siquidem cuiusq; generis naturæ similitudo saluatur, qua mutuas voces singula intelligunt, vt in gregem coeant, atque ad coniunctionem, naturæq; consuetudinem se inuicent: imò ad prædam etiā absque præceptore voce vnus percepta reliqua concurrunt. Ita enim se res habet, vt vno vllulante lupō, cæteri conueniant, vt vna rursus, balante oue reliquæ ad balatum

balatum concitentur. Effet igitur vna anima, eademq; mens in omnibus. Quod si hoc concedere recusant, nec admittere volunt, multo minus in propriam naturam id asserere debuissent iniurios in eam se exhibendo. Nec præterea defectus materiæ, nec modus vniuersaliter intelligendi eos ad sic statuendū permouere debuisset. His etenim rationibus vnus intellectus omnium angelorum esset tantum ponendus, imo solum vnus angelus, siquidem vnus est vniuersaliter intelligendi modus, & omnes insuper à materia separati agūt. Sed hoc non concedunt specie seipsis differre asserentes, secundū quod magis aut minus à fonte totius perfectionis distāt, atque discedunt: perinde igitur animos humanos multiplicari, ac seipsis distingui fateantur, oportet: neque eandem legem distinctionis imaginari oportet spirituum, animorū, atque corporum: sed alio atque alio modo distinctio & differentia querenda est. Non igitur similitudo in natura, neque materiæ defectus, vnitatem intellectus in omni genere arguit: aut vnam animam in quouis bestiarum genere, & vnus intellectus insuper omnibus spiritibus assignandus est: quod fieri nequit, neque ipsi aduersarii concedunt. Postremò iam sic, si in diluuiò vniuersali temporibus Noe, quod forsan antiqui philosophi Deucalionis appellant, totum genus humanum extinctum fuisset, neq; illæ octo animæ mansissent, aut si pestilentia, & morbo aliquo acerrimo grassante, omnes homines perirent: quo subiecto, quæue sede vniuersalis iste intellectus resideret, vbi habitaret, aut commoratus fuisset: atque nihil profectò rationi cōsentaneū, quod dicant aduersarii, commētari poterunt. Est igitur error omnino rationi repugnans. Quapropter in concilio Vienenſi sub Clemēte quinto celebrato, sanctissime hæc assertio tanquam erronea, & vt hæretica insuper condemnata est. Vnde (inquit) quod omnis, qui pertinaciter præsumpserit asserere, defendere, seu tenere, qd anima rationalis, seu intellectiua non sit forma corporis humani per se, & essentialiter: sit tanquam hæreticus censendus. Et post in concilio Lateranenſi sub Iulio secūdo, & Leone decimo celebrato, apertissime excluditur sectio octaua sub his verbis: cum diebus nostris nonnulli ausi sunt dicere, de natura animæ rationalis,

lis, quod mortalis sit, aut vnica in cunctis hominibus, & aliqui temerè philosophantes (secundum saltē philosophiā) verum esse asseuerant: sacro approbante concilio dānamus, & reprobamus omnes asserentes animam intellectiua mortalem esse, aut vnica in cunctis hominibus, & hæc in dubium vertentes, cum illa non solum verè, & per se, & essentialiter humani corporis forma existat (sicut in Canone Clementis quinti continetur) verum & immortalis, & pro corporum, quibus infunditur, multitudine singulariter multiplicabilis, & multiplicata, & multiplicanda sit. Hactenus cōcilium, quibus & animorum rationalium interitus, vnitās, & ante infusionem in corpora eorundem in cœlo creatio, in quibus exterminandis hactenus laborauimus, tanquā errores philosophiæ ipsi repugnantes damnantur.

Prædictus tamen error hinc originem duxit, qd sæpe Aristoteles in libris de anima intellectus sæperati, immisti, atq; à materia separabilis, mentionem intulit, immortalē & perpetuum semper eundem faciēs. Ex quibus aduersarii in hūc errorem prolapsi sunt, vt huiusmodi intellectum formam corporis essentialē minime arbitrarentur, neque quoquā pacto ab ipso dependentiam habere. Quare vnum tantum omnibus hominibus assistere statuerunt: arbitantes (vt diximus) omnem multitudinem & diuisionem ratione materiæ sensibilis tantum contingere, quæ à forma aliqua per informationem perficeretur. Decepti tamē sunt in hoc, quod non animaduertunt præfatum loquendi modum ex eo Aristotelem obseruasse, qd animas intellectiuas multo ante, quàm in corpora ingrederentur, ex philosophorū antiquorum placitis nemine excepto: in cœlo creatas fuisse, supponeret: vnde & intellectiuam animam aliquando separabilē, eius immortalitatem attendendo, ex tritissima, & vulgata fama, ad eius antiquitatem oculos conuertendo: à materia separatam inducit. Quem errorem latius supra excusimus. Aded tamen apud philosophos inualuisse hinc mihi persua deo, qd ab Ægyptiis accepissent corpus à Deo optimo maximo prius formatū fuisse, quàm ipsum anima ingrederetur. Nam formato corpore sacer historicus narrat misisse Deum spiraculum vitæ. &c. Nec dicit fuisse creatū sicut corpus ex quo,

quo loco forsan simul cum Ægyptiorum narratione, corpus à Deo formatum, & in ipsum deinde Deum immisisse spiraculum vitæ cognouere. Atque deinde eorundem prauo intellectu accedente (in quem necessarid incurrunt, qui vsque ad eos suos viribus fidunt) hoc extorserunt: vt multo ante tempore humanos animos in cælo creatos esse suspicarentur, quod eos in corpora omnipotens dominus misisset. Cuius rei hinc argumentum ducitur, quod ipsorum philosophorum proceres diu apud Ægyptios vsu literarum versatos fuisse passim eorum scriptis inuenimus. Ex quibus doctrina hæc sic infecta ad posteros omnes & successores philosophos veluti iure quodam hereditario propagata est, cui vinculis manibus, statim adhaeserunt, quonia ad immortalitatem animorum firmandam, ad quam rationibus supra adductis cogebatur, magnum pondus, & momentum afferebat. Nam si ante descensum in corpora per se substitissent, post discessum à corporibus futuros inde manifestum erat. Vnde tandem ex eodem errore reminiscantiam intulere, nostram scientiam reminiscantiam esse rerum intelligibilium, quas antea animi cognouissent, perperam arbitantes.

Sed pro pleniori intelligentia eorum, quæ dicta sunt, animaduertendum est rationalem animam dupliciter considerari: vno modo vt anima, idest in quantum forma, actus, & perfectio corporis humani existit. Qua ratione tale concentum, & harmoniam in corpore humano facit, vt omnem vegetandi vim ipsi tribuat, sensus omnes, & interiores facultates fulciat, & sustentet. Secundum quam rationem ita à corpore pendet, quod nullam absque eo operationem exercere valet: imo quod amplius est, eam hac ratione cum corpore desinere dicit, vt desinente cithara, aut quouis alio musico instrumento simul cum eo musicam & harmoniam, quæ eo agebatur, desinere, & corrumpi dicimus, atque ita eam desinere dicit, quod prædicta harmonia in dissolutione corporis deficiat, non autem quod ipsa corrumpatur. Quo pacto eam considerat, cum animæ definitionem tradit, & *ψυχή* eam appellat, atque hoc intellectu habito, ad saluandam hanc Aristotelis sententiam non opus est animam cogitativam ponere, aut alias commentitias fingere. Alio modo eadem anima

ma notatur, vt à corpore abducitur, atque vt in seipsam conuertitur, in rerum intelligibilium regione versatur, quomodo intelligentia, seu intellectus dicitur, quem proprias habere functiones sine aliqua corporis actione sæpe asserit, vt ex superioribus satis aperte constat. Quapropter incorruptibilem, impassibilem, & materiae immixtum, & ab ea separabilem sepe pronuntiat in tertio & secundo lib. de anima: vbi mentem & speculatiuam facultatem aliud genus animæ esse, quod separari possit, sicut sempiternum à corruptibili, dicit quæ *νοῦς* appellat. Sed quoniam hunc passibilem & corruptibilem aliquando censet, est vltimo notandum: quod hoc nomine aliquando Aristoteles intelligit mentem ipsam, quæ res percipit, & intelligit, quam immortalem, & separatam semper dicit, aliquando verò rem ipsam, quæ intelligitur, quatenus in intellectu existit, qua ratione corruptibilis ab Aristotele dicitur: quia secundum hanc rationem non est aliud, quam ipse semet intellectiones, quæ cum adsunt, facile etiam discedunt: secundum quam rationem proprie *δυσία* ab eo nuncupatur, quæ cogitatio, seu discursus dicitur. Qua ratione loco superioris citato dixit: intellectum passiuum extingui, idest intellectiones, seu intellectiones, aut discursus, qui media corporis passione fiunt. Quare locus hic minime cogit intellectum pro phantasia accipere, vt plures constringunt: vt supra etiam insinuauimus, nisi ad sensum solum prædictum. Quocirca hæc distinctio maximè notanda est, quæ potissimum à Græcis ex eo loco Aristotelis eruitur, vbi asserit. Intellectus nihil est actu omnium, antequam intelligat, dico autem intelligentiam (inquit) eam, qua intelligit, opinaturque anima. &c. Ex quo planè elicitur mentem seu intellectum aliquando accipi pro re, quæ intelligitur. Quocirca explicatio quod dixerat, addidit, voco intelligentiam &c. ad insinuandum sanè, quod si accipiatur mens pro re, quæ intelligitur, mens siue intellectus actu est id quod percipitur: atque rursus in eiusdem sententiæ confirmationem aduerbio illo (tanquam) vsus est: aperte insinuans, quod postquam anima intelligit, res, quæ intelligitur, mens & intellectus etiam dicitur, quod crediderim valde esse obseruandum, vt plura philosophi loca, quæ ad præsentem disputationem concernunt, coherent,

reât, atq; vt philosophus sibi ipsi semper cōsentire videatur.

Sed restat iam argumentum id soluere, quod ex tertio libro huius operis desumitur, quod maximè contradicta vrgerè videtur, vbi philosophus asserit mortem esse vltimum vitæ terribilium, atq; subiiciens rationem ait. Quoniam nihil post homini mortuo aut bonum, aut malū esse videtur. Quod si ita est, quòd extra ambitum boni, & mali per mortem homo ponitur, minime persistere videtur: quare ex hoc loco simul cum corpore & animus ipse soluitur. Sed huius argumenti solutio omnino facilis est ea, quæ superius de homine, humanisq; operationibus statuimus, in memoriã reuocantibus. Nam Aristotelis sermo de bono & malo humano est, & de eo, quod homini, vt homo est, accidere potest. Diximus autem supra hominem à philosopho censeri, qui ex corpore, & anima constet, atq; vitã vtriq; parti cōgruentem agat. Vnde operationem humanam eam appellat, quæ ab homine ciuilitè & consentaneè partibus, ex quibus constat, viuenti, exerceatur. Qua ratione consideratur homo, operatioq; humana nouem huius operis libris. Vnde patet, quàm probè & aptè Aristoteles dixerit homini mortuo nullum bonum, aut malum posse accidere, humanum scilicet: nam cum compositum dissolutum sit, nō manet homo iste, de quo loquitur. Quare nihil ei aduersè, aut prosperè cōtingere potest, quod humanum censeatur, sed post mortem ad esse aliquid, quod diuinum, & non humanum sit, philosophus non negat, imo libentissimè fatetur, cum tūc restet id, quod vere hominem ipse appellat, animus scilicet hominis vt apertè docet libro decimo, de vera felicitate vitæ cōtemplatiuæ loquendo. Ex quo loco efficacissima & perspicua depromuntur argumenta ad immortalitatem animorum ex mente Aristotelis confirmandam contra inuentum aliquorum philosophorum, qui tantum voce eius doctrinam profitentur. Quare vltiorem de hac re disputationem (ne pluries eadem repetantur) differre consultius duxi. Quo loco ea, quæ hic deficiunt, latius prosequuntur. Sed forsã argumento posito adhuc quis vrgebit, quòd mortem vltimum terribilium appellat, post vltimum autem nihil restat. Ad quod respondetur mortem esse vltimum terribiliū huius

ius

ius vitæ, simpliciter autem si conferatur cum iis, quæ malis, & flagitiosis hominibus post hanc vitam manēt, mors corporalis non vltimum, sed minimum malorum est, vt Plato est autor in nono atque vndecimo dialogis de legibus, quibus omnino Aristoteles consonat: vt patet ex suprapositis.

CAPVT DVODECIMVM.

His ita definitis de felicitate confidemus: vtrum ex ijs sit, quæ laude, an potius quæ honore digna habentur. Nam eam non esse inter facultates reponendam manifestum est. Videtur autē omne laudabile propterea laudari, quia qualitate aliqua præditum est, & ad aliquid quodammodo refertur. Iustum enim & fortem, & omnino bonum virum, quinetiam virtutē ob actiones & opera solemus laudare: robustum quoque, & cursui habilem, & vnumquemq; ex alijs, non alia de causa, quàm quòd qualitate quadam præditi sunt, & ad bonū quoddam, honestumq; quodammodo se habent. Atq; hoc ex Deorum laudibus perspicuum est. Nam cum ad nos referuntur, ridiculi videntur. Id autem contingit ex eo, quòd laudes per relationem, vt diximus, efficiuntur. At si talium est laus, optimorum sanè nullam

T 2 esse

etiam dicitur, sed magis quodammodo melius, quemadmodum videtur. Deos enim beatos ac felices dicimus. Beatorum item dicimus viros eos qui maxime diuini sunt. Simili modo etiam bona. Nemo enim felicitatem laudat, quemadmodum iustitiam: sed ut diuinius quid ac melius, beatam re dicit, ac praedicat. Recte etiam videtur Eudoxus in defensione voluptatis principatum ei attribueret. Ex eo enim quod non laudatur, cum bonum sit, indicari existimabat eam rebus laudabilibus esse praestantiorum. Talem autem esse Deum, & bonum ipsum censebat: quippe cum ad haec reliqua etiam referantur. Laus enim virtutis est, idonei enim ad honestas res agendas ex ea efficiuntur. Commendationes vero operum sunt, tam anime quam corporis simili modo. Verum haec exacte tractare forsitan eorum magis est, quorum labor in laudationibus conficiendis versatur. Nobis vero satis id esse debet: quod ex ijs quae diximus, ex honorabilibus perfectisque rebus esse felicitatem constat. Videtur autem & ex eo ita se habere, quia principium est boni, in gratia reliqua omnia omnes agimus. Principium vero & causam bonorum honorabile quoddam ac diuinum statuimus.

Postquam



Postquam in superioribus quaedam, quae felicitatem ratione temporis, quo hominibus contingere potest, tum etiam ratione adiacentium rerum, quae in ipsam impetum aliquando faciunt, tranquillitatemue promittunt, satis copiose disputauit, ut ultimam manum ciuilem felicitatis tractationi imponat, ea, quae ipsa in se suscipit, suapteque natura ei accidunt, hoc capite explicare aggreditur. Supposito igitur eo, quod apud omnes indubitatum est felicitatem scilicet in genere bonorum collocari: cum id triplici ratione notetur, sitque, quod laudibus extollitur, ut virtus: & quod magnificis item encomiis celebratur, ut illustria, & praecleara facinora, quae ex omni virtute procedunt: & tandem honorabile bonum, siue quod honore & gloriatione dignum sit: quo horum bonorum ordine felicitas censeatur, praesenti disputationi subiicitur: atque praecipue cum stoicis disputationem philosophus conferit, qui felicitatem inter bona laudabilia numerabant: imo tantum bonum honestum, quod laudabile sit, constanter affirmarunt. Ita enim ex eorum sententia ex professo testatur Cicero tertio libro de finibus, & in quarto etiam asserens summum in vnoquoque genere animantium & optimum laudibus efferendum esse, bonumque laudabile existere, ut in homine (inquit) id, quod optimum sit, altissimumque locum tenet, ut virtus: & in secundo in super libro addit bonum ipsum, quod perfectum sit, atque laudabile non ob eam causam sic dici, aut honestum esse, quod a multis lauderetur, sed quia tale sit, ut vel si ignorarent id homines, vel si obmutuissent pulchritudine tamen sua esset, specieque laudabile.

Contra horum igitur sententiam hanc conclusionem statuit, felicitas non est bonum laudabile, sed honorabile, & gloriatione dignum. Quam aliquibus rationibus probat: & primo sic. Bonum id laudabile est, quod affectione aliqua, vel qualitate affectuum existit ad aliquid apte, & commode exercendum, & quod ad aliud in super continuo refertur: hoc perspicuum est tam in animae, quam corporis habitibus, atque virtutibus. Nam laudamus (inquit) virum fortem & temperantem, atque ut vno verbo dicamus virum bonum &

T 3 probum

probum, q̄ ea qualitate, & affectione ii muniti sint, & dispositi, qua fortiter, temperatè, & studiosè agere & operari valeant: virtutes item ipsas, quia studiosarum operationũ munitiones & artes sunt, quibus strenuè gestis mirificæ laudes & encomia virtutibus accedunt, sicut ex absolutis artificum operibus nō solū autoribus, sed ipsis artium instrumētis: laudibus. n. hæc celebrare solemus. Præterea habitus corporis, hominesq̄, qui his valeant, semper laudibus extollimus, vt manuum agilitatem, pedum velocitatē, corporis vim & potentiam, cæterasq̄ corporis facultates, & artes cum earū autoribus, & præfectis: atq; hoc ob id sanè, q̄ prædictæ facultates ad aliud, ad opera scilicet referantur, & ordinentur: nam his habitibus homines dispositi, ad singula opera exercenda expeditius & commodius properāt. Quod si hoc ita est, manifestè sequitur ea bona tantum laudari, quæ ad aliud referuntur, atque ea, quæ ad aliquid exercendū optime affecta sunt. Quare cū felicitas ad nihil aliud referatur, neq; affectio aliqua sit ad aliquid præparās subiectū & disponēs, extra ordinem laudabilium bonorum collocandam esse manifestum est.

Atq; hoc ex Deorum laudibus. &c.

Laudabilis boni rationem positam, atq; conclusionem illam alia ratione hic probat. Nam cū Dei optimi maximi, altissimiq̄; domini laudes celebramus, si eas ad nos (inquit) referamus, id est ad examen, & normam, qua homines commendare solemus: & nostras laudes, & Deos ipsos (ait) ridiculos reddimus. Cuius ratio est, quoniam laudare, & encomiis homines celebrare consueuimus, tum ob præclara & illustria facinora, quibus strenuè se gesserunt, optimèq̄; de re publica sunt meriti: tum quia pro oportunitatibus, & occasionibus, quibus virtutes produci, atq; extrinsecus prodire desiderant, exerceantur. Vnde antiqui philosophi magno studio præceptū illud cōmendarunt (tempori semper parendū esse) docere sanè cupientes ita temporis rationem esse obseruandā, vt nulla eius pars otiosa prætereat: sed q̄ ea diligentia quisq; virtuti sit intentus, vt cōtinuè fructum aliquem ex ea descerpere studeat, quo tempus ipsum suæ legationis functione

*Quibus
ex causis
laudetur
homines.*

itione ornatum, simul & onustum in æuū habeat, à nobisq; ipsi discadat: nulla siquidem est temporis particula, cui agibile aliquod non respondeat, vt supra etiam insinuatum est. Quare huiusmodi occasiones & oportunitates summa cura obseruandæ sunt, vt pro cuiuscunq; virtutis ratione debitum cui libet persoluatur, atq; ita tēporis rationi pareamus. Atque hinc cū pro oblata occasione opus aliquod exactū exercetur, eximiiis laudibus id cōmendare solemus. Ex quibus patet duplici ratione homines aliquādo laudari: & propter opera iusta, quæ exercent, præclaraq̄; facinora, & propter occasionum diligentem obseruationem ad tunc operandum, quibus virtutes maximè gaudent. Sed ita est, q̄ Deus ipse perpetuam, & nullo pacto interruptam operationem habet, ino in operando suam essentiā obtinet, cū res simplicissima sit: non ergo propter operationes, tanquam propter aliud, neque quod oportune occasiones attendendo operetur, aliquando habitum otiosum habendo vt homines, laudandus venit: sed propter seipsum tantum, cū ad nullū aliud referatur. At huiusmodi conditionem suo genere felicitas fortitur: ridiculum igitur similiter erit in numero laudabilium bonorū eam collocare. Ex quibus statim infert suā conclusionem, q̄ si talium (inquit) est laus, nempe eorū, quæ ad aliud referuntur, aperte sequitur optimorum, de quorū numero felicitas est, laudes non esse, sed quid maius & excellentius ipsis conuenire, quod propositum est.

Deos enim beatos, ac felices dicimus. &c.

Conclusionem statim positam ex communi hominum consensu hoc loco firmat. Nam Diis, & viris (inquit) bonis maiora quædam nomina, & illustriores nuncupationes tribuere solemus. Appellam⁹ enim felices, ac beatos, virosq̄; diuos: atq; simili modo, quæ his conueniūt, quæ simpliciter bona censentur: quare sine addito ea bona dicit. Nemo autem felicitatem vt iustitiam, aut quemcunq; alterius virtutis habitum, qui aliquando otiosus sit, & per respectum ad operationes commendetur, aliquando laudibus extulit: sed vt rem longe excellentiorem; penitus diuinam, & beatā quisq; prædicat: atque inde quidem, quod non referatur ad aliud,

sed per ipsam sit: cum semper quod sua perfectione fungitur cum actu coniuncta sit, continuoq; absque operis intermissione ea anima illustratur, & condecoratur. Est igitur felicitas extra ordinem laudabilem posita, maximèq; honore, & gloriatione digna ex communi omnium cōsensu, qui ad veritatem firmandam magni momenti semper habitus est.

Recte etiā videtur Eudoxus in defensione. &c.

Tertio loco eandem conclusionem suadet sententia Eudoxi antiquissimi philosophi, qui voluptatis multo ante assertor extitit, quam Epicurus. Is enim cum pugnacissimè defenderet voluptatem finem, atque bonorum extremum, seu felicitatem esse: eam à laudabilium bonorum numero separavit, excellentiori ordini nempe honorabilium eā ad scribendo. Ad quod asserendum hoc argumento ductus fuit: quod voluptas nunquam ex æquo vñquam laudetur, neq; eius dignitatem laudibus aliquis consequi possit, esto de eorum numero sit, qui in laudationibus continuo versantur. Quare bonum laudabile eam non censet, sed bonum honorabile, & omni gloriatione dignum: qua potissimum conditione felicitas præfulgere debet, cum ad felicitatem ipsam tanquam ad extremum bonum cætera humana bona referantur, ipsa autem ad nullum aliud, quemadmodū & ipsemet Deus omnium rerum principium & finis. Constat igitur auctoritate Eudoxi, atq; aliorum philosophorum à nostra sententia dissidentium (inquit philosophus) laudes eius boni esse, quod ad aliud refertur. Quare merito felicitas à laudabilium consortio exempta est. Est igitur bonum honorabile.

Laus enim virtutis est. &c.

Ex dictis contra Stoicos philosophos hic inquit: felicitatem minime virtutem censendam esse, sed operationem, ut dixit. Ad quod probandum tanquam ad scopum propositum, ab octavo capite vsque ad hunc locum omnia spectant. Atque corollarium positum ex propria istorum confessione ostendere nititur, ac proprio gladio seipso iugulare. Nam ipsi asserunt virtutes bona laudabilia esse, & opera in super anima & corporis, quæ secundum virtutem sunt: non igitur congruè in virtutibus felicitatem sternerunt. Nam eo, quod bonum laudabile

laudabile virtutem asserunt, quod ipso ad aliud referri dicunt, quod ita sanè est: nam propterea eam laudamus, quod ea homines ad illustria opera exercenda idonei efficiantur. Felicitas autem ad nullum refertur: nullo ergo pacto in virtute censeretur debuit. Ex quo item infert, operatam animam, quam corporis, quæ virtutis sunt, atq; præclara & ingenua habentur, quia laudabilia sunt, encomiisq; & laudibus mirificis continuo ab hominibus commendetur: ut quæ ab animi virtutibus & scientiis proficiuntur: & quæ à corporis habitibus insuper: ut à sanitate, agilitate, robore: &c. Felicitatem minime constituere: quoniam propter felicitatem ipsam existunt. Imo inde ab hominibus celebrantur, quod eximii quidam gradus ad felicitatem consequendam ab omnibus censerentur: vel quod ad eius illustrationem & auctorem exerceantur, à qua tanto splendore profecta fuerunt. Est igitur felicitas supra virtutem, & quæcunque item præclara opera, quæ secundum virtutem tantum sunt, cum ab ea non egrediantur. Vel hac potissimum ratione, quia bona laudabilia existunt, ut patet ex iis, quæ de eorum natura dixit, ex quibus tantum ea prolulit, quæ ad præsens negotium spectare videbantur, cætera iis, qui in laudationibus continuo versantur, relinquens, à quibus petenda esse dicit. Ex quibus omnibus ut perspicuum infert in rebus honorabilibus, atque perfectis felicitatem necessariò constituendam esse, atque tandem, voluti in modum epilogi ea, quæ hactenus docuit, repetens, eandem sententiam comprobatur: quoniam felicitas omnium nostrarum actionum principium est, atq; bonorum humanorum causa, ut supra statuit. Est igitur bonum honorabile & diuinum, quod series est illarum operationum; quæ ex virtute procedunt eo modo, quo supra explicatum est, quibus felicitatis civilis tractationem philosophus finit.

●●CAPVT TREDECIMVM.●●



Quoniam igitur felicitas animæ
per virtutem perfectam opera-
tio quædam est, de virtute con-
siderandum videtur. Hoc enim
modo fortasse efficietur, ut me-
lius de felicitate etiam contemplemur. Vide-
tur autem & is qui reuera ciuilis est, circa hanc
maximè laborare. Propositum enim eius est,
ut ciues bonos, legibusq; obtemperantes effi-
ciat. Atq; huiusce rei argumentum, tam Cre-
tensium quam Lacedæmoniorum legistato-
res habemus. Et si qui alij tales extiterunt.
Quòd si ciuilis facultatis hæc cõsideratio est,
patet inquisitionem hanc perinde atq; à prin-
cipio proposuimus, futuram. De virtute autè
humana scilicet considerandum est: nam &
de bono humano, & de felicitate humana q̄-
rebamus. Virtutem verò humanam dicimus
non corporis, sed animæ. Felicitatem quoque
animæ operationè appellamus. Sed si hæc ita
se habent, perspicuum est, ciuilem, quæ ad a-
nimam spectant, quodammodo cognoscere
oportere: quemadmodum oculum, & totum
corpus, eum qui curaturus est. Atque eo ma-
gis

COMMENT. CAP. XIII. 150

gis, quo ciuilis facultas honorabilior, melior
quæ medicina est. Elegantes quoque medici
multa circa cognitionè corporis pertractant.
Contemplandum igitur etiam ciuili homini
de anima est: atque id, horum causa, & quate-
nus satis est ad ea quæ hic quærentur. Nam
exactius absolutiusq; rem hanc excutere, la-
boriosius fortassè est ac difficilius, quam præ-
senti negotio conueniat. Dicuntur autem de
ipsa in extrarijs etiam disputationibus, non-
nulla quæ satis sunt: utendumque ipsis est.
Quemadmodum alteram partè eius esse ra-
tiõis participem, alteram expertem. Nã utrũ
distinctæ sint, ut corporis partes & omnia di-
uisibilia: an ratione tãtum duæ sint, re autem
separari inter se minimè possint, ut in circũfe-
rentia cõuexum & concuum: illud verò ni-
hil ad propositum refert. Irrationalis autem
partis, alia cõmuni & vegetali per similis est.
Ita appello eam quæ augendi, & alendi cau-
sa est. Talem enim animæ facultatem in om-
nibus quæ aluntur, statueret aliquis, & in fœ-
tibus quoque: quin etiam candè hanc in per-
fectis: & conuenētius etiam, quam aliã quã-
piam. Huius autem communis quædam vir-
tus, non humana apparet, quippe cū pars hæc
&

IN PRIMVM ETHIC. ARIST.

& facultas in somnis maximè operari videatur: bonus autem & malus discerni in somno minimè possit. Vnde inquirunt felices in dimidia parte vitæ à miseris nihil distare. Atque hoc cōuenienter euenit. Otium enim animæ somn^o est, quæ vel bona vel mala dicitur. Nisi quatenus paululum motiões aliquæ ad eam pertingunt: eatenus enim modestorum meliora, quàm quorūlibet visa apparent. Ac de his quidem satis. Atque hæc nutriendi facultas (est enim humanæ virtutis expers) omittenda est. Videtur autem etiam altera quædam natura animæ irrationalis esse, quæ rationis tamen quadam ex parte capax sit. Continentis enim & in continētis rationem, animæ item id quod rationem habet, laudamus: quippe cū recte & ad optima incitet. Videtur tamē aliud quid etiā in ipsis in esse, quod pugnet, resistatq; rationi. Planè enim quemadmodū resoluta corporis membra si ad dextram mouere volueris, econtrariò in finistram deferuntur: sic quoque in anima contingit, in cōtrarias enim partes in continentium appetitiones feruntur. Sed in corporibus quidem quod præter propositum fertur, videmus: in anima nō videmus. Fortasse autem nihilominus in anima

CONTINENTIS ANIMÆ

animæ continentis esse quædam præter rationem existentia est, quæ et aduersatur ac resistit: quæ modo vult discrepare, nihil refert. Quæ tamen etiam ipsa rationis esse participat videtur, quemadmodum demone continentis enim rationi obtemperat. Atque etiam magis fortasse intemperante ac fortiter obediens est: omnia enim in his rationi consonant. Esse igitur irrationalis quoque hæc duplex videtur. Nam vegetalis nullo modo cum ratione communicat: concupiscibilis autem & omnino appetibilis, participat rationis quodammodo est: quatenus ipsi obedit, imperioque eius obtemperat. Ita profectò & patris & amicorum habere rationem dicimus, & non sicut mathematicorum. Parere autem quodammodo rationi irrationalem hanc partem, admonitio, & omnis increpatio, & cohortatio indicat. quòd si dicendum est hanc quoque partem rationem habere, duplex erit ea quæ rationem habet: altera enim propriè & in se eam habebit: altera ita, vt is qui dicto patris audiens est. Virtus quoque secundum hanc distinctionem distinguitur. Nam alias ex ipsis intellectibus, alias morales dicimus: sapientiā,

per-

perspicaciam, & prudentiam, intellectivas: liberalitatem & temperantiam, morales. Cùm enim de moribus loquimur, non sapientem aut perspicacem, sed mansuetum, aut temperantem aliquem dicimus. Laudamus etiam sapientem ex habitu: habitus vero laudabiles virtutes appellamus.

Quam felicitatis humanae causa praefatae morum disputationem philosophus suscepit, postquam de ea hoc libro diffusè tractauit: cetera quae ipsius gratia in residuo operis consideranda veniunt, in hoc ultimo capite (quod praecedentium & sequentium sermonum nexus quidam est) iam proponit. Atque in primis hanc conclusionem statuit: de virtutibus deinceps consideratio, seu disputatio futura est: quam sic deducit. Felicitatis ac beatitudinis causa, quae homines in hac vita beare possit, praesens sermo institutus est, ut scilicet ex praecedentibus constet: sed virtus instrumentum quoddam est, quod ad eam ducit, securumque iter parat, cùm non aliud felicitas, quam vniuersae perfectae virtutis operatio sit: est igitur de virtute tanquam de via & medio ad felicitatem consequendam necessariò habenda disputatio. Aliàs enim otiosa existit tota praecedens consideratio, si via, qua homini cõtingere possit propius finis pro hac vita destinatus, perpetuò lateat. Item quoniam hac ratione felicitatis tractatio habita, clarior & illustrior euadet: quod ab initio praestare philosophus est pollicitus. Nam cùm nulla res perfecte cognoscatur, nisi ad eius primas radices & elementa deducatur: cùm felicitatis causa & principium in virtute positum sit, planè sequitur nullum hominem felicitatem hanc perfecte attingere posse, qui virtutis prius plenam cognitionem assecutus non fuerit. Perfecta igitur civilis felicitatis cognitio de virtutibus disputationem continuo requirit. A p̄ ergo dicitur de ipsis ini-
tur

rum consideratio. Postmodò idem suadet exemplo eorum, qui scientia hac civili maxime pollent, seu pollere debet: ut sunt civiles homines, id est, magistratus publici, quorum consilio & prudentiae civitatum gubernationes committuntur: & etiam legumatores, ut Minos Lycurgus, qui Creten sibus, & Lacedaemoniis leges rulerunt: & denique quicumque alii, qui in hoc genere illa tempore floruerunt: & in hoc etiam nostro, saeculo viget. Omnes (inquit) huius maximam curam in hoc adhibuerunt, ut ciues ad studium & amorem virtutis provocarent, atque studiosos & beatos redderent. Leges quippe suas, & statuta condentes, in hoc oculos conuerterunt, ut ad commodam publicam & virtutis culturam omnes ciues provocarent, atque inducerent. Ad moralem igitur facultatem necessariò virtutum disputatio exigitur, ut ipsa perfecte tradatur. Post considerationem ergo felicitatis aptè de virtutibus subiicitur sermo.

Quod si civilis facultatis est. &c.

Ex conclusione posita quaedam iam philosophus corollaria colligit, atque primùm infert, futuram de virtute disputationem, ostensuè & figura quadam, omiſſis exactis demonstrationibus habendam esse, id est iuxta materiam subiectae exigentiam rationes esse construendas, ita ut non ex necessariis, sed ex probabilibus tantùm colligantur: quod sic probat. Civili facultati, seu morali philosophiae facilis & ostensius procedendi modus accommodatus est, ut ex initio huius libri est manifestum: sed nunc virtutum consideratione civilis facultatis partem esse probavit: eidem igitur examinis regulæ, procedendique modo, eam subiectam esse necessarium est, quoniam aliter totius & partis alia esset scientiae ratio, quod fieri nequit.

De virtute autem humana. &c.

Secundo loco hic infert non de omni virtute, sed de humana tantùm considerationem futuram esse, quod sic suadet. Eatenus de virtute considerandum est, quatenus civilis felicitatis, quam ad hunc usque locum examinavit, exigere, & postulare videatur: nam cùm totius negotii moralis haec ut primus scopus posita sit: proculdubio secundum exigentiam cetera

*Gemina
virtus hu-
mana &
diuina.*

cetera consideranda veniunt. Sed felicitas, quæ hæcenus quæsitæ est, bonum humanum existit, quod suapte natura homini, in quantum homo, id est in quantum ex anima, & corpore constat, accommodatur: futurus igitur de virtute sermo eam potissimum considerabit, qua ipse homo secundum hanc rationem componitur, & ornatur, atque in officio continetur, quæ virtus humana solet appellari. Ad cuius rationis clariorem intellectum notandum est id, quod supra etiam insinuatum est, duplicem scilicet hominem in hoc opere Aristotelem considerasse, alterum civilem & politicum, qui ex corpore & anima constat, vitamque moderamine rationis utriusque parti congruentem agit, alterum ex mente, animoque solum constantem, vitamque ex intellectu tantum traducentem: quem verum hominem in decimo libro appellat, & nos iuxta doctrinam diui Pauli hominem interiorè dicere consueuimus. Vnde duplicem etiam virtutem Aristoteles cognouit, alteram humanam, quæ primo homini congruit, alteram diuinam, quæ secundo, & vero homini accommodatur. Primi generis virtus non expultrix, sed moderatrix tantum eorum affectuum, & perturbationum existit, quæ ex parte corporis homini contingunt, vt hac ratione imperio animi obsequentes reddantur. Nam dum indomita & effrenata permanent, sua feritate & agresti quadam immanitate, morbi & ægritudines animi censentur. Atque id optimo iure, nam tunc corpus humanum morbo aliquo implicatum medici asserunt, quando eam affectionem præter naturalem patitur, quæ naturales eius operationes sensibilibiter lædat. Omnes autem hominis actiones, quæ ex affectu, & perturbatione rationi repugnante & obsistente egrediuntur, læsæ & infectæ sunt, si quidem à peccato nequeunt excusari, nisi subito, & in non perspecto tempore fiant. Est ergo tunc anima morbo aliquo pressa, & non alio, quàm affectu effreni et indomiti. Planè igitur est huiusmodi perturbationes animæ morbos & ægritudines existere, quibus peccatorum vulnera homo facile contrahit. Virtus ergo hæc humana, quia feritatis & intemperaturæ, horum affectuum expultrix est, sanitas appellatur, & philosophia moralis huius virtutis ingenua cultrix, animæ medicina ab Aristotele censetur.

tur. Altera verò virtus, quæ mentem solum & animum hominis curat, & quæ nullum cum corporis insultibus negotium habet, diuina appellatur: quoniam sublimioris partis hominis, & quæ diuina penitus sit, perfectio existit, tum etiam quoniam hac virtute maximè homo ipsi Deo coniungitur, & copulatur, cum eorum contemplatio, quibus ad ipsum munere & officio proximè ascendimus, huiusmodi hominem solum occupatum teneat. Vt hanc igitur virtutem à præfenti consideratione excluderet, de virtute humana nunc dixit esse cognoscendum, quam humana felicitas vt proximam causam requirit. De diuina autem, quæ quodammodo supra hominem est, vt hic consideratur, cum de felicitate contemplatiua agetur, opportunus habebitur sermo.

Virtutem verò humanam dicimus &c.

Hic tertio infert non de omni virtute item humana sermonem esse conferendum, sed de ea tantum, quæ animæ, & non de ea, quæ corporis est. Quod sic ostendit: de ea virtute disputatio suscipitur, quam exigit felicitas, quæ superiori disputatione quæsitæ est. Nam hæc eorum, quæ tractanda sunt mensura & regula existit. Felicitas autem animæ operatio, & non corporis, superius posita est: tantum ergo de virtute humana, quæ animæ habitus & perfectio est, futura erit tractatio. Quo loco aduertendum est corporis bona, vt vires, valetudo, velocitas, pulchritudo, quæ in toto sunt, & quæ etiam in partibus, vt sensuum integritas, pedum celeritas, manuum vis eximia, vocis claritas, & quæuis alia partium corporis singularis præstantia, virtutes humanæ à philosopho appellari, in quantum ipsius corporis (quod altera pars hominis hic considerati existit) perfectiones & virtutes sunt: & rursus quia virtutis moralis ministræ & famulæ censentur, quam anima, quæ humani compositi principatum & arcem tenet, rota vi extollit, & veneratur.

Sed si hæc ita se habent &c.

Postremo iam loco ex superius positis infert ad philosophum morale, hominemque civilem cognitionem aliquam animæ ipsiusque partium habere, omnino spectare, quam cognitionem residuo capitis tradere curat, vt ea supposita libe-

*Bona cor-
poris.*

rè in sequentibus virtutum tractationem aggrediatur. Propositum tamen sic deducit. Medicus, cui corporibus mederi curæ est, naturalem eorū constitutionem & temperaturā principio cognoscere studet, deinde rationē & artē curādi, vt cum prioris cognitionis præsidio quantū à naturali tēpe ratura corpus exturbatum fuerit, apprehēderit, posterioris auxilio in sanitatem, pristinūq; statū cōgruis adhibitis remediis restituere valeat, quod exemplo statim manifestat. Nā si peritus medicus oculos curaturus sit, in ipsorū substantia & naturali cōstitutioē integrè cognoscēda prius desudauerit, oportet, atq; optimè cognouerit, quæ sit humorū, tunicarū, venarū, & neruorum cōnexio, ac deinde q̄ oculis à naturali dispositioē distantib⁹ remedia congruāt, & q̄ citius ad cōuenientē statū eos reducere valeāt, vt hoc perspecto mederi & curare eos optimè possit. Quod si in curatione corporis res ita se habet, apertè sequitur quandā animæ cognitionē philosopho necessariā esse, vt ea præditus sufficientē de ipsa sermonem habere possit, quippe virtus nō est aliud, quā quædā animæ sanitas, vt supra explicatū est. Quare & philosophus moralis eius procurator, medicus animæ intra cancellos naturæ existimandus est, vt ipsa philosophia moralis, ingenua virtutis & sanitatis animæ administratrix. Exigit igitur tam philosophus, quā ipsa philosophia cognitionē aliquā ipsius animæ, q̄ ab ea vt subiectū, curanda est, & cōtra corporis furiosos impetus (secūdū quod philosophus præstare poterit) munienda. Secundò idē probat ex dignitate & excellentia, qua facultas ciuilis medicinā superat, inter quas ea distantia est, quæ inter corpus & animā. Quare si ea ars, quæ medēdis corporibus tota intenta est, exactā cognitionem subiecti requirit: absurdum erit sanè, ciuilem facultatem ad eō digniorem, quæ animabus curandis omnino studet: & quæ in hoc negotio omnem suam operā collocat, ab hoc munere penitus relegare. Quinimò cum tot artes curandis, muniendisq; corporibus sint inuentæ, tantoq; insuper studio ab hominibus excolte, vt penè ipsius animæ obliuiscantur: is profectò, qui animæ, præstantioris hominis partis, cognitionem à philosopho ablegaret, eamq; à medico corporis omnino requireret, totū se corpus esse omnino existimaret: aut qui piam

Philosophia animæ quamdam medicinam.

iuuenti

iuuenti simile, cui corporis cura solū proposita est. Tertio loco idem ostendit ex præstantia & excellentia medicæ facultatis. Nam & si empirici & ignobiles medici plures sint, qui remedia diligētius exquirentes, corporis cognitionem negligant: elegantiores tuarum medicam minimè se tenēre arbitrātur, nisi humani corporis naturā & constitutionem, proprias tractationes de hac re componendo, vel ab aliis cōpositas diligenter euoluendo, exacta cognitione assequuti fuerint: strictiori igitur iure philosophi, & animarum medici nūcupatione nullatenus quispiam censebitur dignus, qui animam, singulasq; eius partes nulla cognitione persequutus fuerit. Ad philosophum igitur, ciuilemq; hominem cognitio quædam animæ spectare videtur, non exacta ea quidem, sed qualem virtutum disputatio (quarum gratia ipsa est cognoscenda) desiderat. Quam cognitionem hoc loco philosophus tradere intendit, ad externos sermones, siue ad exotericos libros eos mittens, qui exactius & strictius animæ facultatem, singulasq; eius partes assequi cōtenderint. Nam in illis satis de ipsa anima disputatum est.

Quemadmodum alteram partem &c.

Sub compendio iam ea, quæ in libris de anima tradita sunt, & quæ ad hanc virtutum disputationem ex eo loco sunt accommodata, recenset. Principio autem statuit: quemadmodum in libris de anima, in duas partes animam distributam esse, in partem rationalem, quæ ex sua natura & essentia rationem habet, qualis ratio & intellectus existit, & in partem rationis expertem, quæ omnes facultates, & potentias amplectitur, quibus corpus animæ connexum cernitur. Quam distributionem animæ probè tenēre adsequentem tractationem maximè necessarium est. Sed tamen quia curiosus lector prædicta partitione minimè contentus, aptè posset quærere, qua ratione præfatæ animæ partes à se inuicem distent loco & subiecto, an ratione tantū? Occurrit statim dicendo: quod licet ita sit, q̄ duobus potissimum modis partes alicuius totius distinguantur loco & situ, ita q̄ singule partes singulis loci partibus disponantur, vt caput, manus, pedes, & cæteras hominis partes dispositas

Dua animæ partes, in quibus primo partitur.

videmus, quod etiam in quouis alio partibili corpore cernere licet: & in super ratione tantum, vt de concauo & conuexo circumferentia manifestum est. Nam cum hæc vnum & idem in linea circulari sint, cum partibus secundum latitudinem careat, vt eius ratio & substantia asserit, dicens: esse longitudinem sine latitudine: ea tamen vt diuersa homo apprehendit, secundum q̄ corpori contento, & continenti conueniunt. Licet ergo ita se res habeat, quod dictis modis alicuius partes differre possint, tamen id explorare, & examinare nihil ad negotium refert, dum semel has partes animã habere apprehenderit, siue hoc, siue illo modo se habeant.

Irrationalis autem partis alia communi & vegetali &c.

Subdiuidit hoc loco partem irrationalem in eam, quæ stirpibus communis est, & in eam, quæ rationis quodammodo capax, quam latius infra profecquitur. Sed priorem partem triplici ratione manifestat, primò ab eius ignobilitate. Quia inter animæ partes infimum locum teneat, cum plantis & vegetabilibus cõmunis sit: quibus inter viuentia omnia primus & humilior viuendi gradus contigit. Secundò ab eius officio, cum dicit, quod alendi & augendi causa data est, quod est corporis munus: homo enim nutritur, & augetur, quare maximè hæc pars materialis existit. Tertio loco à communitate & extensione. Nam non solum plantis, sed fatibus recenter vteris maternis clausis (quo tempore stirpium naturam referre videntur, cum tantum potestate animalia sint,) communis est, & ad animalia ipsa iam perfecta latius etiam diffunditur: imò cum suam perfectionem assequuta sunt, ea, quæ *ἡμῶν* à græcis nuncupantur, perfectione q̄ sui generis funguntur, huius potentia & facultatis, munus & officium convenientius (inquit) sentiunt, id est naturalius. Nam cum cæteræ facultates in perfectis ipsis animalibus intermissas adhuc in vigilia operationes habeant, accedente somno eas omnino deserunt, & remittunt, cuius contrarium in vegetali facultate cernitur. Nam in vigilia absq̄ interruptione, nisi morbo aliquo impedita sit, proprio muneri semper vacat, atq; tunc item efficacius & vehementius, quando

Vis vegetandi explicatur.

quando quiete & somno animal correptum est, aut ipse homo consopitus. Eo enim tempore alimenti coctiones, immutationes, atq; in singula membra aptissimæ digestiones fiunt. Est igitur hæc vis animali iam perfecto, maximè naturalis. Quandoquidem id maximè naturale alicui dicitur, q̄ valde ipsi, atq; sui generis rebus commune est, continuum q̄; famulatum præstat, vt octauo huius operis libro Aristoteles est autor. Ex ignobilitate ergo, officio, atq; huius facultatis communiõne, satis hæc vis explicata manet.

Huius autem communis quædam vis &c.

Probat iam hoc loco huius partis altricis facultatem, virtutem humanam non esse, ita vt ea homo à cæteris animalibus possit discerni. Quod ex eius operationib⁹ hoc pacto deducit. Huius partis munera & officia, maximè in somno, quando ratio & mens ipsa quiescit, perspiciuntur: aptissimè siquidem tunc coctiones, & alimenti distributiones exercentur. Nõ ergo à facultate propria hominis, virtute q̄; humana egrediuntur. Quandoquidẽ virtute & operatione humana studiosos homines à prauis distare cernimus, quos in somno, quando potissimũ hæc virtus viget, pares deprehendim⁹: quod vsq; aded (inquit) verum est, vt omnium philosophorum cõsensus dimidia solũ vitæ parte felices à miseris distare affirmet. Eo igitur tempore, quo somno hoies correpti sunt, (quod dimidię vitę spacium sibi vendicat) non humana, sed vegetalis & cõmunis vis imperium in homine tenet. Quo argumento vehementer sanè admonentur omnes, qui iure homines censerì cupiunt, vt in somno excipiendo parcissimi sint, ne eius immodica indulgentia, exiguum vitæ tẽpus relinquatur, & quod deterius est, ne vires eo, vsq; aded torpeant, virtus q̄; humana languescat, vt quod aurę & lucis vitæ restat, simile quipiam iumentorum vitæ inueniatur, nam diuturna quies (vt inquit Cato) vitis alimenta ministrat. Quamobrem vigilia curã, temperatũq; somnũ longè antea accuratè nobis Aristoteles cõmendauit economicorum lib. i. c. 6. vbi ante lucẽ surgere, ad sanitatem, ad curã rei familiaris, & ad studio philosophiẽ quàm plurimũ conferre dixit. Atq; ante ipsum, & elegatè quidẽ Plato. 6. dialogo de legibus

Parcissimus somnus confert.

bus in eiusdem rei commendationem de somno sic differit: Somnus enim multus, nec corporibus, nec animis, neq; rebus gerendis, natura conducit. Nemo quidem dum dormit, alicuius pretii est, nō magis quā si non viueret. Quare qui cūq; viuere & sapere cupit maximē, quā longissimo tēpo- re vigilet, sola sanitatis cōmoditate seruata. Ad hanc verb nō multo opus est somno: si bene assueueris somnis. Hactenus Plato Ex quibus omnibus patet, parcissimē somno utē dum esse, atq; ea ratione vt quā primum lucem aduentare sentias, ad reddēdas deo grates, qui noua luce te perfrui cō- celsit, festinus surgere cōtendas, tu p̄cipuē, qui literarum culturā ex animo exercere, atq; te ipsum bonis moribus formare cupis. Præterea idem sic confirmat, tempore somni, quēuis hominis anima, quatenus bona, aut mala est, laude aut vituperio digna, in otio omnino & quiete est: nulla ergo ratione felix à misero, nec probus à pessimo eo tempore discernetur. Quem admodum eo tempore, quo fructus ex arbore non pendent, nulla ratione ex ipsis cognosci poterit, fecunda, an sterilis ipsa sit, dulces, an amaros fructus ferat. In hunc autem modum quietis tempore ipsa anima se habet: non ergo eo tempore, quo ab anima fructus bonorū operum & folia deciderunt, ipsius dignitas & præstantia deprehendi poterit. Est igitur in somno cum stirpibus & plantis homini vita communis. Sed quoniam statim aliquis vt- gēre poterat, quōd quædam motiones animæ soleāt in som- nō homini contingere, quibus felices à miseris discernātur, vt insomnia, & visa ea, quæ tunc solent contingere. Nam fe- licis & probi hominis honestiora sunt, pessimi autem pra- ua. Quare non vsquequāq; (inquiet) sententia posita sibi cō- stat. Huius obiectioni philosophus occurrens, dicit: ita esse, q̄ differentia hæc reperiri potest inter probos viros, temperateq; vitam agentes & inter prauos, atq; vt sensibilia occur- rerint temere eam traducētes: est tamen exigua, & quæ nō ex visorum differentia nascitur, neq; ex operationibus, quæ somnum efficiunt, sed ex iis, quas in vigilia anima operata est. Nam cū imaginatio circa ea versari habeat, quæ sibi mi- nisterio sensuum aliquando oblata fuerint, ipsis in somno vacantibus, cum imaginatione phantasiæ (quæ habet sensata mouere)

mouere) eorū sensibiliū solet inducere formas, orationesq; nectere, quorū in vigilia quisq; intentē sensationes habuit. Vnde cū boni & studiosi viri, quæ honesta sunt, semp sua vi- ta diligentius tractent, sequitur eorum visa honestiora sem- per contingere: prauorū verb turpia, secundum quōd eorū vita postulat. Quorum vitæ prauitati insuper accedit, quōd cū esculentis & poculētis plus nimio ii semper indulgeāt, immoderato potu & pastu sensibilis partis obstupescita fe- ritas maximē somniis exultat, immoderateq; iactatur. Qua- re prudenter satis sic corporibus affectis, iussit aliquando Plato ad somnum proficisci, vt nihil sit, quod errorem ani- mis perturbationemq; afferat. Manet ergo firma sententia posita. Quare cū virtus vegetalis, virtus humana non sit, à præsentī consideratione omnino excluditur.

Videtur autem etiā altera quædā natura &c.

Partis irrationalis eam facultatem iam disputationi subiicit, quæ sensualitas cōmuniter appellatur, quæ ad proposi- tum spectat, cū certo quodā modo rationis particeps sit, vt nunc explicare cōtendit: quod vt apertius proferat, duo de hac virtute probanda assumit. Primum, q̄ hæc pars ex se irrationalis sit, imo quōd semper contra rationem dimicare audeat: deinde q̄ quodā modo & ex parte sit itē rationalis. Sed vt primū clarius percipiatur, animaduertendū est: ratio- nem & appetitū sensitiuū ea ratiōe inter se cōferri, q̄ ratio- nalis ea pars dicitur, quæ ex sua natura & essentia ratiōe ha- bet, & quæ ad optima quæq; semper inuitat, & deprecatur, ita vt quod suę naturę cōueniēs est, cogitare valeat, rationes deinde & argumenta ad id explorandū nectere. Habet itaq; summā vim, & imperiū agēdorū. Vñ sequitur tanquā ducē, & imperatorem quædā facultatibus inferiorib⁹, vniuersoq; sensibili appetitui ipsam dominari: nō sec⁹, quā princeps po- pulo, rex ciuib⁹, atq; dux militib⁹, imperādo, leges p̄scribē do, atq; ad actionē mouendo. Perinde etiā, vt primū mobi- le reliquos inferiores orbes proprio motu defert, ita vt tūc secundum naturam res se habeat, secus autem, si sup̄remum illud corpus ab inferioribus traheretur, à quo ipsi nūc agun- tur: ita etiam secundum naturam constitutū est, vt inferiora

*Inferius
à superio-
re nature
ordie sem-
per moue-
tur.*

semper à superioribus eadem in natura agatur, & moderentur, inconuenientesq; fines dirigantur. Quapropter iure optimo ratio ipsa tanquã superior circulus appetitũ omnem sensitiuum, sensusq; insuper omnes sub proprio arbitrio temperabit, atq; ad motus eorũ naturæ debitos exercebit. Sequitur deinde, q̃ sicut in vniuersali natura dispositũ est, vt inferiora quæq; semper per media à superioribus gubernentur, vt verbi gratia inferiora hæc à corporibus coelestibus (mediis motibus elementorũ) angeli inferioris ordinis à superioribus, ab angelis homines, & à sapientibus tandem & prudentibus hominibus ignorantes & imbecilles erudiantur, illustrentur, atq; purgentur: sic nimirũ in natura hominis Deus optimus, è maximus disposuit, vt omnes sensus, sensitiuæq; facultates, quæ inferiorem in hoc genere gradum tenent, per rationem, tanquam per superiorem quandam vim de agendis admoneantur, & illustrentur, atq; ad ea prosequenda eius arbitrio omnino subiiciantur.

Quo posito perspicuè iam manent philosophi rationes, quibus primò probat sensitiuam hanc animæ partem irrationalem esse: atq; prima huiusmodi est. Rationem continentis & incontinentis hominis, atq; omne id, quod ratione habet, tanquam bonũ, & ad id, quod honestũ est semper progrediens, laudare & cõmendare solemus: rationeq; ipsam, q̃ illustratio quædam diuinæ mentis sit, quæ ad optima semper nos incitat, atque inuitat: continentem item & incontinentem, q̃ dictam ratione, atq; mentis illustratione sequendam sibi proposuerint, licet continens id opere præstet, incontinens verò deficiat, atq; in id, quod rationi contrariũ est, & corpori consentaneum tandem labatur. Vnde quia nec se ipsum freno rationis continet, nec cupiditates in officio retinet, vt in votis proposuerat, incontinentis appellationem sortitus est. Aliter verò è contra quia nulla harum rationum deficiat, sed voti cõpactio semper manet, atq; victoria potitur, continentis nuncupatione dignus censetur, de quibus latius in septimo lib. philosophus disputat. Sed est etiam in huiusmodi hominibus appetitus sensitiuus, voluntasq; carnis & corporis, quæ rationi super expositæ semper obstitit, continentemq; bellum cum ea gerit, atq; ira incontinentem irritat vt ad

Sensibilis vis rationi semper aduersatur

vt ad sua consilia tandem præcipitem trahat, in miserumq; casum cogat incidere. Est igitur semper huiusmodi sensibilibus facultas rationi contraria: Quare merito irrationalis censetur, ita vt eius opera, nisi rationis examine explorata fuerit, semper in homine vituperanda veniat, quod exemplo rursus manifestat, in corporalibus, sensuiq; manifestis. Nam cum membrum aliquod corporis virtute totius destitutum est, solutionemq; patitur, (vt in paralytico contingit) cum homo ipsum in dextram partem mouere nititur, in sinistram partem idem omnino labitur, atque contrarium semper motum intendit, quia virtute nempe animali atque motrice penitus in se destitutum est, perinde (inquit) sensitiua hæc animæ pars ex se contrarium rationis motum semper intendit, ipsiq; obstitit, interimq; vi rationis adhibita, eius virtutem in se non sentit, sicut membrum illud resolutum, quando naturalem in fluxum capitis, & totius corporis nõ recipit, licet ita sit (ait) quod pugnantia hæc motuum clarius in corporibus cernatur, quàm in partibus istius animæ, vbi oculis dicta contra pugnantio non subiicitur, ita tamen statendum omnino est, quippiam scilicet in anima esse, quod ei aduersetur semper, & resistat, licet quomodo hæc partes differant, ac loco se habeant, nihil ad præsens attinet discutere, dummodo vt positum est, eas ad inuicem sic se habere firmum sit.

Quod tamen etiam ipsum rationis &c.

Probat iam id, quod secundo loco propositum fuit, hanc scilicet animæ partem quodammodo rationalem esse, ita q̃ in hunc finem hæc appetendi vis homini data sit, & cum ratione in homine coniuncta, vt per eius consortium rationalis suo modo efficiatur. Sed q̃ in hunc vsum hæc facultas homini cõtigerit, & quod huius muneris & beneficii à ratione deriuati capax sit, hoc modo philosophus probat. In homine continente, in quo assiduũ bellum ratio tanquam princeps & imperator aduersus appetitum sensitiuum, eiusq; cupiditates, perturbaciones, & insolentias, tanquam contra populum rebellem, insolentem, & factiosum gerit, atq; tandem multis hinc inde, ioculisq; habitis, ratio ipsa vincit, atq; in

Vires appetentes tunc sua perfectio nem assequuntur, cum rationi obsequuntur.

cas obrinet, proprio imperio & ditioni subiuciendo. Huiusmodi autem pugna ex parte rationis, quæ præcipuum locum & arcem in homine tenet, nunquã contingeret, nisi præter naturales essent omnes cupidinis motus, qui gubernaculis rationis non moderantur: neque insuper cupiditas ipsa unquam rationi cederet, nisi in hoc nata, & ipsa coniuncta fuisset. Est igitur ex propria natura apta, ut rationalis communicatione fiat, ita ut cum talis euaserit, suam tunc perfectionem assequatur. Secundo loco idem sic ostendit: in homine continente præcedente pugna inter rationem & cupiditatem, siue inter carnem & spiritum (ut inquit) beatus Paulus. Nam ratio, animæ siue spiritus partes agit, sicut cupiditas corporis atque carnis. In huiusmodi igitur homine continente, cum ratio semel suo voto potita fuerit, cupiditatemque prostrauerit, triumpho & victoria tripudians, ampliores semper vincendi concipit spiritus, & e contra cupiditas cum plagis & ictibus posita pugna, affecta fuerit, tremebunda magis, maioreque cum formidine (quacumque pugnandi occasione oblata) contra ipsam rationem insurget. Quapropter pluries tandem in materia delectabilium superata, & sæpe etiam circa alia & terribilia, proprio impetu fracto, vis hæc cupiendi rationi obsequens fiet, atque per virtutem temperantiae communicatione rationalis. Atque, rursus eadem ratione irascendi vis ad eam in omnibus rationi famulatum præstabit, ut tanquam pedisequa famula ipsi semper pareat: ita ut in ratione agendorum eius consiliu semper expectet. Si igitur omnis appetitus in viro temperate & forti rationi obediens factus est, ita ut omnia eius opera illi consonent, cum in huiusmodi viris tam facultatem interiorum, quam exteriorum contentus quidam suavissimus adsit, aperte sequitur sub statu naturali tum vim cupiendi & irascendi constitutas esse. Est ergo hæc pars animæ rationis capax, imò cum sic rationalis dicta communicatione facta est, propriam & naturalem perfectionem est assequuta. Nam aliter nunquam sic pacata existeret: imò si præter naturam hæc esset, nunquam sic alluenerit, ut in secundo libro aperte philosophus docet.

Igitur rationalis quoque hæc duplex &c.

Concludit

Concludit hoc loco ex superiori disputatione irrationalium animæ partes ea ratione inter se comparari, ut altera vegetalis scilicet nullam cum ratione communionem habeat, sensitiva verò, hoc est concupiscibilis & appetibilis, cuius nomine irascibilem indicat, ex eo quod nemo iracundia in aliquem excondesceret, nisi aliquid aliud vehementer appetere, cuius consequutioni quod sibi infestum est, impedimento sit, rationalis quodammodo existit, atque usus rationis communicatione copos est: ut ex superioribus constat. Sed quia merito quispiam rogare posset pressius rem considerando modum, quo hæc rationis communicatio fiat, difficultatem hanc philosophus expediens, inquit: in auditione & obedientia, qua hæc pars rationi obtemperat, consistere, quod vegetalis pars minimè præstare potest. Quam assertionem familiari exemplo manifestè probat, nam cum filius patri, & amicus amico secundum legem amicitiae obtemperat, rationem patris & amici obsequentem communiter habere dicimus: atque non ea ratione, quæ ex se propriam deliberationem & consilium circa eam rem, circa quam se exercet, adhibuerit, a quo persuasus ad actionem properet, perinde ac mathematici, qui non ante conclusionem assensionem præbent, quam evidens de ea demonstratio proprium intellectum cogens præcurrenit, sed quia rationi & deliberationi (inquit) patris & amici fidentes, ex ea ad actionem mouentur, illorumque nutui se omnino permittunt. Sic igitur hos sic operantes ratione uti dicimus, rationalesque appellamus, & appetitum perinde concupiscibilem, & irascibilem ex se ratione carentes, dum se rationi audientes & parentes exhibent, eiusdem appellationis merito dignos censebimus: quippe eadem est utrobique ratio.

Parere autem quodammodo rationi &c.

Posito iam, irrationalis facultatis summam & perfectionem in consensione cum ratione, obedientiaque consistere: quod ad hoc fastigium, & rationis consortium leuari possit, post eas rationes, quas supra produxit, aliam hoc loco profert. Iuvenes (inquit) & adolescentes, in quibus iracundia & cupiditas maxime vigent, parentum & magistrorum admonitione, incitatione, & correctione, sive quavis alia industria, a sceleribus

Vis appetitivæ participati-
væ rationalis.

sceleribus & flagitiis abstinere, eorumq; affectus reprimi & temperari videmus. Atq; non solum ii, sed cuiusvis etiã ætatis fuerint homines, qui in turpiorem vitã prolapsi sint, eorum reprehensione, & correptione sanè cohibentur, quorũ dignitas venerationi, & æstimationi apud ipsos fuerit. Ergo irrationalis facultas modo quodam idest hoc aut illo modo ex nuper assignatis, rationi parere potest: atque vt ipsi semper obtemperet, assuefieri, alioquin admonitiones, increpationes, & exhortationes ad impetus & incitationes cupiditatum cohibendas frustra adhiberentur, ab aliquo, suo socio, vt vitam emendaret, quod dicere est absurdum. Cum quia cum experientia domestica educandæ atq; instituendæ proli manifestè pugnat, tum quia ita res se habet, vt scientia timore & blanda etiã veri atq; honesti suasionem à socio adhibita, à cupiditatibus feris homines auocentur, verosq; rationis & virtutis se præbeant cultores. Consilio etenim & scientia hostilem affectuũ perturbationem indicans, vanumq; ipsorum exitum, atq; insuper rationis imperium & dignitatẽ: quibusdã veluti calcitib⁹ appositis, ignorantia tenebris depulsis ad virtutis viã homo properat, quod admonitio præstare habet. Timore verò veluti freno à corporis voluntate cohibetur, quem inquit increpatio, siue obiurgatio, quæ passionum imperum frenare & temperare habet. Nam corpus dolore & violentia coeretur, cuius irascibilis & concupiscibilis assidui sũt procuratores, sicut animæ, præstatoris hois partis, ipsa ratio. Et tãdem leui & benigna oratiõ, qualẽ postulat exhortatio, ab irrationalibus perturbationibus plures subducuntur: atq; præcipuè ii, qui ratione pollere videntur, aut saltè debet. Quippe rationem semper audiunt, ipsiq; parere semper cõsueuerunt: cuius generis senes existunt, atq; grandiores ætate viri. Quare cum omne genus correptionis amoris, & cuiusdam dulcedinis, plenum esse debeat: potissimum tamen id, quod exhortatione adhibetur. Hæc enim cum excitationem quandam rationis primò respiciat, ac vim quandam humanæ societatis, suauitate quadam semper condita esse debet. Quamobrem exhortatione, siue obsecratione erga senes vt iubebat diuus Paulus prima ad Timotheum quinto capite, quando dixit: seniore

ne incre

Corre-
ptionis
modi.

ne increpaueris, sed obsecra, vt patrem &c. Auocantur igitur, & abstinere à turpibus, quamuis suauibus his correptionis modis, & similibus homines, atque ipsorum affectus temperantur, obsequentesq; rationi redduntur. Possibile igitur est appetitiuam facultatem similiter obedire rationi, atque dicto modo per communicationem, rationalem fieri, quod intendebamus. Vnde Aristoteles infert veluti orationem superiorem temperando, qua dixerat vim hanc sensibilem irrationalem esse: hanc item animæ facultatem inter rationales connumerari posse, atque talem censeri. Pro eius tamen clariori intellectu duplicem rationalem facultatem notat, alteram, quæ ex se, suapteq; natura rationem habeat, alteram verò, quæ eius obedientia prudens & rationalis efficitur: vt irascibilis & concupiscibilis appetitus. Ex quo aperte colligitur vim hanc appetitiuam inter rationem & vegetalem facultatem medium quendam locum obtinere. Nam cum ista, quæ ex se nullam rationem habet, conuenit, cum illa verò, quod ipsi obtemperat. Vnde & ipsius dignitas quodammodo, & appellatio sibi contingit, sicut prudentia & ratio patri, filio obtemperanti, & obsequenti. Vnde etiam rursus sequitur, rationem sensitiuo appetitui, vt puero prudentia carenti, præesse, & imperare debere: atque ita ipsum moderari & erudire, vt assidua eius suasionem, & admonitionem, communicationem quadam prudentem efficiat, qualem filium pater semper efficere nititur: imò à tempore quo ratio ipsa à torpore corporis, veluti à sopore quodam profundissimo excitatur, in finemque proprium, suæque vitæ rationem consideratione ascendit, per residuum ætatis hanc curam, legibus rationis appetitum vincendi cuique homini demandatam esse. In quem usum primò & recentis ætatis tempore tota anima corpore ipso depressa est, vt corpus nimirum ipsum, singulaque eius organa functionibus rationis exequendis, firma & accommodata reddantur, quoniam omnes corporeæ potentia cum earum operationibus, vt fundamentum & instrumentum, quo cum sui curam incipiet gerere anima, vtatur, ipsi subiciuntur. Omnes igitur inferiores facultates in homine, atque appetitionum vires, vt rationi seruiant, debitumque

Cura ho-
minis a-
dulti.

debitumque ei famulatum præsent, ab ipsa natura ordinata sunt. Quapropter tunc suam naturalem, & postremam perfectionem assequuntur, cum ipsi subiecta manserint, pro eiusque arbitrio & moderatione suos motus intenderint, ac remiserint, vel inculanda sanè esset ipsa natura, quòd ad eum finem rem dirigeret, quem cum assequeretur, sub violentia & statu præter naturali constituta esset, quod omnino absurdum est.

Eandem etiam conclusionem ex professo docet Aristoteles primo politicorum capite secundo, ubi ex hoc, quòd vir studiosus rationi subditas omnes appetitiones habet, qua propter & integriorem eum dicit retinere naturam, infert vitiosos & deprauatos homines male & præter naturam se habere, ea sanè ratione, quòd in his corpus in animam imperium teneat. Vnde infra colligit naturale & commodum esse corpori animæ parere, parti verò perturbationibus obnoxia menti, parti que rationem obtinenti semper audire. Manet igitur firma posita conclusio, quæ ut prima basis & fundamentum totius moralis negotii accipienda est. Et si non defuerunt, qui contrarium assererent, imo potissimum huius assertionis opposito nostri temporis hæretici niti videntur, vsque adeò corporis indulgentiam omnibus concedentes, ne irrationalibus partibus vim quandam forsam & violentiam inferre videantur. Sed specialiter contra dictam assertionem scrupulus quidem sub oriri videtur. Nam si ita est, quòd pars perturbationibus obnoxia per hoc, quòd rationi pareat, morigeramque se præbet, rationalis euadit, aperte sequi videtur: brutum animal, quod mansuefit, quodque absque contradictione & pugna homini se tractandum permittit, atque pro officiis necessariis ipsi semper pareat, dicta communicatione rationale effectum esse, perinde ac sensualitas. Par siquidem vtriusque videtur obedientia. Quam difficultatem philosophus diluit libro Politicorum supra allegato, negando nimirum bruta animalia,

Interesse quæ in usum familiarem homini se permittunt, ut cicures, *interobe* ipsi proprie obedire. Vbi notandum est inter esse, inter obedire & dire, & subiecti alicui. Nam id obedire dicitur, quod rationem imperantis sentit, ita ut quid sibi faciendum intemur,

etur, percipiat, ex qua perceptione ad id exequendum, quod impositum est, properat, quod vires appetitiuæ faciunt, postquam rationis cultura propriam & antiquam illam exuerint feritatem, perinde ac filius id percipit, quod à patre sibi iniunctum est, vnde ad id exequendum se accingit, ac similiter in aliis. Subiecti autem id alteri dicitur, quod ipsi absque contradictione & pugnantia se tractabile exhibet, non tamen quid sibi faciendum proponatur, percipit, ut ex tali perceptione quiescente domino ad actionem properet, quod brutis animalibus iam domitis conuenit. Quare subiecti hominibus proprie dicuntur, non autem obedire: ac perinde de toto corpore, organicisque eius partibus dicendum est, subiecti nimirum imperio & dominio animæ, non tamen obedire, aut saltem non proprie dicitur. Nam cessante animæ agitatione & stimulatione ad opus aliquod præstandum, non sequetur opus, perinde neque à bruto quopiam animante. Quare eleganter loco citato asseruit Aristoteles animam in corpus dominium & imperium herile tenere, in vires autem appetitiuas ciuile tantum, ut Deo dante eo loco latius videbitur.

Secundo etiam loco poterit quis vrgere hoc pacto, cuiunque rei id sibi maxime naturale est, quod ex se, suapteque natura præstare & consequi potest. Natura nanque quam rem in aliquem finem, & perfectionem destinat, necessariis instrumentis ad eius assequutionem accurate munit, ut late in omnibus natura constantibus cernere licet. At appetitus perturbationibus obnoxius ex se, & propria virtute ratione uti non valet, imo ipsi semper aduersatur: est igitur hoc sibi naturale, & illud præter naturale. Et confirmatur, si appetitus sensitiuus huius hominis Pythagoræ verbi gratia poneretur in bruto, fieri rationalem præter naturam esset: ergo nunc quando in homine residet, siquidem nullo pacto eius natura immutatur, neque obiectum altius, in quo tēdat, est ipsi propositum. Cui difficultati satisficit: negando minorem illam propositionem, appetitum scilicet non sufficenter munitum, & instructum fuisse à natura, ut dictam perfectionem assequi possit. Nā licet ex se, & propria virtute eam adipisci non valeat, tali tamen consortio eum natura copulauit, ut illuminari

minari & illustrari ab eo facile queas secundum quandam naturalem vim, quam ipsi indidit, qua illuminationem illi præstantis socii excipere possit, atque ex ea ad spibile, quod eo lumine monstratum est, progredi. Quemadmodum lunæ naturale est, ut lumine suo noctis tenebras excutiat. In hanc enim functionem à natura ordinata est, apertissimum tamen est eam proprium lumen non habere, neq; excipere posse, nisi ad solem se prius conuerterit. Quemadmodum diuinæ mentis lumen nunquam animæ communicatur, nisi ipsa, ceu luna ad solem, ad Dei optimi maximi mentem penitus conuertatur, quod prius non facit, quam ipsa etiam mens fiat, omnes sensuum deceptiones & phantasias nebulas & caliginem deponendo. Idem ergo de parte hac irrationali dicendum erit, nullo sanè pacto rationalem communicatione fieri, nisi ad rationem, in cuius consortium à natura destinata est, in ipsiusq; etiam vsum se conuerterit, eiusdem rationem & consilium semper expectando. Ad id autem, quod inculcabatur, sensibili facultati aduersari rationi esse naturale, responderetur hoc falsum esse. Quippe id maxime naturale est, quod secundum naturalem propensionem ex directione & ordinatione nature conuenit, quod in proposito non contingit, siquidem sensitiva hæc vis ut rationi obediat, ipsiq; ministerium præbeat, à natura ordinata est. Neque insuper sibi naturale hoc erit, quia commodum & vtile sibi sit. Cum potius vehementer sibi hoc noceat, ut constat ex sententia Aristotelis loco iam allegato primi Politicorum. Quod si aliquis contenderit hoc naturale cupiditati esse, non simpliciter, sed secundum habitum ex fortitate quadam assuetudine ab ortu ipso semper corpori indulgendi contracta, & primi peccativi & labe semper cogitantem, quemadmodum in febre ebrietas contingere videtur, quod ipsam patienti color extraneus, & præter naturalem naturam quodammodo factus est. Atque hæc ratio sit sanè, quia nullo pacto assueti concupiscenti repugnat. Imo naturale hoc in super sensibilibus non sit. Nam cupiditatem rationi aduersari, lætè in omnibus

Quid na
ali.

bus cernitur. Secundum illud beati Pauli: Caro concupiscit aduersus spiritum, & illud Geneseos: Omnis sensus & cogitatio humani cordis ab adolescentia sua prona est in malum, & David in super: In quo corrigit adolescētoriam viam suam in custodiendo sermones tuos, innuens sanè omnes in adolescentiæ tempore in hanc sensuum feritatem pro lapsos, aut valde propensos ex dictis causis esse iudicando. Quomodo hanc luctam appetitus cum ratione naturalem appellare, in nullo positam inficit assertionem. Nam hoc loco ab Aristotele non dicitur naturale, quod sit, & quod omnes cōmuniter inuadat, sed quod secundum naturæ ordinationem fieri debeat. Et quod perfecta rei generatione ipsi conueniat, secundum quodd. c. 2. 1. politicorum ipse docet. Confirmatio autem iam respondetur: concedendo appetendi vim in bruto animali nullo pacto rationalem fieri posse, neq; huius hominis, si bestia alicui coniungeretur, ex hoc tamen non infertur eam in homine rationalem non posse fieri. Cuius ratio est. Quia in bruto vicē gerit formæ principalis, cuius nutu totum cōpositum gubernatur. At qui cum ex se vim non habeat rationem exerendi, neq; adsit superior forma, à qua suppeditetur, ea penitus caret: neq; ad eam dignitatem villo pacto ascendere valet. Cum autem cupiendi & irascēdi vis homini coniuncta est, non vicibus fungitur principalis formæ, sed potius materiæ, à qua sumitur: vnde & vicem gerit parentis, minimè autem imperantis. Nam æqualitatem & oppositam imperadi rationem natura in omnibus eius opera constātibus penitus abhorruit, parendo autē superiori & obediendo: eius dignitas quodammodo inferiori mutuatur, ut supra declaratum est: iure igitur prædicta facultas rationis capax in homine ponitur, minimè autē in brutis. Atque quando amplius vrget, facultas hæc secundum suam naturam non est immutata, neq; alius aliquod obiectum sibi in homine existenti propositum est, quia semper est quid sensibile & corporeum, ut ipsa facultas sensibilis & corporea existit, quare similiter semper erit iudicandum. Totum assumptum libenter conceditur. Nam eadē semper est sensibilis natura in casu posito, neq; in sua substantia & essentia quoquā pacto est mutata, in homine tamen rationis ministerium tãquã instrumentum sibi

Vis sensitiua in homine ab ea que est in brutis maxime distat

sibi coniunctū omnino subdit, quo munere caret in animali bruto. Neq; insuper facultas hæc irrationalis in homine, & in animæ bruto eius rationis & speciei continuo inuenitur, esto in utroq; idem obiectū sensibile propositum habeat, quippe ea, quæ in homine residet, hac excellētia & præuilegio gaudet (vt diximus) & rationem sentire & percipere valet, ex qua ad præscriptum opus exequendum se mouet, qua vi bruti animantes omnino carent. Quapropter licet idem obiectum sensibile utriq; propositum sit, modus autē id amplectendi alius & alius homini & cæteris animantibus præfinitus est, quippe homini ad id tantum obiectū sensibile iure aditus patet, quod intra quosdam rationis limites & terminos continetur, secundum q̄ eleganter elegans poeta dixit. Est modus in rebus, sunt certi deniq; fines, quos vltra citroq; nequit consilere rectum. Vnde dum hos cancellos egreditur, meritò à propria degenerans natura homo feritate quadam, & immanitate brutis animantibus confertur. Quod perspicuè considerans diuus Hieronymus in regula monachali. Sensus hominis ratione nō cohibitos equus indomitus & sine freno currentibus aptè comparauit. Hoc nimirum docens: vt saltem eam curam, quā scientia herili in domandis equis ad corporis ministeriū debite præstandum apponimus, in curandis & temperandis animi affectibus, cuius functionibus à natura accommodati, & coaptati sunt, non negligamus. Atq; hæc de questione proposita dicta sufficiant, reliqua, quæ eam concernunt, in disputationem secundi libri reiicientes.

Virtus quoq; secundum hanc differentiam distinguitur &c.

Virtutibus iam accommodādo ea, quæ de animæ partibus philosophus differuit, iuxta diuisionem animæ partiū traditam duo etiā genera virtutum constituit. Primū intellectualium virtutum, quæ in ipsa parte rationali per essentiam existunt, atq; in ea disciplina parantur, quas sapientiam, prudentiam, perspicaciam, & scientiā solemus appellare. Aliud est virtutum moralium, vt liberalitatis, temperantiæ, fortitudinis, & aliarū huiusmodi, quæ in parte computatione rationali sedē habent,

habent, vbi assuetudine, & exercitio parantur. Atq; tunc potissimum, cum à superiori ratione huius partis impetus reprimuntur, & incitationes moderantur. Ex quo loco aperta & vniuersalis deducitur conclusio, omnes virtutes morales in appetitū participatione rationalem, tanquā in propriam sedem & domicilium relegatas esse. Cuius etiam ratio planè ex Aristotelis dictis deducitur. Nā morales virtutes castigatione, & repressione insultantium appetitionum acquiruntur, sicut intellectuæ eruditiōe & disciplina: sed intellectuales in parte per essentiam rationali collocantur, quia hæc pars per se solū eruditionis & doctrinæ capax est: ergo & morales omnes in vi appetendi ex se irrationali: hæc siquidem est, quæ castigatur, & reprimitur, & quæ in se rationis moderationes sulcipit.

Quomodo de moribus loquuntur &c.

Secundo loco ex cōmuni hominum consensu positam conclusionem firmat. Nā cum ratione morū, probitatisq; vitæ aliquem homines cōmendant, non sapientiæ, solertiæ, huic iusmodiq; nuncupationibus ornare solent, sed modestiæ nimirū, liberalitatis, & temperantiæ, quæ nomina cohibitionē, & moderationem affectuum statim indicant. A pertissimū ergo argumētum est virtutes morales in appetitu sensitivo constitutas esse, vbi huiusmodi repressiones & castigatiōes exercentur. Quapropter & cum sapientem aliquem laudat, encomiisq; celebrant, nō dictis nominibus efferunt, sed quibusdam aliis ex habitu intellectus prodeuntibus, vt q̄ prudens nimirum sit, solers, perspicax, & sapiens, qui habitus rerum peritia, & eruditione perficiuntur. Perspicuum igitur ex his est virtutes, quas intellectuales nuncupamus, in parte per se rationali propriam sedem, & domicilium habere, reliquas verò absq; vlla distinctione in parte per communicationem rationali, vt latius etiā in sequenti libro ostendetur.

Finis.

Virtutū moralium subiectū.



✿ Errata sic corrigito. ✿

Fo. Pa. Ver.			Fo. Pa. Ver.	
6	1	29	lege amouédus.	55 2 30 vbi, etiam. lege. tamen.
6	2	30	lege fluxerit.	62 1 7 lege tamen.
10	2	16	lege vltimam illam definitionis partem.	67 1 2 lege at.
14	1	28	lege allectat.	83 2 37 lege amplius est.
15	1	7	lege referri.	106 1 12 lege vero.
15	2	23	lege. quod. & sequenti versu. lege arbitrii- que libertate.	115 1 23 lege oratione
19	2	30	lege quod	124 2 11 lege anteponet.
22	1	27	lege honorem	128 1 1 lege quod hinc
31	1	11	redúdat, prima.	130 1 26 lege cóvincatur.
33	1	23	l. philosophi ipsi	135 1 29 lege quod
38	1	8	lege diuinius.	136 1 17 lege particeps
40	2	29	lege quas.	141 2 31 lege receptum.
43	1	8	lege oportet.	142 2 5 lege iudicio.
54	1	6	lege præceptis.	157 1 14 le. interim quod
				160 2 33 lege calor.
				161 2 vlti. le. cómunicatiõe